70

MARKSİST AÇIDAN TÜRK ROMANI

İBRAHİM TATARLI * RIZA MOLLOF

hüseyin rahmi'den
fakir baykurt'a

marksist açıdan türk romanı

HABORA KİTABEVİ YAYINLARI 70

Bu eser 1969 yılında BAŞARAN Matbaasında dizilmiş, FONO Matbaasında basılmıştır.

İbrahim TATARLI

Rıza MOLLOF

Hüseyin Rahmi'den Fahir Baykurt'a

MARKSİST AÇIDAN TÜRK ROMANI

KAPAK DÜZENİ : Derman ÖVER

HABORA KİTABEVİ
Başmusaip Sok. Tan Apt. 1
Cağaloğlu/İstanbul

İBRAHİM TATARLI

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPİNAR
İŞİTİLMEDİK BİR VAKA

Osmanlı İmparatorluğu XVIII inci yüzyılın sonunda ve XIX uncu yüzyılın birinci yarısında yeni bir tarihsel devre girmiştir. Türkiye dünya kapitalizm sisteminin gelişim sürecine katılmıştır. Böylelikle Türk toplumunun tarihinde 1908 burjuva inkılâbına kadar uzanacak, feodalizmden kapitalizme geçiş dönemi başlamıştır.

Maddi hayat şartlarının değişmesi sonucunda Türk toplumunun üstyapısında da önemli değişiklikler olmuştur. Üstyapının genellikle feodal niteliği korunmakla beraber, yeni toplum güçlerinin menfaatlerini yansıtan politik, felsefi, etik ve estetik akımlar meydana gelmiştir. Bu arada, XIX uncu yüzyılın ortalarına doğru Yeni Türk Edebiyatı da oluşmaya başlamıştır. Bu edebiyat aynı yüzyılın sonunda ve XX nci yüzyılın başlangıcında gelişerek, dünya edebiyatı seviyesine yükselmiştir. Hüseyin Rahmi bu dönemdeki Türk Edebiyatının temsilcilerinden biridir.(1)

---

(1) İlerici, realist Türk yazarı Hüseyin Rahmi Gürpınar 1864'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Ağayokuşu mektebinde, Mahmudiye rüştiyesinde okumuştur. İdadi'yi bitirmiştir. Özel öğretmenlerden Fransızca öğrenmiştir. Hastalanarak, iki yıl devam ettiği Mülkiye Mektebini bırakmak zorunda kalmıştır. Bundan böyle kendini yetiştirmiştir. Bir süre Adliye sisteminde, Nafıa Nezaretinde memurluk yapmıştır. Sonra da kendisini gazeteciliğe ve yazarlığa vermiştir. 1935-1943 de Millet Meclisine seçilmiştir. 8 Mart 1944'de vefat etmiştir.

İstidatlı bir yazar olan Hüseyin Rahmi kırktan fazla eser yazmıştır. Roman ve hikâye alanında başariyle çalışmıştır. „Şık" (1889), „İffet" (1898), „Mürebbiye" (1889), „Metres" (1900), „Şıpsevdi" (1909) v.s. eserleri fazla rağbet görmüştür.

İşitilmedik Bir Vaka Hüseyin Rahminin yaratıcılığındaki ikinci dönemde yazılmış güzel eserlerinden biridir. Roman 1919 yılında yayınlanmıştır.

İşitilmedik Bir Vaka'nın olayları Birinci Dünya Savaşı yıllarında cereyan etmektedir. Daha sonra, birçok yazarların eserlerine konu olacak, 1908 burjuva inkılâbı ile Milli Kurtuluş Savaşı sonuna kadar uzanan önemli bir devrin gerçeklerini, zengin ve doğrudan doğruya edindiği gözlemlerinin gücüyle canlandırmıştır. Yazar zamanın büyük siyasî, iktisadî, sosyal ve ideolojik problemlerine değinmiştir. Bunlara demokratik, hattâ ütopist sosyalizm ideleri açısından ışık tutmuştur.

Hüseyin Rahmi roman türünün imkânları sınırlarında, Genç Türkler rejiminin niteliği ve bazı önemli özellikleri üzerinde durmuştur. 1908 yılında ilân edilen İkinci Meşrutiyet, mahiyeti itibariyle bir burjuva inkılâbıdır. Feodal sınıfın hâkimiyeti tasfiye edilmiş, sultan istibdadı kaldırılmıştır. İktidar, Türk burjuvazisinin menfaatlerini temsil eden «İttihat ve Terakki» partisinin eline geçmiştir. İttihatçılar, memleketin kapitalizm yolunda gelişmesi hususunda bazı tedbirler almışlardır. İnkılâp, memleketin Batı devletlerine karşı bağlılığına karşı da yönelmiştir. Türk toplumunun gelişiminde bir dönüm teşkil eden 1908 burjuva inkılâbı, bir halk devrimi olmamakla beraber önemli progresif bir olaydır.

1908 burjuva inkılâbiyle iktidara gelen ittihatçılar, 22 Temmuz 1912 tarihiyle 23 Ocak 1913 arasındaki altı aylık bir zaman kesimi dışında, Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar idarede kalmışlardır. Genç Türkler iktidarı, aracı, komprador tüccar burjuvazinin sınıf diktatörlüğüdür.

Bir ardıl ilmî dünya görüşüne sahip olmıyan Hüseyin Rahmi ittihatçıların, Genç Türklerin zorbalık idare rejimini belirtmiş, fakat romanında somut sınıf niteliğini verememiştir. Genç Türkler hükümetini gözönünde bulundurarak şöyle yazmıştır:

«Her devirde hâkim bir kuvvet vardır. Bu kuvvet boyun eğmek zamanın felsefesi sayılır. Vatanseverlik ve hâkimiyetini bu felsefeye uydurarak küplerini doldurmayı bilenler, bu memlekette refah içinde yaşarlar, bu idare hikmetinin zıddına gidenlerse, dedikodular içinde boğularak asılırlar, kesilirler, sürülürler...»(1)

Bu genel ve soyut tarifi daha açık bir duruma koymak için yazarın «Her devirde hâkim bir kuvvet vardır» düsturunun ittihatçılar iktidarına tatbikini görmeliyiz. Romanın başka bir yerinde o ittihatçıları şöyle nitelendirmektedir:

«İttihatçıların hepsi insanlıktan nasibi olmıyan vicdansız kimseler değildir. Buna şüphe yok! Fakat, nasıl oldu da bu fazilet erbabı, itirasız ve muhakemesiz, **dörtbeş katilin peşlerine takılarak (İ.T.)** izlerinden gitmek gibi büyük bir hatayı işlediler. Nasıl oldu da bu kanlı yolun varacağı neticeyi göremediler!»(2)

Anlaşıldığı gibi, yazar, genellikle iktidarı ve özellikle ittihatçıları, Genç Türkler iktidarını, antagonistik toplumlarda hâkim sosyal sınıfların, emekçiler üzerindeki sınıfî diktatörlüğü olarak ele alma anlayışından uzaktır. Partileri de, herhangi bir sınıfın parçası, öncü, bilinçli, teşkilâtlı bir bölümü hesap etmemektedir. O iktidarı, sosyal sınıflara bağlı olmıyan bazı grupların zorbası saymaktadır. İttihatçıların iç ve dış siyasetlerini dört beş kişilik küçük bir grupa atfetmesi bununla açıklanmaktadır. Onun devlet görüşleri, okuduğu J. J. Rousseau'nun anlayışlarını oldukça çok andırmaktadır.

Fakat **İşitilmedik Bir Vaka**'da yazarın hayatın kuvvetli etkisiyle yarattığı karakterlerin düşünüş ve davranışlarında, toplumun yapısı ve sınıf mücadelesi üzerinde daha tam ve daha doğru fikir ve hareketler görülmektedir.

---

(1) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, NPDY, Sofya, 1955, s. 21.

(2) Aynı eser, s. 23-24

Örneğin yazar Nüzhet Ulvi, komiser Şinasi ile bir konuşmasında şöyle demektedir:

Şimdi gözleri açılan mahkûm sınıflar, hâkim sınıflarla yerlerini değiştirmiye uğraşıyorlar. Bakalım iş ne dehşet alacak!»(1)

Hiç şüphesiz, burada Büyük Sosyalist Ekim İnkılâbından söz olmaktadır.

Hüseyin Rahmi, kapitalist düzeninin temelini teşkil eden kapitalist mülkiyete ve burjuva istihsal münasebetlerine açık olarak dokunmamaktadır. O ütopist sosyalist anlayışlarından ileri geçememektedir. Böyle olmakla beraber Hüseyin Rahmi Türk nesrinde ilk defa sosyalist görüşlü bir kahraman yaratmış ve ittihatçıları sosyalist ütopist açıdan tenkit etmiştir. Tenkidî realizmin yüksek zirvelerine ulaşmıştır.

Bu demokratik durumlardan ittihatçı burjuva rejiminin demagoji, yârancılık politikası kuvvetle belirtilmiştir. Burjuva inkılâbı derinleştirilmemiş ve geliştirilmemiştir. Burjuva parlamentarizminden vazgeçilmek istenmiştir. Daha 1876'da, sultan mutlakiyeti şartlarında kabul edilmiş, demokratizmi çok mahdut olan anayasanın bile bazı maddelerinin yürürlüğe geçirilmesi istenmemiştir. Anayasanın 35 inci maddesi değiştirilmek istenmiştir. Muvaffak olunamayınca, parlamento başka yollarla dağıtılmıştır. Terör sonucunda, yapılan ikinci seçimler parlamentoda, «İttihat ve Terakki» partisine tam bir çoğunluk sağlamıştır. Memleket içinde halk aleyhtarı, gerici bir politika yürütülmüş, diğer halklara karşı düşmanlık aşılanmıştır. İttihatçılar birçok hususlarda sultanlık mutlakiyetinden ayrılmamaktadırlar. Hüseyin Rahmi, Genç Türkler rejimini şöyle tasvir etmektedir:

«Hürriyet, müsavat, kardeşlik diye herkesin ağzına birer parmak bal çaldılar. Meşrutiyet sözüyle böyle eğlenmek için mi? Bizde kolayca karın doyurmanın esas

(1) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 102.

kaidesi: evvelâ çalmak sonra çalmaktır. Mutlakiyette de buydu, Meşrutiyette de budur. Çatılacak makama çatamayan, yolunu bulup da çalamıyan aç kalır. Daima kanun üstünde ya bir hükümet, ya bir cemiyet peyda olur. Su başlarını zorbalar tutar, onlara eyvallah diyerek boyun eğer, kanunu, insaniyeti, vicdanı çiğniyerek gittikleri yoldan gidersen, yaşarsın. Aksi halde ekmeğinden mahrum kalırsın.»(1)

Hüseyin Rahmi eserinde defalarca ittihatçı ve Genç Türkler burjuva idaresinin prensipsizliğini, şahsî menfaatlerini memleket menfaatlerinin üstünde tuttuklarını, iktidarda kalmak için her şeyi feda ettiklerini belirtmiştir. Sağlam bir sosyal dayanağı olmıyan ittihatçıların, himaye yoluyla taraftar kazanma çabası, onların en tipik özelliklerinden biridir. Türk toplumunda kapitalist münasebetleri XVIII. yüzyılın sonundan ve XIX. yüzyılın başlarından beri meydana gelmiye başlamıştır. Fakat Batı kapitalist memleketlerinin iktisadî saldırısı ve hâkim feodal münasebetleri şartlarında kapitalist münasebetleri ağır gelişmiştir. Bunun sonucunda XX nci yüzyılın başlarında millî Türk burjuvazisi güçlü bir sosyal kuvvet haline gelememiştir. Aracı komprador, tüccar burjuvazisi katı daha fazla gelişmiştir. Bundan ötürü, burjuvazi sınıfının menfaatlerini ifade eden ittihatçılar burjuva inkılâbından önce de, sonra da sağlam sosyal destekten mahrumdular. Nitekim 1908 burjuva inkılâbı, halk yığınları katılmadan ordunun yardımiyle yapılan bir askerî devrimdir. İnkılâptan sonra da, iktidarda kalmaları için ordudan bir alet olarak yararlanmışlardır.

Fakat inkılâptan sonra kurulan parlamenter rejim ve çok partili toplum hayatı şartlarında Genç Türkler burjuvazisinin «İttihat ve Terakki» partisine taraftar kazanmaları gerekiyordu. Meydana gelen muhalefet ise terör vasıtalariyle bastırılmıştır. Sosyal dayanak temin et-

(1) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 116

me çabasiyle, ittihatçılar feodal sınıf ile uzlaşma yoluna sapmışlardır. Onlar, siyasi idareyi ellerinde bulundurmak şartiyle, mutlakiyet devrinden kalan komprador burjuvaziye ve köy ağalarına dokunmamışlardır. Bilâkis onlarla beraber, savaş şartlarının verdiği imkânlardan da faydalanarak, halkı istismar etmeye koyulmuşlardır. Bunun için elverişli şartlar yaratmışlardır. Hüseyin Rahmi bu hususta şöyle yazmıştır:

«Bugünkü Beyoğlundaki irad ve akarların mühim bir kısmı, Sultan Hamit dalkavuklarının tasarrufları altındadır. Meşrutiyet fırtınasını kedersizce geçirdikten sonra da mallarının sahibi kaldılar. Hele bu İttihat kaparozcularının insanı nefret ettiren yağmacılıklarından sonra, Devr-i Sultanî soyguncuları, insaf ve salâhta âdeta birer vilâyet payesine erdiler, şeref ve insanlıklarına tekrar kavuştular. İsterse kıyamet kopsun: şimdi cıgaralarını yaktılar, köşe penceresine geçtiler. Hal mes'ut, istikbal müemmen, bu hengâmeyi seyrederek keyfi çatıyorlar.»(1)

Aynı zamanda ittihatçılar, sınıfî çıkarlarını korumak amaciyle toplumun çürümüş, ahlâksızlaşmış katlarından, külhanbeyi, kabadayı ve hattâ mücrimlerden faydalanmışlardır. Bunları idareye celbetmişler, kâr yığma imkânları vermişlerdir.

«Onun sayesinde ne tulumbacılar efendi, bey, paşa, nazır, mebus oldular. Ne hiçler adam sırasına geçtiler. Ne kanlı katiller cezadan kurtularak ellerini kollarını sallıyarak gezdiler. Masumları ezmek, kötüleri yükseltmek, kabahatsizleri cezalandırmak, kabahatlileri mükâfatlandırmak, cemiyetin baş prensibiydi. Hasan Sabbah'ın haşişi gibi, onun esasında, vasıfları değiştiren bir eksir vardı. Kötücü bir manyetizmacı gibi gözleri, vicdanları ve basiretleri bağlardı.

En insaniyetli, en namuslu adamları ahlâksızlık uçu-

(1) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 21.

rumuna sürüklerdi; ve nasıl ki de sürükledi.»(1)

Böylelikle Hüseyin Rahmi'nin kaydettiği gibi «Evvelâ çalmak, sonra çalmak» ittihatçıların esas prensibi olmuştur. Hırsızlık, çapulculuk, kanunsuzluk, ahlâksızlık, sahtekârlık, onların esas özellikleri olmuştur.

«İttihat ve Terakki idaresinin, inkâr olunamaz bir gayreti, bir kadirbilirliği, bir civanmertliği, bir efendiliği vardır. Çevirdiği entrika dolabının kulbuna yapışanları korur, gözetir, çapullara gark ve adamakıllı ihya eder. Hiçbir idare bendelerini, gözdelerini taltifte bu derece ganî davranmamıştır.»(2)

İttihatçılar dış politikada da maceracılığa kapılmışlar, diğer halklara karşı düşmanlık aşılamışlar, halk yığınlarını Birinci Dünya Savaşı ateşine, Kayzer Almanyası çıkarlarına atmışlardır. Bunda onların Alman finans kapitaliyle işbirliğinin rolü de olmuştur. Dimitır Şişmanof bu hususta şöyle yazmaktadır:

«İktidardaki Jön Türklerin siyasi teşkilâtı olan «İttihat ve Terakki» partisinin yönetmenleri, başta Alman kapitalistleri olmak üzere, Batılı kapitalistlerin ortakları ve memleketteki ticaret şirketleri, bankalar kurmaya başladılar. O sıralarda teknik ve üretim alanlarında zayıf olan Türkiye malî kapitalinin hızla gelişip kuvvetlendiği görülüyordu. 1908'den sonra, İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Konya, Aydın, Adapazarı v.d. gibi ticaret, sanayi ve ziraat merkezlerinde hükümetin de ortaklığı ile birçok kredi bankaları kurulmuştur.»(3)

İttihatçıların maceraları Türk halkına pahalıya mal olmuştur. Savaşlarda 550,000 şehit, 891,564 malûl, 103.731 kayıp, 2,167,841 yaralı, 129,644 esir olmak üze-

(1) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 23.

(2) Aynı eser, s. 23.

(3) D. Şişmanof, Türkiyede İşçi ve Sosyalist Hareketi, NPY. Sofya, 965. s. 16-17.

re takriben 3,842,580 nüfus zayiatı verilmiştir.(1) Savaşın sonunda ise Türk halkı daha korkunç bir felâkete sürüklenmiştir. Batı emperyalistleri memleketin büyük kısmını aralarında parçalamışlardır. Ancak, Türk halkının Milli Kurtuluş Savaşı sonucunda ve Sovyet halkının kardeşçe yardımı sayesinde, istilâcı emperyalist kuvvetler kovulmuş, memleketin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü korunabilmiştir.

Yazar ittihatçıların dış politika meselelerini romanda işliyemezdi. Fakat birkaç cümleyle bunu da belirtmiştir:

«Onları bugün affettik, unuttuk. Lâkin tarih sayfalarına, evlâtlarımıza gözyaşı döktürecek, ateşten, kandan, irinden, mel'anetten satırlar nakşettiren, bugün içinde kavrulduğumuz yangının kundakçılarından bir takımları da daha büyük servetlerin verdiği refah ve gururla, pencerelerinden, bu kargaşalığı seyrediyorlar. Aç halk birbirini didiklerken, onlar tok, istikbal endişesinden âzade, rahat ve huzur içinde kendi menfaatlerine uygun yeni bir «inkılâp» için fitneler düşünüyorlar.»(2)

İttihatçılar rejimi zamanının gerçeklerini çıplaklığiyle canlandıran Hüseyin Rahmi'nin **İşitilmedik Bir Vaka** romanı şimdi bize mübalâğalı görünebilir. Fakat onun serdiği hakikatleri Tevfik Fikret **Han-ı Yağma, Doksan beşe doğru** gibi şiirlerinde haykırmıştır:

«Bu sofracık, efendiler — ki iltikaama muntazır
Huzûrunuzda titriyor — şu milletin hayâtıdır;
Şu milletin ki muztarip, şu milletin ki muhtazır!
Fakat sakın çekinmeyin, yiyin, yutun, hapır hapır...
Yiyin, efendiler, yiyin; bu hân-ı iştihâ sizin;
Doyunca, tıksırınca, çatlayıncaya kadar yiyin!»(3)

---

(1) A. B. Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri, Çeltüt Matbaası, İstanbul, 1959, s. 772.

(2) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 21.

(3) Rübâb-ı Şikeste ve Tevfik Fikret'in Diğer Bütün Eserleri, Hrl.: Fahri Uzun, İst. 1962, s. 36.

Reşat Nuri Güntekin ittihatçılar zamanında toplumdaki ahlâk düşkünlüğünü ve soygunculuğu **Gizli El** romanında tasvir etmiştir. Refik Halit Karay ise **Sakın Aldanma, İnanma, Kanma**'da hicvetmiştir.

İttihatçıların tanınmış önderlerinden biri olan Talât Paşa, «İttihat ve Terakki» partisinin 19 Ekim 1918 tarihindeki son kongresinde hükümet mevkiini terketmezden önce şunları itiraf etmiştir:

«— Muharebe uzadıkça; levazım ve vesaiti nakliye mevzuunda, ticarî işlerde ve iaşe umurunda türlü türlü suiistimaller olduğu inkâr edilemez. Bu gibi vakayiin men-i ve müsebbiblerinin cezalandırılması, şüphesiz hükûmetin vazifesi icabı idi, hükûmet, bu vazifeleri ifa edememiştir.

Bu vazifenin ademi ifasından mesul olanlar da biziz... Siyasetimiz mağlup oldu. Bizim için, artık mevkii iktidarı muhafaza etmek mümkün değildir. Hükümet mevkiinden istifa ediyoruz.»

«Kişi ikrariyle ilzam olunur.»(1)

İşte böyle gürbüzleşen ve gelişen çapulcu, tüccar Türk burjuvazisinin simaları, romanda Hacı Ferhat, Hafuz İshak, Methi Bey gibi simaların şahsında verilmiştir. Bunların ilk ikisi, daha II. Abdülhamit zamanından kalan, sonra da ittihatçı burjuvaziyle kaynaşan sosyal katları temsil etmektedirler. Methi Bey, ittihatçıların mümessilidir.

Böylece, savaş zamanının geçim zorlukları ve ittihatçıların himayesi şartlarında Türk toplumunun sınıf ayrılaşması derinleşmiştir. Türk burjuvazisinin bilhassa çapulcu tüccar katı gelişmiş ve kuvvetlenmiştir. Yeni milyonerler zümresi kabarmıştır. Korkunç bir istismara tâbi tutulan, iaşe sıkıntıları içinde yüzden halk son derece fakirleşmiştir. Bunun sonucunda Türk toplumunun sosyal tezatları da keskinleşmiştir. Halkla hâkim sınıflar arasında uçurum artmıştır. Hüseyin Rahmi **İşitilmedik Bir Vaka'**

(1) A. B. Kuran, aynı eser, s. 678.

da hâkim sınıf ile halkın yaşamını kontrast halinde vermiştir.

Hüseyin Rahmi toplumun sınıf ayrılaşması ve sosyal tezatların artması zemini üzerinde, şehir emekçi halkının istismarcı sınıflara karşı kabaran nefret, kin ve sınıf düşmanlığını tasvir etmiştir. Bunlar, şehir halkının okur yazarsız, alelâde tabakalarında içgüdüye dayanan bir memnuniyetsizlik ve intikam alma hırsı halini almıştır. Çok defa isyankârlık, mahallenin fakir kadınlarında olduğu gibi, dinsel bir tüle bürünmüştür. Onlar, varlığına inandıkları tanrıdan zenginlerin cezalandırılmasını istemektedirler. Fakat halk aydınları arasında, bu bir sınıf bilinçlemesi şeklini almaktadır. Yazar Nüzhet Ulvi'nin şahsında sosyalist fikirlerin Türk toplumunu nasıl sarmağa başladığını görmekteyiz.

Türk nesrinde her halde ilk defa Hüseyin Rahmi'nin yansıttığı bu eğilim, 1908 burjuva inkılâbı ile Mütareke yılları arasmdaki tarihsel gerçeklere uygundur. Zira sayısı gittikçe artan işçi sınıfı meslek birlikleri, siyasi teşkilâtlar gibi kurumlarda örgütlenmektedir. İktisadî haklarını kazanmak için mücadeleye atılmaktadır. Sonra da siyasi mücadeleye katılmaktadır. 1910 yılında Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuştur. Fırkanın reisi Hüseyin Hilmi'dir. Fakat asıl ideologu Baha Tevfiktir.(1) Fırkanın, başında Dr. Nevzat'ın bulunduğu Paris kolu vardır. (2) Parlamentoda, bazı Ermeni, Bulgar ve Türk milletvekillerinin katıldığı bir sosyalist grup vardır. (3) Osmanlı Sosyalist Fırkasmda, daha sonra Türkiye Komünist Partisinin yönetmenlerinden biri olan Mustafa Suphi de bulunuyordu. Partide çeşitli sosyalist akımlar mevcuttur. Osmanlı Sosyalist Fırkası geniş bir basın propagandası

(1) Dr. Tarık Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler, İst. 1952, s. 303. Keza bk. D. Şişmanof, aynı eser, s. 28 vd.

(2) Dr. Tarık Z. Tunaya, aynı eser, s. 307 vd.

(3) Dr. Tarık Z. Tunaya, aynı eser, s. 304.

yapmaktadır. «İştirak», «Sosyalist», «Muahede», «İnsaniyet» gibi çeşitli gazete ve dergiler yayınlanmıştır. Bunlardan, asıl partinin organı olan «İştirak» dergisinin başlığı altında: «Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar» atasözü vardır.(1)

Osmanlı Sosyalist Fırkası emekçiler arasına sınıf bilincini sokuyor, sosyalizm fikirlerini yayıyor ve onları örgütlemeğe çalışıyordu. Her ne kadar ardıl olmasa da, işçi sınıfının siyasi öncülüğünü yapıyordu.

Osmanlı Sosyalist Fırkasının Beyannamesinde partinin ilkeleri sunularak şöyle denilmektedir:

«Sosyalizm mülkümüzde bir sui tefehhüm neticesi olarak pek fazla, pek yanlış ve külliyen medlûlüne zıt bir surette anlaşılmıştır. Halbuki: Sosyalizm günden güne daha feci, daha müşkül bir hale gelen cemiyetin aç ve sefil evlâtlarının refahiyetini düşünür.

Sosyalizm mutlaka adalete mugayir olan hali hazırı iktisadiyi tashih etmek ister. Sosyalizm sermayesinin mahdud ve behemehal müstebid kimseler elinde bulunmasına itiraz ile «herkese hakkı kadar» kaidesini vazeder. Niçin milyonlarca adamlar birkaç kişinin esiri olsun. Bir taraftan milyonların temin ettiği ezvak gûna gûnun sinei hususunda tembelce zevk ve safaya dalan sermayedaranı, öbür tarafta onların emrü arzusuna tâbi binlerce aç ve sefil, hastalıklı ameleyi düşünelim... Vicdanı mefruzu karartan lâyenkati iddia olunan ve cemiyeti balâyı saadete isal edeceği zannolunan ahlâka çıkmaz lekeler, kirler süren bu levha sosyalizmin hedefi tarizi, isabetgâhı, tenkididir...»(2)

Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın programında «Şimen-

---

(1) Aynı eser, s. 304. Herhalde, 1920-1923 yıllarında Bulgaristan Komünist Partisinin Türkçe organı olan "Ziya" gazetesinin başlığının yanıbaşındaki: "Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar„ sözü oradan aktarılmıştır.

(2) Aynı eser, s. 309-310.

diferler, bankalar, madenler, sigorta kumpanyalarının millileştirilmesi ile her türlü inhisarın ref'i» «kuvvei askeriyenin milislerden teşkili», işçi sınıfının grev hakkı, sosyalizme faydalı nümayişlere iştirak etmek, sendikalara yardım etmek, işçinin istirahat hakkını kazanmak, iş saatini sınırlamak, tek dereceli seçim usulünün kabulü, matbuat ve toplantı hürriyeti, bazı vergilerin ve idam cezasının kaldırılması, talim ve tedrisin bedava olması, «Tecavüzi bilûmum muharebelerden mücanebet olunması, sulhun korunması», «Dahilî ve harici bilûmum Sosyalist kongrelerine iştirak edilmesi» v. d. önemli noktalardır.(1)

Osmanlı Sosyalist Partisi henüz Marksçı-Leninci bir komünist partisi değildir. Fakat Türkiye'de işçi sınıfının ilk politik teşkilâtıdır ve sosyalizm fikirlerinin yayılmasında büyük rol oynamıştır. Türk sosyalistlerinin çalışmaları bizzat V. İ. Lenin'in dikkatini çekmiştir. (2)

Hüseyin Rahmi Osmanlı İmparatorluğundaki, bilhassa İstanbul'daki işçi ve sosyalist hareketini bilir. Bizzat yazarın **İşitilmedik Bir Vaka** romanının anlatımında, emekçi halkın ve hele yazar Nüzhet Ulvi'nin konuşma veya tutumlarında o zamanki sosyalistlerin bazı özelliklerini görmekteyiz. Meselâ yazar, Hacı Ferhad'ın fakir komşularından birinin konuşması ile ilgili şöyle demektedir: «Bu nefret ve düşmanlığın sebebi, bugünün müzmin dertlerinden biriydi. 'Biri yer biri bakar, kıyamet ondan kopar' diyen atalar sözünün hükmü aşikâr oluyordu.»(3)

Yazarın kaydettiğimiz açıklaması bir nevi Osmanlı Sosyalist Fırkası yayın organı «İştirak»ın başlığı altındaki şiarının kendisidir.

Hüseyin Rahmi, saldırı savaşlarına karşıdır. Barış taraftarıdır. Sosyal adalet istemektedir v.d....

Özellikle yazar Nüzhet Ulvi'nin anlayışları, o za-

(1) Dr. Tarık Z. Tunaya, aynı eser, s. 311.
(2) Dr. Şişmanof, Aynı eser, s. 25.
(3) Hüseyin Rahmi, „İşitilmedik Bir Vaka". s. 20.

manki sosyalist tipinin birçok çizgilerini taşımaktadır.

Hüseyin Rahmi'nin **İşitilmedik Bir Vaka**'da ele aldığı diğer esas problem, eski ortaçağ zihniyetinin hâlâ canlılığıdır. Özellikle o bâtıl inançlar ve dinsel taassup üzerinde ısrarla durmaktadır. Yazar bazı yazılarında, herhangi tabiatüstü bir kuvvetin varlığı şüphesinde dini inkâra kadar varmaktadır. Tanrı ve Şeytan onun nazarında birer mitolojidir. Bunları Goethe'nin dahiyane eserindeki Faust ve Mefisto özgün kavramı aydınlığında incelemektedir. Fakat o, dinlerin varlığını gerektiren sosyal köklerini anlıyamamıştır. O dinlerin aslını, mevcut sınıflı toplumlardaki ekonomik-sosyal yapı ve sosyal baskı ile açıklamamaktadır. Halbuki antagonistik toplum düzeni, dinsel görüşlerin en derin kaynağıdır. Dinî anlayışlar, ancak sınıflı toplum düzeninin tasfiyesi, her türlü içtimai baskıdan ve istismardan hür toplumun kurulmasiyle ortadan kaldırabilir. Bu bakımdan dinsel anlayışların ortadan kaldırılması, kapitalizme karşı, sosyalizm uğrunda savaş, sosyalist inkılâb sonucunda mümkündür. Hüseyin Rahmi'den o zamanlar böyle bir anlayış beklenilemez. O ardıl bir ateizme ulaşamamıştır. Böyle olmakla beraber, onun ortaçağ zihniyetinin aşılmasında, bâtıl fikirlerin inkârında ve dinî mitolojinin tasfiyesinde büyük hizmeti olmuştur.

İşitilmedik Bir Vaka'da yazar, bâtıl fikirlerin ve dinsel taassubun temelsizliğini, çürüklüğünü ve anlamsızlığını tasvir etmiştir. Eserinde birçok dindarın simasını çizmiştir.

Hüseyin Rahmi, Türk edebiyatında İbrahim Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in zamanından beri tartışılan, sınıflı toplumlardaki kanuniyet meselesini yeni şartlarda, yeni anlayışla çözümlemek istemiştir. O burjuva kanuniyetinin, bir sınıf kanuniyeti olduğunu, emekçilerin ezilmesi ve istismarına hizmet ettiğini göstermiştir. Zamanında Tevfik Fikret'in de belirttiği gibi, kanunlar emek-

çilere karşı yönetilmiştir. Hâkim sınıfın zorbalığına hizmet etmektedir:

«Bir devr'i şeamet: yine çiğnendi yeminler
Çiğnendi, yazık, milletin ümid-i bülendi!
Kanun diye topraklara sürtüldü cebinler;
Kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi...
Bî-hûde figanlar yine, bî-hûde eninler!»

«Kanun diyoruz; nerde o mescûd-ı muhayyel?
Düşman diyoruz; nerde bu? Hariçte mi, biz mi?
Hürriyetimiz var, diyoruz, şanlı, mübeccel,
Düşman bize kanun mu, ya hürriyetimiz mi?» (1)

Kanunlar, sınıflı toplumlarda hâkim sınıfın yasa şeklindeki iradesidir. **İşitilmedik Bir Vaka**'nın kahramanlarından yazar Nüzhet Ulvi, kanunlar hakkında sınıf anlayışına çok yakın bir kuram yürütmektedir.

«Kanunlar, küçük bir azınlığın saadetini sağlamak maksadiyle yapılıyor. Çünkü umumun birden refahına ihtimal verilemiyor. İnsanların büyük bir çoğunluğunu, hemen hemen hayvanlarınkine yakın ağır, uzun emek şartları içinde çalıştırıp bunaltmak suretiyle, o küçük ve güzide azınlık, kendisine rahat, refah ve türlü sefahatlar temin ediyor. Kanunların, refahtan nasibi olmıyan insanlığın bir cefakâr çoğunluğunun çektiği zorlukları hafifletmiye uğraşır gibi görünmesi, ustalıklı bir kurnazlıktır. Fenalığın en mühim kısmı daima olduğu gibi bırakılmak suretiyle kanun tanzimine çalışıldığı için, yani hâkim sınıflar samimî olmadıklarından dolayı mesele düzelemiyor...»(2)

Adliye sisteminde çalışarak, sınıflı toplumlarda kanuniyetin formel olduğunu gören Hüseyin Rahmi gerçekte halkın baskı ve istismar altında kıvrandığını pekâlâ

---

(1) Rübab-ı Şikeste ve Tevfik Fikret'in Diğer Bütün Eserleri, s. 38.

(2) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 102.

bilmektedir. O zamanın toplumunda paranın biricik hâkim kuvvet olduğuna inanmıştır. Para, bütün ahlâk prensiplerinin üstündedir.

Görüldüğü gibi, **İşitilmedik Bir Vaka** Türk toplumunun çok önemli yanlarını yansıtan bir eserdir.

Küçük hacimde bir roman olan **İşitilmedik bir Vaka**'nın bileşik, özgün bir yapısı vardır. Öncelikle eser, kuruluşu itibariyle polis romanını andırmaktadır. Gerçekten romanda, bu edebi türün unsurları kullanılmıştır. Fakat niteliği itibariyle sosyal bir romandır.

Romanın, ilk üç bölümünde Hacı Ferhat ve Hafız İshak aileleriyle tanışmaktayız. Bunlar belirleme görevini görmektedir. Bu kısımda yazar, tasvirlerle yetinmemektedir. Bizzat anlatma katılmakta, devrin toplu bir politik, iktisadi ve ahlâk tablosunu vermektedir. Böylece yalnız tiplerle değil, doğrudan doğruya münasebetini belirtmekte ve olayları değerlendirmektedir. Ayrıca Hoşkadem mahallesi, fakir aile kadınlarının aralarındaki konuşmalarından faydalanarak, Hacı Ferhat ile Hafız İshak ailelerinin hayat tarzını, onlara karşı emek insanlarının münasebetini ifade etmektedir.

Asıl vaka, dördüncü bölüm ile 20. bölümler arasında anlatılmaktadır. Süjenin düğümlenmesi İshak Hafız'ın aldığı esrarengiz tehditnameyle başlamaktadır. İstanbul'da, pek çok kurbanlar alan İspanyol nezlesi vardır. İşte, Abdal Veli namından, Hafız İshak'tan, gelini Sadiye, torunu Hadiye, oğlu Enver'in ölümü tehdidiyle 300 lira istenmektedir. Paraların nereye ve nasıl getirilebileceği de izah edilmektedir. İhtarname yerine getirilmeyince, tesadüf eseri, bunların üçü de ölür. Aynı zamanda buna benzer bir ihtarnameyi de Hacı Ferhat alır. Hacı Ferhat isminde dindar biri bulunarak, istenilen 500 lira, Abdal Veli'nin bulunduğu yere gönderilmiştir. Hacı Hurşit, arabacı Osman, hizmetkâr Fettah ise orada eşkiya tarafından yakalanıp elbiseleri soyulmuş, araba da aşırılmıştır. Vakayı Hacı Ferhat'ın ittihatçı güveysi Met-

hi Bey öğrenmiş ve meseleye polis komiseri Şinasi Bey el koymuştur. Çalman araba bulunmuş eşkiyanın bir kısmı yakalanmıştır. Fakat bütün bu macerayı teşkilâtlandıran ortada yoktur. Çünkü Abdal Veli'nin bu işte parmağı olamaz. Budalanın biri, fakat ahali tarafından kutsallaştırılmış olan bu adamın isminden yararlanılmıştır.

Süjenin çözümü, eserin beşte birini teşkil eden bir epilogla verilmektedir. Yazar Nüzhet Ulvi gönüllü olarak komiser Şinasi'ye bazı şartlarla teslim olmuş, olayın niçin ve nasıl faili olduğunu anlatmıştır.

Bu tarzda kurulan süje ve kompozisyonla yazar, 1908-1918 devri Türk toplumunun toplu bir tasvirini yapmış ve merakla okunan bir eser meydana getirmiştir. Polis romanı türünün unsurlarından faydalanarak, özlü bir sosyal roman kaleme almıştır.

Esas süje hattı, ortaçağ zihniyeti ve bâtıl inançların içyüzünü göstermek için kullanılmıştır. Yazar önce İshak, sonra Hacı Ferhat'ın şahsında dinsel taassubun nasıl kabarıp kabarıp ta, insan mantığını çürüttüğünü tasvir etmiştir. Onlar, Hafız İshak aile efradının İspanyol nezlesinden ölmesini, gerçek sebep-sonuç bağlarını anlıyamıyarak tanrıya atfetmektedirler. Böylece kolay bir sahtekârlığa kurban olmaktadırlar. Onların sosyal çizgileri, belirleme kısmında verilmiştir. Hafız İshak İttihatçı din adamlarındandır. Mebustur ve iaşe heyetinin üyesidir. Akrabalarını «su başlarına, yiyinti noktalarına, yağma mahallerine yerleştirmişti.»(1) Hacı Ferhat ise «devr-i Hamidinin bal tutup da parmak yalayanlarındandır.»(2) İttihatçılarla kaynaşmıştır. Güveysi Methi bey, ittihatçıların subay katındandır. Hafız İshak'tan farklı olarak içkili, çalgılı bir hayat sürmektedirler. Bunların diğer bir özelliği de, hacılık, hafızlık unvanlariyle kendilerine kutsallık vermeleri, dinsel ideoloji aracılığiyle mevcut düze-

(1) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 23.
(2) Aynı eser, s. 20.

ni ve yaşayış tarzlarını haklı çıkarmaları, sefalet içinde yüzen halkın hışmından korunmalarıdır.

Hacı Hurşit dinsel taasubun kendisidir. Din, onda düşünüş kabiliyetini söndürmüştür. O, dinsel vecd ve korku içersinde, ziyaret ettiği yeri ve gerçek eşyaları, tabiatüstü bir tülle örtülmüş görmektedir. Bir kibrit çakılmasını şimşek saymakta, tokat şakırtısını gök gürleyişi yerine kabul etmektedir. İki âşıkı, gılman ve peri saymaktadır. Kendilerine hücum eden eşkiyayı zebani sanmaktadır.

Hımbıl, budala, akılsız, sefil Abdal Veli'nin alelâde halk tarafından veli olduğunun kabul edilmesinin körükörüne inancın büyük anlamı vardır. Yazar, bununla dinsel taassubun, insanları ne kadar küçük ve gülünç bir duruma düşürdüğünü göstermiştir. Hüseyin Rahmi Methi Bey'in ağzından şöyle demektedir:

«Böyle süprüntü yiyen, yattığı yere pisliyen, kokudan yanma varılmıyan, insanların mukaddes tanıdığı şeyler üzerine küfreden, hayvandan daha mundar bir deliye dervişlik payesi vererek tapınmak, ondan keramet, şifa, şefaat ummak bizim memleketimizin zihniyetine mahsus bir hastalıktır.»(1)

Anadolulu arabacı Osman, hizmetkâr Fettah da dindardırlar. Fakat din, onların gerçek düşünüşlerini tamamen boğamamıştır.

Süje hattı, Hacı Ferhat ile Hafız İshak aileleri moralinin de belirtilmesi için kullanılmıştır. Dindarlığın ardında ahlâk düşkünlüğü gizlenmektedir. Zaman «En koyu dindarların hırsız, mürtekip oldukları» zamandır.(2)

Methi bey dindar değildir, yeni nesil ittihatçılardandır. O da halkı kasıp savurmaktadır. Hacı Ferhat'ın varidatını arttırmaktadır. Ailesi, otomobile varıncaya kadar lüks bir hayat yaşamaktadır. Para, onların ahlâkını alt

---

(1) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 95.
(2) Aynı eser, s. 44.

üst etmiştir. Karısından başka üç kapatma tutmaktadır. Fakat bu tufeyli hayat, insanları memnun etmemekte, saadete kavuşturmamaktadır. Nermin:

«Allah yiyecek, içecek vermiş, fakat rahat vermemiş... diyor.»(1)

Epilogun, eserin ana idesinin açıklanmasında ve yazar Nüzhet Ulvi'nin canlandırılmasında büyük önemi vardır. O esere yeni, tam mânada sosyal bir yön kazandırmaktadır.

Epilogtan önce süje hattını yürüten Nüzhet Ulvi'dir. Fakat ilk defa o sahneye epilogta çıkmaktadır.

Onun, Selimpaşa yokuşundaki evinde komiser Şinasi ile yaptığı şu konuşmalarının büyük anlamı vardır:

«—İnsanlığın kurtuluş şerefine içelim, dedi.

Komiser gülümsedi:

— Öyle olsun...

— Sözüme neden güldünüz?

— İnsanlığın hangi şeyden kurtulmasını temenni ediyorsunuz?.

— Yine insanlardan.

— Kuvvetli ve zayıf meselesi...

— Evet...»(2)

«Kuvvetli ve zayıf meselesi» Türk edebiyatında ilk defa İbrahim Şinasi'nin eserlerinde ele alınmıştır. Fakat o insanların münasebetlerini toplum ilişkileri dışında, birer fert olarak anlıyordu. Bunu, onların tanrı tarafından yaratılmış iyi ve kötü tabiatlariyle izah ediyordu. Toplumun insan aklının mantığiyle tanzim edilebileceğini ileri sürüyor ve en büyük önemi kanunlara veriyordu.(3) Ziya Paşa daha gelişmiş toplum şartlarında, her şeyi insan iradesine bağlıyan indeterminizmden determinizme geçebil-

(1) Aynı eser, s. 44.

(2) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 101.

(3) Bk. 1. Tatarlı, Les méthodes et les courants de la littérature turque moderne au stade initial de sa formation, Etudes Balkanioues, Sofia, 1966, v. 5 p. 129 etc.

miştir. Ona göre, insan aklı yalnız başına topluma yeni bir düzen vermemektedir. İnsan, bilincinin dışında bazı kanuniyetlere, ilişkilere bağlıdır. İnsan aklının toplumsal çelişkilerin etkisiyle hazırlıyacağı kanunların belli zümrelere hizmet ettiği fikrine varmıştır. Fakat kuvvetli ve zayıf problemini tam bir kesinlikle halledememiştir. XIX uncu yüzyılın sonunda ve XX inci yüzyılın başında yaşıyan Türk yazarları, kuvvetli ve zayıf meselesini daha da geliştirmişlerdi. Nitekim Hüseyin Rahmi bu meseleyi ütopist sosyalist yönlerden aydınlatmaktadır.

Nüzhet Ulvi ile komiser Şinasinin arasındaki münakaşa şöyle devam etmiştir:

«— Fakat bu tabiatta var. Bütün hayvanlar arasında şiddetle hüküm süren bir kanundur bu...

— Öyle ama, hayvanların dinleri, peygamberleri, gökten inmiş kitapları, tertip edilmiş kanunları, adalet namına mahkemeleri ve hapishaneleri, meşrutiyetleri, müsavat, hürriyet iddiaları yok. Kuvvetli, zayıfa rastlayınca onu parçalayıp karnını doyuruyor. Bu tabiat kanununu düzeltmiye uğraşmak budalalığı hiçbir hayvanda görülmüyor. İnsanlık cemiyeti ta kuruluşundan beri bir takım fenalıkların zebunudur. Kanunlar küçük bir azlığın saadetlerini sağlamak maksadiyle yapılıyor...»

Burada kuvvetli ve zayıf meselesi üzerinde iki, birbirine çelişik anlayış, kavram arzedilmektedir. Komiser Şinasi'nin anlayışı Ziya Paşa'nın görüşlerinden pek farklanmamaktadır. O, tabiat, bilhassa hayvanlar alemi kanunlariyle arasında ayrıntı yapmamaktadır. Halbuki toplumun, kendine mahsus gelişme kanunları vardır. Onlar, insanların maddi hayat şartlarına, toplumsal üretim ve dağıtımdaki ilişkilere, gerçek sınıf ve katlara bağlıdır. Böylelikle kuvvetli ve zayıf meselesi, hâkim ve mahkûm sınıflar arasında sınıf kavgası halini almaktadır. Bu açıdan üst yapıya dahil olan kanuniyet meselelerinin çözümü de, gerçek ve sınıfî bir karakter almaktadır. Toplu-

mun gelişmesinin diyalektiği kavranmaktadır. Yazar Nüzhet Ulvi komiser Şinasi'ye şöyle der:

«Emin olunuz komiser bey, insanların işlediği cinayetlerin çoğunda, iştirakleri ve cürümleri görünmiyen diğer insanların da mücrimler kadar iştirakı ve tesirleri vardır. İçtimaî hayatın yalnız iyi taraflarını aksettiren çiçekler işlenmiş kanavasına sadece yüzünden bakmamalı, menfaat kaygusu olmadan, tarafsızlık, insaf ve hakkaniyet gözüyle onun tersini de inceden inceye tetkik etmelidir ki, bu işlemeli kanavanın yüzündeki göz aldatıcı o renk ahengini yaratabilmek için ipeklerin uçları, nerelerden dolaştığı ve şeklin tersinde ne kör düğümler, ne karışıklıklar, ne çirkinlikler, ne kabalıklar bulunduğu anlaşılsın. İşte ben sizi insaniyet ve gerçek adalet namına, bu işlemenin tersini görmiye davet ediyorum. Görünüz, işitiniz, düşününüz. Beni ancak bundan sonra, istediğiniz adalet zebanisinin eline teslim ediniz.»(1)

Epilogta, Sefer efendi ve karısının ölümünden sonra evlâtları Huriye, Nuriye ve Mustafa'nın feci kaderleri ile, başka bir İstanbul, başka bir Türkiye tasvir edilmiştir. Onlar, işsizlik, yoksulluk ve sefalet içersinde yüzen emekçilerdir. Böylelikle Türk toplumunun sınıf yapısı ve başka başka sınıf ve katları tasvir edilmiştir. Kuvvetli ve zayıf meselesi de, toplumda hâkim sınıflarla mazlûm sınıflar, sömürenlerle sömürülenler, efendilerle köleler gibi, somut tarihsel bir duruma yakın bir şekle sokulmaktadır. **İşitilmedik Bir Vaka** romanının de esas konusu, Türk toplumunun esas sosyal tezatları, idesi de, sınıf çelişmesi olduğu kendiliğinden açıklanmaktadır. Eserde ittihatçı, Genç Türkler komprador hâkim burjuvazisinin politik, iktisadi, sosyal ve ahlâk düşkünlüğü, kuram ve uygulamasiyle, emekçi halkın, bilhassa işçi sınıfının dolayısiyle bilinçleşmesi anlatılmaktadır.

Epilogta karakteri çizilen Nüzhet Ulvi, işçi sınıfına

(1) Hüseyin Rahmi, İşitilmedik Bir Vaka, s. 102.

doğrudan doğruya bağlı olmamakla, ona özgü fikirler arzetmektedir. Görüşleri itibariyle o ütopist sosyalisttir. İnsanlığın kurtuluşu emelleriyle yaşamaktadır. Toplumun yapısı üzerinde derli toplu görüşleri vardır. Mevcut antagonistik toplumda sınıf kavgasını hemen hemen anlamaktadır. İstismarcı sınıflardan nefret etmektedir. Emekçilere karşı sevgi beslemektedir. Toplum gelişmesinin diyalektiğini kavramıştır. İleriye ümitle bakmaktadır. Gerçek hürriyet, adalet ve kardeşlik arzulamaktadır. Kanlı savaşlara karşıdır. Adil bir toplum düzeni taraftarıdır. Yalnız, görüşlerinden mantıkî bir surette doğan özetlemeler yapmamaktadır. Onun görüşlerinde Osmanlı Sosyalist Fırkasının programında ileri sürülen birçok istekleri bulabiliriz. Bu itibarla Nüzhet Ulvi, o zamanın sosyalistinin çizgilerini taşımaktadır.

Romanda âdil bir düzenin gerçekleştirilme yolları ve inkılâbın nasıl yapılması gerektiği üzerinde genellikle söz edilmemektedir. Bu hususta işçi sınıfının tarihi rolü belirtilmemiştir.

Böyle olmakla beraber, Nüzhet Ulvi'nin tipi, Türk edebiyatı için büyük bir başarıdır.

Komiser Şinasi'nin karakteri süje hattı sırasınca, bilhassa epilogta tasvir edilmiştir. Yazar bir yerde «materyalistçe» yani ateist görüşleri olduğunu belirtmiştir. Komiser Şinasi'de yazar Nüzhet Ulvi'nin etkisiyle önemli değişiklikler olmuştur. O Nüzhet Ulvi'nin kanaatlerini kabul etmiştir. Onun inandığı adalet ve gerçek kanuniyet anlayışlarını paylaşmaktadır. Nitekim gerçek insaniyet, gerçek adalet anlayışına uyarak, fakat diğer taraftan vazife vicdanına da sadık kalarak, istifasını vermiştir.

Anlaşıldığı gibi **İşitilmedik Bir Vaka** esas idesine uygun bir süje ve kompozisyona sahiptir. Türk edebiyatının gelişiminde oldukça başarılı bir eserdir.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

ÇALIKUŞU

Çalıkuşu, Reşat Nuri'nin(1) **Gizli El** (1919) den sonra ikinci romanıdır. 1922'de yayınlanan bu kitap Türk toplum hayatında önemli bir olay teşkil etmiştir. Yazar okuyucuları, çıplak kapitalist Türkiye gerçekleriyle tanıştırmış, şehir gençlerine Anadolu'yu sevdirmiş ve tahsilini bitiren genç aydınları, halkın arasında irfan yaymak gibi yüksek bir vazifenin yapılışına isteklendirmiştir. Her aydın genç bir halk öğretmeni, bir Feride olmak arzusu ile coşmuştur. Bugüne kadar değerini kaybetmiyen **Çalıkuşu,** Türkiye'de olduğu gibi yabancı memleketlerde de yüksek bir değer kazanmıştır. Defalarca yayınlanmış ve birçok dillere çevrilmiştir. Eser Bulgaristan'da da büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. Bundan otuz beş sene önce Bulgarcaya tercüme edilerek bir gazetede tefrika edilmiş, sonra da kitap halinde Bulgarca ve Türkçe(2) olarak basılmıştır.

Klâsik bir sanat eseri olan **Çalıkuşu** Türk edebiyatının büyük bir başarısıdır. O Türk kültürünü, önemli toplum problemlerinin, genellikle demokratik açıdan aydınlatılması ve nihayet yüksek bir özgürlükle canlandırılması bakımından zenginleştirmiştir. Edebiyatın konusunu

---

(1) Türk klâsiklerinden tanınmış hikâyeci, dramaturg ve romancı Reşat Nuri Güntekin 1889 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası askerî hekimdir. Tahsiline Çanakkale'de başlamış, İzmir'de Fransız okulunda devam etmiştir. İstanbul Üniversitesinde edebiyat okumuştur (1912). Maarif Bakanlığında uzun seneler müfettişlik yapmıştır. Millet vekili seçilmiştir. (1938-1943). UNESKO'da Türkiye'yi temsil etmiştir. 7 aralık 1956'da, tedavide bulunduğu Londra'da ölmüştür.

Yirmi kadar roman, yedi hikâye kitabı, birçok piyesler yazmıştır.

(2) **Reşat Nuri,** Çalıkuşu, NPY, Sofya, 1957, s. 332.

genişletmiş ve Refik Halit, Ömer Seyfettin gibi yazarlarla birlikte sanata Türk halkının hayatını sokmuştur.

Çalıkuşu'nun malzemesi o zamanın toplumundan alınmıştır. Yazar bizzat öğretim sistemini tanıyordu. Kendisi Anadolu okullarında okumuş, orta öğrenimi ise Fransız okulunda tamamlamıştır. İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesini bitirince Bursa Sultanisi orta kısmında Fransızca öğretmenliği yapmıştır. (1) Bundan sonra da başka okullarda öğretmenliğe devam etmiştir. Edindiği zengin yaşam gözlemlerini eserinde örgülemiştir. Yazarın devamlı izlemleri romanın hayatiyetini güçlendirmiş ve arttırmıştır.

Yazar **Çalıkuşu**'nda devrinin yeni insanlarını tasvir etmiye başlamıştır. Böylelikle roman, başka eserlerinde de canlandıracağı olumlu tipler galerisinin başlangıcı demektir. Ana kahramanın kadın olması, konuyu kadının özgürlüğü problemiyle de zenginleştirmektedir.

Nesir, niteliği itibariyle, hayatı tipik ve münferit karakterler halinde yansıtmaktadır. Bundan ötürü yeni Türk nesri, XIX uncu yüzyılın 70 inci yıllarında oluşumuyle, zamanın olumlu ve olumsuz kahramanlarını yaşatmıştır. Modern Türk nesrinin kurucularından Ahmet Mithat (1844-1912)'ın hikâye ve romanlarında, feodal sınıf ve katlarının, burjuva para-mal münasebetlerinin geliştiği bir devirdeki politik ve ahlâkî düşkünlükleri tasvir edilmektedir. Yeniçeriler, kadılar, hacılar, hele mirasyediler onların temsilcileridir. Bir zamanki asilzâdeler, yeni toplum şartlarında birer «lüzumsuz insan» durumuna gelmektedirler. Olumlu tipler, feodal toplumun içinde doğan ve gelişen üçüncü zümrenin temsilcileridir. Onlar, hayatlarını alın teriyle kazanmakta, kendilerini okumakla yetiştirmekte ve genellikle serbest mesleklerde çalışmaktadırlar. Ne yazık ki, çok azı müstesna, onların geniş ufuk-

(1) Behçet Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, VY, İst., 1964, s. 97.

ları ve yüksek idealleri yoktur. Onlar kendi çıkarlarını düşünmekte, okuyup zengin olmak emelleri peşinde koşmakta, halkı düşünmemektedirler. Yalnız bazıları, emekçi insanlara merhamet duymaktadırlar.

Yeni Türk nesrinin diğer bir kurucusu Namık Kemal (1840-1888)'in **İntibah yahutta Sergüzeşti Ali Bey** (1876) romanının kahramanı da, yazarın bütün gayretlerine rağmen, bir mirasyedi tipidir. **Cezmi** (1880)'deki kahramanlar kendilerini toplum problemlerine vermişlerdir. Fakat tipler tarihi şahıslardır, olaylar da XVI. yüzyılda cereyan eder. Olumlu tipler itibariyle onun sahne eserleri önemlidir. **Gülnihal** (1875)'de meşrutiyet savaşçısı tipi **Vatan yahut Silistre** (1873)'de aktif tipler vardır. Bunlar toplum meseleleriyle yaşamaktadırlar. Ülkücü, savaşçı karakterlerdir.

Fakat Ahmet Mithat'ın yarattığı tipler aydınlıkçılığın özelliklerini taşımakta ve sunî, deneysel şartlarda yaşatılmakta ve hareket ettirilmektedir. Mizaç ve karakter ilişkileri üzerinde ısrarla duran Namık Kemal de ondan çok farklanmamaktadır. Sonra onun kahramanlarının çoğu aşırı bir burjuva milliyetçiliğine, koyu bir şövenizme kapılmaktadır.

Eserlerindeki kadın tipleri ise, Namık Kemal'ın **Vatan yahut Silistre** dramındaki Zekiye, **Zavallı çocuk** (1873)'taki Şefika, **Gülnihal**'deki Gülnihal'ın dışında itaatlı, şahsiyetsiz veya köleler, düşkünler yahutta ev kadınlarıdır. Onların aşk ve aile dışında idealleri yoktur.

Sami Paşazâde Sezai'nin (1860-1936) **Sergüzeşt** (1889)'indeki Dilber'de artık kadın köleliğine bir isyan ve insan şerefi duygusu vardır. Halit Ziya Uşaklıgil'in (1866-1945), Mehmet Rauf'un (1875-1931) ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın (1864-1944) eserlerinde, artık Türk toplumunun canlı, inandırıcı, gerçek tipleri yaşamaktadır. Onların zengin iç dünyaları vardır. İnsanlık şeref ve gururlarını korumaya hazırdırlar. Fakat onların da ufukları dardır, aile menfaatlerinin dışına hemen hemen çık-

mamaktadırlar. Millî ve toplum meseleleriyle uğraşmamaktadırlar.

Bundan başka yeni Türk nesrinin doğduğu, XIX uncu yüzyılın 70'inci yıllarından, artık tamamen olgunlaştığı XXnci yüz yılın başlarına kadar uzanan devrin çok önemli bir özelliği vardır. Bu devir, feodalizmden kapitalizme geçiş devridir. Bundan dolayı kahramanlar feodal sınıfın hâkim olduğu bir dönemde yaşamaktadırlar ve eserlerin ruhu ve heyecanı feodal düzene, feodal münasebetlere karşı yönelmiştir.

R. N. Güntekin **Çalıkuşu**'nda Türk nesrinin o zamana kadarki geleneklerini, devrinin toplum ve ideolojik temeli üzerinde benimsemiş ve geliştirmiştir. Dünya edebiyatının, özellikle Fransız ve Rus edebiyatının ideolojik özgün buluşlarından da yapıcı bir biçimde faydalanmıştır.

Çalıkuşu, Feride'nin çocukluk tarihçesiyle geçmişe doğru uzanmakla beraber, 1908 burjuva inkılâbından sonraki birkaç yıllık zamanı kapsamaktadır. Eserde, kısa bir süre devam eden bir savaştan söz olmaktadır. Bu savaş, olsa olsa, ya Trablusgarp savaşıdır (1911), yahutta Balkan Savaşı (1912-1913). Birinci Dünya Savaşı olması imkânsızdır. Çünkü Birinci Dünya Savaşı 1914'ten 1918'e kadar devam etmiştir. Savaşın sonunda ise, İstanbul, İzmir bölgesi de dahil, Türkiye'nin deniz boyu bölgeleri batı emperyalistleri ve Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Halbuki, İzmir'e karşı Kuşadası'nda, Feride'nin çalıştığı okul kısa bir zaman için hastaneye çevrilmiştir. Bundan dolayı, romanın kavram sınırlarını bazı araştırıcıların yaptığı gibi, 1908 yılından 1918 yılına kadar uzatmak doğru değildir. Kaydettiğimiz gibi, eserin kavram sınırları besbellidir.

1908 burjuva inkılâbı Türk toplumu tarihinde yeni bir devir açmıştır. İttihatçıların askerî hükümet devirmesi sultanlık istibdadına son vermiştir. Memleketin idaresi feodal sınıfın elinden alınmıştır. İktidar aracı, komp-

rador Türk burjuvazisinin menfaatlerini savunan «İttihat ve Terakki» fırkasının eline geçmiştir. Genç Türklerin, ittihatçıların idaresi, burjuvazinin sınıf diktatörlüğü görevindedir. Geçmişten kalan ve iktisadî durumlarına dokunulmıyan feodal sınıf ile gittikçe kaynaşsa da, ittihatçı hükûmet devlet egemenliğini muhafaza etmekte, kapitalist münasebetlerin gelişmesi için gereken şartları yaratmaktadır. Nitekim İttihatçıların destek ve himayesi altında, kapitalist münasebetleri ağır da olsa, bir gelişme kaydetmiştir. Hele ittihatçılar idaresi zamanında bir iri tüccar katı meydana gelmiştir. Feodal sınıfın ve Türk burjuvazisinin halk üzerindeki baskı ve istismarı kat kat artmıştır. Halk ile istismarcı sınıflar arasındaki uçurum büyümüştür. Bunun sonucunda, sosyal tezatlar keskinleşmiştir.

1908 burjuva inkılâbından önce Türk toplumunun başlıca tarihsel toplum ihtilâfı, burjuvazi ile hâkim feodal sınıfı arasındaki savaştı. İttihatçılar iktidarı ellerine aldıktan ve toplum da kapitalist münasebetleri hâkim durum aldıktan sonra, temel tarihsel toplum çelişmesi bir taraftan Türk halkı ile hâkim burjuvazi arasındaki savaş, diğer taraftan da Türk burjuvazisinin çeşitli kat ve grupları arasındaki savaştır. Bir aralık burjuvazi ile feodal sınıf arasındaki mücadele hızını bir hayli azaltmıştır.

Keskinleşen sosyal tezatlar ve sınıf savaşı şartlarında politik, ideolojik ve kültürel mücadele de artmıştır. Bir taraftan panislâmizm, osmanlıcılık ideolojik akımlariyle beraber şovenist pantürkizm, diğer taraftan da zamanın en ilerici akımı sosyalizm belirmiştir. Bununla beraber köylülerin menfaatlerini savunan akımlar da meydana gelmiye başlamıştır. «Halka doğru» şiarını yükselten halkçılık akımı bunlardandır. Pedagojide ise romantik eğilimler belirmiştir. Bu çeşitli akımlar bütün toplumu etkilendirmiştir.

1908 burjuva inkılâbiyle kapitalist münasebetlerin hâkim durum aldığı devirde edebiyatm da niteliği ve

toplumsal fonksiyonu değişmiştir. Türk edebiyatında, antifeodal eğilimlerin devam etmesiyle beraber, günden güne artan ve zamanın başlıca güdücü akımı olan antikapitalist eğilimler de doğmuştur. Yazarlar artık kalemlerini hâkim olan burjuva sınıfına çevirmiye başlamışlardır.

Aynı şeyi ardıl olmamakla beraber, Reşat Nuri'nin **Çalıkuşu**'nda da görmekteyiz.

Daha gelişmiş toplum münasebetleri edebiyatta daha büyük bir keskinlikle yansıtılmaktadır. Yeni devrin güdücü eğilimlerini ifade eden olumlu kahramanlar yeni bir nitelik ve özel çizgiler kazanmaktadır. Yazarlar, bunları dünya görüşleri ve edebî yöntemlerine göre, yakalayıp eserlerinde canlandırmaktadırlar.

Reşat Nuri **Çalıkuşu**'nda, kendinde devrinin bazı önemli toplum eğilimlerini toplamış yeni bir kadın tipi yaratmak istemiştir. Eserin başlıca konusu, yeni insanın, yeni kadının oluşumudur.

1908 burjuva inkılâbı şartlarında aydın kadının olanakları genişlemiştir. Onun zengin bir iç dünyası ve geniş alâkaları vardır. Yalnız ev kadını olmak onun tatmin etmemektedir. Bilhassa toplumda eşit olmıyan insanların ailedeki durumu çok fenadır. Onlar, kadın olarak da tahkir edilmektedirler. Kadının benlik, şeref ve insan haysiyeti duygusu artmıştır. O hür olmak istemektedir. Bu ise, hayatını alın teriyle, kendi emeğiyle kazanmak suretiyle mümkündür. Böylece, kadın meselesi, onun toplumda ve üretimdeki mevki meselesi halini almaktadır. Ev kadını, yerini toplumcu kadına bırakacaktır. Daha doğrusu ev kadını toplumcu bir karakter alacaktır. Sosyal tezatların keskinleştiği bu yıllarda, kadın başka başka sınıflara ve halka karşı münasebetini belirtmektedir. Halka yaklaşmak, halka hizmet etmek, kadınlar için de aktüel bir mesele olmaktadır. Halkçılık, vatanseverlik ve enternasyonalizm kadın için de değer vasıfları olmaktadır. Hayat kadınlardan da etkenlik istemektedir. Nitekim toplumcu ve savaşçı kadın gerekleri doğmaktadır.

Reşat Nuri **Çalıkuşu** romaniyle bu sorunları, Türk edebiyatında ilk defa olarak ele almaktadır.

Fakat kadının hürriyet ve toplumculuğu belli toplum şartlarıyle sıkı sıkıya bağlıdır. Kadın, mevcut burjuva devlet cihazının kırtasiyeciliği ve baskısıyle karşılaşmaktadır. Fakat en korkunç olan şey ise, kadını baskı ve istismar altında tutan, kişilik ve namusuna taarruz eden burjuva ortamıdır. Para, burjuva toplumunun en büyük kudreti olmuştur. Kadının hakları, kuvvetle, nüfuzla, parayla çiğnenmektedir.

Böylelikle kadın meselesi bir toplum meselesi olmaktadır.

Reşat Nuri **Çalıkuşu**'nda kadın meselesini geniş anlamiyle ele almakta, ona sonuna kadar ardıl olmamakla beraber demokratik niteliği olan bir halkçılık-aydıncılık açısından ışık' tutmaktadır.

Reşat Nuri **Çalıkuşu**'nda yeni kadının oluşumunu doğrudan doğruya fikir çarpışmaları biçiminde değil de, tipik ve münferit, yani canlı insanlar olarak tasvir etmiştir. Bunu, yazarın realist yönteminin özelliklerinden biri sayan Cevdet Kudret bu hususta şöyle diyor:

«Daha önce değindiğimiz üzere, duygusallığı kimi sanat çevrelerinde bir suçmuş gibi ileriye sürülen **Çalıkuşu,** bir yandan da, edebiyatımızda Realizm'e yol açıcı eserlerin başında gelmekte ve kendi yapısı içinde bir takım toplumsal sorunlara dokunmaktadır. (Anadolu'nun bakımsızlığı, yoksulluğu, geriliği, halkın yanlış inançlara bağlılığı, eğitim ve öğretim işleri: özellikle meşrutiyet devrinde iş hayatına atılan kadının karşılaştığı türlü güçlükler v. s.); **ne var ki, bu** sorunlar bağıra bağıra söylenmemiş de, olayların içinde eritilmiş. Bu ise, bir sanat eseri için kusur değil, bir artamdır (meziyettir)» (1).

---

(1) Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman. 2 Meşrutiyetten Cumhuriyete, 1911-1922, İnceleme ve örnekler, VY, İst., 1967. s. 270.

Yazarın ideolojik özgün kavramı, romandaki tipler sistemi ve kahramanların bulundukları, algılandıkları ve tepkiledikleri toplum şartları ve ortamları ile ifade edilmiştir. Bundan dolayı karakterlerin ve toplum şartlarının büyük önemi vardır.

Çalıkuşu romanının ana kahramanı Feride'dir. O, Türk edebiyatında kendini genç nesillerin eğitim ve öğretimine, halkın aydınlatılmasına veren ve sömürücü ortamların ahlâk ve davranışlarına karşı göğüs geren bilgili, görgülü ilk kadın öğretmen tipidir.

Aynı zamanda onun şahsında Türk toplumunun diğer bazı önemli eğilimleri de dile getirilmiştir. Yalnız yazarın demokratik görüş mahdutluğu ve ardılsızlığı sonucunda, sosyal gerçekler ve kahramanın karakteri yer yer bozulmuş, olumlulukları gerektiği gibi ifade edilmemiştir. Nitekim o kadar önemli olan bu tip çelişkilidir.

Feride nasıl bir aydın kadın tipidir?

Onun çelişik bir kökeni vardır. Anne tarafından fakirleşmiş bir asilzâde ailesindendir. Baba tarafından bir subay kızıdır. Kimliğiyle ilgilenen bir hanımefendiye:

«Epeyce zengin bir ailenin fakir düşmüş bir kızı»,(1) der.

Feride'nin asilzade çevrelerinkinden farklı düşünüş, tarz ve psikolojisi, sosyal ayrılaşmanın, asilzâde sınıfından bir kısmının yeni şartlarda sınıflarını değiştirmelerinin ve küçük burjuva haline gelmelerinin kanuni bir sonucudur.

Onun dokuz yaşma değin çocukluğu, İstanbul'dan uzak, Arabistan'da, sert bir iklim ve tabiat içersinde baskısız ve hür geçmiştir. Hattâ ailesinin dışında Arap dadısı Fatına'nın Arap neferi Hüseyin'in idaresinde yetişmiştir. Çünkü annesi çok genç vefat etmiş, babası da memuriyetiyle meşgul olmuştur. İstanbul'a getirilmesin-

(1) Reşat Nuri Güntekin, Çalıkuşu, NPY, Sofya, 1957, s. 226.

den sonra bile süt ninesi Gülmisal Kalfa ile bağlarını kesmemiştir. Ondaki demokratizmin, alelâde insanlara karşı sevginin köklerini burada aramalıyız.

Feride İstanbul'da Sör okulunda on sene kalmıştır. Orada kültürünü arttırmakla beraber, mizacını ve karakterinin birçok özelliklerini muhafaza etmiştir. İçtenliğini, tabiiliğini, enerjikliğini, haşarılığını, hattâ yaramazlığını, canlılığını değiştirmemiştir. Okulda, öz niteliğini belirten **Çalıkuşu** lâkabını kazanmıştır.

Bu on yıl süresince o, yalnız yaz tatillerinde Kozyatağı'ndaki merhum Seyfettin Paşa konağında, teyzesinin asilzade ortamiyle temas etmektedir. Babasız da kalan Feride'yi teyzesinin oğlu Kâmran'a nişanlamışlardır. Okulu tamamlamak için evlenmelerini tehir ettikleri dört yıl zarfında, Feride ile asilzade teyzesi arasında anlayış, davranış ve psikolojî ayrılıkları başgöstermiştir.

Öncelikle Feride'nin canlı, hırçın, enerjik mizacı ile asilzadelerin kibarlığı, ikiyüzlü nazikliği ve çürümekte olan ahlâkı bir tezat teşkil etmektedir. Yaşının ilerlemesiyle mizacının enerjik bir etkinlik, işseverlik hali alması olumludur. Fakat asilzade ortamında buna imkân yoktur. Bu yalnız toplumda mümkündür.

Feride ile asilzade ortamı arasındaki ihtilâf yalnız mizaç ayrılıklarından ibaret değildir. Yazarın bilerek yumuşatmıya çalıştığı bu anlaşmazlık, onların sosyal durumlariyle bağlı bir çelişmedir. Hiçbir şeysiz kalan Feride, evlâtlık durumuna düşmüştür. Asilzade teyzesini terkettiği zaman not defterine şunları kaydetmiştir:

«Kapılardan kaçan **evlâtlıkların** (siyah — İ. T.) da böyle yaptıklarını hatırlıyor, acı acı gülüyordum.»(1)

Nişanlılık da aynı rengi almaktadır:

«Dünyada en acıdığım, alay ettiğim insanlar nişanlı kızlardı. Ben onlardan biri oldum. (siyah — İ. T.) Onla-

(1) **Reşat Nuri, Çalıkuşu, s. 93.**

ra yalvar. Kimse bana nişanlı demesin. Yerin dibine geçiyorum, korkuyorum, ben daha çocuğum. Önümüzde daha dört uzun sene var. O zamana kadar dahi büyürüm, alışırım. Kimse bana nişanlı muamelesi etmesin şimdi.»(1)

Ahlâksız Kâmran tercih edilmekte, üstün tutulmakta, Feride küçümsenmektedir.

«Fakat ne bileyim, teyzemin beni kıymetli oğlu için biraz küçük gördüğü korkusunu seziyorum.»(2)

Kaldı ki, henüz çocuk bulunan Feride, zengin asilzade teyzesinin oğluna nişanlı durumuna düşmüştür. İlerde kurulacak olan aile, eşit temeller üzerine kurulmıyacaktır. O daha nişanlılık çağında küçümsenmekte, zaman zaman bilinçli veya bilinçsiz tahkir edilmektedir. Feride zeki bir kızdır. Bunun nedenini, kendisinin kimsesiz, fakir olduğunu pekâlâ sezmektedir. O bu ortamda kendini emin, hür ve eşit bir insan, bir fert duymamaktadır. Böyle bir aile, böyle bir hayat onun için bir zından, bir kafes olacaktır. Nitekim her geçen günle aralarındaki uçurum artmıştır. Nihayet Kâmran'ın ihaneti, onun kesin kararına sebep olmuştur.

Feride Maarif Bakanlığında müdürlerden biriyle konuşurken sağduyusu ile bir soru sormuştur:

«— Peki, ben ne olacağım?»(3)

O insan olarak varlığını, benliğini ve hürriyetini emek insanları arasında aramaktadır. Emek onu, çürümüş asilzade ortamının hakaretinden kurtaracaktır. Hattâ Feride bunu bilinçle söylemektedir:

«Elimin emeğiyle yaşıyacağım.»(4)

«Bundan sonra, o da kendi ekmeğini kendi kazanan bir insandı. Kimse, artık ona, adına merhamet ve hima-

---

(1) Reşat Nuri, Çalıkuşu, s. 70.
(2) Aynı eser, s. 70.
(3) Aynı eser, s. 106.
(4) Aynı eser, s. 97.

ye denen büyük hakareti yapmaya cesaret edemiyecekti.» (1)

«Fakat sen kendi alnının teriyle kendini geçindirmeyi daha iyi buldun. Çalışmak ayıp değil.»(2)

Emeğin insan kişiliğinin en yüksek ölçüsü olarak değerlendirilmesi motifini kısmen eski edebiyatta ve bilhassa Tanzimat sonrası edebiyatında görmekteyiz. Ziya Paşa (1826-1880) bakın ne yazıyor:

«Ayinesi iştir kişinin lâfa bakılmaz.
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde!»(3)

Emek, Ahmet Mithat'ın eserlerinde de geniş yer almaktadır. Fakat emek, ilk defa olarak **Çalıkuşu**'nda toplumdaki insanın benliği, hürriyeti ve eşitliği açısından ele alınmış, belli sosyal durumu ile bağlatılmıştır.

Feride emeğe ve emek insanlarına karşı derin bir saygı ve sevgi beslemektedir. Meselâ Ahmet Mithat'ın romanlarında üçüncü zümre, bilhassa serbest meslek adamları, genellikle kendi çıkarları ve varlıklı olmaları uğrunda çalışmaktadırlar. Çalıkuşu, tam tersine, bir taraftan emeğiyle benliğini, hürriyet ve eşitliğini korumakta, diğer taraftan halka faydalı olmak emeliyle yaşamaktadır. Nitekim o bir halk öğretmeni olmuştur. Bütün varlığını, halkın evlâtlarını yetiştirmeğe, onları kültürlü insan olarak hazırlamağa adamıştır. Fakir halkın, emekçilerin oğullarına ayrıca dikkat eder.

Feride karakterinde yeni şartlarda emek aydınlarının halka yaklaşmak, emekçilere hizmet etmek bilincinin kuvvetlenmesi verilmiştir. Yazar, kahramanın bu özelliğini açık olarak yansıtamamıştır. Bazı edebiyat araştırıcılarının belirttiği gibi romanın kahramanı öğretmenlik mesleğine şahsî sebeplerden ötürü girmiştir. Zamanımı-

---

(1) Reşat Nuri, Çalıkuşu, s. 108.
(2) Aynı eser, s. 226.
(3) Prof. K. Akyüz. Batı Tesiri Altında Türk Şiiri, s. 34.

zın en yetkili Türk edebiyatı araştırıcılarından Leylâ O. Alikayeva, **Çalıkuşu** romanının kahramanını dünya edebiyatındaki benzeri tiplerle karşılaştırarak şöyle diyor:

«Feride'nin Kâmran'a karşı aşkı, tamamen bilinçli bir duygu haline gelmesi için yıllarca süren safhalardan geçmeli idi. Öncelikle onun ihanet eden nişanlısından kaçması, Cen Eyr'de olduğu gibi, çiğnenen bir aşkın yahutta meş'um olayların sonucundan fazla, yaralanan gurur coşkusunun sonucudur. Bu arzunun ışığı altında Feride'nin bağımsız olarak emek yaşamına başlaması, Con ve Vera Pavlovna'da olduğu gibi, düşünülmüş taşınılmış bir adım değil de, sırf tesadüf eseridir.

Kahramanların emeklerine karşı münasebetlerinde büyük ayrıntı vardır. Eyr, her zaman keskin bir şekilde ifade edilen özdeğer duygusuyle karışık sert bir protestan iyilikseverliği ve bağımsız olma arzusu ile hareket etmektedir. Vera Pavlovna, kendini kalbiyle inkılâpçı aydınlıkçılık dâvasına vermektedir; Feride tesadüf eseri «ekmeğini kazanmak için» öğretmen olmaktadır...»

Gerçekten Feride, öğretmenlik mesleğine şahsî duygularının itişiyle girmiştir. Fakat bu oldukça düşünülüp taşınılmış bir harekettir. Yukarıda da açıkladığımız gibi, onun düşünüş ve hareketleri, sosyal durumunun bir sonucudur. O gerçekten benliğini, hürriyetini ve eşitliğini emek yaşamında aramaktadır.

Diğer taraftan Feride'nin öğretmenliğe yönelmesinde yazarın kapanık bıraktığı, devrin halkçılık anlayışları da rol oynamıştır. O yıllarda halk arasına gitmek, köylüleri aydınlatmak fikirleri toplumda geniş ölçüde yaygın fikirlerdir. Pedagojide memleketin okullar, eğitim ve öğretim aracılığiyle kalkındırılacağı, hattâ ileride toplum düzeninin değiştirilebileceği kabilinden romantik nazariyeler önemli yer tutmaktadır. Feride'de böyle sistemli bir anlayış görmüyoruz. Fakat o az çok, halkçı-aydınlıkçı ortamlarla ilgi kurmuştur. Bizzat yazar, Feride'nin Anadolu'ya gitmek, öğretmen olmak coşkunluğunu kah-

ramanın diliyle belirterek şöyle diyor:

«— Ah kalfacığım, diyordum, kimbilir, gideceğim yerler ne kadar güzeldir. Ben, Arabistanı hayal meyal biliyorum. Anadolu herhalde ondan daha güzeldir. Oradaki insanlar bize benzemezlermiş. Kendileri fakirmiş, fakat gönülleri öyle zengin, öyle zenginmiş ki, hiçbirisi değil bir fakir akraba çocuğuna, hattâ düşmanına ettiği iyiliği başına kakmak mürrivetsizliğinde bulunmazmış. Küçük bir mektebim olacak. Baştan başa çiçeklerle donatacağım. Çocuklarım, bir alay çocuğum olacak, kendime «abla» detirteceğim. Fakir olanlara, elimle, siyah gömlekler dikeceğim. «Hangi elinle» dikeceksin? Gülme, alay etme. Onu da öğrenirim elbette.»(1)

O Anadolu'da çalışmaları esnasında öğretmenlik mesleğine gerçekten büyük bir sevgiyle bağlanmıştır. Bütün varlığını genç neslin eğitim ve öğretimine vermiştir. Zeyniler gibi, en geri kalmış köylere öğretmen olarak gitmekten çekinmemiştir. O Anadolu'nun korkunç gerçekleriyle karşı karşıya gelmiştir. İdealize ettiği Anadolu'da halkın sefalet ve yoksulluk içersinde yüzdüğüne şahit olmuştur. Birçok köylerde okul yoktur. Zeyniler köyü mektebi «mektep değil ahırdır»(2). O bütün güçlüklere göğüs germiştir. Onu iradeli, metin, kendine ve duygularına hâkim bir insan olarak görmekteyiz. Dindarlığa, sofuluğa karşıdır. İkiyüzlü dinsel ahlâkı reddetmektedir. «Horozdan kaçan insanlardan dünyada hoşlanmam» demektedir(3). Sovyet Azerbeycan edebiyatçısı Ahmet Ahmedof onun Anadolu'ya gidip kendini öğretmenliğe adamasını, zamanın dinsel görüşleri açısından ele alarak, şöyle vasıflandırmaktadır:

«Dinî taasubun hüküm sürdüğü bir devirde Feride'nin tek başına evi terkedip Anadolu'ya gitmesi, kar-

(1) Reşat Nuri, Çalıkuşu, s. 98-99.
(2) Aynı eser, s. 170.
(3) Aynı eser, s. 227.

şısına çıkan bütün engellere göğüs gererek öğretmenlik yapması, müslüman kadını için islâm dini kanunlarına ters olan tehlikeli bir hareket idi.»

Onun eleştirisiz bir Batı kültürü hayranlığına düşmemesini ve hararetli vatanseverliğini de belirtmiştir:

«Feride Fransız mektebinde okuyup, Avrupa tahsili almıştır. Buna bakmıyarak o, büyüyüp terbiye aldığı vatanını unutmamış ve ona hakaretle bakmamış batı uygarlığına hayran olup, onun karşısında eğilmemiştir.»

Fakat istismarcı toplumlarda kadınların benliklerini korumaları imkânları sınırlıdır. Hürriyet ve eşitlikleri formeldir. Çünkü antagonistik toplumlarda gerçek hürriyet, eşitlik ve adalet yoktur ve olamaz. Emekçiler gibi halk aydınları da sosyal baskı ve istismar altında bulunmaktadırlar. Feride'nin aylığı kendini geçindiremiyecek derecede azdır. O, annesinden kalan bazı mücevherleri satmak suretiyle hayatını temin etmektedir. Halkın menfaatlerine yabancı devlet memurları, onun geleceğiyle oynamaktadırlar. Feride'yi en geri, en ücra yerlere göndermektedirler. Fakat en korkunç olan şey, mevcut burjuva ortamıdır. Para kuvvetine dayanan burjuva çevreleri, kadının haklarını çiğnemekle, kişiliğini lekelemek istemekte ve türlü araçlarla namusuna hücum etmektedirler. Nitekim Feride üç yıl içersinde birkaç köy ve kasaba değiştirmek zorunda kalmıştır. Hayrullah Efendi'nin yanına sığınması bir tesadüf eseridir. Pek tabiî ki, yeteri kadar inandırıcı değildir. Çünkü hayatta, her adım başında onun gibi şahsiyetlere tesadüf edilemez.

Feride'nin bütün halkseverliğine, vatanseverliğine ve fedakârlığına rağmen, demokratizmi mahduttur. Her şeyden önce, çalışmalarına yön verecek belli toplumsal politik anlayışlardan mahrumdur. O, çalışmalarını işçi sınıfının, emekçi köylerin, halkın hayatına bilinçli, teşkilâtlı bir şekilde bağlayamamıştır. Nitekim belli amaçları da yoktur. Onun anlayışları, mevcut istismarcı toplumunun dışına çıkmamakta, hattâ burjuva demokrasili bir

düzen bile tasavvur etmemektedir. Bunun sonucunda, onun çalışmaları şahsi fedakârlık ve hayır severliği içinde kapanmaktadır. Kendilerini başkalarına hasretmek de, kendini harcamak, teselli bulmak gibi bir hal almaktadır. Leyla Alikayeva, Çernişevski'nin **Ne yapmalı?** romanı ile Reşat Nuri'nin **Çalıkuşu** eserinin kahramanlarını karşılaştırarak, onları büyük inkılâpçı demokratın «mantıkî bencilik» açısından yorumlamaktadır:

«Böylece Çernişevski'nin terminolojisini kullanırsak, akılcılığın özü olan bencilik subjektif isteklerden hareket eden Feride'nin objektif olarak iyilik yaptığı anlaşılmaktadır. Tabii Reşat Nuri'deki kahramanların «mantıkî benciliği» Çernişevski'nin yeni insanlarının «akılcı benciliği»nden çok uzaktır. Her şeye rağmen onlarla **Çalıkuşu**'nun şahısları arasında belli bir benzerlik vardır. Sözgelişi, romanın belli başlı kahramanlarından biri ve Feride'nin kocası olan hekim Hayrullah beyi ele alalım. Çalışmalarında fedakârlık gösteren, çok defa kendini insanlar için birçok şeylerden mahrum eden; gerçeği, «itibarı» ve durumu itilâfına, savunan Hayrullah Bey, kendi sözlerine göre, bunları «kendi zevki» için yapmaktadır.

Fakat eğer Çernişevski'nin kahramanları «bencil» saadetlerinin ancak diğer insanların saadete kavuştukları zaman mümkün olacağını kabul ediyorlardı ise, Reşat Nuri'nin kahramanları, sonunda «küçük işler» adlandırılan kuramiyle tatmin olunmakta ve onlar hayırseverlikle meşgul olmaktadırlar.»

Hüseyin Rahmi'nin **İşitilmedik Bir Vaka** romanının ana kahramanlarından Nüzhet Ulvi de, hayır severlik yapmaktan ileri gidememiştir. O da, bir ailenin öksüz çocuklarına yardım etmekle yetinmiştir. Toplum düzeninin düzeltilmesi yahut ta değiştirilmesi yol, vasıta ve şekilleri üzerinde durmamıştır. Fakat hiç olmazsa, onun ütopist sosyalist görüşleri vardır. Daha iyi, daha güzel bir toplum tasavvuru vardır. Büyük Ekim Sosyalist İnkı-

lâbının sonucunda kurulmıya başlıyan toplumu gözönünde bulundurmaktadır. Bu itibarla Nüzhet Ulvi, Feride'den daha üstün meziyetli bir kahramandır. Daha olumlu bir karakterdir.

Reşat Nuri, romanının sonunda Türk toplumunun ve Feride'nin, kendilerinde gizledikleri olumlulukları çiğneyerek, kahramanı tam bir uzlaşmaya götürmüştür. Zira bundan önce de eserin birkaç yerinde ev kadını ile toplumcu kadın münakaşası yapılmaktadır. Feride **Çalıkuşu** mu kalmalı, yoksa **Gülbeşeker** mi olmalı? Hürriyetini mi korumalı, kafese mi girmeli? Bütün romanın devamı boyunca, tartışma konusu budur. Eserde serilen gerçekler ve Feride'nin karakteri, bize **Çalıkuşu**'nun olumluluğunu, gerçekliğini ispat etmektedir. Romanı roman yapan **Çalıkuşu**'dur. Her şeye rağmen romanın başlığını da bu tayin etmiştir: **Çalıkuşu.** Reşat Nuri, Feride'yi bütün gerçeklere, eserin dokusundan kaynayan özetlemelere aykırı olarak çürümüş ahlâklı Kâmran'ın «asilzâde» ailesine, yani «kafese» çevirmektedir. Bu âdeta Feride'nin, yeni toplumcu halkçı kahramanın yazar tarafından öldürülmesi demektir. M. Rzagulzâde bu vesileyle şöyle diyor:

«Eserin noksanlıklarından biri de, yazarın karşıtlıkları barıştırmak yolunda yürümesi sonucunda eserini «mutlu son ile» kurtarmağa çalışmasıdır. Sırf buna göredir ki, yazar Feride gibi iradeli, gururlu, canlı ve fedakâr bir kızı Kâmran gibi iradesiz adamla barıştırır.

Bağımsız yaşamak maksadiyle eserde gösterilen bütün güçlüklere katlanan Feride, burjuva yazarının uyduğu kurallara göre bundan ileri gidemezdi. Yazar Feride'yi öz azaltlığı uğrunda savaşan cüretli bir kız gibi göstermekten de çekinir. Aslına bakılınca, eserde Feride savaş yapmaz, o yalnız kendine cefa yapar, pasif mukavemet gösterir. Hattâ yazar, bunu da ona çok görür ve onu hiyanetkâr Kâmran'ın tarafına çevirip azatlık aramasından da pişman olmak zorunda bırakır...»

Kâmran, silik kişilikli bir tiptir. İstanbul'lu bir asilzâde aileye mensuptur. Akrabalarından birisi Madrit'te elçidir. Onun yardımiyle Avrupa'ya giderek, elçilikte birkaç yıl çalışmıştır. Feride'nin bir konuşmasına göre «kadınımsı» bir gençtir. Romanda görüşleri üzerinde durulmamıştır. Ahlâkı bozuktur. Duygularında devamlı da değildir. Kendisi yirmi yaşlarında bulunduğu halde, yirmi beş yaşında dul bir kadının peşinden koşmaktadır. Feride ile nişanlı olmasına rağmen, Avrupa'da iken eski mabeyincilerden birinin kızı Münevver ile düşüp kalkmıştır. Feride'nin İstanbul'u terketmesinden sonra başka bir kadınla evlenmiştir ve bu izdivaçtan bir kızı vardır. Karısı ölünce, yazar onu tekrar Feride'yle karşılaştırmış ve evlendirmiştir. Kâmran çürük ahlâklı asilzâde sınıfının tipik örneklerinden biridir.

Feride ile Kâmran'dan başka, romanda daha birçok tipler yaratılmıştır. Bunları birkaç gruba ayırabiliriz: I. Maarif şefi ve maarif memurları. Onların şahsında devletin kırtasiyeciliği gösterilmiştir. Bu kahramanların bazıları yenilikler yapmak niyetindedir. Fakat bu yenilikler de, eleştirisiz bir Batı hayranlığıdır. Bakımsız okulları kapattırıp ta ileride modernlerini açtırmak niyetleri, öğretmenlere kartvizit yaptırmaları gibi şeyler... Bu kahramanlar arasında insanseverliği, içliliği ve tevazuu ile dikkati çeken küçük bir bakanlık memuru Şahap Efendi çok canlı bir tiptir. O, karşılıksız, Feride'nin bakanlıktaki meselesiyle, yani tayiniyle candan uğraşmaktadır. Hasta olduğu halde, bakanlığa sırf Feride'nin geleceği için gitmektedir, onu vapura uğurlamaktadır. 2. Reşat Nuri, bundan sonraki eserlerinde yaşatmıya devam edeceği subay tipleri üzerinde durmuştur. Bunlardan erkânı harp yüzbaşısı İhsan Bey, genç, çalımlı ve maceraperest bir subaydır. Fakat Feride'yi gerçekten sevmektedir. Onun şerefini, mahkemeye çıkarılmak tehlikesine bakmayarak ve belki de ölümle de sonuçlanabilecek bir kavgaya girerek korumuştur. Hattâ kasabadan ayrılışında Feride'-

ye, kendini bildirmemek şartiyle, bir demet çiçek göndererek hatâsını düzeltmiştir. O cephede cesaretle savaşmış ve yaralı düşmüştür. Yarası yüzüne korkunç bir çirkinlik vermektedir. O, hastanede karşıladığı Feride'nin kendisine acıyarak yaptığı evlenme teklifini reddecek kadar duygulu ve öngörülü bir kişidir. Burhanettin binbaşının tipinde, burjuva kökenli ve bozuk ahlâklı subaylar verilmiştir. O, kadınlar peşinde koşmakta ve hattâ külhanbeylik bile yapmaktadır. Romanda, subaylardan hekim Hayrullah bey en fazla dikkate değer bir karakterdir. Onun İzmir taraflarında küçük bir çiftliği, şehirde de evi vardır. Böyle olmakla beraber karşımıza halkçı bir adam olarak çıkmaktadır. Serttir, kaba ve hırçındır. Renkli bir mizacı vardır. Askerî doktor olarak Anadolu'da dolaşmakta ve köylülere tıbbî yardım yapmaktadır. Savaş başlayınca, Kuşadası'nda hastaneye çevrilen mektepte yaralıları tedavi etmektedir. Fakat aynı zamanda çok içli, görgülü ve tecrübeli bir adamdır. Feride'yi himaye etmekte ve ona bir baba gibi kaygı göstermektedir. Kendine mahsus bir felsefesi vardır. Her şeyi «zevkine» uygun olduğu için yapmaktadır. Bu itibarla «bencil» dir. Fakat L. Alikayeva'nın belirttiği gibi, onun «mantık bencilliği» faydalı işlere yöneltilmiştir. Bu da ona halka yakın bir adam niteliği kazandırmaktadır. 3. Yeni türemiş burjuva katları ve grupları. Bunların kabalığı, basitliği ve iğretiliği, Abdurrahman Paşa ailesinin tutumunda verilmiştir. Bu aileyi ziyaret etmek zorunda kalan Feride: «Bu mükemmel, zengin sofrada, kim bilir, kaç kişinin lokması boğazında kalmıştır» der. 4. Öğretmen tipleri. Onlardan Ç. okulu müdüresi, Şeyh Efendi v. d. dikkati çekmektedirler. Aralarında menfi öğretmen, eski ve yeni öğretmen tipleri de vardır. 5. Eserde alelâde insanlara da yer ayrılmıştır. Hacı Kalfa çok sevimli bir alelâde insandır. Zeyniler'de köylü tipleri verilmiştir. 6. Eserde okullar anlatılmış ve öğrenci tipleri de canlandırılmıştır.

Eserin yapısı, yazarın ifade etmek istediği ideolojik-anlayışına göredir. Romanın süje iskeletini, Feride ile Kâmran'ın aşk tarihçesi teşkil etmektedir. Asıl **Çalıkuşu'**-nun temelinde Feride durmaktadır. Onun yeni bir kadın tipi olarak oluşumu, eserin süje ve kompozisyonunu tayin etmektedir. Feride'nin çocukluğu bizi, kendisinin tarihçesi şeklinde, ta Arabistan'a götürmektedir. Onun aracılığıyle İstanbul çevrelerine girmekteyiz. Kâmran'la araları açıldıktan sonra da kendisiyle beraber Anadolu'yu gezmekteyiz. Bursa, Zeyniler, Çanakkale, İzmir, nihayet Tekirdağ. Böylelikle roman İstanbul, Anadolu ve kısmen Arabistan'ı içine almaktadır. Bulunduğu veya ilgi kurduğu ortamlar iki plânlı bir özgün fonksiyon görmektedirler. Onlar bir taraftan bizi Türk toplumunun türlü katlariyle, topluluk hayatının türlü yanlariyle tanıştırmakta, diğer taraftan da Feride'nin münasebet, karakter ve gelişimini belirtmektedirler. Roman, Feride'nin not defteri olarak birinci şahıs ağzından anlatılmaktadır.

Çalıkuşu dili itibariyle en güzel eserlerden biridir.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN

YEŞİL GECE

Yeşil Gece Reşat Nuri'nin **Çalıkuşu**'ndan sonra, memleket içersinde ve dışında en tanınmış eseridir. Romana bazı nüstesnalarla, (1) büyük değer verilmiştir. Rusça baskısına bir «Önsöz» yazan Nâzım Hikmet eseri şöyle değerlendirmektedir:

«**Yeşil Gece** romanına gelince o, Reşat Nuri'nin en derin eseridir... Ne yazık ki, **Çalıkuşu**'nun rağbetini paylaşmamıştır. Gerçi, eseri büyük bir ilgi ile karşılamışlardır. Fakat bu başka soydan bir ilgiydi; o zamanlar okuyucular da değişmişti.

Okuyucular memleket dâvaları üzerinde daha fazla eğilen insanlardı, daha yetişmişlerdi, gençler de daha ciddileşmişlerdi.»

Zamanında önemli bir olay olan **Yeşil Gece**'nin büyük öğretsel ve eğitsel önemi vardır. O bugüne değin, hem içerde hem de dışarda önemini kaybetmemiş ve kaybetmiyecektir. Bu münasebetle Nâzım Hikmet:

«**Yeşil Gece** romanının yayınlanmasından otuz beş sene geçmiştir, fakat kitap evvelkisi gibi asrîdir ve hattâ günün hâdisesidir. Bu eserin merkezini teşkil eden problem bugünkü Türkiye için hâlâ daha aktüeldir. Bu problem Doğunun birçok memleketleri için önemlidir: Pakistan, Afganistan, İran, bir sıra Arap memleketleri için» diye yazmıştır. Nâzım devamla eserin ateistik propagandada büyük rolünü şöyle belirtmiştir:

«Ben eminim ki, Sovyet okuyucuları **Yeşil Gece**'yi büyük bir ilgi ile okuyacaklardır.

Ben bu romanın eski inanış kalıntılarının, müslü-

---

(1) Bk. Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman. Meşrutiyetten Cumhuriyete, 1911 - 1923, İnceleme ve örnekler, İst. 1967. s. 286.

man âyin ve âdetlerinin yeni hayatın kuruluşuna engel olduğu yerlerde, ateistik propaganda yürütülmesinde pek faydalı olacağı kanaatindeyim.»

«Yeşil Gece» Rusça da dahil (1) birçok dillere çevrilmiştir. Eser Bulgaristan'da Bulgarca ve Türkçe (2) olarak yayımlanmıştır. Okurlar romanı merak ve sevgiyle karşılamışlardır. Eser, kısa bir zamanda kapışılmıştır.

Yeşil Gece Bulgaristan halkına, burjuva Türkiye gerçeklerini tanıtmakta ve ateist propaganda çalışmalarında büyük rol oynamaktadır.

Reşat Nuri'nin **Yeşil Gece** eseriyle **Çalıkuşu** romanı arasmda birçok benzerlikler vardır. Her iki eserde öğretim ve eğitime geniş yer ayrılmıştır. Birincisinde de, ikincisinde de antagonistik toplum şiddetle eleştirilmiştir. Berikisinde de, ötekisinde de olaylar genellikle 1908 burjuva inkılâbından sonra cereyan etmektedir. Her iki romanın baş kişileri olan Şahin ile Feride'nin bazı ortak çizgileri vardır. Gelişim halindeki her iki olumlu kahraman, yeni neslin öğretmenleridir v. b.... **Yeşil Gece** ile **Çalıkuşu**'nun benzerlikleri üzerinde duran Cevdet Kudret bu alanda şöyle diyor:

«Bir süre medresede okuduğu için sarıklıların iç yüzünü öğrenen ve «memleketi yalnız» yeni mektep'in kurtaracağına inanan öğretmen Şahin'in kendi isteğiyle gittiği en geri kasabalardan birinde medreselilerle giriştiği savaşı anlatan bu eser, **Çalıkuşu'**nun bir başka açıdan benzeri sayılabilir. Feride gibi Şahin de Türkiye'nin eğitim savaşında türlü güçlüklere ve sıkıntılara göğüs geren ülkücü bir kişidir. Denebilir ki Şahin, Feride'nin bu açıdan erkek kardeşidir....»(3)

---

(1) Rusçaya 1963 de çevrilmiştir.

(2) Reşat Nuri, Yeşil Gece NPY, Sofya, 1966, s. 331.

(3) Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman Antolojisi, s. 285.

Yazarların ayrı ayrı eserleri arasında benzerlik beklemek ve bulmak tabiî bir şeydir.

Fakat bir yazarın çeşitli dönemlerde yazılan eserlerinin arasındaki ayrımların önemi, benzerliklerinden daha az değildir. Hattâ üstün önemi vardır. Reşat Nuri'nin eserlerini bu açıdan incelemek çok faydalı sonuçlar vermektedir.

Öncelikle yazar **Yeşil Gece**'de Türk toplumunun problemlerini daha geniş ve ardıl demokratik yönlerden aydınlatmıştır. Reşat Nuri, 1922'de yayımlanan **Çalıkuşu** hakkında kendisine verilen bir soruyu şöyle cevaplandırmıştır:

«— Yirmi dört yaşın(1) **kavak yelleri içinde yazılmış bir romanı** (Siyah - İ. T.) otuz bu kadar yılın getirdiği değişikliklerden sonra tanıyabilmek kolay değildir. Fakat içinde pek gülünç ve ayıp sayılacak bir şey yoksa hoşa gitmemek, benimsememek için sebep olmamalıdır sanırım.»(2)

Bununla yazar, henüz anlayışlarının sınırlılığını ve tecrübesinin azlığını belirtmek istemiştir. Bunu açıklamakla onun **Çalıkuşu** eserini küçümsemek fikrinde değiliz.

Yeşil Gece, Çalıkuşu'ndan altı yıl sonra yazılmıştır. 1928'de «Vakit» gazetesinde tefrika edilmiş, az zaman sonra da kitap halinde yayımlanmıştır. Bu dönemde milli burjuva inkılâbı rolünü gören Ulusal Kurtuluş Hareketi, Büyük Ekim Sosyalist İnkılâbının yapıcı etkisi ve Sovyet halklarının kardeş yardımı sayesinde başariyle sonuçlanmıştır. Türkiye, çok milletli bir imparatorluktan millî bir devlet halini almıştır. Mütareke yıllarında mil-

---

(1) Reşat Nuri'nin son araştırmalara göre, 1889'da doğduğu kabul edilirse, o zamanlar 33 yaşında olması lâzımgelir.

(2) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, İst. 1960, s. 88.

letlerarası irtica ile kaynaşan sultanlık yokedilmiş, cumhuriyet toplumsal-politik rejimi kurulmuştur. Kemalist iktidar, ardıl olmamakla beraber, feodal müesseselere ve Batı emperyalizmine karşı savaş yürütülmüştür. Bazı önemli siyasî, sosyal, iktisadî, ideolojik ve kültürel reformlar yapılmıştır. Memleketin politik ve ekonomik bağımsızlığını temin edecek tedbirler alınmıştır. Panislâmizm, pantürkizm ve aşırı burjuva milliyetçiliği gibi gerici, dinsel ideolojik ve politik akımlar reddedilmiştir. Onlar memlekette, en gerici sosyal güçlerin ideolojileri haline gelmiştir. Kemalizm, hâkim ideoloji durumuna gelmiştir. Çeşitli sosyalist ülküleri biraz daha fazla yayılmıştır. Memleketteki demokratik kuvvetler, gericiliğe ve emperyalizme karşı tek cephede birleşmişlerdir.

Reşat Nuri genellikle demokratik görüşlü bir Türk yazarıdır. O, daha pek gençken, XVIII. yüzyıl Fransız aydınlıkçılarını, XIX. ve XX. yüzyıllar Avrupa yazarlarını okumuş, demokratik Türk edebiyatiyle ilgilenmiştir. Bu hususta babasının kitaplığının kısa listesi yararlı olmaktadır:

«Babam için bana yine muamma kalmış bir ikinci şey de bu kütüphanenin pek rastgele bir kütüphane olmamasıydı. Türkçe, Farsça divanlara, bizim divanların en iyilerine, kalın Mesnevî, Hafız şerhlerine, bütün edebiyatı cedideye ve daha evvelkilere, hayli bir dereceye kadar bir menşe tasavvur edilebilsin; fakat Voltaire'leri, Rousseau'ları Montesqui'leri ile eski Bibliotheque Nationale'in mavi kaplı ucuz klâsikler edisyonunun hemen hemen tamamını, Balzac'lar, Flaubert'ler, Zola ve Daudet'lerle Fransız realist ve natüralistlerini; Taine'i, Renan'ı, Felis Alcan kütüphanesinin en ağır başlı fikir ve felsefe neşriyatını, alaturka bir orta ailenin yirmi iki yaşlarında Tıbbiyeden asker hastanelerine geçmiş bir genç çocuğu için nasıl izah etmeli?

O evde iken kitapları teklifsizce karıştırmak bana

yasaktı. Fakat yokken onları kucak kucak ortaya yığarak altlarından girer, üstlerinden çıkardım...»(1)

O yaratıcılığının başlangıcından beri, burjuva-şovenist anlayışlara yabancı kalmıştır. Fakat Millî Kurtuluş Hareketinin ve Cumhuriyet devrinin önemli olaylarının politik toplumsal ikliminde vatansever, demokratik ve hümanist anlayışları genişlemiş ve derinleşmiştir. Onun anlayışlarında yer yer inkılâpçı demokratizm unsurları sezilmektedir. Baştanbaşa okuduğu(2) Emil Zola vasıtasiyle, Furiye'nin ütopist sosyalizm kuramlarını öğrenmiştir. **Yeşil Gece**'yi yazdığı sırada Emil Zola'nın, papazlara ve papaz okullarına karşı yönelmiş **Hakikat** romanını Türkçeye çevirmiştir (1929). Fransız yazarının eseri ile Reşat Nuri'nin, dinsel katların tasvir edildiği **Yeşil Gece** yakınlığı üzerinde yazar kendisi durmuş,(3) sonra bu edebiyatçılar tarafından da belirtilmiştir. (4)

Nâzım Hikmet onun anlayış ve davranışları hakkında şöyle yazıyor:

«— Biz tanışıktık. Dost olduğumuzu demek istemiyorum, fakat aramızda düşmanlık da yoktu. Siyasî, sosyal ve felsefî anlayışlarımızda uygunluk olmamakla beraber, bizim ortak anlayışlarımız da vardı.

Reşat Nuri bütün kalbiyle, feodallerin hâkimiyetinden, her zaman politikaya araç olan dinden ve dinin cahil, anlayışsız hizmetkârları olan softa, molla ve hocalardan nefret ediyordu. O geniş bir demokrasi özlemiyle yaşıyordu. Sanat onun için süslü bir oyuncak değildi ve o da sanatkârın toplum önündeki büyük sorumluluğuna inanıyordu.

---

(1) Hilmi Yücebaş, Bütün Cepheleriyle Reşat Nuri, İstanbul, 1957, s. 64.

(2) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne diyorlar, Ahmet Halil Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık L. Ş., İstanbul 1960, s. 89.

(3) Mustafa Baydar, aynı eser, s. 89 - 90.

(4) Cevdet Kudret, aynı eser, s. 284.

Biz dost değildik... Fakat 1933 yılında Bursa Ceza mahkemesinde yargıç bana: «Seni mahkemeye gönderen sorgu yargıcı ölüm cezanı istemektedir» diye bildirdiği zaman, dinleyiciler arasında salonda oturduğunu gördüğüm Reşat Nuri sessizce ağladı.

Reşat Nuri merhametli, nazik ve asil bir insandı...»(1)

Yazar **Yeşil Gece** romanını yazdığı zamanlarda, ardıl olmayışıyla sınırlı ve toplum uzlaşıcılığına rağmen, antifeodal, antiemperyalist ve hümanist'ti.

Sonra, Türk toplumunun gelişimi aydınlığında, 1908 1922 yılları dönemindeki olayların olumlu ve olumsuz yanları daha açık görülmüştür. Hattâ yazarı romanı yazmaya, Cumhuriyet devrindeki bazı özellikler itmiştir. Zamanının bazı problemlerini, geçmişteki olaylara uygulamıştır. Reşat Nuri bu hususu şöyle açıklamaktadır:

«Atatürk inkılâbı ve lâik öğretim zamanına rasladı. Bu da, uyandırdığı heyecan bakımından, bizim kendi Dreyfus meselemiz gibi bir şeydi. Karanlık bir taassup ve hoş görüsüzlük muhitinde, her şey olduğu gibi eski halinde dururken, bir kanun ile lâik tedrisatın nasıl başa çıkılacağına akıl erdiremedim. «Ya o demirden, fakat aynı zamanda da hepimizin biçare etinden, kemiğinden elin baskısı bir gün ortadan kalkarsa» diye düşündüm. İnkılâp için dua eden, nutuk söyliyen çehrelerden bir çoklarının mazlum, tatlı maskeleri arkasından çıkacak çehreleri düşündüm. O heyecan beni de bir çeşit polemik romanı yazmağa, daha doğrusu romanımı o tarafa sürüklemeğe sevk etti.»(2)

Yeşil Gece böylece yazarın yaratıcılığının girdiği olgunluk devrinde yazılmıştır.

---

(1) Nâzım Hikmet'in aynı önsüzü, s. 5.

(2) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 90. Bk. Cevdet Kudret, aynı eser, s. 284 - 285.

Reşat Nuri'nin **Yeşil Gece** romanı, bir bakımdan tarihsel bir romandır. Eser, baş kişi Şahin'in geçmişiyle birlikte, XX. yüzyılın ilk iki onyıllığını ve kısmen üçüncü onyıllığının başlangıcını kapsamaktadır. Fakat yazarın amacı, belli tarihsel olayları anlatmak değildir. Romanın bir edebi eser olarak ödevi, Türk toplumunun bu tarihsel döneminde bazı temelli eğilimlerini ve devrin çizgilerini vermektir.

Türk toplumunun 1908-1922 yılları döneminde başlıca tarihsel sosyal ihtilâfı, çelişmesi nedir? 1908 burjuva inkılâbiyle iktidara aracı, komprador burjuvazi gelmiştir. Sultan mutlakiyetine son verilmiştir. Onun yerine meşrutiyet kurulmuştur. 1876 Anayasası yürürlüğe girmiş, parlamenter bir rejime geçilmiştir. Memleketin Batı emperyalist devletlerine bağlılığı ve yarı sömürge durumu bir derece tasfiye edilmiştir. Burjuva münasebetlerinin ve burjuva kültürünün gelişmesi için bazı şartlar yaratılmıştır. Bu itibarla, 1908 burjuva inkılâbı, zamanı için Türk toplumunun gelişiminde progresif bir olaydır. Fakat Genç Türkler idaresi halk yığınlarına uzak ve yabancı kalmıştır. İttihatçılar, feodal sınıfı ve sultanlık kurumuyla uzlaşma yolunu tutmuşlardır. Osmanlı imparatorluğundaki sosyal ve millî meseleleri çözümliyememişlerdir. Tam tersine halk aleyhtarı ve şovenist bir iç ve dış politika yürütmüşlerdir. İstilâcı, saldırı planlarına kapılan ittihatçılar, Türkiye'yi, Kayzer Almanyası'nın emperyalist menfaatleri uğruna savaşa sürüklemişlerdir. Bunun sonucunda millî Türk burjuvazisinin bazı kat ve gruplarında, geniş halk yığınları arasında günden güne artan bir direniş başlamıştır. Bu onları, terör rejiminin kuvvetlendirilmesine götürmüştür. Bu esnada Türkiye'nin iç ve dış durumunda önemli olaylar olmuştur. İtilâf devletleri Birinci Dünya Savaşından galip çıkmışlardır. Müttefik devletler yenilmiştir. Savaşın sonuna doğru Batı devletleri ile kapitalist Yunanistan, Türkiye'nin önemli

bölgelerine istilâ etmişler, aralarında paylaşmışlardır. Genç Türkler, ittihatçılar hükümetinin istifasını verip, memleketten Almanya'ya kaçınca, emperyalizmle ittifaka giren sultanlık rejimi ile feodal sınıfın yerleri sağlamlaşmıştır. Böylelikle memleket içersinde feodal sınıfa ve sultanlık rejimine karşı savaş, Batı emperyalist devletlerinin sömürge istilâsına karşı mücadeleyle örgülenmiştir. Perspektif, milli burjuva inkılâbı görevini görecek olan Ulusal Kurtuluş Hareketidir. Gerçekten 1923'te Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşu ile sonuçlanan 1919 - 1922 yılları Millî Kurtuluş İnkılâbı olmuştur.

Geniş plânda **Yeşil Gece**'nin konusu, 1908 - 1922 dönemindeki temel ihtilâf ve milli inkılâp perspektifidir. Fakat yazar, eserinde doğrudan doğruya Millî Kurtuluş Hareketinin, köylülerin ve işçilerin teşkil ettiği kuvvetler, savaş seyrinde egemenliğini hâkim kılan, yönetici gücü olan millî burjuvazi üzerinde durmamaktadır. O, bu meseleye eserinin sonunda kısmen ve belli bir maksatla değinmektedir. Reşat Nuri eserinde, okul, halkçılık-aydınlıkçılığı ve romantik pedagojik anlayışları tutkunluk ve bocalamalarından sonra inkılâba ulaşan aydın katlarını anlatmaktadır. Bundan ötürü eserdeki tarihsel sosyal ihtilâf, aralarına teknik aydınlarının da katıldığı az sayıda, fakat halkçı-aydınlıkçı öğretmen grupu ile ortaçağ softa, molla, hoca güruhu ve feodal irtica arasındaki mücadele şeklini almaktadır. Bu, yazarın tasarısında göze çarpan esaslı yönlerden yalnız biridir. Romandaki bu özelliğin büyük önemi vardır. Çünkü o, Türk toplumunun ilerici düşünüş ve topluluk uygulaması tarihinde zamanı için progresif bir antifeodal ideolojik akım olan halkçı-aydınlıkçılığın önemli çizgilerini yansıtmaktadır. Türk toplumunun somut tarihsel gelişimi temeli üzerinde birleşik ve çelişik özellikler kazanan halkçılığa göre, memleketin toplumsal-politik, sosyo-ekonomik ve kültürel ıslah ve kalkınması lâik bir öğretim ve okullar, öğ-

retmenlerin aydınlıkçı faaliyetiyle mümkündür. Nitekim 1908 burjuva inkılâbından sonra, ittihatçılar rejimi şartlarında, Türk toplumunda oldukça önemli bir halkçılık kuram ve uygulaması meydana gelmiştir. Yeni hazırlanan öğretmenler ve bazı aydınlar köylere gitmişler, orada kendilerini yeni neslin öğretim ve eğitimine adamışlar, halkın arasında aydınlıkçı faaliyeti yürütmüşlerdir. O zamanın tanınmış pedagog ve düşünürlerinden İ. Balcıoğlu bu hususta şöyle kaydetmektedir:

«Ne zaman 1908 devrimiyle başlıyan pedagoji cereyanını düşünsem hatırıma megaloman tipine giren öğretmenler gelir. Pedagoji, Meşrutiyet devrimi ile birlikte memleketin fikir hayatına canlı olarak ilk karışan Avrupaî spekülasyon oldu. Onun için en önce gelen gibi, bu hayatın alanında kendine geniş ve ehemmiyetli bir yer açtı ve bütün spekülasyonlar üzerinde diktatörlük etmiye başladı. O zamanın yayınları arasında şu mutlak ve mesuliyetsiz hükümlere daima teşadüf edersiniz: memleketi kurtaracak olan mekteplerdir... muallimlik mesleği mukaddes bir meslektir.

Bütün bu hükümler hasta bir pedagojinin, daha doğrusu hasta bir sosyetenin, hasta düşüncesinin yaratmış olduğu hasta fikirlerdi. Çünkü sosyetesi gibi pedagoglar da bilmiyorlardı ki, terbiye her şey değildir, o da sosyal cinsten genel zaruretlerin bayağı bir tabiidir ve sosyete değişmeyince, terbiyenin de içinde olduğu hiçbir şey değişmez, terbiye sosyete denilen bir ve bütün kültürel organizmanın, şüphesiz, ötekiler kadar o da mühim, fakat sadece bir organı ve fonksiyonudur, işte o kadar. Bugün için yerli yerinde görülen bu sade, fakat bütün sosyolojik dâvayı o zaman dinliyen bile yoktu.»(1)

İ. Baltacıoğlu'nun değerlendirmeleri üzerinde ayrıca durmıyarak belirtmeliyiz ki, temelinde idealistik,

(1) «Yeni adam» dergisi, No 157, 31 Bir. Kânun 1936, s. 2.

subjektif olan bu burjuva sosyolojik kuram ve romantik pedagojik anlayışlar, o zamanki Türk toplumu şartlarında, antifeodal bir nitelik kazanmakta, feodal ve dinsel gericiliğe, sultanlığa karşı yönelmektedir. Lâik bir akım olarak, bu dönemde genç nesillerin öğretim ve eğitimde, halkın arasında ilmî bilgilerin yayılmasında olumlu bir rol oynamaktadır. Romanda halkçı-aydınlıkçılığm bu özelliklerinden, müslüman softa, molla ve hocaların tanıtılmasında yararlanılmıştır.

Fakat aynı zamanda bu kuram, geniş yığınları, bilhassa aydınları politik savaştan uzak tutmakta ve memlekette inkılâpçı hareketin dolu dizgin gelişmesine engel olmaktadır.

Yeşil Gece'nin başlıca idesi, 1908-1922 yılları döneminde, keskinleşen sınıf kavgasını, yalnız öğretimle feodal sınıf ve irticaa karşı savaşı biçimine sokmak değil, halkçı-aydınlıkçı anlayışların aşılmasıdır. İnkılâp yolu ile sultanlığı ve feodalleri, softa, molla ve hocaları, sınıf ve zümre olarak ortadan kaldırmaktır. Fakat böyle bir anlayışa ulaşmak için, romanın baş kahramanı Şahin'in uzun bir yol geçmesi lâzımdır. Nitekim o lâik bir öğretimin uygulamasında, gericiliğin direnişi, hattâ bir zaman hücumu ile karşılaşmaktadır. Bu mücadelede o teknik aydınlara, memurlarm bir kısmına, subaylara dayanmaktadır. «İttihat ve Terakki» Fırkasının temsilcileriyle işbirliği yapmak zorunda kalmaktadır. Böylelikle tatbikatta, sırf halkçı-aydmlıkça hattının bazı yanları aşılmaktadır. Sonunda, olayların baskısı altında, Millî Kurtuluş Hareketine katılmakta, Yunan işgalinden subay kaçırmakta, halka yardım etmektedir. O artık millî inkılâpçı durumuna girmiştir. Onun, temeli itibariyle idealist ve subjektif olan aydınlıkçı anlayışlarına son ve kesin darbeyi, 1923 yılında ilân edilen Cumhuriyet şartlarına uyan gerici din adamları indirmiştir. Bir zamanlar Yunan işgalcileriyle işbirliği yapan, memleketi ve halkı istilâcılara sa-

tan hain din adamları, iktisadî kuvvetleri ve bağlantılariyle, ikiyüzlülükleriyle, nüfuzlarını korumuşlar, hattâ yeni iktidarla yer yer kaynaşmışlar. İleri öğretmenleri takip etmiye devam etmektedirler. Böylelikle feodal düzene ve zihniyete karşı öğretim ve okullar aracığiyle savaş meselesi, sınıf güçlerinin uygunluğu, inkılâbın öz ve biçimleri, araç ve yolları, millî kurtuluş savaşı meselesi haline çevrilmektedir.

Cumhuriyet devrinde lâik öğretim, yeni bir sosyo-ekonomik temele ve Kemalist idareye dayanmaktadır. Fakat hâlâ feodal gerici ve dinsel kara kuvvetlerin gücü tamamen tasfiye edilmemiştir. Çünkü onlar tamamen ortadan kaldırılmamışlardır, yeni şartlarda başka kuvvetlerle birleşerek uygun ve elverişli buldukları zamanlarda hortlamaktadırlar.

Reşat Nuri, kendisine verilen: «**Yeşil Gece**'de idealist bir öğretmenin geri kuvvetlerle mücadelesini ve çektiği ıstırapları anlatıyorsunuz. Bugün için memleketimizde böyle bir tehlikenin tamamen zail olduğuna inanıyormusunuz?» sorusunu şöyle cevaplandırmıştır:

«— Eski kuvvetler dediğiniz taraf hâlâ eski halinde, buna karşılık benim de yeni kuvvetler diyeceğim taraf yine hâlâ bir avuçtan ibaret olduğu için hayır... Devlet sıkı davranabilirse irticaî denecek muayyen olaylar çıkmaz; fakat inkılâp daha uzun zaman yerinde sayar, mektepler ve başka vasıtalarla gerçek aydınların sayısını çoğaltacağımız zamana kadar.»(1)

Yeşil Gece romanının ikinci plânı, dünyevî ilmî bilgiler, lâiklik uğrunda' ortaçağ müslüman dinsel düşünüşe ve molla, softa ve hocalara karşı savaştır. Reşat Nuri gayriihtiyarî materyalist ateistik yerlerdedir. Biz onun eserlerinde, Tevfik Fikret'in ateizminden ileri gittiğini görmekteyiz. Ona göre din, XVIII. yüzyıl Fransız aydınlıkçılarının anlayışlarına uygun bir gaflettir, insan

(1) M. Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 90.

aklının bir uydurmasıdır. Böylelikle o, **Yeşil Gece**'de dinin sosyal köklerine ardıl bir ilmî açıklama verememektedir. Dinin en derin sosyal kökleri, sosyal baskı temeline dayanan istismarcı toplumsal münasebetler, mevcut antagonistik toplum düzendir. Dinsel anlayışların ortadan kaldırılması için istismarcı toplumsal düzenin tafsiyesi, her türlü sınıf baskısından ve insanın insan sömürüsünden hür bir toplumun kurulmasiyle mümkündür. Bundan ötürü ardıl ateizm, işçi sınıfının istismarcı toplumsal düzenlerin tasfiyesi ve sosyalizmin kurulması uğrunda yürüttüğü savaşın, sosyalist inkılâbının ayrılmaz bir parçasıdır. O bu mücadeleye tâbidir. Dinlerin en derin sosyal kökleri ancak sosyalist toplumun kurulmasiyle kurulmuş olacaktır. Reşat Nuri'den böyle bir ardıl ateizm beklenemezdi. Fakat bu, **Yeşil Gece** romanının din aleyhtarı yönelişinin önemini küçültmemektedir.

Yazarın ardıl olmayışına rağmen, romandaki lâiklik prensibi, alelâde bilgi yaymak, genç nesillere dünyevî öğrenim vermek ödevinden çıkarak siyasi bir mesele, feodal sınıf ve zümrelere karşı münasebet, hattâ hemen hemen millî inkılâba bağlı bir problem halini almaktadır. Yazar müslümanlığın, dinsel öğretim sistemi, medrese ve tekkelerle, türlü toplumsal ve politik müesseselerle bağlılığını idrak etmiştir. Esere göre dinsel okullar, medreseler, onlara devam eden çocuk ve gençlerin düşünüş kabiliyetlerini söndürmekte, öz halk ve memleketlerine duygusuz birer budala durumuna sokmaktadır. Onlar, insan saadeti, içtenlik, emekseverlik ve insanseverlik gibi meziyetleri unutmaktadırlar. Ahıret tesellilerine kapılarak, feodal sınıfın maşası olmaktadırlar. Müderrisler ise, mahalle mekteplerinden İstanbul'daki en yüksek medreselere kadar ya mutaassıp ya ruhsuz, entrikacı sultan idaresinin jurnalcılarıdırlar. Onlar mahalle okulu, medrese ve tekkeler aracığiyle halkı geniş bir örgüt içersine almış, geniş yığınlar arasında batıl fikirler ve taassup yaymaktadırlar. Nihayet dinsel örgütlerin manevî önde-

ri olan sultanın başında bulunduğu feodal irticaa hizmet etmektedirler. Müslüman dinsel örgütler, onların ellerinde kuvvetli bir ideolojik silâhtır. Onlar her gün geniş yığınları etkilendirmekte, onlara taassup ve dinsel düşmanlık duyguları aşılamakta, onları içerde ilerici güçlere karşı, dışarda feodal sınıfın çıkarları uğrunda saldırı savaşlarına atmıya hazırlamaktadırlar. Softa, molla ve hoca zümresi halkın acı ve sızılarına yabancıdır. Vatanseverlik yerine dinsel kosmopolitizm taraftarıdırlar. Onlar her zaman memleketin menfaatlerini feda etmeğe ve düşmanın tarafına geçmeğe hazırdırlar. Eserde, ruhaniler epizodiktir. Fakat onların entrikalarına geniş yer ayrılmıştır. Gerçekten yazar, onların halk arasındaki geniş nüfuzunu ve o zamanki korkunç kara güçleri inandırıcı bir tarzda anlatabilmiştir. Böyle olmakla beraber onlara karşı savaşın olumluluğunu da göstermiştir. İleri aydınların sistematik çalışmaları, bilhassa Şahin gibi onların içyüzünü bilerek, sonradan halk mevzilerine geçen öğretmenler ergeç ruhanileri bozguna uğratacaklardır. İşte bu din aleyhtarı ve gerçekte ateistik savaş romanın coşku yönünü tayin etmektedir. Eserin büyük kısmı buna hasredilmiştir. Roman da bundan ötürü **Yeşil Gece** başlığını taşımaktadır. **Yeşil Gece** din mekteplerindeki hücrelerin karanlığı, taassup ve cehaletin, bütün memleketi saran ahıret tesellilerinin karanlığıdır. Ne yazık ki yazar, hiçbir yerde, asıl feodal sınıfının ekonomik durumları kudreti üzerinde durmamaktadır.

Yeşil Gece'nin üçüncü bir özelliği, yazarın Genç Türkler iktidarına, «İttihat ve Terakki» Fırkasına ve pantürkizme karşı yeni durumudur. O, 1908 burjuva inkılâbının, zamanı için önemini küçümsememektedir. Devrim, bilhassa 31 Mart vakasından sonra, feodal gericiliğin politik gücünü kırmış, sultan mutlakiyetini ortadan kaldırmış ve padişahm yetkisini sınırlamıştır. Her ne kadar ardıl olmasa da, bazı burjuva ıslahatları uygulamıştır. Dinsel gericiliğe karşı savaşan kuvvetleri zaman

zaman desteklemiştir. Fakat ittihatçılar, kaydettiğimiz gibi, memleket içersinde bir halk aleyhtarı, memleket dışında da saldırgan, istilâcı bir politika takip etmiştir. Meselenin garip tarafı şu ki, sosyal dayanağı olmıyan hâkim komprador burjuvazi, birçok meselelerde feodal sınıfla kaynaşmış, onun yerlerine inmiş, müslümanlığı yeni şartlara göre modernleştirmek istiyen ruhani katıyle uzlaşmıştır. Dinsel ideoloji, komprador burjuvazinin istilâcı ve diğer halklara karşı düşmanlık politikasında kullanılmıştır. Eserde, ittihatçı idarenin müslüman-ruhanileriyle işbirliğinin gerici niteliği anlatılmıştır. Genç Türk burjuvazisinin saldırgan, istilâcı plânları, ittihatçıların pantürkist, şovenist anlayışlarının içyüzü gösterilmiştir. Türk halkının komşu memleketlerle, bu arada Balkan memleketleriyle yakın geçmişteki karşılıklı münasebetleri yeni bir aydınlıkta verilmiştir. İttihatçıların, pantürkistlerin, Türk halkı ile diğer halkaların tarihlerini tahrif etmek, böylelikle geçmişlerinden, istilâcı plânlar uğrunda istifade etmek çabaları gösterilmiştir.

Eserin sonunda, kısaca Kemalist inkılâp ve Cumhuriyet devrinde yapılan politik, sosyal ve kültürel ıslahatlar üzerine durulmuştur. Bilhassa yeni Cumhuriyet şartlarında, eski feodal gericiliğin yer yer maskelenerek, burjuva idaresiyle kaynaşması, hele maarif alanında durumlar alması, romanın çok önemli özelliklerindendir.

Böylece **Yeşil Gece,** 1908-1922 dönemini, bileşikliği ve karşıtlığı ile geniş olarak yansıtan çok önemli bir eserdir.

Yazar **Yeşil Gece** romanında, Türk toplumunun dönüm devirlerinden biri olan 1908-1923 yıllarının temel tarihsel topluluk eğilimlerini kendilerinde toplıyan tipik ve münferit, canlı, özgün tipler yaratmıştır. Bunlar arasında başlıcası Şahin'dir.

Türk edebiyatının büyük bir başarısı olan Şahin'i Nâzım Hikmet şöyle nitelendirmiştir:

«Yazar **Yeşil Gece**'de tabiî kendisinin anladığı gibi, memleketin yeni vatandaşlarının kader ve geleceğinin, onların öğretim ve eğitiminin teslim edildiği, Türkiye'deki yeni insanın, olumlu cumhuriyetçi kahramanın üzerinde ilk defa durmuştur.»

Gelişme halinde olan Şahin'in kişiliğinde, 1908-1923 yılları döneminde yeni insanların, millî inkılâpçıların oluşum ve gelişimi canlandırılmıştır. Ateşli bir vatanseverlik, hareketli bir halkseverlik, inkılâba bağlılık, feodal sınıf ve islâm ideolojisiyle anlaşmazlık, lâiklik, ateizm, hümanizm, emperyalizme karşı amansız savaş onun karakteristik demokratik çizgileridir.

Çalıkuşu romanındaki Feride tipinden farklı olarak, Şahin halk arasından çıkıp yetişmiş bir emekçi aydındır. Kökeni itibariyle köylüdür. Yazar onun vasıfları münasebetiyle veya başka vesilelerle, toprağa bağlı emek insanlarının uyanıklığını, düşünürlüğünü ve keskin zekâsını belirtmektedir. O böylelikle kahramanındaki demokratizmin sosyal köklerini açıklamak istemiştir. O aslı, durumu, anlayışları ve davranışları bakımından da bir halk aydınıdır. Halkın acı ve sızıları, keder ve sevinçleriyle yaşamaktadır. Emekçilerin çıkarları ona yakındır. Halkın ilerlemesi ve kalkınması onun amacıdır.

Şahin bireşimli bir kahramandır. Onun oluşumu ve gelişiminde Türk toplumunun belli bir dönemi yansımaktadır. Kişiliğinde ortaçağ dinsel anlayışlarını teperek halkın tarafına geçen bir kısım aşağı kat ruhanilerin çizgilerini keşfedebiliriz. Genç Türkler burjuvazisi hükümetinin halk aleyhtarı, saldırgan ve istilâcı politikasından yüzçeviren inkılâp öncesi ve inkılâp sonrası inkılâpçı, demokratik aydınlarından bir bölümün ideolojik yer değiştirmesini yansıtmaktadır. O, 1908 inkılâbından sonraki ileri aydınların, devrimin derinleşmesi ve genişlemesi çabalarının, halk arasına giderek, toplumu öğretim sistemiyle, okullar aracılığıyle, aydınlıkçı faaliyetle değiştir-

mek tutkunluklarının ve sonra da, sübjektif sosyolojik ve romantik-pedagojik anlayışlarından millî inkılâpçı anlayış ve faaliyetine geçmelerinin ifadecisidir. Kişiliğinde millî inkılâpçının bazı vasıflarını toplamıştır. Bütün bunlara köylü halk yığınları arasından çıkıp yetişmiş inkılâpçı aydının çizgilerini eklememiz gerekmektedir. O, daha küçük ölçüde de olsa, belli sosyal sınıf ve katların ideologudur.

Şahin, gelişme halinde çizilmiş bir karakterdir. İlerici bir toplumcu ve millî inkılâpçı olarak oluşumunda birkaç safha geçirmektedir.

Romanın en güzel kısımlarından olan II. ve III. bölümlerde Şahin'in koyu dindarlıktan ateizme geçişi büyük bir kuvvetle verilmiştir. O, medreselere devam ettiği altı yıl süresince, hücresinin yeşil gecesi karanlığında, dinsel inançların bütün anlamsızlığını, yetersizliğini, kofluğunu ve iğrençliğini anlamıştır. Softa, molla ve hocaların korkunç ahlâksızlığını, ikiyüzlülüğünü ve alçaklığını tanımıştır. Dinsel ideoloji, «kutsal kitaplar» dan sayılan kur'an ve hadislerin temelsizliğine inanmıştır. Din insanları hayattan uzaklaştırmakta, insanlar arasında düşmanlık yaratmakta, halkına ve yurduna karşı kayıtsızlık aşılamaktadır. Madde dışında, insan vücudundan ayrı, ölümsüz bir ruh yoktur. Ahıret tesellileri, cehennem-cennet, Tanrı ölmezliği uydurmadır. O islâm dininin sultanlık ve halifelikle bağıntısını, yani halk yığınlarını belli sosyal kuvvetlerin baskı ve nüfuzu altında tutmak, onları ahıret hayatiyle avutarak, belli sınıf çıkarları için bir âfet olarak kullanıldığını sezmektedir. Bunun sonucunda, uzun zaman devam eden ikircimliklerden sonra dinden nefret etmiş ve yüz çevirmiştir. Dinin çözümliyemediği meselelerin cevabını ilimde aramaktadır. Onun ideolojik çizgisini değiştirmesinde materyalizm de önemli rol oynamıştır.

Böylece sonsuz ahıret hayatı tesellilerinin yerini hal-

kına, memleketine ve insanlığa hizmet etmek idealleri almaktadır. Çünkü yazar kendisinin itiraf ettiği gibi, romanını bu temel üzerine kurmuştur:

«Ben **Yeşil Gece**'de itikadını, onunla beraber de ebedî hayat ümidini, uzun ve acı savaşlardan sonra kaybeden, kendi ölümlülüğüne, milletinin ölümsüzlüğü fikrinde bir teselli arıyan bir insanın romanını yazmak istiyordum.»(1)

Gerçekten Şahin, 1908 burjuva inkılâbının ilânından iki yıl sonra medreseyi terketmiş, softa, molla ve müderrislerle her türlü bağlarını kesmiştir. Öğretmen okulunu bitirmiş ve inanmış bir cumhuriyetçi olmuştur. O kendi isteği üzerine hâlâ feodal gericiliğin ve müslüman ruhanilerin merkezlerinden biri olan Sarıova'ya gitmiştir. Orada onlarla amansız ve sistematik bir savaşa girmiş, genç nesilleri dünyevî ve vatansever ruhta terbiye etmiştir.

Şahin, kendini inkılâpçı görmektedir. O, öğretmen enstitüsünü bitirerek memleketin başka bölgelerinde bir halkçılık programı uygulamıya giden arkadaşlarını da inkılâpçı saymaktadır. Ateşli ve samimî bir vatanseverdir. Burjuva şovenizmine yabancıdır. Toplumun varlıklı sınıf ve katlarının riyakârlığından nefret etmektedir. Halka hizmet etmiye hazırdır. Ruhanilere, dinsel taassuba ve feodal ideolojisine karşı yılmaz ve satılmaz bir savaşçıdır. Yeni bir toplum düzeni taraftarıdır. Onun demokrat ve savaşçı vasıfları, toplumcu faaliyetinde, feodal gericiliğe karşı savaşında görülmektedir. Nikbinliğinin kaynağı, halka hizmet etmek azminde, adalete inancındadır.

Fakat bu safhada Şahin'in demokratizmi ve «inkılâpçılığı» sınırlıdır. O henüz toplum gelişimi ve gelişimin oynak güçleri hakkında tam, açık kesin bir anlayıştan mahrumdur. Onun fikrince, bütün felâketlerin asıl sebebi cehalettir, «yeşil gece» dir, softa, molla ve hocalar züm-

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 90

residir. Toprağa bağlı insanlar, halk, onun için keskin zekâ, hayatî bir seziş, öngörülü ve emekseverlik ölçüsüdür. Fakat o köy meselesinin temel problemlerinden hiç birine, özellikle toprak ıslahı meselesine ilgi duymamaktadır. «Halkçı» aydınlıkçı ve romantik pedagojik kuramları kabul etmektedir. Dünyevî bir öğretim sisteminin uygulanması ve kültürlü, bilgili ve yepyeni insanlar yetiştirilmesiyle yetinmektedir. Onun anlayışına göre yetiştirilen bu ilerici ve vatansever yeni nesiller, gelecekte memleketin yönetimini ellerine alacaklar ve onun kalkınmasına, ilerlemesine yeni bir yön vereceklerdir. Zamanı için bu aydınlıkçı-halkçı kanaat ve tatbikat, burjuva inkılâbının genişlemesi ve derinleşmesi amaciyle feodal sınıfına ve ortaçağ dinsel zihniyetine karşı yönelmesi itibariyle ilerici bir nitelik taşımaktaydı. Fakat aynı zamanda bununla yetinmek, politik savaştan ve inkılâpçı hareketlerden uzak kalmak demektir. Şahin'in din adamlarına ve feodal gericiliğe karşı mücadelede müttefikleri, kadınları direnmeye kaldırmak, daha geniş yığınların temsilcilerine dayanmak gereği sezişleriyle beraber, henüz halk değildir. Onun müttefikleri öncelikle ilim ve teknik adamları, halka yakın memurlar ve vatansever subaylardır. Ona göre halk yığınları, ruhaniler veya öğretmen, mühendis, hekim, memur, subay üstkatı tarafından nüfuzu altına almabilecek okuma-yazma bilmeyen, cahil bir «kütle»dir. Onun bu aksak, temelinde idealist anlayışları, toplumun başlıca oynak güçlerini, yani şehirli emekçi halk yığınları ile emekçi köylüleri keşfetmesine ve onlara dayanmasına engel olmaktadır. Böylelikle o, halka yönelmekle beraber, az sayıdaki demokratik ve vatansever aydınlar ortamiyle yetinmektedir. Ütopist halkı-aydınlıkçı yerlerde kalarak, doğrudan doğruya ve aktif bir inkılâpçı faaliyete geçememektedir.

Şahin'in ideolojik gelişiminde yeni safha, İzmir bölgesinin Yunan istilâsı ve istilâcılara karşı örgütlü direniş hareketiyle başlamaktadır. İlk şaşkınlıktan sonra halkın

çektiği ıstırapların ve vatanseverlik duygularının etkisiyle göçten vazgeçmiştir. Yunan askerleri tarafından istilâ edilen Sarıova'da kalmıştır. Bu âna kadarki hayat ve görüşlerinin bir bilânçosunu yapmamakla beraber, istilâcılara karşı gizli inkılâpçı çalışmalara koyulmaktadır. Böylece o, hayatın baskısiyle millî inkılâp savaşçısı çizgilerini kazanmaktadır. Sarıova'da bulunan Türk subaylarını, istilâ edilmiş bölgelerden, başlıyan Millî Kurtuluş Mücadelesine katılmak üzere Anadolu içerlerine aktarmaktadır. Halka gizlice yardım etmektedir v.d.... Yunanlılar şüphe ederek onu bir adaya sürmüşlerdir.

Nihayet Şahin Yunan sürgününden dönmüştür. Türkiye'de Cumhuriyet ilân edilmiştir. Halifelik kaldırılmıştır, medreseler ve tekkeler kapanmıştır. Bazı demokratik toplumsal, politik ve kültürel ıslahatlar yapılmıştır. Fakat Sarıova'da, istilâ devrinde Yunanlılarla işbirliği yapan, memleketin menfaatlerine ihanet eden ruhaniler ve feodal gericiliği, Kemalist idareye yamanmışlardır. Onlar bundan faydalanarak, yurtsever, millî inkılâpçı, samimî millî inkılâp taraftarı Şahin'i ihanetle itham etmek isterler. O, inkılâbın ne kadar bileşik ve güç bir şey olduğunu şimdi anlamaktadır.

«Çok doğru söylemişler... İnkılâp denilen şey bir günde olmuyor.»(1)

Fakat Reşat Nuri eserin bu son bölümünde de Şahin'i açık ve daha belirli sonuçlara ulaştırmamaktadır. Yalnız onun derin bir kırgınlıktan sonra tekrar nikbinlikle, ümitle Ankara'ya yollandığını orada durumu arzedeceğini ve yeniden savaşa başlıyacağını belirtmekle yetinmiştir.

İşte Şahin böyle bileşik, çelişik ve güç bir gelişme safhası geçirmektedir.

Gördüğümüz gibi Şahin, inkılâpçı harekette merkezî bir tip olarak düşünülmemiştir. Fakat **Çalıkuşu**'ndaki Fe-

(1) Reşat Nuri, Yeşil Gece, s. 184.

ride'den farlkı olarak, o halkla sıkı sıkıya bağlıdır. Ateşli bir halkçı, aydınlıkçı, yurtsever ve insanseverdir. Şahsî ıstıraplarına teselli bulmak için değil de, halk ve memleketin menfaatleri uğrunda çalışmaktadır. Kişisel çıkarlarını, memleket çıkarlarına feda etmiştir. Niçin ve nasıl çalışmasını bilmektedir. Onun belli toplumsal politik, ahlâkî ve kültürel anlayışı vardır. Bundan ötürü onun gayretleri, hayırseverlik eseri değil, devamlı, sistemli ve amaca uygun bir faaliyet niteliği taşımaktadır.

Diğer olumlu kahramanların kaderinde antifeodal ve antiemperyalist savaşın başka yönleri canlandırılmıştır. Şahin'e kıyasla Deli Necip daha gerçekçi ve daha keskin inkılâpçı çizgiler taşımaktadır. O, inkılâpçı bir teşkilât meydana getirmek fikrinden uzak değildir. Enerjik bir insandır. Halka sonsuz bir inancı vardır. Yunan istilâsı karşısında şöyle düşünmektedir:

«Büyük millet odur ki, içinde bilinmez gizli kuvvet depoları vardır. Sıkıya geldikçe onları açıp kullanır...»(1)

O, Şahin'i, Sarıova'daki çalışmalarında bütün gayretiyle desteklemektedir. Açık veya dolayısiyle feodal gericiliğe karşı savaş yürütmektedir. Yunan istilâsı zamanında yalnız tek bir şehirde ihtilâl çıkarmayı manâsız bulmaktadır. Fakat inkılâba ve kurtuluş savaşına kalpten inanmaktadır. Ve o günü beklemektedir.

Deli Necip Yunan istilâsının niteliğini tam ve kesin olarak belirliyememektedir. O bunu, iki millet, iki halk arasında bir savaş olarak kabul etmektedir:

«Demek ki, bu muharebe iki ordunun muharebesi değil, iki milletin muharebesi...»(2)

Gerçekten Türk halkının, Batı emperyalistleri ve Yunan istilâcılarına karşı savaşı, halk savaşıdır ve millî bir inkılâptır. Millî Kurtuluş Mücadelesinin derin demokratizmi ve büyük gücü buna bağlıdır. Fakat bu, Batı em-

(1) Reşat Nuri, Yeşil Gece, s. 169.
(2) Aynı eser, s. 169.

peryalistleri ve Yunan istilâcıları için bir millî savaş, bir kurtuluş savaşı değildir. Hâkim emperyalist burjuvazi ve hâkim Yunan kapitalist sınıfının çıkarları uğrunda yapılan çapulcu, sömürücü bir savaştır. Batı emperyalistleri ve Yunan istilâcıları için savaşın gerici olması buna bağlıdır. Savaşın niteliğinde iki taraf için fark vardır. Yazar bunu belirtememiş, çeteciliği de nedense ilk zamanlarda doğru görememiştir.

Deli Necip Yunan istilâcılarının tahriklerine dayanamamış, onlara karşı koymuş ve düşmanın süngüleri altında can vermiştir.

Şahin'in fikir arkadaşı ve meslekdaşı Rasim, Komiser Kâzım Efendi gönüllülere silâh dağıtmışlar, bir halk çetesi meydana getirerek Yunan istilâcılarına karşı silâhlı çete mücadelesine başlamışlardır. Onlar, ilerliyen Yunan istilâcılarıyle savaşta ölmüşlerdir.

Mevcut toplum şartlarında lüzumsuz bir insan haline gelen öğretmen Mehmet Nihat trajik bir tiptir. O, ruhanilerin korkunç iftirasına uğramıştır. Türbedarın oğlu tarafından, orada bulunan eşyalar çalınıp ateşe verilen Kelâmi Baba türbesinin kundakçılığı ona atfedilmiştir. Softa, molla ve hocaların desteğiyle cahil halkın korkunç saldırısına uğramıştır. Yalnız komiser Kâzım Efendinin müdahalesiyle hayatını kurtarmıştır. İftira ile mahkemeye verilmiştir. Şahin'in arkadaşlariyle teşkilâtlandırdığı müdafaa sonucunda beraet etmiştir. Reşat Nuri, **Yeşil Gece**'yle Emil Zola'nın **Hakikat** romanının fark ve benzerlikleri üzerinde durarak şöyle demiştir:

«Bu da uyandırdığı heyecan bakımından, bizim kendi Dreyfüs meselemiz gibi bir şeydi...»(1)

Herhalde yazar bu olayı gözönünde bulundurmuş olacaktır.

Bedri'nin annesinin şahsında, gayriihtiyarî bir bi-

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar? s. 90.

çimde ruhanilere isyan eden halk katları yaşamaktadır.

Sarıova'da «İttihat ve Terakki» Fırkasının mesul sekreteri Cabir Bey çok ilginçtir. O Genç Türkler inkılâpçı hareketinin ve ittihatçı iktidarın temsilcisidir. Sert nutuklar söylemekte, Balkan savaşında uydurulmuş katliam rivayetlerinden faydalanmak istemekte, «vatanseverliği» ile övünmekte ve halkın arasında da böyle bir hava yaratmağa çalışmaktadır. Onun şahsında komprador burjuvazinin zaman zaman feodal gericiliğe indiği tasvir edilmiştir. Memleket içersinde halk aleyhtarı, dış politikada saldırıcılık ve istilâcılık hattında, pantürkizmle beraber, Genç Türkler burjuvazisinin çıkarlarına uygun bir biçimde modernleştirilmek istenen islâm ideolojisinden faydalanılmaktadır. Dünyayı «Müslim» ve «Gayrimüslim» diye ikiye ayırarak, diğer halklara karşı düşmanlık yaratılmaktadır. Yazar, Şahin'in ağzından, ittihatçıların bu sınıf maksatlarına uygun politikasını şöyle anlatmaktadır:

«Çömezliğim zamanında bütün dünyayı gölgesi altına alacak bir **Yeşil Ordu** hayal ederdim... Teceddütperver, milliyetperver fırka kâtibi mesulünün Asyanın, Afrikanın, Okyanusyanın bilmem nerelerinden gelecek mücahitlerine ve Allahın yardımına dayanarak teşkil etmek istediği «Hilâl» gönüllüleri ordusunun hakikatte benim eski **Yeşil Ordu**'dan farkı var mıdır? Cabir Beyle Zühtü Efendi belediye ziyaretinde İslâm ittihadından bahsederken, coşan, ağlaşıp bağrışan insanları sen de gördün. Ben, işin pek ince ve âlimane taraflarını bilmem amma, dünyayı «Müslim», «Gayrimüslim» diye ikiye ayıran insanlara «Teceddütperver», «Milliyetperver» demek nasıl doğru olur? Kâtib-i mesul «Milliyetperver» olduğunu göğsünü döve döve temin ederken ya aldanıyor, ya aldatıyordu ki, netice itibariyle hep bir hesaba gelir. «İttihad'i İslâm»ı emel edindiğini fırkası namına söyliyen sözüm milliyetperver kâtib-i mesill ile müderris Zühtü Efendi arasında ne fark vardır...»(1)

(1) Reşat Nuri, Yeşil Gece, s. 51.

Aynı zamanda öğretmenler programa çocukların ana dillerinin «Türkçe» olduğunu yazamamakta, bunun yerine «Lisan'i Osmani» yazmak zorundadırlar.(1) İttihatçılar, Türk milletinin tarifini yaparken, onun toprak, ekonomik, dil ve psişik ortaklığını, somut tarihsel varlığını gözönünde bulundurmayıp, din unsurunu milletin unsurlarından biri olarak kabul etmektedirler. Yurtseverlik üzerinde duracakları yerde, İslâm kozmotopolitizmine, sergüzeştliklere doğru kaymaktadırlar. Şahin onların halk aleyhtarı ve şovenist gayretlerini şöyle özetlemiştir:

«Hocaların «Kabil-i müstear» dedikleri vücuda hiç ehemmiyet vermemelerine mukâbil bunların ancak ve ancak «Bazu, yumruk, bacak, ciğer» diye bağırmaları, çocukları yalnız «din ve kin» denen iki pistonla işler birer hayvanî makine haline sokmak istemeleri Emir Dede başmuallimine hoş görünmüyordu.»(2)

Geçmişteki olayları suiistimal etmeleri münasebetiyle de, şöyle devam etmektedir:

«Hele onların ana rahimlerinden çıkarılarak şişlere takılan, ateşte kızartılan çocuklara, gözleri oyulan, ağızlarına kurşun akıtılan müslümanlara ait tasvirlerini softaların cehennem hikâyeleri derecesinde zararlı buluyordu.»(3)

Fakat ittihatçıların sözleriyle fiilleri birbirini tutmamaktadır. Bundan önce göğsünü «yurtseverlik» deklarasyonlariyle döven «İttihat ve Terakki» Partisi kâtibi Cabir Bey, Yunan istilâsı arifesinde Sarıova'yı herkesten önce terkedip kaçmıştır. Romanda ittihatçıların, komprador burjuvazinin, pantürkizm, panislamizm ve diğer gerici ideolojik-politik akımların gerçek içyüzü açıklanmıştır. Cumhuriyetin ilânından sonra Cabir Bey, kendini müteahhit-

(1) Reşat Nuri, Yeşil Gece, s. 51 - 52.
(2) Aynı eser, s. 78.
(3) Aynı eser, s. 78 - 79.

liğe vermiş, yol ve köprü yapan bir şirketin mümessili olmuştur. Yani tam bir kapitalist olmuştur.

Yeşil Gece'de, insan çehresini kaybetmiş birçok gerici ruhani tipleri yaratılmıştır: Toplumun gizli yöneticisi, kurnaz, ikiyüzlü, iftiracı Eyüp Hoca, yeni topluluk şartlarında islâmı modernleştirmeye çalışan ve Genç Türkler burjuva iktidarının müttefiği Zühtü Efendi, Hacı Emin v.d. şantajlar kurmakta, din bayrağı altında demokratik görüşlü insanlara karşı taarruzlar teşkilâtlandırmakta, Mehmet Nihat Efendi gibi suçsuz, masum insanları haksız olarak itham etmekte, hayatlarına kıymak istemektedirler. Köyde, Sarıova'da ve İstanbul'da olmak üzere, dinsel öğretimin bütün halkaları yakalanmış, birçok softa, molla, müderris ve şeyhin çirkin, ahlâksız, tiksindirici simaları canlandırılmıştır.

Eserde, devlet memurlarına, ittihatçı idare çevrelerine, serbest meslek insanlarına da yer ayrılmıştır.

Reşat Nuri'nin **Yeşil Gece** romanının bileşik ve sorumlu vazifesi, canlandırılmakta olan çok yönlü ve çelişik tarihsel gerçekler, yeni kompozisyon ve süje prensiplerinin uygulanmasını gerektirmiştir. **Yeşil Gece** romanının aynı yazarın diğer eserlerinden farklı olan yapısını tayin eden de budur.

Yeşil Gece politik-toplumsal, sosyal bir romandır. Romanda, kahramanların özel yaşamı, aile münasebetleri ve örfleri bilinçli olarak bir tarafa bırakılmıştır. ânemli toplumsal olaylar ön plâna alınmıştır. Çünkü yazar, Türk toplumunun, birçok çelişik olaylarında ifadesini bulan temel eğilimlerini göstermek istemiştir. Bu ise, kahramanların karakterlerini, oluşum ve gelişimleri, bazılarının ise ayrı sınıf ve katların ideologları mevkiine yükselmeleri seyrinde gösterebilecek bileşik bir konuyla mümkündür. Yazar buna muvaffak olmuştur. Romanda toplumun sosyal açıklanmasına uygun olarak epik anlatıma üstünlük verilmiştir. Bu itibarla da **Yeşil Gece** Türk edebiyatının büyük bir başarısıdır.

SABAHATTİN ALİ

KUYUCAKLI YUSUF

Çağdaş Türk edebiyatının klâsik eserlerinden ve belki de yazarın şaheserlerinden ve Cumhuriyet devrinin en güzel romanlarından biridir.(1)

Türkiye nesrinin gelişiminde bütün bir devre açmıştır.

Olay, Türkiye'nin hakikî bölge ve kasabalarında cereyan eder. Nazilli, Aydın vilâyetine dahil bir kasabacık. Kuyucak da, civarında bulunan bir köydür. Asıl olaya sahne olan Edremit de, Anadolu'nun batısında, Ege kıyısında, İzmir vilâyetinde, sahilden 8 kilometre içerde, nü-

---

(1) Tanınmış Türk hikâyeci, ve romancı ve toplumcusu Sabahattin Ali 25 Şubat 1907'de Eğri Dere (Ardino) de, Bulgaristan'da doğmuştur. Balıkesir'de Muallim Mektebine devam etmiştir. 1927'de İstanbul Öğretmen Okulunu bitirmiştir. Bir yıl Yozgat Orta Okulunda öğretmenlik yapmıştır, 1928 Eylül veya Ekimi ile 1930 Nisan veya Mayısı arasında Almanya'da ihtisas yapmıştır. İstanbul'a dönünce «Resimli Ay» dergisine hikâye ve yazılar vermiştir. Aydın'da Orta okulda ders vermiştir (1930 - 1931). 1931 tatilinde, Aydın Erkek Sanat okulu öğrencileri arasında ders yılında Komünistlik propagandası yapmak ihbariyle tevfik edilmiş, mahkemesi Aydın'da görülmüştür. Beraet edince Konya'ya gönderilmiştir. Atatürk'e karşı yazdığı bir hicviyesinden ötürü mahkûm edilmiştir. Konya ve Sinop hapishanelerinde yatmıştır. Af edilince de, Maarif Bakanlığında memurluk, Almanca öğretmenlik ve Devlet Konservatuarında okutmanlık yapmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra İstanbul'da gazetecilik yapmıştır. «Marko paşa» gazetesini yayınlamıştır. 1948'de Bulgaristan Halk Cumhuriyetine kaçarken öldürülmüştür.

Beş hikâye, bir şiir kitabı yayınlamıştır. İki romanı, bir uzun hikâyesi, bir piyesi vardır. Politik yazılar da yazmıştır.

Not : Biyografik notta, Sabahattin Ali'nin dost ve meslek arkadaşı Pertev Nailî Boratav'ın verdiği bazı yeni bilgileri kullandım. Kendisine teşekkürlerimi sunarım!

fusu 12.700 olan, ahalisi zeytincilikle geçinen küçük bir kaza merkezidir.

Fakat yazar, iki Türkiye kasabacığı ile birkaç köyünün hayatını değil de, tek tek olay ve tiplerle, bütün bir devri kaleme almıştır. Eser, 1903—1914 yıllarının Osmanlı saltanatı zamanındaki toplumun geniş bir aynasıdır. Memlekette hâlâ Türk feodal nizam ve münasebetleri hâkimdir. Fakat feodal Türkiye, ölümü beklenilen «hasta adam»dır. Büyük emperyalist devletlerinin elinde oyuncak ve kâh şu, kâh öteki emperyalistlerin nüfuzu altında bulunan yarı müstemlekedir. Kapitalist münasebetler, bütün engellere rağmen, yavaş da olsa, memleket hayatına giriyordu. Bu, XX. yüzyılın başında bir hayli hızlandı. Sermaye toplanıyordu. Yeni türeyen yerli bilhassa komprador burjuvazi yavaş yavaş her sahaya nüfuz ediyor, devlet cihaziyle kaynaşıyordu.

1908'de, mahiyeti itibariyle burjuva inkılâbı olan Meşrutiyet ilân edildi. Saltanat bir darbe yemiş, fakat tamamen mahvedilmemişti. Kızıl sultan Hamid'in yerine başka bir sultan getirilmişti. Lenin bu inkılâp hakkında şöyle yazmıştır:

«Yirminci yüzyıl inkılâpları üzerine örnek alacak olursak, Portekiz ve Türkiye inkılâplarını birer burjuva inkılâbı saymamız gerek. Fakat ne beriki, ne de öteki, «halkçı» inkılâp değildi, çünkü halkın çoğunluğu, büyük bir çoğunluğu, faal değildi ve kendi başına ne şu, ne de öteki inkılâpta, kendi iktisat ve siyasî istekleriyle meydana çıkmadı.»

Meşrutiyet, Türkiye'de kapitalizmin gelişimini az veya çok hızlandırdı. Endüstrinin gelişmesi hususunda bazı tedbirler alındı. Ticaret hürriyeti sağlandı. Eski derebey münasebetlerinin aşılmasında, Türk toplumunun daha yüksek bir safhaya, kapitalizme geçmesinde büyük etkisi oldu. Fakat memleketi emperyalistlerin esaretinden tamamen kurtarmadı, halka serbestlik getirmedi. Aksine, Os-

manlı İmparatorluğunun ömrünü uzatmaya, bağımsızlıkları uğrunda mücadele eden milletleri Osmanlılaştırmıya, daha sonra da Türkleştirmiye çalıştı.

Burjuva derebey devlet cihazının emekçi kitleler üzerindeki zulüm ve baskısı arttı. Bu durumu S. Ali, romanında şöyle kaydeder:

«Hürriyet ilânından beri oldukça kendilerini gösteren bu devlet kuvvetlerine karşı halk, eski zaptiyelere yaptığı gibi, lâubalilik göstermiyor ve bir tanesi bir yerde görününce herkes işine gücüne gidip üstüne iş açmamayı tercih ediyordu.»(1)

Hükümet, çiftlikçiler ile burjuvazinin müttefiki ve müdafiiydi. Bütün devlet cihazı: Mahkemesi, mahpushanesi, polisi, ordusu v.d. ile mevcut menfur nizamı, zorba sınıfların, halkın üzerindeki şiddetli istismarını sağlamak ve hayatlarını korumak içindir. Sosyal adaletsizlik alıp yürümüştü. «Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi.»(2) Devlet makamlarının suiistimalleri, rüşvetçilikleri boyuna almış yürümüştü. Hâkim sınıfların muhitlerini, idare çevrelerini hayvanî dereceye inen bir ahlâk düşkünlüğü, emsalsiz bir hayasızlık sarmıştı. Evvelce, sosyal münasebetler zümre imtiyazları, dinsel ve siyasî bir tül ile örtülüydü. Şahsiyetin durumu ve geleceği, şeref ve haysiyeti, sultan ve vüzeranın, derebey ve paşaların dağıttıkları ihsanlarla ölçülüyordu. Babadan oğula devrediliyordu.

Eserde, XX. yüzyılın başında, feodal münasebetlerin çatır çatır çöktüğünü, imtiyaz perdesinin paramparça edildiğini görüyoruz. Meşrutiyetten sonra, feodal kuralların kutsal kıldığı her şey tuzla buz ediliyor, burjuvazi kendi menfaatlerine uygun bir âlem kuruyor, yeni bir ilâh yaratıyor: Onun ismi sermaye, paradır. İşte o, ona

(1) Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, NPY, Sofya, 1954, s. 72.

(2) Aynı eser, s. 72.

tapınıyor. Doğmakta ve şekilleşmekte olan bu toplumda paranın kudreti kadar hiçbir şey yoktur. «Paraya karşı kimin gücü yeter ki.»(1) Namus, vicdan, adalet, bir sözle her şey parayla alınıyor. «Parası olanın ırzı da tamam, namusu da.»(2) İnsan gururu, ailenin geleceği, her şey mübadele kıymetine çevriliyor. Para eski ahlâk normlarını altüst ediyor. Hem de ahlâk düşkünlüğünün, sosyal adaletsizliğin gizlenmesine ihtiyaç duyulmuyor.

Sabahattin Ali, hele o zaman mevcut olan burjuva-çiftlikçi sınıflarının, burjuva cemiyetinin hayvanî dereceye inen ahlâk düşkünlüğünü, sosyal adaletsizliği emsalsiz bir şekilde canlandırmıştır. Eserin başından sonuna kadar, toplumu menfur ve boğucu havasiyle saran ve doğmasıyle için için çürümeye başlayan burjuva ahlâkı tanıtılmaktadır.

Sabahattin Ali, eserinde, türeyen burjuva, ölüm yatağında bulunan derebey, bilinçlenme belirtileri gösteren köylü olmak üzere üç sınıfın iç âlemini, psikoloji, ahlâk ve perspektifini vermiştir.

Yusuf, eserin baş kahramanıdır. Bu yüzden de, romanın başlığı **Kuyucaklı Yusuf**'tur. İnkılâpçı Türk edebiyatının haklı olarak övünebileceği bir kahramandır. Onun şahsında, o zamanki Türk toplumunda beliren büyük tarihsel bir olayı, işçi sınıfının, kutsal mücadelesinde müstakbel müttefiğini, geniş emekçi Türk köylü kitlelerinin gitgide şiddetlenen isyanını, yavaş yavaş uyandığını ve bilinçleştiğini, kendilerine henüz meçhul olan, fakat yeni, âdil bir geleceği sezişini, burjuva ve çiftlikçilere, onların menfur sosyal nizamına karşı mücadeleye kalkışmasını görmekteyiz. Gerçi bu mücadele, henüz teşkilâtlandırılmamış, ferdi bir isyandır. Zaten o devirde başka türlü de olamazdı. Toplumun gelişmesi bunu da yaratacaktır. Nitekim yarattı.

---

(1) Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, s. 136.
(2) Aynı eser, s. 92.

Yusuf, yoksul bir köylü ailesindendir. Anasının babasının çektiği sıkıntıları zaman zaman hatırlar. «Tarlada çalışmaktan yorgun argın dönüp, dinlenmek için etrafına çatan babası; günün çoğunu alt kattaki toprak zeminli mutfakta bulgur taşını çevirmek, hamur açmak ve ateş yakmakla geçiren annesi, sanki karşısındaydı.»(1) Köyde uzun müddet kalmaz. Ana ve babasının eşkiya tarafından öldürülmesi üzerine durumu tetkike gelen kaymakam Salâhattin Bey tarafından evlâtlık olarak kasabaya getirildiği zaman ancak yedi yaşındadır. Köy ovalarında, namuslu ve mert bir fakir ailede, güçlükler, mahrumiyetler içinde sabit ve hürriyetsever, mert ve cesur, akıllı bir çocuk olarak yetişmiştir. Henüz küçük bir çocuk olduğu halde, ana ve babasını öldüren eşkiya üzerine atılacak derecede cüretkârdır. Bu esnada parmağının kesilmesiyle hayli kan kaybetmesine ve büyük acılar duymasına rağmen, kendine hâkim ve dayanıklıdır.

Yusuf kasabada da bir köylü olarak kalır. «Bey çocukları ile düşüp kalkamıyacağını söylüyordu.»(2) Kasabaya, daha doğrusu derebey ve burjuvaziye yabancı kalır. Okul, hocanın verdiği bilgi onu tatmin etmez. Öğrenime ilgisiz bir tavır takınır. Konuşmaz, insandan kaçınır, kendi iç âleminde yaşar. Salâhattin Bey onun hakkında:

«İçinde ne kadar da olsa serbestlik arzusu var. Şehirlilere alışmadı» der.(3)

Yazarın dediği gibi:

«Böylece küçük Yusuf bir sır harabesi üzerinde çıkan bir yabanî incir ağacı gibi, biraz sıkıntılı ve şekilsiz, fakat serbest ve istediği gibi büyüyor, gelişiyordu.»(4)

Külhanbeyleri ne kadar bayağı iseler, Yusuf o derece namuslu ve dürüsttür. Mürüvvet Hanımın evinde yapı-

(1) Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, s. 123.
(2) Aynı eser, s. 11.
(3) Aynı eser, s. 11.
(4) Aynı eser, s. 12.

lan münasebetsizlikleri öğrenince Muazzez'i ut derslerinden vazgeçirtir. Bir bayram günü salıncakta Muazzez'e sırnaşmak isteyen fabrikatör Hilmi Beyin oğlu Şakir'i pataklamaktan çekinmez. Hilmi Bey ile oğlu Şakir'in. Kübra'nın ırzına geçmelerinden nefret eder ve nihayet Muazzez'i de kendi zevklerine âlet yapmaya kalkışan ahlâksızlara, kaymakam ve yâverlerine kurşun sıkmakla yıllardan beri birikmiş olan kin ve garaz hislerini boşaltır. Yusuf'un «camiyle, namazla, din ve imanla pek alış verişi yoktu».(1) Fakat toplumun sınıflara ayrılmasının Allahtan olduğunu kabul ediyordu. Yusuf zeytin işçileriyle ilgi kurar. Onların çektiği sefalet ve tâbi tutuldukları istismar ve ağır emek şartları onun kafasında bazı sorular, tereddütler yaratır:

«Bu fakir işçilere bu köpek muamelesini yapmıya neden lüzum görüyorlardı? Evet, Allah onları bir kere fıkara yaratmıştı, bunda kimsenin kabahati yoktu, fakat onlar, böyle yaratılmışlar diye niçin tepelerine binmeli, onları adam yerine koymaktan niçin çekinmeliydi? Ya Allah bu ağaları ve ağazedeleri de fıkara yaratsaydı? Öyle ya, mademki hepsini Allah yapıyordu...»(2)

Böylelikle Yusuf'ta Allahın varlığına, bu eşitsizliğin Allah tarafından olduğu üzerine ufak bir kuşku belirtiyor. Bu köylünün kafasında ilk uyanış belirtileridir. Yusuf şehre yabancıdır. Fakat amelelere karşı derin bir muhabbet ve merhamet besler. Onların geleceği ve durumu da tıpkı köylülerinki gibi idi. Böylelikle Yusuf'ta, amelelerin de köylüler gibi konuşup düşündükleri kanaati doğmaya başlar:

«Sabah karanlığında, soğuktan büzülmüş, kollarında ufak bir ekmek sepeti ve sırtlarında çocuklarıyle, gülünç bir ücret mukabilinde çalışmak için kasabanın sokaklarında zeytinliklere akın eden bu sarı benizliler kafilesi,

(1) Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, s. 128.
(2) Aynı eser, s. 18.

onun merakını çekiyordu. Çok kere bunlar yanından geçerken, Yusuf içlerinden birini durdurup konuşmak arzusunu duymuştu: Havadan, sudan, ne olursa olsun birkaç şey konuşmak. Çünkü altı seneden beri kendisi gibi konuşan birisine rasgelmemişti ve bu zeytin amelesinin kendisi gibi konuşacağına dair içinde müphem bir kanaat vardı.»(1)

Yusuf, içine düştüğü ve bir türlü alışamadığı bu muhitte ezilip üzülüyordu. Ne babasının ısrarı ile girişti-ği kâtipliği, ne de tahsildarlık onu tahmin ediyordu. Hattâ fakir halktan vergi toplamak görevinden de tiksiniyordu. Babasının, dünyanın değiştirilmezliği ve her şeyi olduğu gibi kabul edip hiçbir şeyin değiştirilmemesi, ıslah edilmemesi, zira insanın bunu yapmaktan aciz olduğu kanaatlerini kabul etmiyor. «Hayat bu derece mânasız ve insan dünyaya boş durmak için gelmiş olamazdı.»(2) diye itiraz eder. Yusuf, hayatında doldurulması gereken bir boşluk var olduğunu hissediyor. Fakat neydi o? Bilmiyordu. Yusuf hayatta yerini arıyor, âdil, aydın ve kendini tatmin edecek bir gelecek, güzel günler olacağını seziyordu. Adaletli ve mesut bir hayat arzuluyordu. Ve mademki arzuluyor, arıyor, bulacaktır. Çünkü o artık dünyaya bir iş için geldiğini belirsiz bir şekilde hissediyor, yalnız şu vardı ki, henüz bu işin ne olduğunu bilmiyor ve etrafında kendisine «bu benim işim!» dedirtecek bir şey görmüyordu.(3) Buna rağmen dünyada her şeyi yapabileceğine inanıyor, gelecek günlerden korkmuyordu.(4) İşte bu çok mühimdi. Bu meziyet, bir inanç ergeç ona gerçek yolu bulduracaktı. O zaman «yeni bir hayata doğru yürüyecekti». Bu yürüyüşün nasıl ve neyle olacağını yazar belirtmemiştir. Fakat, kuvvetle tahmin edilebilir ki, Yu-

(1) Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, s. 18.
(2) Aynı eser, s. 120.
(3) Aynı eser, s. 116.
(4) Aynı eser, s. 115.

suf asıl muhitini bulacaktır. Zira artık memlekette yeni sosyalist ülkülerin tohumları serpilmiştir. Nitekim Edremit'e yakın bulunan İzmir'de ilk sosyalist dernekleri ve işçi sendikaları kurulmuştur. Burada Millî Kurtuluş Hareketi yıllarında çetecilik gelişmiştir. Yirminci yılların başında sosyalist hareket genişlemiştir. Yusuf'un yürüdüğü yol buradan geçiyor. Toplumun gelişmesi, Yusuf'u sosyalist ülkülerle temasa getirecek ve işçilerin idaresi altında memleketin kurtuluşu ve bağımsızlığı mücadelesine katacaktır.

Salâhattin Bey, oldukça bileşik ve biraz da çelişik bir tiptir. Onun yerini tayin ve tesbit etmek biraz güç olmakla beraber, feodal devlet cihazının bir vidacığı olduğunu söyliyebiliriz. Aile ve sosyal menşeine dair bir şeyler verilmemiş. Belki de fakirleşmiş ağazadedir. Az çok tahsil sahibidir. Oysa tahsil az çok bir varlığa, vakit ve paraya bağlıdır.

O, gençlik çağında ateşli bir idealisttir. Liberal fikirlere bağlanır. Yeni burjuva ideolojisi ile eski feodal kanaatlerin edebiyatta mücadelesine sahne olan «Serveti Fünun» dergisini büyük bir heyecanla okur. Bazı şeylerin dünyadan kaldırılmasını, var olmıyan bazılarının da yaratılmasını ister. Diğer taraftan hayatın her zevkinden tatmaya çalışır: İçki alemleri, gönül eğlendirmeleri, tatlı günahlar, İstanbul'un maruf Venedik ve Timoni sokaklarının ziyaretleri v.d. Fakat bu hırçınlık uzun sürmez. «Hürriyet ve benliğini» ancak otuz yaşında koruyabiliyor. Ondan sonra yaradılışında birdenbire derin bir değişiklik oluyor. Sonsuz yorgunluk ve âcizliğin dipsiz uçurumuna, ilgisizliğin bataklığına yuvarlanır. Peşinde koştuğu her şeyi çiğneyiverir. Bu değişiklik, sebepleri zamanın toplumunda gizlenen aile hayatında başgösteren yolsuzluklarla başlar. İyi terbiye görmemiş karısı bu durumun daha da fenalaşmasına sebep olur. Çünkü «seviyesi, ahlâk telâkkisi, dünyayı görüşü ve itiyatları büsbütün ayrı bir

mahlûkla daimi beraberlik insanı dış hayatta da bedbin yapar ve bütün insanlardan şüpheye düşürür.»(1)

Aynı zamanda sosyal gerçek, Salâhattin Beyi derin bir ümitsizliğe düşürür. Devlet memuru, burjuvazinin elinde bir kukladır. Memleketin hakiki efendisi para ve sermaye olmuştur. Eğer burjuvazinin gayretlerine engel olmaya kalkışırsa azledilmek tehlikesi vardır. Nitekim bir akşam içkili bir halde iskambil oyununa giriştiği zaman, fabrikatör Hilmi Bey ile maşası Hacı Etem'e 320 altın lira borçlanır. Bu kadar büyük bir parayı ödemeğe durumu da uygun değildir. Böylece eli kolu bağlanıp maddî etkinin altında kalıverir. Artık çarnaçar dediklerini yapmaya mecburdur. Hattâ nerdeyse Muazzez bile bu duruma kurban oluyordu.

Salâhattin Bey ağırbaşlı, namuslu bir adamdır. Münasebette bulunduğu insanlar az ve seçkindir. Aralarında ceza reisi, birkaç avukat var. Suiistimale meydan vermemek gayesiyle, ziyafetlere, davetlere gitmez, yerlilerle pek münasebette bulunmaz. Edepsiz ve namussuz Hilmi Bey ile Şakir'i, kafaları ezilecek yılanlar sayar. Kübra'nın ırzına geçmelerinden nefret eder. Suçluları cezalandırmak ister. Fakat «Onlara kimsenin kudreti yetmez.»(2) Kendisinin ne kadar ehemmiyetsiz ve âciz kaldığını hisseder. Her şeyle ilgisini keser. Kendi kabuğuna çekilir. Mevcut çiftlikçi burjuva toplumunu «unutulacak bir dünya» sayar.(3) Fakat isyan etmek, mücadele etmek gücünü kendinde bulamaz. Onun felsefesine göre, başa gelene katlanmak lâzımdır. Çünkü «İnsan dediğin mahlûk hiçbir şeyi değiştiremez.»(4) Öyleyse derebey sınıfının zavallılığını kendine hayat prensibi olarak kabul eder. «Hayatı olduğu gibi kabul etmeli ve ona ne bir şey

(1) Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, s. 7.
(2) Aynı eser, s. 46
(3) Aynı eser, s. 119.
(4) Aynı eser, s. 119.

ilâve etmeli, ne de ondan bir şey eksiltmeli...»(1). Ona göre örnek insan, ceza reisi ve sabahtan akşama kadar vaktini tahrirat kaleminde uyuklamakla, öğle, ikindi namazını kılmakla geçiren Hasip ve Nuri efendilerdir. O hayattan elini ayağını çekmesine rağmen objektif olarak, var olan düzenin devamına hizmet etmektedir. Yazar, kaymakamın işinin «ağır» olduğunu bildirir.

Kaymakam Salâhattin Beyin hayatı işte böyle boş ve anlamsız geçer. Nihayet uzun zamandır çektiği kalp hastalığından ölür. Onun bu ölümü ile birlikte sanki «başka bir şeyin de gömüldüğü, sessiz Edremitte senelerden beri devam eden bir sükünetin artık maziye karıştığı»(2) hissediliyor. «Dünyadan elini eteğini çekmiş bir kasabanın gene dünya ile pek alâkası olmıyan bir kaymakamı vardı ve şimdi burası ile bağlarını büsbütün keserek kasabayı ve halkını, zamanını müthiş bir surette dönmiye başlıyan ve sarsıntıları buralara kadar gelen çarkına terketmiştir.»(3)

Yeni kaymakam İzzet bey, şimdilerde türeyen burjuvazinin bütün çirkinliğini, ahlâksızlığını ve düşüklüğünü kendinde toplamış bir adamdır. Merhum Salâhattin Beye göre daha çalışkan bir hükümet memurudur. Görevine gelir gelmez kasabanın ileri gelenleriyle birlikle, özellikle eşrefzadeleriyle işbirliği yapar. Yaltak ve rüşvetçidir, mağrurdur. Herkese, hattâ ceza reisi ile müftüye bile yukardan bakar. Konuşurken sanki cümlelerin arasında «Sen de adam mısın» der. Gözleri «Baktığı yeri kirletiyormuş hissini»(4) verir. Kuyucaklı Yusuf'un koruyucusu tavrını takınarak, onu kasabadan uzaklaştırmak, 15 yaşmdaki karısı Muazzez'i ele geçirmek ister. Ve bunda bir yere kadar muvaffak olur.

---

(1) Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, s. 119.
(2) Aynı eser, s. 126.
(3) Aynı eser, s. 131.
(4) Aynı eser, s. 126.

Fabrikatör Hacı Etem ve Şakir, baba oğul elele vererek, kerhanecilik yaparlar. Genç hizmetçileri Kübra'nın ırzına geçerler. Onu döverler ve istedikleri gibi kullanırlar. Onlar devlet memurlarını satın alır, her yere tesir ederler. «Ne candarma, ne hükümet bunlara karışmazdı. Çünkü parayı bolca oynatıyorlardı.»(5) Baba oğul beraber içer, Rum orospularına, İzmir oğlanlarına giderler.

Hacı Etem, 24 yaşında, durumu iyi olmıyan, fakat her zaman iyi giyinen, bol para harcayan bir dalkavuktur. İhsan ve Şakir gibi zengin ve hovarda arkadaşlarına, Şakir ve Hilmi Beye, her iki cinsten «mahlûklar» temin eder. O, burjuvazinin menfi tesiri altında bozulan bir gençtir.

Devlet cihazının diğer alçak bir mümessili de Cemal Çavuştur. Onun nazarında adalet, iki küçük torba altın değerindedir. Bu, otururken adam öldüren bir kaatilin temiz çıkarılması için kâfidir.

Şahende, Nazilli'de bir reji ambarı memurunun, kapalı büyümüş, sinirli, kafasının içi ile uğraşılmamış, mânen bozuk, kendinden 15 yaş büyük olan Salâhattin Bey gibi «yağlı» bir kocayla evlenmiş, namussuz bir kadındır. Yusuf onun nazarında «köylü piçi» dir, ya hammal, ya yolkesici olacaktır. Zevkine daldığı meclislere kendi kızını da sürükliyecek kadar ruhsuzdur.

Eserde, Kübra ile anasının şahsında da, zeytin amelelerinin ve hizmetçi kızların feci geleceği ve ağır hayatı canlandırılmıştır.

Türk nesrinin tarihinde yeni bir merhale teşkil eden bu eseri, Nâzım Hikmet şöyle değerlendirmiştir:

«Kuyucaklı Yusuf, romanı, bazı mânasız romantizm elemanları ihtiva etmesine rağmen, Türk romanı tarihinde yeni bir merhale teşkil eder. Türk edebiyatında, bir Türk kasabacığının ve kısmen köylülerin hayatı, bu ka-

(1) Sabahattin Ali, Kuyucaklı Yusuf, s. 23.

dar büyük bir kuvvetle ilk defa tasvir ediliyordu. Hattâ mürteci münekkitler bile, eserin, bedii kıymetini itiraf etmek mecburiyetinde kaldılar.»

Kuyucaklı Yusuf'ta o zamanki Türk toplumu, eski ile yeninin çarpışması halinde verilmiştir. Feodal sınıf ve devletiyle burjuvazi arasındaki mücadeleyi, diğer taraftan da burjuvazinin doğmasiyle beraber çürümiye başlaması anlatılmıştır. Öte yandan Kuyucaklı Yusuf'un şahsında, emekçi kitlelerin, bilhassa emekçi köylülerin uyanmasını ve henüz teşkilâtsız da olsa, gerek burjuvazi, gerekse ağazadelere karşı ayaklanacak sosyal kuvvetlerden birini, yani emekçi köylüleri canlandırmıştır.

Kuyucaklı Yusuf, Türk nesrinde yaratılan büyük, olumlu bir kahramandır. Onda köylülerin uyanışının ilk belirtileri verilmiştir. Yusuf'un geleceğe dair görüş ve anlayışları henüz açık, belirli değildir, sosyalist ülküleri de bulmamıştır. Yazar, emekçi köylü kitlelerinin bilinçlenmesinin başlangıcını anlatmıştır ki, bu, o zamanki toplum için tipiktir. Sabahattin Ali natüralist ve burjuva ilgisizliğinin tam aksi olarak burjuva ve derebey sınıfı mümessilerini bütün çirkinlikleriyle tasvir etmiştir. Köylü kitlelerinin temsilcisi olan Kuyucaklı Yusuf'u, Muazzez'i, Kübra'yı büyük bir sempati ve muhabbetle canlandırmıştır.

Eserde, çiftçi - burjuva sosyal gerçeğinin yarattığı bütün ahlâk düşüklüğü ve insan facialarına rağmen, sağlam bir optimizm vardır, Kuyucaklı Yusuf aydın geleceğe ve yeni hayata doğru eğilim, ümit ve inanç, karakter dürüstlüğü, ahlâkı ve kalp temizliği ile dolu olarak canlandırılmıştır ki, eninde sonunda kapitalizme karşı sosyalizm yolunu tutacağında şüphe kalmamaktadır.

Olaylar mükemmel bir kompozisyon çerçevesi dahilinde ve sağlam bir birlik içersinde cereyan etmektedir. Karakterler gelişme halinde verilmiştir. Zamanını yaşamış eski sınıfların mümessilleri çöküş, yeni sosyal kuv-

vetlerinkiler yükseliş halinde tasvir edilmiştir. Başlangıçta alelâde bir köy çocuğu olan Kuyucaklı Yusuf, daha sonra, kasaba ile temasa gelerek, çiftçi burjuvaziye karşı nefreti artar, amelelere karşı ilk yakınlık hislerini duyar. Bu, doğacak olan işçi - köylü ittifakının ilk belirtisidir. Eserin bitmemiş olması okuyucuya tatlı tahminler vermektedir. «Onun hem hayrete düşüren, hem düşündüren bir his de Kübra ile tekrar ve muhakkak karşılaşacağına dair kafasında yaşıyan bir kanaattı. Sanki yarım kalmış bir işin tamamlanması lâzımdı ve günün birinde Kübra her hangi bir yerde bu işi tamamlamak için karşısında çıkacaktı.»(1)

Bu izlenim, Muazzez'in ölümünden sonra bir kat daha kuvvetlenmektedir. Sonra romanın «yeni bir hayata doğru yürüyecekti» cümlesi ile bitmesi ve diğer olaylar da eserin devamı olacağı izlenimini vermektedir.

Eser, temiz bir Türkçe ile yazılmıştır.

(1) S. Ali, Kuyucaklı Yusuf, s. 112.

SABAHATTİN ALİ

İÇİMİZDEKİ ŞEYTAN

İçimizdeki Şeytan Türk edebiyatının en güzel eserlerinden biridir. Sabahattin Ali'nin ikinci büyük epik eseri, sosyalist realist Türk romanının yeni bir başarısıdır. Bu itibarla Türk romancılığının gelişiminde bir safha teşkil etmektedir.

Sabahattin Ali eserinde Türk toplumunun bütün bir dönemini, bileşik ve karşıtlı gelişimiyle yansıtmıştır. O. zamanının büyük ve aktüel problemleri üzerinde durmuş ve bunları çağının en yüksek ideolojik - politik gereklerinin yüzeyinden aydınlatmıştır. O gericiliği, pantürkizmi ve faşizmi yargılamış, demokrasi ve sosyalizm güçlerinin manevi üstünlüğünü canlı tipler halinde göstermiştir. İlerici - gerici savaşlarında yersizliği, ideolojik ve ahlâk dayanıklıksızlığını, iradesizlik ve gevşekliği reddetmiştir. Buna karşılık, çağımızın estetik ideallerinin çekiciliğini çizmiştir.

Bundan dolayı **İçimizdeki Şeytan** halkın hayranlığını kazanmıştır. Eser, Türkiye'de olduğu gibi, dış memleketlerde de defalarca yayınlanmıştır. Bugün dünya edebiyatında da önemli bir yer almaktadır. Fakat aynı zamanda, yazar ve eseri, gericiler, pantürkistler, ırkçılar, faşistler tarafından büyük bir kin ve nefretle karşılanmıştır. Sabahattin Ali **İçimizdeki Şeytan** romanından dolayı irticanın ve bütün kara kuvvetlerin hücumuna uğramış, faşistler tarafından dövülmüş, eserleri ateşe verilmiştir.

İçimizdeki Şeytan romanı 5 Nisan 1939 tarihinde «Ulus» gazetesinde basılmıya başlamış ve yayınlanması, İkinci Dünya Savaşının önemli olaylarının olduğu aynı yıl içersinde tamamlanmıştır. Kitap halinde de, 1940'ta çıkmıştır.

Sabahattin Ali'nin yakın dost ve meslektaşlarından

Cevdet Kudret onun bazı eserlerinin ve bizzat **İçimizdeki Şeytan'**ın yazılışı hakkında bilgiler vermiştir:

«Benim bildiğime göre, romanlarının bütün ayrıntılarını kafasında uzun bir süre hazırladıktan sonra, gazetede tefrika edilirken günü gününe yazardı. **İçimizdeki Şeytan** ile **Kürk Mantolu Madonna** öyle yazılmıştır.»(1)

Sabahattin Ali'nin **İçimizdeki Şeytan** eserinin ilk basılışı sırasında mürettip hatalarını günü gününe düzeltmesi de bu fikri desteklemektedir.(2)

Herhalde **İçimizdeki Şeytan'**ın yaratıcılık tasarısı, yazılışından çok yıllar önce doğmuştur. Romanda işlenen problemlerin bazı unsurlarını ve canlandırılan tiplerin bazı çizgilerini, **Bir Iskandal, Isıtmak için** gibi eserlerde bulmak mümkündür. Fakat roman yayınlandığı yılda yahut ta ondan az zaman önce yazılmıştır.

İçimizdeki Şeytan'ın vak'ası da, İkinci Dünya Savaşı öncesinde geçmektedir. O zamanın en keskin politik, ideolojik ve ahlâk meseleleri ele alınmaktadır. Romanın yazılışını sağlıyan gericilik, pantürkizm ve faşizm ile savaştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı öncesi döneminin zaman kesimi temelinde, Cumhuriyet devriminde Türk toplumunun temel sınıf ve katlarının gelişme yasaları ve bunların sosyo - politik eğilimleri verilmiş, somut sınıf kavgası anlatılmıştır. Roman, yalnız İkinci Dünya Savaşı arifesinin değil, genellikle Cumhuriyet devri kapitalist Türkiye'sinin canlı bir yankısıdır. Hattâ yazar sosyo - politik eğilimlerin aydınlığı altında gelecekteki gelişim perspektiflerini de gösterebilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasındaki olaylar, Sabahattin Ali'nin gözlem ve öngörülerini doğrulamıştır. Olaylar onun peşinen sezdiği yönde ge-

---

(1) Cevdet Kudret'in 2 Haziran 1966 tarihli bize olan bir mektubundan, s. 2.

(2) Bu düzeltmeler üzerinde, dil açısından E. İ. Maştakova, Sabahattin Ali hakkındaki incelemesinde durmuştur.

lişmiştir. Bütün bu özellikler **İçimizdeki Şeytan** romanının genelleştirme gücüne birer delildir.

İkinci Dünya Savaşı öncesi şartlarında, yazar **İçimizdeki Şeytan** romanını sağ ve sol, faşizm ve sosyalizm olmak üzere, Türk toplumunun iki temel sosyo-politik kutbu üzerine kurmuştur. Kaydettiğimiz gibi, bu bir tesadüf eseri değildir. Çünkü kapitalist toplumun temel sosyo-politik sınıf çelişmesi ve eğilimleri, kapitalizmin genel buhranı ve kapitalizmden sosyalizme geçiş devrinde, gittikçe gericilik ve faşizm ile sosyalizm mücadelesi şeklini almaktadır. Faşizm, kapitalizmin tekelci safhasının bir belirtisidir. O, kapitalist mülkiyetin ve insanın insan tarafından sömürülmesi esasına dayanan sistemin yasal bir sonucudur. Bu itibarla, kapitalizmin bir toplumsal - ekonomik formasyon olarak, en derin çöküş eğilimlerini yansıtmaktadır. Sosyalizm ise, tam tersine, kapitalizm devrinde, toplumun yaratıcı, olumlu güçlerinin ifadesidir. İşçi sınıfının, emekçi köylülerin ve halk aydınlarının kuram ve uygulamasıdır. Sosyalizm, toplumdaki inkılâpçı güçlerin, kapitalizme karşı, sınıfsız ve insanın insan tarafından sömürülmesinden, her türlü baskıdan hür yeni bir toplum yaşam sistemi uğrundaki savaşın bütün üstünlüğünü yansıtmaktadır. Faşizm ve sosyalizm olmak üzere bu iki kutup, son sınıflı toplum olan kapitalizmin temel eğilimlerini, ilericilik ve gericilik çelişmelerini ifade etmektedir. Bu destanî savaşta zafer, halkındır.

Tabii, toplumun gelişimi, sosyalizm ve faşizm olmak üzere salt iki çizgi biçiminde olmamaktadır. Toplum yaşamı daha bileşiktir. Toplumun diğer bazı katları, bilhassa küçük burjuva menşeli aydınlar bu iki kutup arasında bocalamaktadır. En namuslu aydınlar, birçok tereddütler ve hatalardan sonra, halkla birleşme yolunu bulmakta, sosyalizm ülkülerini benimsemektedirler. Diğerleri ise kendinde kuvvet bulamıyarak, gericilik bataklığına yuvarlanmaktadırlar. İşte bu eğilimleri de, Sabahattin Ali romanında yansıtmıştır.

Böylelikle İçimizdeki Şeytan birkaç hat üzerine kurulmuştur. Bu hatların her biri, belli toplumsal gerçekler ve somut tarihsel malzemeden hareket edilerek yaratılmıştır. Kahramanlardan çoğunun prototipleri vardır ve bunlar bilinmektedir. Fakat eserdeki olay ve kahramanlar yaşamın, çeşitli sınıf ve katların mekanik bir yankısı değildir. Yazar somut tarihi malzemeden hareket ederek, eserinde canlı insan karakterleri yaratmıştır, karakter sisteminde gerçekleştiren bir ideolojik - özgün yaşam görüşü uygulamıştır.

İçimizdeki Şeytan'ın konusu İstanbul'da geçmektedir. Yalnız bazı olaylar, tarihçe biçiminde, Balıkesir'e bağlanmıştır. Fakirleşmiş birkaç eşraf ailesinin dışında, kahramanların çoğu aydın katlarındandır. Oysa aydınlar başlı başına bir sosyal kuvvet olmayıp toplumun temel sınıflarına bağlanırlar. Nitekim T. Pavlof aydınları şöyle tarif etmektedir:

«Aydınlar özel bir tabaka, grup, toplumun özel bir kısmıdır; fakat ayrı bir sınıf değildir; her sınıfın, ideolojik değerlerini hazırlamakla, sistemleştirmekle, savunma ve propagandasını yapmakla uğraşan kendi tabaka veya grubu vardır...»

Aydın katları sınıf olmamakla beraber, beli sınıflardan gelmekte ve belli sınıfların ideologlarıdırlar, bunlara hizmet etmektedirler. Bu itibarla, onların düşünüş ve tutumları, toplumun sosyal ve millî çelişmelerini, bileşik ve çelişkili eğilimlerini, çağlarının ideolojik - politik savaşlarını temsil etmektedir. Bu da Sabahattin Ali'nin aydınlar toplumuna yönelmesinin nedenini açıklamaktadır. O, başka başka aydın katlarının tasviriyle, Türk toplumunun gelişme yasalarını canlı tipler halinde yansıtmıştır.

Karakter yaratmakta büyük bir ustalık gösteren Sabahattin Ali **İçimizdeki Şeytan**'da güçlü ve geniş genelleştirici tipik ve ayrı karakterler yaratmıştır. Bunlar, tem-

sil ettikleri sınıf, zümre ve grupların düşünüşünü, görüşünü ve psikolojisini, sosyal ve millî özelliklerini, bir sözle, iç dünya ve davranışlarını canlandırmaktadır. Tipler, romanın üçlü, eğer bocalıyan burjuva aydın katının çelişkili eğilimlerini de gözönünde bulundurursak, dörtlü plânına göre, taksim edilmiştir. Pantürkist ve faşist aydınları, süjenin gelişiminde epizodik bir biçimde verilmiştir. Hattâ gerici aydınlar, baş kahramanları şu veya bu yönde etkiliyen sosyal burjuva ortam görevini görmektedirler. Eserin kompozisyonunda bu bakımdan yer almaktadırlar. Eşraf tipleri de, buna benzer bir şekilde kullanılmışlardır. Buna karşılık baş kahramanlar, tamlık ve bütünlükleriyle verilebilmek için ön plâna alınmıştır.

Eserin baş kahramanı, gerici faşist ortamdan nefret eden, fakat bununla münasebetlerini tamamen koparamıyan Ömer'dir. Macide, burjuva aydınları ortamından nefret ederek, yaşamın anlamını ve doğru yolu sosyalizmde bulmaktadır. O burjuva aydınlarının en namuslu ve iradeli kısmının halka doğru yönelişini ifade etmektedir. Geniş mânada ise, toplumun kapitalizmden sosyalizme doğru gelişiminin sembolüdür. Bu itibarla, o çok önemli bir tiptir. Bedri'nin şahsında ise, çağımızın öncü insanı canlandırılmıştır. O yeni meziyetler taşıyan, görgülü ve iradeli, hali anlıyan ve geleceğin yollarını bilen, namuslu ve metin bir savaşçı ve insandır. O, sosyalist ideallerinin timsalidir.

Bedri, eserin ideolojik - özgün kavramına göre, tamamen teşekkül etmiş ve dayanıklı bir kişiliğe sahiptir, Macide, gelişme halindedir ve bu gelişim onu sosyalizm idelerine yönetmektedir. Ömer, çaresizlik ve iradesizlik içinde bocalamaktadır. Gericiler, pantürkistler ve faşistler ise, genellikle karaktersizlikleriyle dikkati çekmektedirler.

Ömer, İçimizdeki Şeytan'ın baş kahramanıdır. Yirmi beş yaşlarından fazla olmıyan bir gençtir. Balıkesir'lidir.

Fakirleşmiş, itibarlı bir eşraf ailesindendir. Yatılı bir okul bitirmiştir. İstanbul'da, üniversitededir. Yüksek mevkii aldığı bir akrabasının aracılığı ile postanede memurdur. Fakat memuriyetine sürekli devam etmemektedir. Zamanını, ukalâlıkla geçiren üniversiteli arkadaşları ve yamandıkları Babıâli aydınlarıyla kahvehanelerde ve içki yerlerinde harcanmaktadır.

Sabahattin Ali, Ömer'in şahsında, Avrupa edebiyatlarından tanıdığımız sınıflı, istismarcı toplumlarının lüzumsuz insan tipinin kapitalist Türkiye şartlarındaki biçimini canlandırmıştır. Rus edebiyatında bu «lüzumsuz adam» tam biçimini İ. A. Gonçarof'un **Oblomof** adlı eserinde bulmuştur. Sonra «Oblomofçuluk» ta, edebiyatta bir karakterioloji tipi, bir cins ismi olmuştur. «Lüzumsuz adam» tiplerini Ahmet Mithat, Namık Kemal, Halit Uşaklıgil'de bulabilirsiniz. Reşat Nuri Güntekin'den sonra kronoloji itibariyle ve belirliliği bakımından «lüzumsuz adam» tipi Sadri Ertem'in **Düşkünler** romanında canlandırılmıştır. Sabahattin Ali, dünya edebiyatının ve Türk edebiyatının «lüzumsuz adam» geleneklerini devam ettirerek, zamanının şartlarına göre geliştirmiştir. «Lüzumsuz adam» ideolojik - özgün anlayışı açısından, çağının problemlerini ve karakteriloji meselelerini çözümlemiştir.

Sabahattin Ali «lüzumsuz adam» ideolojik - özgün anlayışını **Kürk Mantolu Maddona** uzun hikâyesinde de devam ettirmiştir. Bu eser, **İçimizdeki Şeytan**'ın yazıldığı sıralarda kaleme alınmıştır. Hattâ yazar bu uzun hikâyenin adını «Lüzumsuz insan» koymak bile istemiştir. Cevdet Kudret bu hususta şöyle diyor:

«**Kürk Mantolu Madonna** romanına ilkin **Lüzumsuz Adam** adını vermişti. «Z» ve «s» harflerinin çatışmasını beğenmediği için, bu adı sonradan değiştirdi. Piyasa romanlarını düşündüren o acayip adı taktı. «Lüzum-

suz Adam» adını yıllarca sonra Sait Faik kullandı. Sabahattin Ali'nin kullandığını bilmeden tabii.»(1)

Kürk Mantolu Madonna'da «Lüzumsuz Adam» tipi olan Raif başka özellikler taşımaktadır. O, Türk toplumunun XX. yüzyılın yirminci onyıllığının çizgilerini taşımaktadır. Raif, bağlı olduğu menfur eşraf katından nefret etmekte ve mevcut toplum düzeninden yüz çevirmektedir. Fakat çıkar yol bilmediğinden, bireyciliğe kapılmakta ve kendi kabuğuna kapanmaktadır. Ve hayatını anlamsız harcamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, burjuva toplumunun ve sosyal sınıfların gelişmesinde önemli değişmeler olmuştur. Zamanında feodalizm düzenine karşı mücadelede olumlu bir rol oynıyan burjuvazi, bilhassa kapitalist sınıfının finans, banka ve aracı komprador katları ve bunlara bağlı burjuva aydın çevreleri gerici bir karakter almaktadır. Burjuvazinin ideolojik - politik ve ahlâk düşkünlüğü artmaktadır. Kapitalist toplumunun çürüyüşü herkes için apaçık olmuştur. Diğer taraftan, ister memlekette, ister dünyada olsun, demokratik kuvvetler büyük başarı kazanmaktaydılar. Büyük Ekim Sosyalist İnkılâbıyle Rusya'da hâkim olan sosyalizm üstünlüğünü tamamen göstermiş bulunuyordu. Bilimsel sosyalizm bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de çevresini genişletiyordu. Zaman, herkesin yerini kesin olarak tayin etmesini ve sorumluluğunu gerektiriyordu. Demokrasi ve faşizmin, sosyalizm ve gericiliğin birbirine meydan okuduğu, demokratik kuvvetlerle gerici kuvvetlerin keskin bir savaş halinde bulunduğu İkinci Dünya Savaşı öncesinde «Lüzumlu Adam»cılık, Oblomofçuluk koyu mürteci bir mahiyet almıştır. Bunlar her türlü progresifliğini yitirmişlerdir. Bu şartlarda lüzumsuz adamcılık koyu gerici bir durum almaktadır. Büyük bir toplumsal tehlike teşkil

(1) Cevdet Kudret, Sabahattin Ali Üzerinde Notlar, aylık dergisi, No 663/1. Şubat 1966.

etmektedir. Bir sahtekârlık halini almıştır. Ömer'in lüzumsuz adamcılığı böyle bir nitelik taşımaktadır.

Gerçekten Ömer, mevcut toplum düzeninden nefret etmektedir. Birçok noktalarda onunla ortak çizgileri olan Hüsamettin Efendi'nin dediği gibi, dünyayı sahtekârlar, sömürücüler, dolandırıcılar, yalancılar istilâ etmiştir. Bu, istismarcı kapitalist toplumudur. O pekâlâ, burjuva aydınlarının, pantürkist ve faşistlerin kabalığının, sathiliğinin ve basitliğinin farkındadır. Kapitalist toplum düzeninde ve yaşamında, benliğini harekete getirecek ve yapılacak işler görmemektedir. Oysa, Ömer, büyük hülyalarla, temiz arzularla yaşamak istemektedir. Kapitalist yaşamının ülküsüzlüğü, ukalâcılığı ve ahlâk düşkünlüğü onun canlı duygularını söndürüp körletmektedir.

Bu hususta Ömer'in halkla bağlantısı olmamasının, toplumun progresif, yaratıcı sınıf güçlerinden, demokratik bir ortamdan uzak kalması ve demokratik ideolojileri bilmemesinin de büyük önemi vardır. O, sınıf menşeî itibariyle, fakirleşmiş eşraf ailesine mensuptur. İstanbul'da hayatı, gerici, pantürkist ve faşist burjuva aydınları ortamında geçmektedir. O, burjuva sınıf ve katlarının çöküşünü soyut bir şekilde anlamaktadır. Bunu bütün topluma atfetmektedir. Sonucunda ise, çıkar yol görmemektedir ve genellikle insanların daha iyi bir hayat yaşayabilmelerinden, daha iyi, daha güzel yaratıklar olabileceklerinden şüphe etmektedir. Hiç kimseye inanmamaktadır. Bilhassa, pantürkistlerin etkisi ve yaşam zaruretlerinin itelemesiyle Hüsamettin Efendi'yi sıkıştırmasından, zorla kendisinden para almasından ve işlediği korkunç cinayetten sonra, artık kendisine de inanmaz olmuştur. Böylelikle, kapitalist dünyası, onun insanlık özelliklerinin yitirilmesinde büyük rol oynamıştır.

Fakat Ömer, bulunduğu burjuva aydın ortamının üstünde bir zekâya sahiptir. Derin tahlil ve bileşim, düşünüş yeteneği, yüksek bir kültürü ve geniş bilgileri var-

dır. Hayal gücü kuvvetlidir. Genellikle o, yaşadığı zaman ve toplumun içeriğini kavrayabilecek, sınıf kavgasında yerini tesbit edebilecek ve toplum olaylarında yönelebilecek olumluluklarına sahiptir.

Böyle olduğu halde onun silik bir kişiliği vardır. Hiçbir büyük iş görecek durumda değildir. O yüksek hayallerle, çılgın isteklerle yaşamakta, hattâ daha anlamlı, daha güzel bir hayat için kararlar almaktadır. Fakat bunları gerçekleştirecek iradeye sahip değildir. O kararsızlık içersinde yaşamaktadır. kendini gelişigüzelliğin emrine bırakmaktadır.

Her insanın sağlam bir kişiliği olmalıdır. Ömer'in kişiliği yoktur. Onun karakteri, birlik ve bütünlükten mahrumdur. Onun hayat hakkında, toplum ve tabiat hakkında sistematik ve bütünlük anlayışları yoktur. O toplumun gelişme yasalarını bilmemekte, zamanın sosyal ve milli problemleri üzerinde derinleşmemektedir.

Bunun sebepleri nedir?

Bunların en önemli sebeplerinden biri, düşünmemesi akıl yürütmekten ve gerçekleri tanımaktan kaçmasıdır. Buna o, şeytan adını vermiştir. Bizzat o, maceraları yüzünden tevkif edilince, hayatın bilânçosunu yaparak şöyle itiraf etmektedir:

«Halbuki ne şeytan azizim, ne şeytan!? Bu bizim gururumuzun, salaklığımızın uydurması!... İçimizdeki şeytan pek de kurnazca olmıyan bir kaçamak yolu... İçimizdeki şeytan yok... İçimizdeki aciz var... Tembellik var... İradesizlik, bilgisizlik ve bunların hepsinden daha korkunç bir şey: hakikatleri görmekten kaçmak itiyadı var... Hiçbir şey üzerinde düşünmeğe, hattâ bir parçacık durmağa alışmıyan gevşek beyinlerimizle, kullanmıya lüzum görmiyerek nihayet zamanla kaybettiğimiz biçare irademizle hayatta dümensiz bir sandal gibi dört tarafa savruluyor ve devrildiğimiz zaman kabahatı meçhul kuv-

vetlerde, insan iradesinin üstündeki tesirlerde arıyoruz». (1)

İşte gerçekleri tanımaktan, düşünmekten kaçan Ömer, toplumuna ve memleketine, halkına karşı ödev sorumsuzluğu yolunu tutmuştur. O vicdanını uyuşturmak, zamanının toplum kavgalarıyla ilgilenmemek için içersinde bir şeytan olduğu «kanaatini» yaratmış ve bütün bir kuram meydana getirmiştir.

İçimizdeki Şeytan kuramının türlü yönleri vardır. Felsefi yönü şudur: Her şeyden önce, gerçeklerin kavranıp kavranmaması meselesi ortaya çıkmaktadır. Düşünmekten çekinen Ömer, olay ve hareketlerinin nedenlerini araştırmamaktadır. Tamamen reel ve dünyevî eylemleri, tabiatüstü, mistik kuvvetlere atfetmektedir. Bu ise, sırf ülkücü bir anlayıştır. Bununla, organik bir şekilde, zaruret ve hürriyet meseleleri bağlıdır. Tabiat ve toplum, insan bilincinin dışında, objektif olarak mevcut yasalara tâbidir. Ancak toplum ve tabiatın gerçek gelişme kanunlarını tanımakla ve onlara hâkim olduğu derecede insan, hareketlerinde hürdür. Bu kanunları bilen ve tanıyan insanlar, sınıflar ve gruplar, tabiata hâkim olmakta ve toplumun olumlu yöne doğru gelişimi uğrunda çalışmaktadırlar. Ömer, tabiat ve toplumda her türlü kanunların mevcut olduğunu inkâr etmekte ve herşeyin, tabiatüstü, mistik kuvvetler tarafından idare edildiğini kabul etmektedir. Bu kurama göre, insan hürriyetten mahrumdur. Kader ve hareketleri mistik kuvvetlere tâbidir. Bu, insanın eylemini reddeden fatalizmin, kaderciliğin felsefesidir.

İçimizdeki Şeytan kuramı, pantürkistlerle, faşistlerle, gericilerle işbirliği kuramıdır. Politik alanda sorumsuzluk hattından başka bir şey değildir. Gerçi Ömer, onların barbarlığını, demagojisini ve gerici plânlarını pekâlâ anlamaktadır. Onlardan nefret etmektedir. Fakat bütün ha-

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, NPY, Sofya, 1956, s. 206.

reketlerini, tabiatüstü kuvvetlere yükleyerek, onlarla münasebetlerine devam etmektedir. Türk faşistlerinin halka ve memlekete getirecekleri kötülükler ve oynadıkları gerici rol üzerinde derinleşmemekte, gereken özetlemeleri çıkarmamaktadır. Hattâ onlara yardım etmektedir. Bu da Ömer'i, halkına karşı, cinayete kadar götürmektedir. Bu yüzden tevkif edilmektedir. Bu kuram onu pantürkistlerin mânevi kölesi durumuna sokmaktadır.

Ömer ekonomik, sosyal, etik ve estetik toplum olaylarını, herşeyi **İçimizdeki Şeytan** ile açıkmaktadır. O, Macide 'yle bir araya geldikten sonra parasızlıktan çırpınmaktadır. Bu yüzden, karısma tek bir hediye almamıştır. Nihayet günün 'birinde bir mağazaya girmiştir. Alıcıların çorap aldıklarını görmüştür. İstemiyerek bir çift çorabı cebine atarak, çıkıp gitmiştir. Ömer, bu hareketinin nedenleri üzerinde durmamıştır ve araştırmamıştır. Bunu, artık edindiği alışkanlıkla **İçimizdeki Şeytan'**a yüklemektedir. Oysa bu hırsızlığın derin ve gerçek sebepleri vardır. Kapitalist toplumu, üretimin sosyal karakteri ile özel benimseme esası ve eşitsizliği üzerine kurulmuştur. Emekçiler, halkın büyük çoğunluğu işsizlik, yoksulluk ve sefalet içersinde çırpınmaktadırlar. Bunun sonucunda, emekçiler en lüzumlu ihtiyaçlarını karşılıyamamaktadırlar. Bu şartlarda hırsızlık, kapitalist toplumun dayandığı kapitalist mülkiyete karşı isyanın, en basit şekillerinden biridir. Ömer ise mevcut kapitalist ilişkilerinin doğurduğu bu olayı, hemen uydurduğu şeytana yükletmektedir.

Bütün kötü hareketlerinin sorumluluğunu uydurduğu şeytana atfeden Ömer, düşünmemek alışkanlığını edinmiştir. Bu da onu, zihin haylazlığına götürmüştür. Uzun zaman kullanılmıyan düşünüş yeteneği körlenmiştir. Bilimsel dünya görüşünden mahrum olan Ömer, bütün davranışlarını tesadüflerin eline bırakmıştır. Böylelikle, te-

sadüflerin oyuncağı olmuştur. O, bu hususu şöyle itiraf etmektedir:

«Ne gayem, ne düşüncem vardı. Zekâm bütün kuvvetini, içinde bulunduğu ana sarfediyordu. Yerinde bir cevap, keskin bir nükte bütün hakikatlere bedeldi. Böyle günübirlik bir fikir hayatının tabii neticesi olarak tezatlara, mânasızlıklara, hattâ edepsizliklere düşüyordum. İsteyip istemediğini doğru dürüst bilmediğim, fakat neticesi aleyhime çıkarsa istemediğimi iddia ettiğim bu nevi söz ve fiillerimin daimi bir mesulünü bulmuştum. Buna içimdeki şeytan diyordum. Müdafaasını üzerime almaktan korktuğum bütün hareketlerimi ona yüklüyor ve kendi suratıma tükürceğim yerde haksızlığa, tesadüfün cilvesine uğramış bir mazlûm gibi nefsimi şefkat ve ihtimama lâyık görüyordum.»(1)

İçimizdeki Şeytan'cılık düşünüşü kötü bir alışkanlık halini almıştır. O fikir yürütme yeteneğini kaybetmiştir. İstediği zaman da artık, iradesini kullanamaz hale gelmiştir. Bu bakımdan Macide'yle birleşmesi, onun kişiliği için bir imtihan olmuştur. Kadının dürüst karakteri ve içten aşkı, ona olumlu etkiler yapmıştır. Fakat aldığı kararlarda durmamakta ve bunları aralıksız gerçekleştirmemektedir. Pantürkist faşist aydın ortamiyle düşüp kalkması da, onun kişiliksizliğini güçlendirmektedir. O, türlü bağlarla bu ortama bağlıdır.

Mantık ve iradenin kontrolünden kurtulan Ömer, kendini biyolojik - fizyolojik ihtiyaçları ile mizacına bırakmaktadır. Bunun sonucunda, katıldığı burjuva ortamında kabalıklar ve basitlikler göstermektedir. Şahsi ihtiyaçları için, Hüsamettin Efendiden zorla, tehditle para almakta, en temiz dostluk duygularını ayaklarıyle çiğnemektedir. Karısını ahlâksız pantürkist, faşist aydınlarının eline bırakmaktadır.

Bu yol Ömer'i, cinayetlere sürüklemektedir. Onun

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 206.

düşüp kalktığı pantürkist, faşist grup yabancı bir devlete hizmet etmekle itham edilerek, kendisi tevkif edilmiştir. Bu olay ona, gerçeklerden kaçmanın ve iradesizliğin korkunç sonunu anlamıya yardım etmiştir.

Yazar, Ömer'in ileride nasıl gelişeceğini kesinlikle belirtmektedir. Fakat yeni bir ortamda yeni bir insan olarak oluşum ve gelişme olumluluğunu kaybetmiştir.

Macide, Sabahattin Ali'nin yarattığı en güzel kadın karakteridir. O, estetik ideallerini, sosyalizm kuram ve uygulamasında bulan, halkın tarafına geçen burjuva aydınlarını temsil etmektedir.

Macide sosyal menşei bakımından taşra eşrafına mensuptur. Fakat bu ortamdan uzak, kendi kendine okuduğu edebiyatın, tanıştığı müziğin etkisiyle yetişmiştir. Kendi başına ve okuldaki çalışmaları onda kuvvetli bir irade yaratmıştır. Okuduğu kitaplar, onda başka dünyalar istekleri doğurmuştur. Müzik öğretmeni Bedri de üzerinde olumlu etkiler yapmıştır.

İstanbul'da, konservatuvara devam etiği sıralarda yaşadığı akrabası, fakirleşmiş eşraf ailesi de onun nefretini uyandırmıştır. Babasının ölümünden sonra, Emine teyze ile Galip Efendinin evini terketmek zorunda kalmıştır.

Macide hür fikirli ve bağımsız bir genç kızdır. Zorunluklar karşısında, fakat tamamen isteği ve sevgisi üzere, hattâ nikâhsız olarak Ömer'le evlenmiştir. O sadık bir eş ve samimi bir arkadaştır. O kocasına, ilk defa tanıdığı kadınlık duygulariyle bağlanmıştır. Aralarındaki içten aşk, onun hayatına yeni bir anlam vermiştir. Fakat o bunda, daha fazla maddi bir aşk görmektedir. Oysa, aşkta, kendisine yeni ufuklar açacak olumluluklar aramaktadır. Ama bunun farkına o daha sonra varmıştır. Ne yazık ki Ömer, karaktersizliği ve iradesiz-

liğiyle, bilgisizliği ve kabalıklarıyle, onu kendinden uzaklaştırmıştır.

Macide, Ömer aracılığiyle tanıştığı yüksek burjuva aydınları, pantürkist ve faşist ortamında bir ülkü bulacağını zannetmiştir. Fakat çoğu kez, bunların da, karaktersizliğine ve görgüsüzlüğüne, korkunç ahlâk düşkünlüğüne şahit olmuştur. Bizzat bunların, kahpece tecavüzüne uğramıştır. O aşama aşama burjuva sınıfının türlü katlariyle tanışmış, fakat hepsinin de birbirinden çürük olduğunu anlamıştır:

«Acaba bütün insanlar böyle mi? Yoksa daha beter mi? Belki de beter. Çünkü yeni gördüğüm her muhit eskisinden bir derece daha fena oluyor... Meselâ orta mektepte... Her şeye, bütün dedikodulara, mânasızlıklara rağmen bir parça arkadaşlık bulmak mümkündü. Müdür bey bile bütün fesatlığına rağmen, tamamiyle fena bir insana benzemezdi... Kocaman ve boş evimizin, ne olursa olsun, bana hoş gelen taraftarları vardı.. Halbuki buraya geldim... Emine teyzeler benim Balıkesir'deki muhitimden daha mı iyidiler? Ne gezer! Belki beş on misli daha fena... Galip amcadan Semihaya kadar hepsine bir özentilik çökmüş... Komşuları da kendileri gibi... Dedikoducu, düşüncesiz insanlar... Oradan bu tarafa geldim... Halbuki burada gördüklerim hepsinden beter... Ne Balıkesir'de, ne Şehzadebaşı'nda bu kadar saçma insanlar yoktur... Hiç olmazsa bu kadar toplu halde yoktur... Asla bunların arasında yaşanmaz...»(1)

O içgüdüsüyle, sağduyusiyle, tarif edemediği başka bir muhitin mevcut olduğunu tahmin etmektedir. O daha anlamlı, daha insanca bir yaşam arzulamaktadır. O ümitlerini, davranış ve anlayışlarını yani öğrenmeye başladığı Bedri'ye bağlamaktadır:

«Belki de Bedri bizim bilmediğimiz şeyi biliyor: Bu mânasız ve boş hayattan daha başka bir şey olması lâ-

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 109.

zım geldiğini ve bu başkanın ne olduğunu... Eğer biliyorsa... Eğer Emine teyzelerimden, Balıkesir'deki komşularımızdan daha yüksek olanların muhakkak İsmet Şerif veya Profesör Hikmet soyundan olması icabetmediğini, daha akla yakın, daha insanca yaşamak da mümkün olduğunu o da görüyorsa ve böyle bir hayata varmak çareleri onca malûm ise... Ne fevkalâde bir adam»(1)

Gerçekten Bedri böyle bir adamdır. Çevresi, tam onun aradığı anlamda bir çevredir. Macide, Ömer'in tevkifinden ve kendinin isteği üzerine o zaman için ayrıldıklarından sonra, Bedri'de destek bulmaktadır. Bunun önemli ideolojik - özgün anlamı vardır. Bununla, Macide'nin, kendisini tatmin edecek, iç huzurunu temin edecek ortamın, daha anlamlı, daha güzel, daha insanca hayatın sosyalizmde bulunduğunu göstermektedir. Bu en namuslu burjuva aydın katlarının sosyalizme yönelişi demektir.

İçimizdeki Şeytan romanındaki Bedri, Nâzım Hikmetin piyesleri ve romanlarındaki kahramanların dışında o zamana kadar Türk edebiyatının tanımadığı yepyeni bir insan tipidir. O kendisinde emek insanlarının erdemlerini biriktirmiş, çağımızın öncü kişisi olan sosyalisttir. Bundan ötürü, o, yazarın yaratıcılığında olduğu gibi, Türk edebiyatında yeni özgün bir buluştur.

Bedri Türk aydınlarının sosyalist, halk katının temsilcisidir. Ömer ve Macide'den farklı olarak o İstanbul'un emekçi şehir yığınlarındandır. Viyana'da, herhalde devlet yoluyla gönderilerek tahsilini bitirdikten sonra öğretmen olmuştur. Balıkesir'de, karma lisede musiki okutmuştur. Böylelikle aydınlar grubuna katılmıştır. Fakat annesinin hastalığından dolayı İstanbul'da kalmak zorunluğunda kalmıştır. Bundan ötürü meslekten çıkarılmıştır. Geceleri sazlı bahçelerde piyano çalarak ve gündüzleri özel dersler vererek hayatını alın teriyle kazanmaktadır. Yalnız kökeni ile değil, toplumda mevkii itibariyle

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 195.

de bir emekçi durumundadır. Bu da onun, emekçi halkın sınıf psikolojisiyle tanışıklığını açıklamaktadır.

İçimizdeki Şeytan romanın karakter sisteminde önemli bir yer alan ve anlamlı bir özgün görev gören Bedri; dikkati, önce zengin ve gelişmiş kişiliğiyle çekmektedir. O yaratılışı itibariyle çok zeki ve derin düşünceli bir insandır. Musiki alanında üstün başarı göstermektedir. Ömer onun «büyük sanatkâr olacağını» bildirmektedir.(1) O Macide'yi güzel ve doğru konuşmasıyle hayran bırakmaktadır.(2) Entelektüel olan Bedri, duygulu bir insandır da. Yazar onun, Balıkesir'deki öğretmenliği zamanında yaşadığı duyguları anlatırken, şöyle yazmıştır:

«Bedri hislerine her zaman hâkim olmıya alışmamış bir sanatkârdır. Aşık olmaktan, hakikaten ve deli gibi sevmekten korkuyordu.»(3) Burada mizaç bakımından Bedri ile Ömer arasmda ortak çizgiler görülmektedir. Fakat karakterlerinin eğitimi bakımından birbirinden tamamen farklıdırlar. Bunlar Bedri'nin «zayıf anları»dır.(1) İstanbul'da kaldığı iki yıl süresince o, karakterini daha da geliştirmiş ve sağlamlaştırmıştır. O Macide'ye karşı kişisel duygular beslediğini hiç sezdirmemiştir. Biz onun münasebetinde, ister Macide'ye, isterse Ömer'e karşı yalnız içten bir dostluk ve arkadaşlık görmekteyiz. Bu da Bedri'nin dayanıklı ve sağlam iç yaşam düzeninin bir ifadesidir. O davranış ve hareketlerini, mantığının kontrolü altında bulundurmaktadır. Olayları ve psişik dalgalanmaları, belli ahlâk prensiplerinin aydınlığı altında değerlendirmekte, iradesini kullanmaktadır. Nitekim o dengeli, düzenli, mantıkî ve iradeli bir insan tipidir. Kişiliği tam bir birlik ve bütünlük teşkil etmektedir.

---

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 133.
(2) Aynı eser, 195,
(3) Aynı eser, s. 29.
(4) Aynı eser, s. 29.

Bedri'nin insan olarak kişiliğinin ekseni, anlayış ve durumlarıdır. Eserde, onun örgütlenmiş bir sosyalist olduğunu ifade edecek bir belge yoktur. Fakat ileri sürdüğü fikirler, onun bilimsel sosyalizmi kabul ettiğini desteklemektedir. O sağlam, ilmî ve ardıl bir dünya görüşüne sahiptir. Tabiat, insan, toplum ve düşünüş hakkında belli fikirleri vardır. O insan topluluklarının gelişme yasalarını, eğitim ve perspektiflerini bilir. Hattâ emekçi insanların, halkın çıkarları, ödev ve amaçlarını, belli bir program halinde tespit etmektedir:

«Bereket versin herkes böyle değil... Daha sarp yollardan yürüyen, fakat buna mukabil insan denecek bir insan olmak isteyenler de var... Belki pek az... Ama var... Unutmayın ki, dünyada en korkunç şey ümidini kaybetmektir. Bu söylediğim gibilerin az ve henüz kendilerini tam göstermemiş olması, günün birinde iyinin, doğrunun ve kıymetlinin hâkim olacağından ümidi kesmeyi icab ettirmez... Bugün şurada teker teker yaşıyan ve çalışanlar yarın birleşince bir kuvvet olacaklar ve en kuvvetli silâhı: haklı olmak silâhını ellerinde tutacaklardır.»(1)

İçimizdeki Şeytan'da yürütülen bu anlayışlar **Bir Iskandal ve** bilhassa **Düşman** hikâyeleriyle bağlıdır. Bedri, öğretmen Nurullah'ın bir çeşit devamı ve «Düşman»ın başka bir biçimidir.

İleri sürdüğü fikirler itibariyle Bedri, işçi sınıfı ideologunun çizgilerini taşımaktadır. Tabii, sansürün ve mevcut şartların sınırları içersinde bir sosyalist daha ayrıntılı bir biçimde, o zaman verilemezdi.

İşte böyle anlayışlardan hareket eden Bedri, toplumda, sosyal ve millî mücadelelerde mevkii ve ödevini, hayatın her alanında davranışlarını ayarlamaktadır. Onun, toplum ülküsü, sosyalist bir toplum düzenidir.

Bedri'nin düşünüş ve davranışlarında geleceğe sonsuz bir inanç vardır. O, istismarcı ve gerici sosyal sınıf-

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 204 - 205.

ların, tarihsel zorunluklar tarafından yargılandıklarını, bunların tasfiye edileceklerini pekalâ bilmektedir. Pantürkistlerin kişisel terörü üzerine şöyle demektedir:

«Bu gibi fikirleri doğuranlar, daima, ezilmeğe, yok olmağa mahkûm olduklarını hisseden zümrelerdir. Bağırırlar, çağırırlar, ellerine fırsat geçerse, suni olarak sahip oldukları bu iktidarı en vahşi bir şekilde kullanmağa kalkarlar; fakat nihayet hayatın edebî kanunlarının pençesi altında çiğnenir ve mahvolurlar...»(1)

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Hitlerci Almanya'da faşizmin ortadan kaldırılması, Sabahattin Ali'nin öngörüşünü doğrulamıştır. Birçok ülkelerde ise kapitalizm tasfiye olunmuştur.

Zamanı ve sansürü gözönünde bulunduran Sabahattin Ali, diğer istismarcı katlar üzerinde durmamıştır.

Bedri sürekli gerici, pantürkist ve faşist aydın katlarının görgüsüzlük, şahsiyetsizlik ve ahlâksızlığını belirtmektedir.

Gerici burjuva ideolojilerinin halk aleyhtarlığını anlamaktadır. İdealist felsefelerin ve gerici politik ve kültürel anlayışların sosyal rolünü açıklamaktadır.

Fakat, burjuva aydınlarının namuslu olanlarının halk yolunu bulmalarına yardım etmektedir. Bu arada, Maciide'ye doğru yolu göstermekte, Ömer'in gerici pantürkistlerin ortamından silkinmesine ve kişiliğini bulmasına destek olmaktadır.

Bedri emek insanlarının, alelade insanların sağlam düşünüşü, elverişli davranışları ve kişilikleri önünde eğilmektedir. Onların anlayış ve hareketlerini, burjuva aydınlarının çürük, gerici, kişilikten mahrum fikirleri ve sahtekârlıklarından üstün tutmaktadır:

«Bir insanın, bilgisi, düşünceleri, mantığı, ahlâkı, hulâsa her şeyiyle bir kül olduğunu henüz anlıyan yok. Bu muhtelif taraflar bir insanda ne kadar ayrı çehre gösterir-

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 165.

se göstersin, bir noktada birleşir ve bir ahenk vücude getirirler. O nokta da şahsiyet dediğimiz şeydir. İşte bunun için ben bu yarım, bu iğreti, bu zavallı ve gülünç adamlarla ahbaplık etmekten sıkılıyorum. Buna mukabil, piyano dersi verdiğim sekiz yaşındaki çocuk, eğer ailesi tarafından gayret edilip daha bu yaşta kuşa benzetilmemiş ve tabii hale inkişafa bırakılmışsa, benim gözümde birçok büyük muharrir ve mütefekkirlerden daha alâka verici bir mahlûktur. Bir garson, bir kayıkçı, şahsi fikirleri olmak, gördüğü ve öğrendiği şeyleri kendine mal etmek bakımından, bizim bu münevverlerin hepsinden üstün ve kıymetlidir. Konuşurken bir çok şeyler öğrenirim ve karşımda bir insan, hazin ve geveze bir kukla değil...»(1)

Bedri gerçek halk sanatını ve sanatkârlığını savunmakta, çürümüş burjuva sanatı anlayışlarını inkâr etmektedir. Şahsi münasebetlerinde ise samimi ve fedakârdır. İşte Bedri böyle bir kahramandır.

İçimizdeki Şeytan'da Türk toplumunun güdücü sosyal güçleri ve eğilimleri üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte romanda, toplumun gelişmesinde engel olan karşı devrimci ve antidemokratik eğilimlere de geniş yer verilmiştir. Eser, başından sonuna kadar, gericilik, pantürkizm ve faşizm ile sert bir diyalog, keskin bir tartışma ve amansız bir düellodur.

Yazar bizi çürümüş ve soysuzlaşmış burjuva - milliyetçi aydınlarının ortamına götürerek, onların hayat tarzını, düşünüşlerini, psikolojilerini ve davranışlarını göstermektedir. Pantürkist çevrelerin canlı, tipik ve münferit temsilci, yönetici, ideolog ve alelâde hayranlarını tasvir etmektedir. Böylelikle, gazete ve dergi sütûnlarını idare eden, üniversite kürsülerinde gençleri zehirliyen ve toplum hayatının çeşitli alanlarında sorumlu mevkiler alan gericiler, pantürkistler ve faşistler teşhir edilmiştir.

Yazar eserinde birçok pantürkist tipi yaratmıştır.

---

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 204.

Bunların hemen hemen hepsinin canlı prototipleri vardır. O, onların, çağdaşları tarafından bilinen fizikî ve kişisel özellik, davranış ve maceralarından istifade ederek, gerçek portrelerini çizmiştir. Romandaki Nihat, pantürkistler ve faşistlerinin tanınmış yöneticilerinden Nihal Atsız'dır; İsmet Şerif, demokrasi ve sosyalizm düşmanı, faşist gazeteci ve romancı Peyami Safa'dır, Prof. Hikmet, burjuva milliyetçiliği ve pantürkizmi ile tanınan Prof. Mükrimin Halil Yinanç'tır, Tatar suratlı adam, Zeki Velidi'dir v.d. Tabii, yazar, onların bazı gerçek çizgilerinden hareket etmekle beraber, karakter sisteminde uyguladığı ideolojik-özgün anlayışa göre, tek tek ve tipik kahramanlar yaratmış, belirli eğilimler ifade etmiştir. Böyle olmakla birlikte, bunlar birer özgün tip olduğu gibi, hayattaki gerici, pantürkist ve faşist prototiplerini de şiddetle ifşa etmiştir. Halka gericiliğin, pantürkizmin ve faşizmin içyüzünü göstermiştir.

Romanda, faşizmle kaynaşan pantürkizm, daha sistematik bir halde, Nihat'ın şahsında verilmiştir. Gazeteci ve yazar İsmet Şerif ve Profesör Hikmet onun en büyük hayranıdırlar. Bunlardan başka, zamanmda büyük mevkiiler alan Hüseyin Bey ve şair Emin Kâmil'e önem verilmiştir. Kısaca, pantürkistlerin zamanında, bazı doğu Sovyet Cumhuriyetlerinden kaçan Beyazorducu, karşı devrimci ve turancılarla da bağları belirtilmiştir. «Mahut tatar suratlı herif» Nihat'la sıkıfıkı münasebette bulunmaktadır. Bu münasebetleri yazar şöyle açıklamıştır:

«Onu yakından tanıyan biri, umumi harbten sonra dünyanın muhtelif yerlerinde teşekkül eden ve birkaç ay veya birkaç sene sonra batan küçük ve uydurma devletlerden birinde reislik yahut hazırlık yaptığını ve o zamandan beri sergüzeştler içinde şurada burada dolaştığını anlatmıştır.»(1)

Sonunda o, pantürkistlerin Hitlerci Almanya ile bağ-

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 122.

lantılarını da belirtmiştir. Yıkıcı ve gerici faaliyetlerini hızlandıran ve arttıran pantürkistlerin bir kısmı tevkif edilmiştir. Bu münasebetle olay, Bedri'nin ağzından şöyle açıklanmaktadır:

«Neyse, fazla tafsilât vermeye hacet yok, bu coşkun gençler, bir kısmı bilerek, bir kısmı bilmiyerek, mükemmel bir ağın içine düşmüşler... Kendi fikirlerimizi söylüyoruz ve yazıyoruz sanırken yabancı ve barbarca kanaatlerin tercümanı, zavallı bir oyuncağı olmuşlar. Kendilerine telkin edilen yalancı ve sinsi dünya görüşünü müdafaa edeceğiz derken kendilerinin, milletlerinin ve insanlığın kuyusunu kazdıklarını bilmemişler... Ve nihayet başka bir devlet hesabına hizmet denilebilecek kadar ileri giden işlere girmişler...»(1)

Pantürkist tipleri, aralarında bazı ayrıntılar olmakla beraber ortak çizgilere sahiptirler. Bunların bir kısmı çeşitli mevkii alan burjuva aydınlarıdır, bir kısmı ise henüz üniversitelidir. Bu itibarla onların kaderi, istismarcı sınıfların lütfuna bağlıdır. Onlar bu tufeyli sınıfların sofralarından kalan döküntülerle geçinmektedirler. Bundan ötürü, onların kendine mahsus bir varlığı yoktur. Fikir ve görüşlerini, zaman ve şartlara, çıkarlarına göre değiştirmektedirler. Bu da aralarında, hattâ birbirlerine karşı dalkavukluk, yaltaklık, yalancılık doğurmaktadır. Örneğin, gençlerin pantürkist grubu açıklanınca, poliste birbirlerini ihbar etmekte; dışarda kalanlar ise, eski fikir arkadaşları ve dostlarıyle, hattâ Macide ile münasebetlerini reddetmektedirler. Bununla ilgili olarak Bedri onların kişisizliklerini şöyle özetlemektedir:

«Siz onları uzaktan bir şey zannettiniz, fakat yavaş yavaş ne mal olduklarını gördünüz. Hiç gayret etmeyin. Hattâ onların küstah ve mütecaviz hallerini bile mazur görün... Çünkü alelâde bir insan bile olmadıkları halde kendilerine bir de münevver insan payesi verilince ve hayat-

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 198.

taki mevki ve itibarlarını kaybetmemek için bu sıfatı akla hayale gelmiyecek hokkabazlıklarla muhafazaya mecbur kalınca pek tabii olarak dalaveracı olacaklar, ahlâksızlaşacaklar ve mütemadiyen birbirlerinin kıymetsizliklerini ortaya vurarak kıymetsizliğin esas olduğu kanaatini uyandıracaklar...»(1)

Onlar kendilerine, toplumun en gerici kuvvetlerinin, memleket içersinde finans-banka sermayecileriyle komprador burjuvazinin ve milletlerarası gericiliğin prensiplerini ilke yapmışlardır. Onlar her türlü toplumsal ahlâk ilkelerini çiğnemekte, halka ve topluma karşı saygısızlık duyguları aşılamakta, kendi şahsi çıkarları ve bencillikleri prensiplerinden hareket etmektedirler. Bundan ötürü, onlara en uygun kuram ve uygulanma, faşizmdir. Pantürkistler, Türkiye Cumhuriyetindeki parlamentarizm rejimini inkâr etmektedirler. Onun yerine faşist toplum düzeni kurmak istemektedirler. Nihat'ın ideali işte böyle bir eşkiyalık toplum sistemidir:

«Yaşamak, herkesten daha iyi, herkesten daha üstün yaşamak, insanlara hâkim olarak, kuvvetli, belki de biraz zalim olarak yaşamak...»(2)

«...Nihat söze başlıyarak, insanların kuvvetli ve zayıf, ahmak ve akıllı olarak tasnif edilmeleri ve buna göre bir cemiyet kurulması hakkındaki malûm fikirlerini izaha koyulmuştur.»(3)

Pantürkistlerin başka yöneticilerinden biri de memleketin «mümtaz» bir tabaka tarafından idare edilmesini ileri sürmektedir:

«Bir aralık, memleketi idare için mümtaz bir zümrenin vücuduna lüzum gördüğünden ve bu zümreyi alelâde yoldan elde etmek güç bulunduğu için her mektepten sınıf başıları toplayıp ayrı bir rejim altında ve ayrı

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 204
(2) Aynı eser, s. 34
(3) Aynı eser, s. 164

bir tahsil ile yetiştirmek mümkün olacağından bahsetti.»(1)

Mevcut Kemalist idareyi yıkıp faşist tipinde bir toplum düzeni kurmak için her türlü araçlar meşru görülmektedir. Nihat şöyle demektedir:

«Yalnız şu kadarını söyliyeyim ki, insanların zaaflarını mazur görmiye taraftar değilim. Kuvvetli olmak her şeyin fevkindedir. Kuvvet her hareketi mazur gösterebilir. Acizlere acımak ise sersemliktir.»(2)

Bu hususta Nihat hiçbir ahlâk prensibi tanımamaktadır:

«Hayatta kendine lâyık olan mevkii almak için her türlü çareye başvurmak meşrudur. Modası geçmiş ahlâk kaidelerini unut.»(3)

Böyle bir rejimde pantürkistler kendilerine büyük adam payesini temin edeceklerdir.

Gerçekten böyle korkunç bir faşist toplum düzeninin gerçekleştirilebilmesi için pantürkistler, memleket içersinde cahil, kabadayı üniversiteli gençlere dayanmak istemişlerdir. Bunların büyük çoğunluğunun, elebaşılarının gerçek plânlarından haberleri yoktur. Onlar faşist demagojinin kurbanı olmaktadırlar. Onları birer âlet olarak iğrenç plânlarında kullanmak için çalışmalarına yurtseverlik perdesi çekmektedirler. Memleket içersinde, namuslu vatandaşlara çıkışmakta, onları damgalamakta ve düşman ilân etmektedirler. Bu özelliği yazar şöyle belirtmektedir:

«Bu gençlerin iddialarına bakılacak olursa memleketteki bütün aklı başında fikir adamları birer türlü lekeliydi: kimisi falan milletin yardakçısı, kimisi şu veya bu fikrin satılmış kölesi, kimine korkak ve dalkavuk, kimisine bozuk kanlı diye hücum ediyorlardı.»(4)

Diğer halklara düşmanlık uyandırmakta, şövenist

---

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 160.
(2) Aynı eser, s. 103 - 104.
(3) Aynı eser, s. 122
(4) Aynı eser, s. 154.

duyguları aşılamaktadırlar.

Böyle maksatlar için onlara bilinçsiz, ahlâksız, kabadayılar lâzımdır. Nihat, arkadaşı Ömer'e bunu şöyle izah etmektedir:

«Lüzum yok. Aklı başında adamlarla hiçbir iş görülmez. Bize, itirazsız inanacak ve düşünmeden harekete geçecek insanlar lâzım! Bu gençleri romantik bir takım emellere bağlamak, onlara kabadayıca sergüzeştlerin hasretini duyurmak ve bugünkü hudutları dar gösterip büyük arzularla beslemek ve böylece hepsini avucumun içine almak daha kolay ve daha muvafık...»(1)

İşte böyle gemsiz bir demagoji ile pantürkistler gençleri kazanmak istemektedirler. Bu maksatla gazete ve dergiler çıkarmaktadırlar. Müsamereler hazırlamaktadırlar. Aynı zamandan gizlice çalışmaktadırlar.

Aynı faaliyeti edebiyat sahasında İsmet Şerif, üniversite çevrelerinde Profesör Hikmet yürütmektedir.

Bunlar şahsi münasebetlerinde de ahlâksız ve prensipsizdirler. Bizzat en yakın dostlarının karılarına saldırmaktadırlar.

Sabahattin Ali, pantürkistlerin bizzat gördüğü elebaşılarının beden veya ruh arızalarını kaydetmiştir. Nihat, ufak tefek vücutlu ve siniri bozuktur. İsmet Şerif'in bir yara sonunda boynu eğrilir. Profesör Hikmet'in yüzü korkunç derecede çirkindir. Üçü de doğuştan sakattır. Bunlar acizliklerinden kükremektedirler. Yazarın kaydettiği gibi âdeta, bunların büyük adam olmak hastalıkları, kendilerinin tatmin edilmemiş duyguları, acizlikleriyle bağlıdır.

İşte yazar, gerici, pantürkist ve faşist ideologlarının, gerici Türk burjuva aydınlarının bütün politik, ideolojik, kültürel çürüyüşlerini büyük bir cesaretle ve büyük bir güçle tasvir etmiş, damgalamıştır. Onların Türk halkı için ne büyük tehlike olduğunu daha İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve ilk zamanlarında göstermiş, felâketin büyüklüğünü ihtar etmiştir.

---

(1) Sabahattin Ali, İçimizdeki Şeytan, s. 154.

ORHAN KEMAL

BEREKETLİ TOPRAKLAR ÜZERİNDE

Orhan Kemal,(1) Türk romanının gelişiminde yeni bir dönem teşkil eden savaş sonrası yıllarının büyük romancılarından biridir. O Türk edebiyatına işçi sınıfını, emekçi köylüleri ve halk aydınlarını geniş olarak sokmuş, çağdaş toplum problemlerini değinmiş, Nâzım Hikmet ve Sabahattin Ali'den sonra Türk romanında sosyalist gerçekciliği kuvvetlendirmiştir. Nâzım Hikmet onun romancılık yeteneğini keşfederek, nesrine büyük önem vermiştir. Bizzat yazar bunu şöyle anlatmaktadır:

«Bir başka gün nerdense eline bir «roman başlangıcı»m geçer. Okur.

O sıra ben hapishane avlusundaydım. Ayaklarında takunyalar, koşarak heyecanla geldi. Âdeta soluk soluğa sordu:

— Siz mi yazdınız bunu?

Çekinerek:

— Evet... dedim.

— Birader, dedi, neden bahsetmezsiniz bundan? Siz nesir yazın, nesir.

Hayretler içindeydim... O, uzun uzun anlattı, son-

---

(1) Asıl adı Mehmet Raşit Öğütçü olan Orhan Kemal 15 Eylül 1914'de, Adana'nın Ceyhan ilçesinde doğmuştur. Ortaokulun son sınıfına kadar okumuştur. Babası Abdülkadir Kemali'nin Adana'da Ahali Fırkasını kurarak muhalefette bulunduğu (1930) yüzünden ailesiyle birlikte memleketi terketmiş, Suriye ve Lübnan'da kalmıştır. Memleketine dönünce de (1932) işçilik, memurluk v.d. yapmıştır. İlerici anlayışları dolayısıyle, beş yıl hapiste kalmış, Bursa hapishanesinde üç buçuk yıl Nâzım Hikmet'le birlikte bulunmuş ve onun idaresinde kendi üzerinde çalışmıştır. 12 hikâye kitabı, 18 roman, ayrıca röportaj ve anı kitapları yayınlamıştır. Gazetecilik de yapmaktadır.

ra bir «küçük hikâye» denememi söyledi. Edebiyatımızın, kaideleriyle hiç uğraşmadığım, en yabancısı olduğum tarafı hikâyecilik bölümüydü.

Nâzım:

— Daha iyi, hiç kimsenin tesirine kapılmadan, kendinize has şekli bulursunuz!

Artık şiiri ikinci plâna atmıştım. Hem dersler ilerliyor, hem de bizim hikâyeciliğin temelleri kuruluyordu. O:

— Sor, demişti, aklına ne gelirse sor... Yerli yersiz, münasebetli münasebetsiz, vakitli vakitsiz...

Soruyordum yerli yersiz, vakitli vakitsiz:

— Freud şunu demek istememiş mi?

— ...Stendal, Zola, Balzak...»(1)

Tanınmış Türk romancısı Yaşar Kemal, M. Baydar'ın «Varlık Romanı Mükâfatı'nı tespit etmek için jüride bulunsaydınız kendi romanınız hariç, kime rey verirdiniz» sorusuna tereddütsüz şu cevabı vermiştir:

«Ben jüride bulunmazdım ya, dediğiniz gibi jüride bulunsaydım oyumu Orhan Kemal'e verirdim.»(2)

Orhan Kemal'in romanları, bazı müstesnalarla, konu bakımından ayrı seriler teşkil etmektedir. Bunlar zaman zaman aralarında kesişmekte, birbirlerini tamamlamakta ve toplum gerçeklerini daha toplu yansıtmaktadır.

Yazarın en önemli serilerinden biri, Çukurova bölgesinin malzemesi üzerinde, şehir-köy ilişkilerini yansıtan bir seridir. Dizi içersine, **Vukuat Var** (1958), **Hanımın Çiftliği** (1961), **Eskici ve Oğulları** (1962),**Kanlı Topraklar** (1963) gibi çok önemli eserleri almaktadır. **Bereketli Topraklar Üzerinde** (1954), şehir-köy ilişkileri serisinin ilk güçlü romanıdır. Eser Türkiye'de olduğu gibi, dış memleketlerde de birdenbire dikkati çekmiştir. Bu arada mem-

(1) Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl, NPY, Sofya, 1968, s. 24.

(2) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 120.

leketimizde Bulgarca ve Türkçe(1) olarak yayınlanmıştır.

Çağdaş duygulu bir yazar olan Orhan Kemal eserlerinde toplumun bugünkü dönemini yansıtmaktadır. Nitekim **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanı, Cumhuriyet Halk Partisinin iktidarda bulunmıya devam ettiği 1946-1950 yılları döneminden kısa bir zaman kesimini kapsamaktadır. Fakat bu zaman kesiminin sınırlarında, toplumun başlıca tarihsel sosyal eğilim ve çatışmaları yakalanmış, Türk edebiyatına, o zamana kadar tanımadığı yeni toplum gerçekleri, seyrek karşılanır bir realizm ve keskinlikle canlandırılıp kazandırılmıştır.

Genellikle **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanı köy romanı olarak nitelendirilmektedir. Fakat o geleneksel anlamda bir köy romanı değildir. Cumhuriyet devrinde sanayi kapitalizmi gelişerek, İkinci Dünya Savaşından sonra her geçen günle köy ekonomisini baskısı altına almıştır. Tarımın hâkim unsuru olmuştur. Çağdaş Türkiye'de tarımsal ilişkileri inceliyen Sovyet tarihçisi P. P. Moyiseyef bu konuda şöyle bir özetleme yapmaktadır:

«Toprağın kullanılması şartlariyle kiralama ilişkilerinin tahlili, Türkiye'de küçük köylü ekonomisinin iri-pomeşçik kapitalist ve kulak-ekonomisi tarafından itilişinin çok ilerlediğini göstermektedir. Köylü yığınları bundan önce de tahrip olunuyordu. Fakat İkinci Dünya Savaşından sonra bu önemli bir nitelik aşamasına yetişti. Memlekette iri ve orta toprak ağası kapitalist sistemi meydana gelmiştir. Bu sistem, iri burjuva işletme ekonomisiyle birlikte, Türk köyünde hâkim ekonomik düzen karakterini almaktadır. Buna göre, sınıf güçlerinin durumu da değişmektedir. Şimdi köylünün düşmanı yalnız eski, feodal ve yarıfeodal tipinden ağalar değil, bankalarla endüstri şirketleri, yabancı sermayeye bağlı işletmeci ağalar da onun düşmanıdır.»

Bunun sonucunda, köy ilişkileri, şehir-köy münase-

(1) Orhan Kemal, Bereketli Topraklar Üzerinde, NPY, Sofya, 1967, s. 308.

betleri halini almaktadır. İşte yazar **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanında yeni nitelik kazanan kapitalist köy münasebetlerini canlandırmaktadır. Eser köyü de, şehri de kapsamaktadır.

O. Kemal **Bereketli Topraklar Üzerinde** eserinin konusunu şöyle tespit etmektedir:

«Dünyada bütün öteki halklar gibi, Türk halkı da kabiliyetlidir, bilgiye, yapıcı emeğe, ilerleyişe susamıştır. Romanda, Anadolu'da insanların yaşamaları hakkında çetin gerçeklerle birlikte babadan oğula, dededen toruna geçen ve geçmiye devam edecek olan bu ebedî, daha iyi hayat isteği anlatılmaktadır. Yeryüzünün her köşesinde insanlara has mutluluk özlemi bizim insanlarımızın ruhunda da hızla yanmaktadır.

Roman, bu umut, bu kesintisiz mutluluk arayışı konusu etrafında cereyan etmektedir.»

Gerçekten Türk halkının mutluluk özlemini, daha güzel ve daha iyi yaşamak umutlarını, bilgi ve kültüre karşı sonsuz ilgisini, Orhan Kemal'in, bütün eserlerinde bulmak mümkündür.

Bereketli Topraklar Üzerinde'nin konusunu, daha dar anlamda ve daha açık belirlemek istersek, bunun, genellikle Türk köylüsünün hâkim kapitalist şartlarında, özellikle de, İkinci Dünya Savaşından sonra proleterleşmesi davasiyle tarım proletaryasının yaşamı olduğunu kabul etmemiz gerekir. Yazarın romanda ödevi, genellikle tarımda köylü sınıfının tabakalaşmasını göstermek değildir. O yalnız Türk proletaryasının, işçi sınıfının en geniş yedeği, en geniş müfrezesi olan tarım işçilerinin kaderi üzerinde durmuştur. P. P. Moyiseyef'in kaydettiği gibi, «Köy ekonomisi işçileri, ne toprağı, ne alât ve edevatı olan ve yaşamak için kapitalist köy ekonomisi işletmelerinde ücretle çalışan köy ahalisi grubudur. 1950 ve 1952 sayımının verdiği delillere göre, Türkiye köylerinde toprağı olmıyanların sayısı 400 bin aileden fazladır. Bu ahalinin büyük bölümü hayatını, kapitalist işletmelerinde ücretle

çalışmak yoluyle kazanmaktadır.» Bu itibarla, onlar aynı zamanda Türk işçi sınıfının bir bölümüdür.

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında tarım işçiliği, Türkiye'de çeşitli bölgelerin eşit olmıyan gelişimi zemininde verilmiştir. Kızıl Irmak ve Sakarya nehirlerinin aktığı, içine Konya, Kayseri, Ankara, Amasya, Sıvas şehirlerini alan orta Anadolu tarım bölgesi ile Fırat ve Dicle nehirlerinin geçtiği Güney Doğu bölgesinde köy ekonomisinin karma bir düzeni vardır. Hattâ İran, Irak ile sınırı olan bölgelerde, kapitalizm öncesi köy biçimleri korunmuştur. İşte, gelişmesi bakımından, öteki bölgelerden geri kalmış olan bu bölgeler, işçi sınıfının yeni köylü amele müfrezesi kaynağı olmaktadır. Her yıl onlar, binlerce ve binlerce işçi çıkarmaktadır. **Bereketli Topraklar Üzerinde** eserinde uygulanan ideolojik özgün anlayışa göre olaylar, asıl burjuvalaşmış teknik ve bahçe bitkilerinin üstün geldiği köy ekonomisi olan Güney tarım bölgesinin en zengin bölümünü teşkil eden Çukurova'ya aktarılmıştır. Çukurova - Mersin düzlüğü, Türkiye'nin yalnız Güney tarım bölgesinin değil, hattâ bütün memleket ekonomisinin önemli merkezlerinden biridir. «Bu bölgede kapitalist biçimler üstün gelmektedir. Buranın köy ekonomisinde, özellikle teknik bitkilerin üretiminde geniş ölçüde ücretli işçi gücü kullanılmaktadır. Yalnız Mersin - Adana düzlüğünde her yıl 100 binden fazla ücretli köy işçisi çalışmaktadır.» Böylelikle **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanında, Çukurova'nın verdiği malzeme üzerinde, burjuvalaşmakta olan köy ekonomisinin başlıca tarihsel, toplum eğilim ve sosyal çelişmeler, köy işçilerinin direniş, çalışma ve yaşama şartları büyük bir tipiklikle yansıtılmıştır.

Yazar, **Bereketli Topraklar Üzerinde** eserinin bu plânını Bulgarca Baskısına yazdığı önsözde şöyle belirtmiştir:

«Her yıl binlerce işçi Kuzey, Güney ve Orta Anadolu'dan bereketli Çukurova'ya iner; onlar fabrikalarda, köy ekonomisinde veyahutta nerede olursa olsun iş ararlar. Binlerce, onbinlerce emek insanı, «Emek kapısı» dedikle-

ri büyük şehirde aç, muztarip ve ümitsiz gezer. Ve nihayet, herşeye rağmen, herhangi bir iş düşerse, emek şartları, mesken, yemekler o derece kötüdür ki, çoğu dayanamaz. Onlara elini uzatacak bulunmaz, doktor yok, ilâç yok. Onlar, köyleri ve orada bıraktıkları akrabaları için çektikleri ıstırapları gözlerinde derin derin sindirerek, kendilerine yer bulunmayan bu dünyayı ya erken terkederler, yahutta bir deri bir kemik kalarak, garip bir hayat sürerler.

Ben Çukurova'da uzun yıllar yaşadım. Türlü müesseselerde kâtiplik yaptım. Bu işçilerin hayatını çok güzel tanırım, onların büyük şehirdeki atılışlarını takip etmiş olduğumdan işverenlerle münasebetlerini iyi bilirim ve bunun için **Bereketli Topraklar Üzerinde** başlığındaki eserimi kolay yazdım...»

O. Kemal bu hususu daha öteye doğru şöyle açıklamıştır:

«Kitabı bitirdikten sonra bir gece, tanıdık işçileri, ustaları, teknisyenleri, yardımcı teknisyenleri topladım ve sabaha kadar onlara romandan parçalar okulum. Beni dikkatle dinlediler. Sonunda şöyle dediler:

— İyi yazmışsın. Söylediklerin doğrudur. Hattâ her şeyi söylememişsin bile. Çukurova'da öyle şeyler olur ki, insanın nefesi kesilir. Oturup sana anlatsak, bir değil, beş roman yazacaksın.»

Yazar **Bereketli Topraklar Üzerinde** başlığındaki romanında, Çukurova'da toplum münasebetlerinin oluşumu üzerinde durmamıştır. O dikkatini, burada mevcut kapitalist ilişkilerinin keskinliğine, korkunç çalışma şartlarına ve burjuva sömürüsüne çevirmiştir. Orhan Kemal sanayide ve köy ekonomisinde insanın kapitalistler tarafından amansızca sömürülmesini, soyulmasını, ezilmesini ve insanın kişiliğini öldüren, insanı bedenen yok eden çalışma ve yaşama şartlarını o zamana kadarki Türk edebiyatında hiçbir yazarın göstermediği bir gerçeklik, çıplaklık, keskinlik ve kuvvetle canlandırmıştır. Paranın hâkim ol-

duğu o toplum düzeninde yalnız insanların emeği değil, aşkı, ruhu, ahlâkı da alınıp satılmaktadır.

Yazar, kahramanları bütün yaşamalarıyle vermekle beraber, bilhassa onların üretim ve dağıtımdaki münasebetlerini canlandırmaktadır. Zira insanların üretim ve dağıtımdaki mevkiileri, genellikle diğer bütün münasebetlerini tayin etmektedir.

Orhan Kemal **Bereketli Topraklar Üzerinde** eserinde, köy ekonomisinde işçilerinin geçirdikleri başlıca aşamaları belirtmiştir. Köy proletaryasının safha safha gelişimi üzerinde durarak, onun Kuzey, Doğu ve Güney köy ekonomisinden Çukurova'nın mevcut kapitalist çiftlikçiliğe kadar geçtiği yolu göstermiştir. Türlü tabaka ve katlarını canlandırmıştır. Nitekim, başlıca kahramanlarının hayat yolunu takip ederek, pamuk fabrikasında işçilerin yaşamını, şehirde inşaat işçilerini, Çukurova kapitalist çiftçilerini ve nihayet batozla yapılan harmandaki işçilerin ağır çalışma ve direnmelerini anlatmıştır.

Orhan Kemal **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanında nedense belli sonuçlar çıkarmamıştır. Orta Anadolu'da köylerini geçici bir zaman için terkedip Çukurova'da nisbeten az kalan üç kahramanın anlayışlarında değişmeler olmuştur. Fakat onların psikoloji ve anlayışlarında henüz belli bir devrim olmamıştır. Pek tabii bunu bu kadar kısa bir zamanda beklemek doğru olamaz herhalde. Fakat davranışlarının, ikircimliklerinin nedenleri çok kapalı kalmıştır. Onlarda fabrikada, inşaatta ve çiftlikte de bir değişme yoktur. Ancak harman işçileri, köy ekonomisi proletaryasının nisbeten kalifiye işçileri arasında belli fikir, psikoloji ve anlayış ayrılığı görülmektedir. Fakat burada dahi, işçilerin düşünüş ve tutumunda, üretim ve dağıtımdaki mevkilerine uygun bir toplum psikolojisi ve duyuşundan ileri giderek, az çok yön almış, bir sınıf bilinci kazanıldığını hemen hemen görmemekteyiz. Bundan ötürü, işçilerin direniş ve isyanı gelişi güzel bir karakter taşımaktadır. Adeta yazar, daha açık göstermekten çekinmiş-

tir. O, olayların gidişine sanki müdahale etmek istememiştir.

Fakat yazar, buna karşılık, karakter sistemi araciyle, toplumun sınıf yapısını bir taraftan kapitalist sınıfı ile, diğer taraftan köylü proleteryası ve işçi sınıfı arasındaki barışmaz çelişkileriyle çok açık ve kuvvetli olarak vermiştir. Kapitalist fabrikalarında ve burjuvalaşmış köy işletmelerinde istismar son haddini bulmuştur. Adana'daki pamuk fabrikasının çalışma şartları korkunçtur. Bilhassa harman işçileri günde yirmi saat çalıştırılmaktadır. Batozda kırkbeş kişi yerine otuz beş kişi işlemektedir. Onlara bulgur pilâvı ile kurtlu, kuru ve kara ekmek yedirtilmektedir. Çukurova romanda da söylendiği gibi, «Allahın yüksek kulunun çok olduğu» bir memlekettir. Sömürücü, hâkim burjuva sınıfı ile proletarya arasında derin uçurumu, durmadan keskinleşen sosyal çelişkiyi gözönünde bulunduran Orhan Kemal, bunu herhalde kitabın **Bereketli Topraklar Üzerinde** başlığı ile de belirtmek istemiştir. Çukurova'nın bereketli toprakları üzerinde, emek insanları ezilmekte, sömürülmekte, çiğnenmekte, hâkim sınıfların çıkarlarına karşı direnince de, kahpece öldürülmektedir. Bu da eserin önemli özelliklerinden biridir.

Herhalde yazarın daha belirli çözümlemelerden çekinmesinin, daha belli sonuçlar yapmamasının önemli nedenlerinden başlıcası, Menderes idaresinin baskı ve terör rejimi, kuvvetli bir sansürün var oluşudur.

Orhan Kemal'in **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanının baş kişileri Orta Anadolu'nun Ç. köyünden Köse Hasan, Pehlivan Ali ve İflâhsızm Yusuf'tur. Karakterleri birbirinden farklı olmakla beraber onlar köy ekonomisi işçileridir. Toprakları, tarım âlet ve edevatları yoktur. «Şunun bunun tarlasına, dağa oduna birlikte» gitmektedirler.(1) Yoksulluk, onları köylerinden ayırarak Orta Anadolu'nun içerlerine kadar bereketli topraklarıyla anılan Çu-

(1) Orhan Kemal, Bereketli Topraklar Üzerinde. s. 3.

kurova'ya götürmektedir. Onlar geçinme derdiyle Anadolu'ya çıkmazdan önce bilgisiz, görgüsüz ve kendi dünyalariyle yaşamaktadırlar. Çağdaş uygarlığın gelişiminden haberleri yoktur. Otomobil, harman makinesi şöyle dursun, gaz ocağının ne olduğunu bilmemektedirler. Aralarından yalnız İflâhsızın Yusuf kısa bir süre Sıvas'ta bir fabrikada bulunmuştur. Vaktiyle emmisi de Çukurova taraflarında çalışmıştır. Bunun için biraz tecrübe ve bilgisi vardır. Şimdi de Çukurova bölgesine inmelerinin öncüsü Yusuf'tur. O oldukça saftır. Dindardır. Arkadaşları onu «tatavacı» olarak vasıflandırmaktadırlar. Yusuf'un şehir yaşamı üzerinde çok sathî gözlemleri vardır. Şehir hayatından ve şehirliden çok korkar. Ona göre, şehirliler kurnaz, tehlikeli, inanılmaz insanlardır. Köylüye düşmandırlar. Gerçekten çalıştığı fabrikada, ustası gibi, iyi insanlar da vardır. Fakat o, henüz şehir insanlarını soyut olarak anlamakta, amele ile işverenler, sömürülenlerle sömürücüler arasında fark yapmamaktadır.

Bu korkunun nedeni nedir?

O zamana kadar köyde varlıklı köylülere ırgatlık yapan gençlerin sosyal durumunda önemli bir değişiklik olmaktadır. Çünkü Çukurova'ya inince amele durumuna düşmektedirler. Onların emniyetsizlik ve korkuları, henüz niteliğini kavrayamadıklarını kapitalist alım-satım münasebetleredir.

Buna karşılık onlar, aralarındaki dayanışmaya, hemşeriliğe, birliğe sığınmak istemektedirler. İflâhsızın Yusuf'un karakterinde dalkavukluk, kendini budala yapmak, her şeye boyun eğmek gibi aksaklıklar vardır. Diğer iki genç ondan bir hayli farklıdır. Bilhassa Pehlivan Ali güçlü kuvvetlidir. Kendi gücüne güvenmektedir. İflâhsızın Yusuf'taki saflığı sezecek derecede akıllıdır, batıl fikir ve kaba din uydurmalarında hafifçe şüphesi vardır. İsyankârdır. Her haksızlığa karşı yumruk sıkar.

Onlar baştan daha trende iken, sonra da şehirde yeni bir hayatla temas etmişlerdir. Çukurova'da kısa bir za-

man kalmakla beraber, anlayışlarında birçok şey değişmiştir. Adana'daki pamuk fabrikası sahibiyle karşılaşmaları, ağır çırçır işçiliği, sonra da işten koğulmaları, onların hemşerilik güvenlerini tuzla buz etmiştir. Çalışmak zorunluğu, hayatlarını gergin bir emekle kazanmak gereği, onları birbirinden ayırmaktadır. Onlarda henüz işçi dayanışı bilinci doğmamıştır. Onlar, arkadaşları Köse Hasan'ı belki de köylü psikolojisinin, kazanç kaygusunun etkisiyle yapayalnız bırakmışlardır. O, Sulu Koza bölümünün kötü çalışma şartlarında hastalığa tutulmuş, bir iki gün işi bırakınca da, fabrikadan atılmış, tedavisiz ve kaygısız ölüp gitmiştir. Büyük bir sevgiyle bağlı olduğu karısı ve kızı kimsesiz kalmıştır. Yazar onda amansız kapitalist münasebetleri şartlarının insanı bedenen nasıl öldürdüğünü göstermiştir.

Pehlivan Ali, elverişli şartlarda gelişme olumluluklarına sahip bir tiptir. Sevdasında da, nefretinde de içtendir. Kendisini her şeye bütün varlığı ile vermektedir. Şerefini korumaktadır. Emeğiyle, yiğitliği ile şöhret kazanmak arzusundadır. O yılların tecrübesiyle Kürt Zeynel ile Şamdin tipinde bir kahraman olabilirdi. Fakat çok saf olan ve ağa itlerinin içyüzünü bilmiyen Pehlivan Ali, duygularının kurbanı olmuştur. Ağanın yardakçıları, onun yiğitlik, anılmak ve gurur duygularını istismar ederek onu çok saydığı Kürt Zeynel ile Şamdin'in yerine koltukçu olmaya teşvik etmişler, böylelikle onların işten atılmalarını kolaylaştırmış, işçilerin aralıksız gergin çalıştırılmasına sebep olmuş ve nihayet bir kaza neticesinde, batozun ağzına düşerek kan kaybından ölmüştür.

İflâhsız Yusuf Adana'da bir hayır derneğinin kurdurduğu inşaatta duvar ustası olmuştur. Fakat bunu, kişiliğini çiğnemekle, dalkavukluk yoluyla başarmıştır. Romanın XXVII. bölümünde onun bu alçakça davranışı çok güzel anlatılmıştır. Ustası işten atılınca yerini o almıştır. Sonra da, Sıvas tarafına giderek duvarcılıkta çalışmıştır.

Topraksız ve az topraklı köylüler şehirlere akın ederek,

işçi sınıfının sıralarına katılmaktadırlar. Burada onlar, türlü etkenlerin ve ortamların etkisini görmektedirler. Bunun sonucunda çeşitli ikircimlikler geçirmektedirler. Bileşik ve çelişik bir gelişmeden sonra, bazıları tekrar köye dönmekte, bazıları işçi sınıfına katılarak sınıf bilinci kazanmaktadırlar. Aralarından hâkim sınıfa âlet olanlar da çıkmaktadır. Fakat bu zamanla olmaktadır. Köse Hasan, Pehlivan Ali ile İflâhsızın Yusuf'da açık olarak göremediğimiz bu gelişmeyi, harman işçilerinin arasında görmekteyiz. Bunlar tamamen teşekkül etmiş karakterlerdir.

Harman işçileri, burjuvalaşmış köy ekonomisindeki proletaryanın en kalifiye bölümüdür. Onların arasında, bilhassa koltukçularla batoz ve traktör işçileri, usta ve usta yardımcıları dikkati çekmektedirler. Mevsim işçisi olmakla beraber, uzun yıllar aynı işi gören amelelerdir. Çalışmaları ihtisasa bağlıdır. Koltukçulardan Kürt Zeynel, Halo Şamdin, batoz ustaları, **Bereketli Toprak Üzerinde** romanının en başarılı kişileridir. 1928 yılından beri koltukçuluk yapan Kürt Zeynel en az yirmi yıllık bir ameledir. O iri yarı, güçlü, kuvvetli, cesur bir insandır. Amelenin çıkarlarını, kendi şahsi çıkarlarından üstün tutmaktadır. İşçinin gözünü açmakta, onları emek şartlarının, iaşelerinin iyileştirilmesi, insanca çalışabilmeleri uğrunda toprak ağaları ve satılmış ırgatbaşılarına karşı ayaklandırmaktadır. Nihayet gerektiğinde, toprak ağalarının harmanlarını ateşe vermektedir. Ağaların harmanlarını ateşe vermek, köy ekonomisi proletaryasının, ekonomik alanda, en kuvvetli bir sınıf mücadelesi biçimidir. Haftalık ücretlerinin yükseltilmesi, emek şartlarının iyileştirilmesi, amele haklarının korunması uğrunda yürütülen adil savaşta kuvvetli bir araçtır. Halo Şamdin, Kürt Zeyno'nun en yakın amele arkadaşı ve savaş yoldaşıdır. Onlar, dağa eşkiyalığa dahi çıkmaya hazırdırlar. Gerekirse, amele çıkarları uğruna, başka memlekete kaçmayı da akıllarından geçirmektedirler. Şahıslarında, köy ekonomisi proletaryasının yüksek meziyetlerini toplamışlardır. Fakat onlar da

teşkilâtlı, sistemli ve amaçlı bir mücadele programından mahrumdurlar. Onların savaşı da, ekonomik alandaki amele isteklerinden ileri geçmemektedir. Bu yüzden de daha ufuklu, daha uzağı gören, adil bir toplum düzeni özlemi fikrine ulaşmış değillerdir.

Batoz ustaları ve teknisyenler, ister ihtisasları, ister hazırlıkları, isterse görecekleri toplumsal-politik rolleri itibariyle köy ekonomisi proletaryasının en önemli bölümüdür. Az çok tahsil görmüş, kültürlü, hazırlıklı insanlardır. Zamanlarının siyasi akımlarıyle ilgilenmişlerdirler. Bu itibarla köy ekonomisi proletaryasının en bilinçli temsilcileridir. Herhalde köy ekonomisi proletaryası arasına sınıf bilincini, daha güzel, daha iyi bir toplum düzeni fikir ve programını götürüp sokanlar, onlar olacaklardır. Bu bakımdan **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanındaki batoz ustaları çok önemlidir. Birinci batoz ustasının tipi olgun, bilinçli bir amele tipidir. O kendisini işçi sınıfının bir parçası saymaktadır. İşçi sınıfının yapıcı, yaratıcı ve toplumu ayakta tutan gücü olduğuna inanan usta, emekçiliğiyle gurur duymaktadır. Irgatbaşının toprak ağalarına itlik yaptığına nefretle isyan etmektedir.

«Emekçiyim ben, köle değil...»(1)

Amele hakkında da şöyle düşünmektedir:

«— Sen ben hattâ ağa olmasa da işler yürür amma, onlar olmasa yürümez»(2)

Usta ile ırgatbaşının arasında şöyle bir konuşma geçer:

«— Söyle ağaya da dediğini yapsın. Çukurova'ya âdet mi getireceksin. İcat mı çıkaracaksın? Bunca yıl böyle gelmiş böyle gidiyor!

— Böyle gelmiş, amma böyle gider mi bilmem...»(3)

Nihayet usta bizzat Kürt Zeynel ile münasebete girerek, kendisinin işçileri isyana teşvik ediyor diye ırgat-

---

(1) Orhan Kemal, Bereketli Toprak Üzerinde, s. 189
(2) Aynı eser, s. 189.
(3) Aynı eser, s. 189.

başına müzevirlendiğini bildirmekten çekinmez. Usta sonra, ırgatbaşının ihbarı üzerine işten çıkarılmıştır.

İkinci batoz ustası, tamamen olumlu bir tiptir. O gelir gelmez, anormal çalışma şartlarına itiraz etmiştir. Koltukçuların acemi olduğunu hemen anlamıştır. Her türlü insan emeği koşullarının çiğnendiğini protesto etmiştir. Bu yüzden çıkacak herhangi felâketin sorumluluğunu toprak ağası ve ırgatbaşının taşıyacağını ısrarlı ileri sürmüştür. Nihayet, insan gücü dışındaki gergin çalışma sonucunda Pehlivan Ali kurban olunca, ameleyle birlikte, toprak ağasına karşı çıkmış, yaralı amelenin arabayla şehre götürülmesi için direnmiştir. Bunları ve amelelerin gayriinsani şartlarda çalıştırıldığını, tahkikata gelen polise bildirmiştir.

Hiç şüphesiz ilerde batoz ustaları, teknisyenler v.d. köy ekonomisi proletaryasının arasına sınıf bilincini sokacaklar, kendiliğinden doğan savaş politik kuramla birleşecektir. Bu da köy ekonomisi proletaryasının savaşını yeni bir safhaya yükseltecek, işçi sınıfı mücadelesinin ayrılmaz bir parçası halini alacaktır.

Romanda birçok olumsuz tipler yaratılmıştır. Küçük bey ile büyük bey, burjuvalaşmış toprak ağası zümresinin temsilcileridirler. Onlar binlerce dekar toprağı ellerinde biriktirmişlerdir. Çiftliklerini ücretli amelelerle, ırgatlarla işletmektedirler. Bu tamamen kapitalist tarım işletmesidir. Kapitalist çiftliğin işlerini bizzat kendileri idare etmemektedirler. Bunu kendilerine sadık, halk düşmanı ırgatbaşılarına, kâtiplere v.d. yaptırmaktadırlar. Onlara yalnız kontrol vazifesi kalmıştır. Kasabada yaşamaktadırlar. Açgözlülükleri, feodal toprak ağalarına kıyasla zayıflama şöyle dursun artmıştır. Halkı korkunç istismar etmektedirler.

Toprak ağaları ırgatbaşlarını satın alarak, kendilerine bağlamaktadırlar. Irgatbaşıları, insanlıklarını kaybederek, birer halk düşmanı kesilmektedirler. Harmandaki ırgatbaşı bunlardandır. O, kendini ağanın iti saymakta-

dır. İşçileri ağanın hesabına sömürmekte, ezmekte ve ahlâksızlık yoluna itmektedir. Amelenin gözünü açanları öldürmekten dahi çekinmemektedir. Pehlivan Ali onun dalkavukluğu ve ağalara itçe hizmeti yüzünden de kurban gitmiştir. Bütün bunlara karşılık, on işçinin ücretini, cebine indirmektedir. Akrabası olan Veysel esrar, kumar v.d. ticareti ile uğraşmaktadır. Kızları ise kerhanede orospuluk yapmaktadırlar.

Çiftliğin kâtibi Bilâl görevinden yararlanarak, işçi kadınların ırzına tecavüz etmekte, kendine karşı koyan işçileri işten uzaklaştırmaktadır.

Kemal Cessur da, ağalara yaranmıya çalışan ahlâksızın ve ikiyüzlünün biridir.

Hayır cemiyetinin kurdurduğu inşaatta da işçinin hakkını yiyen taşeron, fabrikada işçi başı, kâtip gibi menfur tufeyli tipleri canlandırılmıştır.

Romanda bazı işçi kadın tipleri de verilmiştir.

Romanın oldukça sağlam bir kompozisyonu vardır. Eserin ana hattı, Orta Anadolu'lu üç kişinin serüveni, kaderi üzerine kurulmuştur. Onların hayat yolu vasıtasıyle köy ekonomisi proletaryasının çeşitli aşamaları anlatılmış toplumun bileşik ve çelişik manzarası gösterilmiştir.

Eserde kahramanların bulundukları, çalıştıkları ve yaşadıkları hayat şartları çok tipik surette canlandırılmıştır. Koşulların tasviri vasıtasıyle toplum gerçeklerinin acılığı ve çıplaklığı verilmiştir. Yazar hayatı, olumlu ve olumsuz, aydınlık ve karanlık, iyi ve kötü gerici ve ilerici yönleriyle yaşatmıştır. O kapitalist Türkiyesinde çirkinin içersindeki daha güzel, daha iyi bir hayat özlemini, mutluluk dileklerini, aydın umutları duyurmuştur. Yazar, üstadı Nâzım Hikmet'le annesi arasında geçen resimde güzellik tartışmasını şöyle anlatmıştır:

«Annesi mevzularını parlak, cazip «güzel»den alıyor. Güzelin kopyacılığını yapıyordu. Nâzımsa istiyordu ki resimde umumi «güzel»in güzelliği değil, içinde yaşadığımız sosyal çevrenin tesirlerini taşıyan «çirkin»in gü-

zelliği dile gelsin.

— Ne yapayım Nâzım'cığım, güzeli seviyorum, zorla mı?

— Anneciğim anlatamadım... Demek istiyordum ki, güzel bir kadının resmi şüphesiz güzeldir, ama Orta Anadolunun sıtmalı bir köyünden, bir deri bir kemik, fevkalâde çirkin, hattâ iğrenç Fatma kadının okkalı bir portresi de güzeldir.»(1)

Benim kanaatimce yukarda arzedilen güzellik kuramı yalnız Nâzım Hikmetin anlayışı değildir. Bu, aynı zamanda Orhan Kemal'in **Bereketli Topraklar Üzerinde** ve benzeri eserlerinde uygulanan bir anlayışıdır, onun özgün anlayışıdır. Edebî yönteminin önemli bir özelliğidir. Yalnız, zaman zaman naturalizme, özellikle seks sahnelerini anlatırken ifrata varmaktadır.

Yazar o kadar büyük bir canlılıkla, inandırıcılıkla, yaşantıyla verdiği toplumsal ortam ve şartlarla bazı kahramanların karakterleri arasındaki bağlantıyı her zaman belirtmemektedir. O **Bereketli Topraklar Üzerinde**'nin Bulgarca baskısı için yazdığı önsözünde şöyle diyor:

«Romanı yazdım fakat onun «tipik» ve «umumbeşer» olmasına gayret ediyordum.»

Bununla yazar, sanat anlayışının çok önemli bir yönünü özetlemiştir. Fakat bazı kahramanların, yahut ta kişilerin tutumları, «umumbeşer» açısından derken ortamdan uzaklaşarak boşlukta kalmaktadır. Bunu Hidayetoğlu gibi tiplerin çelişik davranışlarında görmek mümkündür. O, parasını almak için bir tufeyli, bir insan öldürmüştür. Böyle olmakla beraber Köse Hasan'ın yardımına koşan da tek odur. Sonra Pehlivan Ali'nin, Kürt Zeynel'in ve Şamdin'in tekrar yerlerine geçmelerini inandırmıya çalışan yine Hidayetoğlu'dur. Biraz Maksim Gorki'nin «Çelkaş» hikâyesindeki baldırıçıplak tipini andırmaktadır. Fakat Rus yazarının kahramanlarının psikoloji ve hareket-

(1) Orhan Kemal, Nâzım Hikmet'le Üç Buçuk Yıl, s. 48.

lerinin sağlam sosyal nedenleri belirtilmiştir. Burada ise bunlar kapanık kalmıştır.

Bazı kapanıklara rağmen **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanı Türk edebiyatının klâsik eserleri arasında yer almaktadır.

ORHAN KEMAL

GURBET KUŞLARI

Gurbet Kuşları, Orhan Kemal'in on yedinci romanıdır. Kitap halinde 1962 yılında yayınlanmıştır.(1) 27 Mayıs 1960 hükümet darbesinden sonra yazılan bu eserinde yazar, yeni toplum şartlarında, problemleri daha serbest ele alarak daha ardıl bir sosyalist realist yöntemde çözümleyebilmiştir. **Gurbet Kuşları,** yazarın başarılı ve önemli eserlerinden biridir. Sosyo - politik nitelikte olan romanda, zamanının en aktüel ve önemli problemleri işlenmiş, çağdaş Türk toplumunun gerçekleri yansıtılmıştır.

Eser iyi karşılanmıştır. Türkçe olarak Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde de yayınlanmıştır.(2) **Gurbet Kuşları** bize bugünkü Türkiye'yi bizzat İstanbul yaşamiyle tanıtmaktadır. Nitekim eserin tanıtıcı, öğretici, eğitici ve estetik önemi büyüktür.

Gurbet Kuşları yazarın şehir-köy ilişkileri roman diziminin devamıdır. Hattâ eser, onun **Bereketli Topraklar Üzerinde** başlığındaki romanının ikinci bölümü, ikinci kitabı mahiyetindedir. Bu itibarla onlar iki kitaplık bir roman teşkil etmektedir. Yalnız olaylar ve serüvenler İstanbul'a aktarılmış ve **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanından tanıdığımız kahramanlara yenileri eklenmiştir. Yeni meseleler ortaya konulmuş, daha geniş ve bileşik toplum kesimi canlandırılmıştır.

Bereketli Topraklar Üzerinde başlığındaki romanda 40. yılların ortalarındaki Türkiye yansıtılmıştır. **Gurbet Kuşları** 50. yıllar Türk toplumuna hasredilmiştir. Daha

---

(1) Orhan Kemal, Gurbet Kuşları, Varlık Yayınevi, İstanbul. 1962.

(2) Orhan Kemal, Gurbet Kuşları, NPY, Sofya, 1966 s. 298.

doğrusu, romandaki olaylar, 1955 - 1956 yıllarında cereyan etmektedir. Yani toplumun on yıl sonraki bir gelişimi ele alınmıştır. Bu sürede önemli ekonomik, sosyal, politik, ideolojik ve kültürel değişiklikler olmuştur. 1950 yılının Mayısında Cumhuriyet Halk Partisi seçimleri kaybetmiştir. İktidara Demokrat Parti gelmiştir. Partinin lideri Celâl Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes ise başbakan ve Demokrat Partinin başkanı olmuştur. Yeni hükümet, devlet cihazında temizlik yapmıştır. Bu temizleme orduyu da kapsamıştır. Cumhuriyet Halk Partisiyle bağlı bulunan bütün önemli mevkiilerdeki memurlar Demokrat Parti mensuplarıyle değiştirilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisine ve bütün demokratik örgütlere karşı taarruza geçilmiştir.

D. İ. Vdoviçenko Demokrat Partinin sınıf niteliğini şöyle belirtmiştir:

«Demokrat Parti sınıf terkibi itibarıyle Cumhuriyet Halk Partisine pek yakındır. Fakat Demokrat Partide daha başlangıcından beri kocaman bankerler, tüccarlar, sanayiciler, büyük toprak ağaları, keza serbest mesleklerden burjuva aydınlarının bir bölümü, emekli ordu temsilcileri ve büyük memurlar üstün rol oynamıya başlamışlardır. Onların bir bölümü önceleri iktidar partisinin idare ve parti cihazında yüksek mevkiiler almıştır. Yapı ve Kredi Bankası, yeni partiye kuruluşundan beri önemli malî yardım yapmıştır. Demokrat Partiye, 1945'te kabul edilen toprak kanunundan korkan kodaman köy ağaları, keza sultanlık ve eski örf taraftarları, pantürkistler, 1925'de yasak edilen mürteci Terakkiperver Fırkası mensupları girmişlerdir.»

Demokrat Parti iktidarı, memlekette kodaman burjuvazi büyük toprak sahiplerinin diktatoryası görevini görmüştür. Memlekete, terör idaresi kurulmuştur. Celâl Bayar ve Menderesçiler, şahsi faşist rejimi yaratmak çabasında bulunmuşlardır. Demokrat Parti, devletin ekonomideki payını sınırlandırmış, buna karşılık özel teşebbü-

sü desteklemiş, yabancı emperyalist sermayesine de kapıları açmıştır. Demokrat Partinin desteğiyle örgütleşen tekelci özel sermaye, millî, orta ve küçük burjuvaziyi baskısı altına almıştır, işçi sınıfı ve emekçi köylüleri, halkı görülmedik bir sömürmeye başlamıştır. Türkiye'yi, Birleşik Amerika'nın politikasına sımsıkı bağlamıştır. Bunun sonucunda, sosyal tezatlar artmış ve sınıf çelişmesi keskinleşmiştir. Türk toplumundaki derin ekonomik toplum değişimlerini izleyen A. Rozaliyef bu hususta şöyle yazmıştır:

«Son yıllar, genel olarak, Türkiye'de kapitalizmin hızla gelişmesi, özel olarak da büyük mili sermayenin pozisyonunun kuvetlenmesi ve nüfuz alanlarının genişlemesiyle nitelenir. Demokrat Parti idaresi devrinde (ki, iktidar büyük sermaye ve en büyük toprak sahipleri temsilcilerinin elindeydi) bu seyir hızlandı ve tedrici bir surette milli tekellerin teşekkülü seyri başladı. Milli menfaatlere aykırı olarak emperyalistlerle işbirliğine girişen Türk büyük sermayesinin pozisyonunun kuvvetlenmesi, birçok sanayi alanlarının, ziraatte ve ticarette geri kapitalizm şekillerinin hüküm sürdüğü, şehirde ve köyde büyük sayıda ve çeşitli küçük burjuva unsurlarının bulunduğu Türkiye gibi geri kalmış bir memlekette tekel teşkilâtlarının ortaya çıkması, yalnız işçi sınıfıyle burjuvazinin bütünü arasında değil, milli burjuvazinin ayrı ayrı tabakaları arasında da çok karışık ve keskin tezatlar doğuruyor. Özellikle bu hal, ekonomik bakımdan geri olan memleketin iç politik durumunda sert ve uzun bir gerginlik meydana getiriyor.(1)

27 Mayıs hükümet devirmesi, milli burjuvazinin ayrı ayrı tabakalar arasındaki çelişmelerin keskinleşmesinin açık bir ifadesidir; Türk halkının, yani proletarya ve

(1) Türkiye hakkında değerli iki eser, A. Rozaliyef «Türkiye'de Sınıflar ve Sınıf Mücadelesi» (Özet), Yeni Çağ, sayı 3 (33), s. 224 - 225.

başlıca olarak küçük ve orta burjuvazi ve köylülüğün, büyük sermaye ezgisi ve parazitizmi kuvvetlendikçe artan memnuniyetsizliğini yansıtıyor.»

Demokrat Parti iktidarında kapitalizmin gelişimi temelinde burjuvazi sınıfı sayıca artmış ve sağlamlaşmıştır. Sanayi, tüccar, finans ve köy katları kuvvetlenmiştir. Kendileri için, halkın sömürülmesi ve milli menfaatlerin Batı emperyalizmine satılması ve memleketin borçlanması hesabına palazlanma ve vurgunlar kazanma şartları yaratılmıştır. Devlet hazinesi de bir hayli soyulmuştur.

İdeolojik ve kültürel alanlarda da, en gerici, dinsel ve pantürkist faşist nazariyeler yürütülmüştür. Demokratik ve sosyalist akımlar takip edilmişlerdir.

Gurbet Kuşları'nda, Demokrat Partinin 1950 - 1960 yılları iktidarı dönemi şartlarında topraksız ve az topraklı köylülerin proleterleşme sürecinin ilerlemiş bir safhası canlandırılmıştır. «Atatürk'ten sonra en büyük Türk» şöhretine düşkün olan Adnan Menderes zamanında İstanbul'un tarihsel değeri olan birçok binaları, sözde imar niyetiyle yıkılıyor, yollar açılıyor ve apartmanlar kuruluyordu. Yazar bunu, istihza ile şöyle kaydetmiştir:

«'Atatürkten sonra en büyük Türk' iş başındaydı. Yıllar yılı gazeteler İstanbul'un dar sokaklarından, trafiği aksatan bol dönemeçli, eğri büğrü caddelerinden yakınmıyor, karikatürler yapmıyorlar mıydı? İşte 'Atatürkten sonra en büyük Türk'ün nurlu eli İstanbulu taş taş üstünde koymamacasına yıkıp, yeniden yapmak için harekete geçmiş, dev makineler, hayırlı istimlâkın dev makineleri tarihsel kocaman kocaman yapıları toslamağa başlamıştır.»(1)

Evleri yıkılan halk meskensiz kalmaktadır. Daha büyük bir sefalete düşmektedir. Buna karşılık, yeni milyonerler, yeni müteahhitler yetişmekte, bina yıkımı-yapımın-

---

(1) Orhan Kemal, Gurbet Kuşları, NPY Sofya, 1966, s. 44.

dan vurgunlar sağlamaktadırlar. Yeni yeni apartmanlar, yapılar yükseltilmektedir.

Yol, yıkım, yapım üzerine İstanbul'da geçici bir zaman süresince açılan iş, Anadolu'dan binlerce topraksız ve az topraklı köylüyü çekmektedir. Onlar iş bulmak, biraz para kazanmak, yaşamalarını iyileştirmek ümidiyle, katar dolusu büyük şehre gelmektedirler.

Romanı inceliyen Türk edebiyatı eleştirmecisi Tahir Alangu bu hususu şöyle belirtmektedir:

«Gurbet Kuşları (1962) nda, köyünden ve toprağından kopmak zorunda kalan, 1950 - 1960 yılları İstanbul'un yıkım - imar çalışmalarının hızlandırdığı iç göçü anlatıyor. Ortalığa saçılan, el değiştiren, belirli yerlerde toplanan büyük para akıntısından nasırlı avuçlarına düşecek kısmet toplamağa koşan köylü akınını anlatmaya çalışıyor. Büyük yağmanın ancak son döküntülerine yetişebilen, İstanbul'un köhne hanlarına, gecekondu mahallelerine sığınan, ırgat komisyoncularının pençelerinde sömürülen, dev şehrin insanları ve hayatı karşısında afallayıp kalan **Gurbet Kuşları**'nm romanı. Sonra bu işlere karışan, talanı düzene koyan parti kodamaları, kimlikleri roman sayfalarında iyice sırıtan bir kaç ünlü politikacı, onlara yaslanan vurguncu çevreler... Köylünün alttan yukarıya doğru büyük şehrin bütün çevrelerinde hızla çürüyüşü...»(1)

İstanbul'a çalışmağa gelen topraksız veya az topraklı köylülerin bir bölüğü şehre yerleşmektedir. Şehir şartlarında, onların arasında da bir tabakalaşma ve ayrılaşma süreci vardır. Çoğu sürekli amele olmakta, işçi sınıfına katılmaktadır. Bazıları müteahhitlere, tüccarlara, komisyonculara yamanmakta, ahlâkça çürümekte ve «lüzumsuz insanlar», daha doğrusu soysuzlaşmış tipler haline gelmektedirler. Onlardan bireyler de bazı tesadüf-

(1) Tahir Alangu, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman Antolojisi 1930 - 1940, Cilt: 2, İstanbul, 1965, s. 397 - 398.

lerin sonucunda, tufeyli ve sömürücü katlara yükselmektedirler. Yazar, şehre gelen köylülerin bu bileşik ve çelişik tabakalaşma ve ayrılaşma seyrini yansıtmıştır.

Eserde yıkım - yapımda çalışan amelenin yaşamı, işçiliği, komisyoncular ve her türlü asalaklar tarafından sömürülmesi anlatılmıştır. Onlar eski hanlar ve odalarda, yüksek kirayla, pis, havasız ve sardelya gibi sıkışık, gayri sıhhî koşullarda yaşamaktadırlar. Şehrin kenarlarında, büyük zahmetlerle ve lokmalarından kısıntılarla aldıkları arsalarda kurdukları gecekondular devlet tarafından yıkılmaktadır. Bu, asıl İstanbul, yani işçilerin, emekçilerin, işsizlik korkusu ile yoksulluk ve sefalet içersinde yüzen alelâde insanların İstanbuludur; dış parlaklığının arkasında yaşıyan ve direnen emekçi İstanbul'dur.

Topraksız ve az topraklı köylülerin proleterleşmeleri ve işçi sınıfına katılmalariyle derinleşen uçlaşma apaşikârdır. Romanda bundan memnun olmıyan burjuvaların tepkisi belirtilmiştir. Onlar Anadolu'dan trenlerle Haydar Paşa garına inen köylüleri nefretle karşılamaktadırlar:

«— Bu rezalete bakın Allahaşkına!

— Rezalet, sefalet...

— Bu sefaletlerini köylerinde saklayıp da İstanbul'da yabancılara teşhir etmeseler olamaz mı?»(1)

Romanda Demokrat Parti iktidarının yarattığı şartlarda, burjuva partileri arasındaki kavgalardan faydalanan, hele idarenin yardımına dayanan ve milyoner olmak peşinde koşan yeni vurguncu, mütehahhit, komisyoncu gibi katlara geniş yer ayrılmıştır. Onlar, şahsi çıkarları için Demokrat Parti yöneticilerinden taahhütler koparmakta, İstanbul'da apartmanlar, binalar kurdurmaktadırlar. Alelâde kabzımallar partinin aracılığı sayesinde tüccar olmakta, eski fırıncılar yeni ekmek fabrikası kurdurmakta, basma fabrikatörü v.d. olmaktadırlar. Yazar bunlardan biri hakkında roman kişisi ağzından şunları söylüyor:

---

(1) Orhan Kemal, Gurbet Kuşları, s. 6.

«Başvekilin kısa zamanda yarattığı her mahalledeki beş on zıp çıktı milyonerden biri: Enflâsyon parası milyoneri!»(1)

Bunlar prensipsiz, ahlâksız ve çıkarcı insanlardır. Bunların çoğu düne kadar C.H.P. taraftarı, sonra D.P. taraftarı olmuşlardır. İcabında, çıkarları için partililiklerini gizlemektedirler. Rakiplerini jurnallamakta, polise dahi hizmet etmektedirler. Namuslarını satmaktadırlar.

Yeni, özellikle vurguncu tüccar burjuvazi katları dolayısiyle burjuva uçları, parti çelişmeleri anlatılmıştır. Demokrat Partililer, C.H.P. ve diğer partileri yasak etme niyetindedirler. İmkânı olsa, düşmanları hesap ettikleri İsmet İnönü'yü memleket dışı edeceklerdir. İstanbul halkının ekmeği yetmiyormuş, suyu azmış, gaz, şeker, giyim kuşam yokmuş, bunun önemi yoktur. Fakat radyolardan yirmi dört saat mevlüd, kuran okutulması, gericiliğin yayılması taraftarıdırlar.(2) Onlar, vurgunculuklara bizzat katılmaktadırlar. Romanda D.P. yöneticilerinin, Şempanze ve Adnan Menderes'in ahlâksızlığı, politik demagojisi, kadıncılıkları v.d. gösterilmiştir.(3)

Yazar, Cumhuriyet Halk Partililer salonlarını da anlatmıştır. Onların D.P.'yle ilişkilerini belirtmiştir.

Romanda Türk komünistleriyle ilerici sendikacılık da temsil edilmiştir. 6 - 7 Eylül 1955'de, hükümetin teşvikiyle, Kıbrıs meselesi dolayısıyle Yunan vatandaşlara karşı yapılan taarruz yargılanmaktadır.

Böylelikle, **Gurbet Kuşları**'nda, 50 yıllarının İstanbul'uyle Türk toplumunun somut tarihsel manzarası canlandırılmıştır. Bu itibarla, Orhan Kemal'in romanı, o zamana kadar İstanbul hakkında yazılan bütün eserlerden ayrılmaktadır. Yazar, toplum gerçeklerini gerçek ve çıp-

---

(1) Orhan Kemal, Gurbet Kuşleri, s. 83.

(2) Aynı eser, s. 6.

(3) Aynı eser, s. 89.

lak çizgileriyle vermiştir. Türk edebiyatını yeni özelliklerle zenginleştirmiştir.

Gurbet Kuşları'nın baş kahramanı, **Bereketli Topraklar Üzerinde** romanındaki İflâhsız Yusuf'un büyük oğlu Mehmet'tir. O, köyünü ilk defa terketmektedir. Şehir hakkında hiç bir tasavvuru yoktur. Mehmet her şeyi babasından duyduğu ölçülerle değerlendirmektedir. Babasından ona, şehirlilere karşı uyanık davranmak, insanlara dalkavukça yanaşmak, hayatta işini düzmek için türlü araçlara başvurmak, el öpmek, bel bükmek gibi olumsuz çizgiler de geçmiştir. Babasının ustalığı önünde hayrandır. Kafasmda, köy imamının soktuğu dinsel tasavvurlar vardır. Fakat şehire gelince, yaratılışındaki kabiliyeti, açıkgözlüğü üstün gelmektedir. Benliği, el ayak öpmeğe ayaklanmaktadır. Veli gibi bir hamalın arkalaması sayesinde, aynı zamanda Kastamonu'lu işçi ve onun babası olan ustanın ortamında iyi bir insan olarak belirmektedir. Kısa bir zamanda duvar ustası olmuştur. Gönülden sevdiği namuslu bir hizmetçi kız olan Ayşe ile evlenmiştir. Onun vasıtasiyle, İstanbul ameleleri arasına düşmüştür. Bilhassa Ayşe'nin ablası Hatice'nin kocası onun üzerinde olumlu etkiler yapmıştır. Bacanağının etkisi altında, Demokrat Partiye girmek teklifini reddetmiştir. Hüseyin Korkmaz adlı müteahhidin dükkânını da terketmiştir. O hatalı düşüncelere ve mütehahhidinin dolaplarına kapılan babasına karşı çıkmıştır ve tümüyle bağımsız bir davranışı vardır. Zeytinburnun'da karısiyle birlikte bir arsa almış ve orada devlet tarafından yıktırılsa da, tekrar kurmak ümidiyle yaşamaktadır.

İflâhsızın Mehmet hemen hemen iki yıldır İstanbul'da bulunmaktadır. Şehre yerleşmiştir. İşçi sınıfının arasına katılmıştır. O zaman zaman Allahın din kitaplarında, daha doğrusu köy imamının tasavvur ettiği tarzdaki varlığından şüphe etmekte, cennetin var olmasına da pek inanmamaktadır. Kendini eşit haklı bir vatandaş saymaktadır. Hiç olmazsa şahsi haklarına, benliğine ve ailesine

toz kondurmamaktadır. Onun yolu besbellidir. İleride bilinçli bir işçi olması beklenebilir.

Ayşe de olumlu bir kişidir. İstanbul'lu amele aslından dandır. Babası bir kamyon altında can vermiştir. Annesi, babasını bırakarak kaybolmuştur. Kendisi hayatını, namusuyle ve alın teriyle müteahhit Hüseyin Korkmaz ve Şendul hanımda hizmetçi olarak kazanmaktadır. Sağlam karakterli bir kızdır. Hüseyin Korkmaz'ın imâlarına kulak asmamakta, Gafur'un bütün çabalarını püskürtmektedir. Basit fakat dürüst anlayışlarıyle Ahmet Mithat'ın **Yeniçeriler** romanındaki yeniçeri kızını andırmaktadır. Nihayet sevdiği İflâhsız Mehmet'le evlenmektedir. Bütün güçlüklere göğüs gererek, hizmetçiliği zamanında topladığı parayı da katarak, kocasiyle arsa almaya teşebbüs etmiş ve gecekondu kuruculuğuna tutunmuştur. Fabrikada çalışmıya başlamış ve böylece o da işçi sınıfına katılmıştır.

Hatice'nin kocası bilinçli bir ameledir. O zamanında İflâhsız Mehmet'in yolunu geçmiştir. Sendika azasıdır. Romanda, onun sık sık sendika kulübüne gittiği bildirilmektedir. Eserdeki imâlara göre bu yıllarda gerçekten sendika hareketi kuvvetlenmiştir. İflâhsız Mehmet'e burjuva partilerine girmemesini o telkin etmiştir. Çünkü onlar, emekçilerin çıkarlarını düşünemezlerdi. Onlar, burjuva ve köy ağalarının siyasi örgütleridirler.

Romanda, gecekondu mahallesinde, etraftan «komünist» olarak adlandırılan bir öğretmen vardır. O gerçek halk öğretmeni ve devrimci çizgileri taşımaktadır. Cesaretle halk arasında dolaşmakta, D.P.'ye, C.H.P.'ne, Vatan Cephesi adiyle Demokrat Partinin kurmağa çalıştığı gerici örgütlere girmemesine ön ayak olmakta, işçilerin gece kondu kurmalarını desteklemekte, rüşvetçiliğe ve gecekonduları yıkan polislere karşı çıkmaktadır. Etrafındaki alelâde insanlara güven, inanç ve cesaret vermektedir. Ayşe ile Mehmet onun hakkında şöyle düşünmektedirler:

«Ne vardı, ne oluyordu? Öğretmen D.P.'ye, VC'ye

girmiyor, başkaların da girmemelerine ön ayak olursa iyi ediyordu. Onlar da girmemişler, bu yüzden köşkü, köşkün rahat ekmeğini bırakmamışlar mıydı?»(1)

Öğretmenin en yakın yardımcısı, Yugoslavyalı bir göçmendir.

Komünistlerin, sendikacıların halkın arasındaki nüfuzu artıyor. Çünkü, emekçi halkın menfaatlerini gerçekten koruyanlar onlardır.

Romanda bir de, komünist aydınların temsilcisi verilmiştir. Bu, kültürlü, hazırlıklı ve bilimsel dünya görüşüne sahip bir kişidir. Kendisi avukattır. O burjuva CHP'lilerin salonlarında, burjuva aydınlariyle türlü konularda tartışmaktadır. Çok samimi, cesur ve sabit bir insan olarak tasvir edilmiştir. Türk toplumundaki siyasî kavgaları, C.H.P.'nin düşmesini, D.P.'nin ilerde sahneden inmesi olumsallığını, tarihsel zaruretler açısından yorumlar:

«— Yâni demek istiyorum ki, dedi, altyapıdaki birikmeler, günün birinde adamakıllı ağır basar, bir sıçramayla yeni bir keyfiyete geçer. Dün bu kanun gereğince CHP yuvarlanmıştı, bugünkü sıra DP'de.»(2)

Devamla :

«— Sonra da daha sonrakilerde. Taa ki...»(3) der.

Avukat'ın anlayışlarınkine yakın görüşlü birkaç çizgiyle bir de sarışın öğretmen verilmiştir.

Onlar kanaatlerini açık olarak ileri sürmektedirler. Avukat, Juri'nin, Şendul hanımefendinin onu polise ihbar edeceği ihtarına şöyle cevap vermektedir:

«— Canım beni rapor edeceği kimseler benim hakkımda bilmediklerini ondan öğrenecek değiller ya!»(4)

Onlar, yeni anlayış ve görüşlü, gerçek yurtsever, yüksek ahlâklı ve enternasyonalist insanlardır. Öngörülü,

---

(1) Orhan Kemal, Gurbet Kuşları, s. 283.
(2) Aynı eser, s. 107.
(3) Aynı eser, s. 107.
(4) Aynı eser, s. 104.

eylemlerde emin ve realist, kişilik sahibi kimselerdir. Kişiliklerinde, işçi sınıfının, emekçi köylülerin, halkın en bilinçli bölümünün çizgilerini taşımaktadırlar.

Romanda, henüz işçi sınıfının sıralarına katılan, köy ekonomisi işçisinden, sendikacısından, mahalle öğretmeninden komünist halk aydınına varıncaya kadar bir sıra kişi canlandırılmıştır. Bu da Türk toplumunda sosyalizmin, halkın türlü sınıf ve tabakaları arasında gitgide derinlemesini ve genişlemesini, geniş emekçi ve aydın yığınlarını sardığını göstermektedir.

Hüseyin Korkmaz, Demokrat Parti iktidarı zamanında, yeni yetişmiş vurguncu zenginler katının temsilcisidir. O bir tesadüf eseri burjuva ortamına katılmıştır. Niğde yakınlarındaki bir Anadolu köyünün en fakir ailelerindendir. Her zaman bir yanı ile köylü kalacaktır. İstanbul'a on sene önce dayısiyle gelmiştir. Herhalde daha o zaman «El öpmekle ağız kirlenmez» ilkesine bağlanmış bulunuyordu. Sebze halinde bir dükkâna işçi olmuştur. Kabzımalın köşkünde yaşamaktadır. Kabzımalın genç karısı Şendul hanımın ihtirasına âlet olmuştur. İhtiyar da ölünce evlenmişlerdir. Kadının namussuz bağlantıları ve entrikaları sonucunda, birkaç apartman sahibi olmuş, Demokrat Partiye girmiştir. Müteahhitlikle uğraşmaktadır. Kabzımal Hüseyin'den Hüseyin Bey, Hüseyin Korkmaz olmuştur. Beyefendi olmak, mebus, hattâ vekil olmak arzusundadır. Fakat bütün bunlar, karısının telkinleridir. Böylece parti kavgalarına da katılmıştır, D.P. İstanbul yöneticileri arasına karışmışsa da, asıl bağlantılar karısınındır. O daha fazla mevcut olmıyan bağlantılarıyle gururlanmaktadır. Burada tamamen para - mal ilişkilerine bağlı bir aile görülmektedir. Kadın, kocasının bilgisiyle, istediği kimselerle gezmekte, taahhütler için D.P. yöneticileriyle yatıp kalkmaktadır.

Hüseyin Korkmaz'ın karısı, vurguncu zengin burjuva katının iğrenç tiplerinden biridir. Onun bencil hayat felsefesi şudur :

«Dünyaya bir defa geliyor insan»

«Hayat bir merdiven. İnmeyi düşünmiyeceksin. Çıkmak için her şeyi mubah, her şeyi meşru. Bunun içinse kafayı çalıştırmak yeter.»(1)

O burjuva sosyetesinde uçlara doğru tırmanmak ihtirasiyle yaşamaktadır. Buna yetişmek için her türlü cinayeti işlemiye hazırdır. Prensipsizlikten başka prensibi yoktur. O, zamanında da Cumhuriyet Halk Partisinin Ankara'daki yöneticilerinden birinin karısı olmuştur. O vakit, CHP'nin iktidardan düşmemesi için çalışmış, ihbarlar yapmıştır. Sonra İstanbul'da bir müteahhitle evlenmiştir. C.H.P. iktidardan düşünce D.P. tarafına geçmiştir Partinin büyüklerine yaranmak için, C.H.P.'lilerin balo ve salonlarını dolaşmakta, orada öğrendikleri sırları ihbar etmektedir. Hattâ polise jurnacılık da yaptığı anlaşılmaktadır. Meselâ memnuniyetsizliğini ifade eden bir İstanbul'lu genci polise vermekten geri durmamaktadır. D.P. yöneticilerine metreslik yapmaktadır. Bütün bunları Hüseyin Korkmaz'ı yükseltmek, onun araciyle tekrar idarede bulunan yüksek burjuva ortamlarına çıkmaktır. Kocası da onun elinde bir âlettir.

Romanda, onun Ankara'lı dostu Zerrin de ona benzemektedir. Fakat o, Şendul'un girmeğe muvaffak olamadığı kokmuş sosyeteye ulaşmıştır. Zerrin'in şahsında Amerikan hayranlığı da belirtilmiştir. O, bir Amerikalı zenci ile gezmektedir.

Şempaze, D.P. yöneticilerinden biridir. Vekildir. O, bir zamanlar C.H.P. iktidarında daire müdürü gibi önemsiz bir memuriyet görmüştür. Şimdi ise, iktidarın en sorumlu insanlarından biridir. Onun şahsında, D.P.'lilerin demagojik, sinsi gerici politikasının ilkeleri canlandırılmıştır. Ahlâk bakımından soysuzlaşmış bir tiptir. Özel evlerde, türlü kadınlarla yaşamaktadır. Tahhütler verilme-

(1) Orhan Kemal, Gurbet Kuşları, s. 51.

sine aracı olmaktadır. Buna karşılık kârın yüzde otuz nispetine katılmaktadır.

Ayrıca, epizodik olmakla beraber, Demokrat Partinin başkanı ve Demokrat Parti iktidarı zamanındaki başbakan, Türk halkının milli menfaatleri haini, burjuva yasallığı ve anayasayı ayakları altında çiğneyen Adnan Menderes de çizilmiş, güttüğü halk aleyhtarı politikasının ilkeleri belirtilmiştir. Kadınlarla düşüp kalkması, berbat ahlâksızlığı gösterilmiştir.

Romanda, Juri, ile kocasının salonlarında, C.H.P.'lilerin ortamı da verilmiştir. Sanat alanında ekzistansiyalist gibi gerici akımların tartışması yapılmış, burjuva sanatının temsilcileri anlatılmıştır.

Bunların dışında, burjuva ortamının ve ilişkilerinin etkisinde, bazı köylülerin soysuzlaşması da gösterilmiştir. İflâhsızın Yusuf, Gafur v.d. bu soydan tiplerdir. Bununla beraber ikinci derecede, Kastamonu'lu genç ve babası gibi olumlu insan tipleri de verilmiştir.

Yazarın ideolojik, özgün anlayışına göre, **Gurbet Kuşları, Bereketli Topraklar Üzerinde** başlıklı esere kıyasla, daha bileşik bir plân üzerine kurulmuştur. Ön plânda, kompozisyon ve süje hattı, bütünlükle İflâhsız Mehmet'in serüven esasında, onun kişi olarak oluşumu ve gelişimini takip etmektedir. Fakat bununla hemen hemen paralel ikinci plân olarak da Şendul ile Hüseyin Korkmaz süje hattı yürütmektedir... İkinci hattın ödevi, toplumdaki sosyal uçlaşmayı göstermek, iktidar ve ona yaslanan burjuva ortamları tasvir etmektir. Kalan tipler onların etrafında verilmişler ve yan ek hatları vazifesini görmektedirler. Kompozisyonda yer yer boşluklar, Şendul ve Hüseyin Korkmaz'da aşırılıklar vardır. Bilhassa Şendul'un sosyal nedenleri ve toplumdaki mevkiisizliği biraz kapalı kalmıştır. Onlar romanda biraz da çeşitli toplumsal sınıf ve kat ortamlarının tasvirini kolaylaştırıcı görevlerde bulunurlar. Hiç olmazsa böyle intiba bırakmaktadırlar. Kontrast tarzı, geniş olarak uygulanmıştır.

Karakterlerin tanıtımında, bilhassa İflâhsız Mehmet'te, büyük bir ustalık gösterilmiştir. Mehmet'in İstanbul'la ilk teması, onu köyüyle karşılaştırması anı ve hal açısından büyük bir kuvvetle verilmiştir. Kimi ayrıntılar, hele İstanbulluların alayla «babasını» sormaları, onun da saflıkla babasının kim olduğunu anlatması ve tekrarlar kahramanın iç portresini çizmekte kuvvetli bir özgünlük aracı olmuşlardır.

İflâhsız Yusuf, **Gurbet Kuşları**'nda biraz beklenmedik gelişimi, «umumbeşer» psikolojik yanlariyle esaslandırılmıştır. Bu da yazarın şemalara hizmet etmediğini ıspat etmektedir.

Yazar diyalogun büyük ustasıdır. Diyalog eserlerine dinamizm kazandırmıştır.

Orhan Kemal, roman üslubunun ve temiz Türk dilinin ustalarından biridir. O, bazı yazarlardan farklı olarak, Anadolu dil etkilerine kapılmamaktadır. Tahir Alangu'nun belirttiği gibi, eserlerini İstanbul Türkçesiyle, şimdiye kadarki edebiyat dili ile yazmaktadır. Anadolu ağızlarından aldığı sözlerle edebiyat dilini zenginleştirmektedir.(1) Diyalektizmleri de, artık yerinde kullanmaktadır.

---

(1) Tahir Alangu. Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman Antolojisi, 1930 - 1940, cilt 2, s. 382.

SAMİM KOCAGÖZ

ONBİNLERİN DÖNÜŞÜ

Türk edebiyatında en özgün hikâyecilerden biri olan Samim Kocagöz(1) roman türünde de başariyle çalışmaktadır. **İkinci Dünya** adlı ilk romanı 1938'de yayınlanmıştır. Son romanı olan **Bir Karış Toprak** da 1964'de çıkmıştır. Bu süre içinde, yedi roman yazmıştır. Nitekim Türk romanının savaş ve savaş sonrası yılları dönemleri temsilcilerindendir. Nâzım Hikmet'le Sabahattin Ali'nin temellerini attıkları sosyalist realist nesir geleneklerinin devamcısıdır.

Onbinlerin Dönüşü(2) yazarın dördüncü romanıdır. Sabahatin Ali'nin **İçimizdeki Şeytan** romanından sonra, gericiliğe, Turancılığa, faşizme karşı yazılmış en keskin eserdir, Türk edebiyatında Türk toplumunun temel tarihsel sosyal çelişme ve eğilimlerini yansıtmıştır. Zamanın olumlu ve olumsuz kişilerini canlandırmıştır. Ele alman problemlere, çağımızın en ilerici politik, ideolojik, etik ve estetik açısından ışık tutulmuştur.

Samim Kocagöz'ün edebî yaratıcılığı ve özellikle

---

(1) Tanınmış Türk hikâyeci ve romancılarından Samim Kocagöz 13 Şubat 1916'da Güney Batı Anadolu'nun Söke kasabasında doğmuştur. Orta öğrenimini İzmir'de, yüksek öğrenimini de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji bölümünde yapmıştır. (1942). Üç yıl kadar (1943 - 1945) İsviçre'de kalmıştır. Lozan Üniversitesinde halkbilgisi üzerinde çalışmış, sanat tarihi kurslarına devam etmiştir. Şimdi İzmir'de yaşamaktadır. Tarımla uğraşmakla beraber kendini edebiyata vermiştir.

Yedi roman ve altı hikâye kitabı yayınlamıştır. Sam Amca hikâyesiyle, 1950'de 400'den fazla yazarın katıldığı Dünya Hikâye yarışmasında birinciliği kazanmıştır. Bu eseri 14 yabancı dile çevrilmiş ve 23 yabancı memlekette basılmıştır.

(2) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, Yeditepe Yayınevi, İst., 1957

Onbinlerin Dönüşü romanı memleketinde olduğu gibi, yurt dışında da büyük bir ilgi toplamıştır. Türkiye'de yayınlanan eserlerin çoğu tükenmiştir. Hikâyeciliği, yabancı memleketlerde türlü antolojilerde temsil edilmiştir. **Onbinlerin Dönüşü** Rusça basılmıştır. Türkçe olarak Bulgaristan'da yayınlanmıştır.(1)

Toplumcu politik bir roman olan **Onbinlerin Dönüşü** zengin, özlü, çok önemli bir sanat eseridir. Türk toplumunun iki on yıllığını kapsamaktadır. Romanda, çağımızın politik, sosyal, ideolojik ve kültürel birçok sorunları üzerinde durulmuştur. Onlar, çok geniş bir ufuk açısından çözümlenmiştir. Bundan ötürü, eserin konusunu, problemlerini ve idesini toplu olarak özetlemek güçlük teşkil etmektedir.

Burjuva Türk eleştirmeci ve tarihçisi Tahir Alangu, Samim Kocagöz'ün eserleri üzerinde yürüttüğü düşüncelerinde. **Onbinlerin Dönüşü** hakkında şöyle yazmıştır:

«Üçüncü romanı **Onbinlerin Dönüşü** (1957) ile yolunu yeniden büyük şehre çeviriyor, üzerinde yıllardır çalıştığı bir alandan ayrılıyordu, İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki İstanbul Üniversitesi ve aydınlar çevresindeki çatışmaları, öğrencilik yıllarındaki anılarına dayanarak tasvir ediyordu. **Bir Şehrin İki Kapısı** (1948) romanında olduğu gibi, bu eserinde de, karşılıklı cephelere ayrılmış insanlar var. Bazan satıhta belli belirsiz, çok kere alttan alta gelişen çelişmeler üzerine kurulmuş bir roman. Savaş yıllarında İstanbul Üniversitesi çevresinde, gelişen dünya olaylarıyle birlikte alevlenen düşünce çatışmaları ve gruplaşmalar... Yazar, bir zamanlar içinde yaşadığı bir çevreyi anlatıyor. Sabahattin Ali'nin (bk. Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman» 1959, s. 181/182) **İçimizdeki Şeytan** (1940) romanında da, şöyle bir yan motif halinde

(1) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, NPY, Sofya 1965, s. 254.

ele alınan bu konu, burada daha geniş ölçüde ele alınıyor.»(1)

Tahir Alangu'nun da belirttiği gibi, Samim Kocagöz, **Onbinlerin Dönüşü**'nün özünü, ikinci Dünya Savaşı sıralarında İstanbul Üniversitesi aydın çevrelerinden almıştır. İkinci Dünya Savaşı arifesinde Türk Üniversitelileri ve aydın çevreleri arasında politik savaş keskinleşmiştir. Savaş içinde hitlerci nazilerin gizli ve açık teşvikiyle, Türkiye'de gerici, pantürkist ve faşist güçler, her türlü demokratik düşünüş ve harekete karşı taarruza geçmiş, muzır faaliyetlerini arttırmışlardır. İlerici, antifaşist, yurtsever ve antiemperyalist güçler onların ajitasyon, demagoji ve saldırılarına karşı koymuş, içyüzlerini halka göstermiş, Savaş sırasında memleketin bağımsız bir politika, naziler hesabına harbe katılmamak, Sovyetler Birliği'yle dostluk hattını desteklemişlerdir. Türkiye Üniversitelerinde, faşist Almanya'dan kaçarak hocalık yapan antifaşist bilim adamlarını, pantürkistlerin saldırısından korumuşlardır İstanbul'da ve Ankara Üniversitelerinde antifaşist çalışmalar, ileri gençlik birlikleri idaresinde yürütülmüştür. Bilhassa Prof. Nevmark'ın İktisat Teorisi okuttuğu, Mihri'nin asistan olarak çalıştığı İktisadiyat, Abdülbaki Gölpmarlı'nın da ders verdiği Edebiyat, Mehmet Ali Aybar'ın doçentlik yaptığı Hukuk Fakültelerinde ilerici üniversiteliler üstünlük göstermişlerdir. Yüksek öğretim öğrencileri, pantürkistlerin teşebbüsüyle teşkilâtlandırılan İsmail Baltacıoğlu'nun konferansına karşı çıkmışlardır. 1943 yılında Üniversiteliler, Süleymaniye camiinin minarelerine: «Saraçoğlu faşisttir. Faşizme karşı tekcephe!» diye dövizler asarak hükümetin tutumunu tenkit etmişlerdir. Bu vesileyle 1944'de, İstanbul'da 100'e yakın ilerici üniversiteli tevkif edilmiştir.

Fakat yazarın ödevi, somut tarihsel olayların ampi-

(1) Tahir Alangu. Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman Antolojisi: 2 1930 - 1940 İst., 1965, s. 340 - 341.

rik, kopyacılığı değildir. O, üniversiteli gençliği arasındaki iklimi, ilerici - gerici çatışmalarının ruhunu, olayların altındaki nedenler ve eğilimleri vermek istemiştir. Olaylar da, romanın ideolojik - özgün anlayışına yatkın, değiştirilecek ve savaş öncesine aktarılarak tasvir edilmiştir. Roman kişileri tahsillerini savaşın başlaması arifesinde, 1939'da bitirmektedirler. Bundan ötürü Tahir Alangu'nun yazarı, üniversitelilerin savaş yıllarında maddî mahrumiyetler şartlarını belirtmiyor diye suçlandırması temelsizdir. (1)

Zaman itibariyle **Onbinlerin Dönüşü'**nün ilk üç bölümündeki olaylar, Sabahattin Ali'nin **İçimizdeki Şeytan** romanının olaylarını karşılamaktadır. Samim Kocagöz'ün eserindeki dördüncü, beşinci bölümler on sene kadar ileri uzanarak, ellinci yılların başlangıcını da kapsamaktadırlar. İçersine çok partili idare rejimini de almaktadır. Böylelikle hem üniversite çevrelerini, hem de daha geniş toplum hayatını yansıtmaktadır. Tahir Alangu'nun iddiasına karşılık, bazı kahramanların tarihçesi ve bağlantıları araciyle aydınların tütün işçileriyle teması, çeşitli yaşam bölümleri de verilmiştir.

Samim Kocagöz'ün **Onbinlerin Dönüşü'**nün konusu, 1936 - 1955 yılları dönemindeki Türk aydınlarının bileşik ve karşıtlı gelişimidir. Fakat sanat eseri gerçeklerin tam kendisi değildir ve olamaz da. O, yazar tarafından idrak edilerek canlandırılan yaşam yankısıdır. Bu itibarla yaratıcının gerçekler hakkında ne kadar doğru bir dünya görüşü varsa ve belirli sosyal güçlerin temsilcisi olarak bunları ne kadar iyi değerlendirebilirse, o derecede tabiat ve toplumu dolgun ve tam olarak canlandırabilmektedir. Bundan başka sanatkâr, realitenin bütün yönlerini ve çeşitliliğini ne tasvir edebilir, ne de buna lüzum vardır. O, ideolojik - özgün anlayışına göre, konunun sınırlarında,

(1) Tahir Alangu, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman Antolojisi, 1930 - 1940, cilt: 2. İst. 1965, s. 342.

önemli bulduğu sorunları ön plana çekmekte ve belirli ideolojik problemleri çözümlemektedir. Bilimsel dünya görüşlü, yöntemli bir yazar olan Samim Kocagöz'ün eserlerinde bu özellikler açık olarak görülmektedir. O, gerçeklere her zaman belli bir açıdan yanaşmakta hayalleri ile zenginleştirmekte ve bunlara yön vermektedir. Hikâyeciliği ile ilintili sorulara o şöyle cevap vermiştir:

«— Bütün hikâyelerimin konuları gördüğüm, tespit ettiğim vak'alardır. Ancak yazarken gördüğüm bildiğim, olaylara, bir yazar olarak, hayalimden istikamet veririm. Üzerlerinde yapı, şekil ve fikir bakımından işlerim. Meselâ hakikatte adam ölür de ben öldürmem, hapse korlar da ben onu affederim.»(1)

«Hikâyede realizmi nasıl anlıyorsunuz?» sorusunu şöyle cevaplandırmıştır:

«Eğer hâdiseleri mot â mot tespit etmek hikâyecilik olsaydı, hikâye diye mahkeme zabıtlarını yayınlamak gerekirdi.»

Ek olarak da şöyle demiştir:

«— Olayların aynen kopye edilmesi, mahkeme zabıtlarına benzetilebilir. Fakat bir romancı veya hikâyeci, bu mahkeme zabıtlarını alır, bunları kendine göre bir forma koyarak bir istikamet verir ve olayların psikolojik yapısını tamamlar.»(2)

Onun hikâyeciliği ile ilintili ileri sürdüğü ilkeler, romanlarını da içine almaktadır. Yazar Türk aydınlarının toplumda mevkii ve mevziileri, ödevleri üzerinde durmuştur.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş, kapitalizmin genel buhranının yeni bir safhaya girdiği, emperyalizmin sömürge sisteminin çöktüğü ve mili kurtuluş hareketinin güçleştiği, burjuvazi ile işçi sınıfının arasındaki tezatların keskin-

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, AHKKLŞ, İst. 1960, s. 125.

(2) Aynı eser, s. 136.

leştiği bir devirde Türk halkı arasındaki ekonomik, politik eylemle, kuramsal savaşın önemi pek artmıştır. Bunun sonucunda da, aydınların çalışmalarının, inkılâpçı kuramın, sosyalist bilincin, kuramla toplumcu eylemin birleşmesinin rolü büyümektedir. İlerici, demokratik ülküler, düşünceler ve kuramlar toplum gelişmesini hızlandırmakta, gerici topluluk güçleriyle savaşı kolaylaştırmakta, tarihsel millî ve sosyal gereklerin çözümlenmesine yardımcı olmaktadır. Karl Marks daha 1843'de şöyle yazmıştır:

«Pek tabii, eleştirinin silâhı, silâhla eleştiriyi değiştirememektedir, maddî gücün maddî güç tarafından yıkılması gereklidir; fakat kuram da, yığınları sarınca maddî kuvvet halini almaktadır.»

V. İ. Lenin XX. yüzyılın başında Rusya'da politik teşkilâtın gerekliliğini esaslandırarak şöyle yazmıştır:

«İnkılâpçı bir kuram olmadıkça inkılâpçı bir hareket de olamaz... Öncü bir savaşçı rolünü, ancak öncü bir kuram ile yönetilen bir Parti başarabilir.»

Nitekim İkinci Dünya Savaşı öncesinde, savaş yılları ve savaş sonrası şartlarında Türk toplumunda geniş yığınları gericilik, pantürkizm ve faşizm etkisinden korumak, inkılâpçı demokratik güçleri kuvvetlendirmek ve harekete getirmek için aydınların geniş bir kuramsal ajitasyon çalışmaları, demokratik ve sosyalist terbiyesi gerekliydi.

Onbinlerin Dönüşü'nde olumlu baş kişilerden biri şöyle demektedir:

«...Şu yaşadığımız hayat, kıymet vermiye değer bir hayatır. Dünyayı, insanları hafife alanlara hiç tahammülüm yok. Hiç olmazsa biz aydın geçinenler, insanın kaderi üzerinde düşünmiye mecburuz. Yirminci yüzyılda, bilim var, insanın gidişatı var. Bütün mesele, ilimin metotlarına insanlığın gidişatını uydurmaktır. Bu da bir tek kişinin marifeti olamaz, beceremezler bu işi. Kitle halin-

de aydınların emeği gerek...»(1)

Onbinlerce inkılâpçı aydın halkın arasında bilgi, bilinç ve kültür yaymakta, geniş halk yığınlarının, memleketin mutluluğu, kalkınması ve sosyal ilerleyişi uğrunda çalışmaktadır. Romanın başka kişilerinden biri de şöyle demektedir :

«Fakat bir de bugün bile bize Yunan medeniyetini hediye eden yürüyen Atinalı onbinleri de aklıma getiriyorum. Senin gibi yürüyen onbinler var. İnsanlık uğruna, memleket yoluna yürüyen onbinlere katılmayı ne kadar isterdim. Ama geç artık...»(2)

Fakat **Onbinlerin Dönüşü**'nün ön plana alınan ülkücü sorunu, halkçı, toplumcu, inkılâpçı aydınların bir bölümü arasında, bilhassa burjuvazi çevrelerinden arasındaki buhran, ideolojik dayanıksızlık ve perişanlıktır. Bunlar, kapitalist düzeni ve sosyal çelişkilerin keskinleştiği rejim şartlarında, hele çok partili politik topluluklarda, halkçı ve inkılâpçı ülkülerinden vazgeçmekte, bilinçli ya da bilinçsiz halka, memleket ve insanlığa hizmeti terketmekte, gericiliğe dönmektedirler. Kapitalist spekülasyonlara, ticarî suiistimallere katılmakta ve burjuvalaşmaktadırlar. Egemen gerici sınıf ve çevrelere satılmaktadırlar. Yahutta politik ve etik bir perişanlığa düşmekte ve lüzumsuz insanlar haline gelmektedirler. Onlar ülkülerinden halk yolundan dönen onbinlerdir, memleket ve insanlığın dâvalarına ihanet edenlerdir.

Onbinlerin Dönüşü'nde kişilerden biri şöyle demektedir:

«Düşünüyorum, etrafıma bakıyorum, arkadaşlarımı gözümün önüne getiriyorum, hayat yolunda, ideal yolunda benim gibi onbinlerin dönüşünü görüyorum. İran'ı pe-

(1) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, s. 298.
(2) Aynı eser, s. 200.

rişan etmiye, zaptetmiye giden Atinalı onbinlerin dönüşü gibi...»(1)

Bizzat yazar Samim Karagöz bu hususta şu çok faydalı açıklamayı yapmıştır:

«**Onbinlerin Dönüşü** hakkında, yazılışı için istediğiniz bilgiye gelince bunu size memnuniyetle vermek isterim. Dün geceden beri zihnimi yordum. Eski günleri şöyle bir gözümün önüne getirdim. 1936 - 1937 ders yılında İzmir Atatürk Lisesinden mezun oldum. 1942 yılında da İstanbul Üniversitesi Türkoloji bölümünü bitirdim. Liseden bir takım arkadaşlarım vardı. Bunlar benimle birlikte liseyi bitirip üniversitenin çeşitli fakültelerinde yine benimle birlikte okudular. Onlarla geçen günlerim çok renkli ve ilgi çekiciydi. İçlerinde lise sıralarından beri çok sevdiğim, olumlu fikirleri benimseyen, idealist, memleketini düşünen kimseler vardı. Olumsuz, ders kitaplarından başka bilgiye önem vermiyenleri de vardı. 1950'den sonraki Türkiye'nin değişen politik, çok partili havasında bir de baktım ki, bazı olumlu bilgili, yurdunu ve halkını seven arkadaşlarım, milletvekili olmuş: ama halkın içinden çıktıkları halde, halka karşı politik eyleme kapılmışlar. Onların bu durumu beni şaşırttı. Önce, çok üzüldüm. Sonra yine bir takım arkadaşlar da bunlara katıldı. Bu çevrenin dışında kalan, bunlara yanaşmak istemiyen arkadaşlarla birhayli dertleştik. Öfkelendiğim arkadaşlarımla her Ankara'ya gidişimde uzun uzun tartıştım. Bana, hep haklı olduklarını söylediler. Sonra da benden kaçmaya, beni, karşılaştığımız vakit görmemezlikten gelmeğe başladılar. Bu durum 1955-lere dek sürdü. İşte bu sırada **Onbinlerin Dönüşü** romanımı yazmak fikri bende uyandı. Liseden bu yana geçen «1936—1955» 20 yıla yakın bir zamanda, lise ve üniversite sıralarındaki arkadaşlarımın tiplerini, bir romancı gözüyle biraz eksik, biraz fazla ekliyerek, bütünliyerek tamamladım. Buna lise ve üni-

(1) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, s. 200.

versite sıralarındaki, serüvenlerimizi-özellikle II Dünya Sasavaşı, 1939, 1942 de ilâve ettim. Olumlu, olumsuz tipleri çizdim; bunların etrafındaki ikinci plânda kalanlarını da koydum. Hepsi gerçek tiplerdir. Bugün bile çoğu arkadaşımdır. Fakat bu tiplere sert ve yumuşak çizgileri elbette bir romancı olarak ben kattım.»(1)

Bundan sonraki olaylar yazarın fikirlerini doğrulamıştır. Samim Kocagöz devamla:

«Roman 1957 de yayınlandı. Olumsuz tiplerin perişanlığı benim tahmin ettiğim gibi çok çabuk meydana çıktı. 1960 İhtilâlinde millet vekili olan bazı arkadaşlarım Yassıada'da yurda ihanet suçundan mahkûm oldular. Adlarını bile verebilirim: örneğin birisi, lise sıralarından arkadaşım, o zamanın Aydın milletvekili Şevki Hasırcı, diğeri de, büyük halamın oğlu, devlet bakanlığına dek çıkan Osman Karani'dir. Bu sonuç, benim romanımın bir çeşit başarısı sayılır sanırım...»(2)

Şu halde, **Onbinlerin Dönüşü** romanının başlıca ülküsel sorunu, ana idesi devrimcilik yolundan dönenlerin, halk ve memleketine ihanet edenlerin, kişisel, bencil çıkarlarını toplum menfaatlerinin üstünde tutanların akıbeti, perişanlığı ve ahlâksızlaşmasıdır. Bunların manevi çöküşü ve kişiliklerini yitirmesidir. Eserde sorun, iyimserlik perspektifiyle çözümlenmektedir. Durumdan çıkar yollar ve olumlu olaganlıklar da gösterilmiştir.

Romanın **Onbinlerin Dönüşü** başlığının anlamı da budur. Ülküsel sorun eserin başlığını tayin etmiştir. Bu da Tahir Alangu'nun eser hakkındaki yergisinin ne kadar haksız olduğunu göstermektedir.(3)

Halkçı, toplumcu, inkılâpçı aydınların, kurulu top-

---

(1) Kuşadasında daktilosu yanında bulunmadığından ötürü, Samim Kocagöz'ün dikte ettiği ve oğlu Şükrü Kocagöz'ün eliyle yazılan, 15 Temmuz 1967 tarihli mektup, s. 1.

(2) Aynı mektup.

(3) Bk. Tahir Alangu, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman Antolojisi c. II. s. 341 - 342.

lum düzeni temelinde buhran geçiren, ikircimliklere, hattâ ihanete kadar varan bölümünün akıbeti, bir taraftan, halkçı, toplumcu, inkılâpçı aydınların sistemli, örgütlü ve amaçlı çalışmaları, diğer taraftan, burjuva veya gerici, pantürkist ve faşist aydınlarının davranışları fonu üzerinde tasvir edilmiştir. **Onbinlerin Dönüşü**'nün ilk üç bölümünde, savaş öncesinde ilerici üniversiteli gençliği hareketine önemli yer ayrılmıştır. Antifaşist savaş öncülüğünü, yazarın açık olarak nitelendirmediği, fakat anlayışlarının belirtildiği sosyalist bir grup yapmaktadır. Bunlar, siyas, nazari ve örgütleştirici faaliyetini, savaş öncesi şartlarının gereği sonucunda, alttan yürütmek mecburiyetindedir. Onların teşebbüsüyle, «Hitler kafasındaki budalalarla» mücadele edecek legal bir birlik kurulmuştur. Mevcut üniversiteli birliklerinde ıslahatlar yapılmış ve solcuların gizli yönetimiyle, bu örgütlerin araciyle geniş üniversiteli yığınları arasında aydınlatma, bilinçleşme ve ilerici terbiye faaliyeti yürütülmüş, tarafsız üniversiteliler, gericilik, pantürkizm ve faşizm akımlarının etkisinden korunmuştur. Gençlik hareketi, o zamanın en aktüel sorunu olan antifaşist savaş açısından canlandırılmıştır. Böyle olmakla beraber, pantürkistlerin ihbarı üzerine antifaşist faaliyetinin öncüleri tevkif edilmiştir. Onların, polisteki mertçe tutumu da canlandırılmıştır.

Eserde, ilerici güçlerin bundan sonraki savaşı, doğrudan doğruya verilmemiştir. Halkçı, inkılâpçı gençler yüksek tahsillerini tamamlayınca, memleketin çeşitli yerlerine dağılmışlardır. Kimisi İstanbul'da, üniversitede müderris kalmış, kimisi Ankara'da mevkiler almış, kimisi de memleket içersinde memuriyete gitmiştir. Fakat tevkifler dolayısiyle açıklandığı gibi, bunlar, artık hazırlıklı birer halkçı, inkılâpçı, politikacı, toplumcu olarak memleket meseleleriyle meşgûl olmıya devam etmişler, dergi yayınlamışlar, demokratik fikirlerini yaymışlardır. Onlar, ilerde yeni kurulacak ilerici örgütlerin müteşebbisleri olacaklardır. Böylece romanda, çağdaş Türk toplumunda

demokratik, hattâ sosyalist hareketin oluşum ve gelişiminin bazı anları aydınlatılmıştır. Samim Kocagöz eserindeki olaylarla bugünkü ilerici, demokratik hareket arasındaki ilintiler hakkında şöyle yazmıştır:

«Öte yandan romanının gerçek ve ikinci başarısı; bugün, bu yıllarda ortaya çıkmaktadır: 1961 de ihtilâlin getirdiği Anayasa ile yeni kurulan bir partide romanımın olumlu tipleri 1965 seçiminde Büyük Millet Meclisine girdiler. Romanımın kahramanlarından Recep için eleştirmeciler benimle, vaktiyle alay etmişlerdi: bu değin idealist böylesine hayalî tip olmaz, dediler. Gerçi Recep çok sert çizgilerle çizilmiş bir tiptir. Ama bu sertlikte biraz da, romancının görmek istediği, temenni ettiği tip vardır. Bu tipler de eksik ya da fazla olarak bugün Türkiye'nin politika alanında ortaya çıkmaktadır.»(1)

Onbinlerin Dönüşü'nde faşistleşmiş pantürkistlerin gerici çabaları tasvir edilmiştir. Bunlar her türlü temiz yurtseverlik ve insanseverlik duygularını çiğneyerek, kendi ve komşu halkların en büyük düşmanı kesilmiş, budalaca nazilerin ırkçılık ve saldırganlık nazariyelerine kapılarak, Hitler hayrancıları kesilmişlerdir. İri burjuvazi arasında yetişmekte olan aydınların ahlâk çöküşü ve boş, mânasız hayatı canlandırılmıştır.

Böylece eser, Türk aydınlarının çeşitli zümre ve katlarını içine almıştır. Yazarın özetlediği gibi:

«Diyeceğim **Onbinlerin Dönüşü** İkinci Dünya Savaşından başlıyarak bugüne dek kaynaşa gelen Türk aydınlarının romanıdır. Bugün bile geçerli olayları kapsamaktadır.»(2)

Onbinlerin Dönüşü'nde düşünüş, yaşantı ve davranışları psikolojik - etik açıdan incelenen aydın kişiler sorunları yeni özellikler ve çizgilerle zenginleştirilmektedir. Böylelikle kişilerin duygularına, ruh derinliklerine ve vic-

---

(1) Samim Kocagöz'ün aynı **mektubu, s. 3.**
(2) Aynı **mektup, s. 3.**

danlarına nüfuz edilmektedir. Problemler, mutluluk ve mutsuzluk, adalet ve adaletsizlik, iyi ve kötü, gönül rahatlılığı ve huzursuzluk halini almaktadır.

Samim Kocagöz eserde psikolojik - etik sorunlarına bilimsel tarzda tarihsel keskinlikle ışık tutmaktadır. Gerçek mutluluk, toplumun maddi hayat şartlariyle, sınıfların üretim ve dağıtımdaki mevkiileri ve topluluk düzeniyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bunun sonucunda istismarcı toplumlarda mutluluk, topluluk düzeninin değiştirilmesi, daha âdil, daha iyi bir toplum kuruluşunun bir parçasıdır. Nitekim mutluluk ve mutsuzluk, aydınların toplumda yeri, mevziileri ve davranışları meseleleriyle, birbirlerine, çeşitli sınıflara, türlü partilere, halklarına, yurtlarına ve insanlığa aldıkları münasebetle bağlanmaktadır. Bu, geniş plânda, insan hayatının anlam ve amacı demektir.

Meselelerin bu biçimde konuluşunu biz Sabahattin Ali'nin romanlarında görmekteyiz. Fakat ondan farklı olarak Samim Kocagöz, bunları romanlarında Türk edebiyatında ilk olarak yepyeni yönlerinden yakalayarak yansıtmıştır.

Onbinlerin Dönüşü'nde ilerici - gerici savaşları, aydın katlarının psikoloji ve davranışları, aşk, arkadaşlık, dostluk, aile münasebetleri, bir sözle her şey bu açıdan tasvir edilerek değerlendirilmiştir. Eserin bütün örgüsüne nüfuz eden ideolojik - özgün değer ölçüsü şudur: Mutluluk yalnız halkla, yurtla, insanlıkla birlik temelinde mümkündür. Yazar, böylelikle, bireyle toplum, fertle halk, millî ile beşeri arasındaki ahenkli diyalektiği kavramış ve romanında mükemmel bir şekilde tatbik etmiştir. Bunu birikmiş bir biçimde en iyi, **Onbinlerin Dönüşü**'nün dördüncü bölümün üçüncü faslında görmekteyiz. Bu iki mutluluk anlayışını arzeden, iki kardeş, iki hayat yolunu temsil eden Recep ile Halit'in hayat bilânçosudur. Biri kaderini, hayatını, kişiliğini savaşa, halka, memlekete, insanlığa bağlamıştı. İki defa tevkifine, halkçı ve inkılâpçı fikirlerinden mahkemeye verilmesine rağmen kendini mutlu,

başı dinç ve gönül rahatlığı içinde duymaktadır. Diğeri mutluluğu, savaş dışında, halk, memleket ve dünya meselelerinden uzak, dar ve bencil başarılarda aramıştır. O burjuvalaşmış, milyoner olmuş, fakat mutlu olamamış, derin bir soysuzlaşma uçurumuna yıkılmış, kişiliğini kaybetmiş ve çaresizlik içinde bunalmaktadır. Recep onun 10 - 15 yıllık hayat yolunu şöyle yargılamaktadır:

«Bana öyle geliyor ki, saadet anlamını yorumlamakta yanıldın... Kalp bir paranın geçmiyeceğini bilmeliydin. Halbuki sen, ömrünce huzuru, saadeti kalp bir para ile satın almıya kalkıştın.»(1)

Aşk da, mutluluk açısından ele alınmıştır. Aşk ve aile, insan topluluklarının önemli bir unsurudur. Aşk insanın en yüksek, en güzel duygularındandır. İzdivaç ve aile, insan soyunu devam ettirmekte, belli kültürel ve maddi bir ortam yaratmakta, yeni nesillerin hazırlık ve terbiyesine hizmet etmektedir. Fakat savaşın dışında, halk, memleket ve insanlık dâvalarından uzak bir aşk, izdivaç ve aile hiç bir zaman tam anlamında ve dolgun bir mutluluk temin edemez. Toplumcular, inkılâpçılar için aşk, izdivaç ve aile, memleket meseleleriyle, topluluk düzenin iyileştirilmesi ve değiştirilmesiyle bağlıdır. Mediha'ya tevkif edilmek olaganlığını bildiren Recep, kadının korkusunu şöyle teskin etmektedir:

«O kadar uzun boylu merak edecek bir şey yok canım. Büyütme. Hem bu çeşit işler dönecek olursa, bütün bunlara katlanmıya, bazan destek olmıya söz ver bakalım. Seni yanımda hissetmezsem, ben de kendime itimadımı kaybederim. Şunu aklından çıkarma: «Ne yapıyor, ne ediyor, ne düşünüyorsam, bil ki, senin için, senin ve memleketimin sevgisi için yapıyorum. Sensiz memleketimi, memleketimsiz seni düşünemiyorum. Bunun sebeplerini

---

(1) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, s. 197.

yavaş yavaş öğreneceksin. O zaman böyle ölüm lâfını bir daha ağzına almıyacaksın.»(1)

Aşk, izdivaç ve aile ile memleket meselelerinin karşılıklı bağlılığının derin diyalektiğine ancak sosyalistler vakıf olabilmişlerdir. Zamanında ölümsüz inkılâpçı, savaşçı, sosyalist ütopist Hristo Botef, memleketini kurtarmak için çetesi ile Bulgaristan'a geçerken sevgilisine gönderdiği mektubunda, en fazla vatanımı, vatanımdan sonra da seni seviyorum diye yazmıştır.

Türk edebiyatında bundan önce Nâzım Hikmet şiir(2) ve piyeslerinde savaşla aşk, aile ve diğerlerini bir bütün halinde vermiştir.

Onbinlerin Dönüşü'nde Halit, savaş dışında, dar ve küçük bir aşka kapılmış, heveslendiği kadını tatmin etmek için kapitalist spekülasyonlarına karışmış, burjuvalaşmıştır. Recep'in ağzından, yazar onu şöyle yargılamıştır:

«Bir kadından sana huzur, saadet getirmesini bekledin. Şüphesiz insana bir hayat arkadaşı elbette saadet getirir. Fakat bu saadetin yaratılması insanın kendisinin elindedir. Bilmem hatırlar mısın, bir zamanlar, aşkın bence, sadece, arkadaşlık, dostluk, ömür boyunca anlaşma olduğunu söylemiştim. Sorarım şimdi sana, o, peri kızlarına benzettiğin sevgilinden, rüyalara lâyık aşkından şimdi elinde ne kaldı? İğrendiğini söylüyorsun bu sevgilinden. Ben eminim ki, vaktiyle sen bu Nesrin'i sevmedin. Hayalinde kurduğun, kendi kendine yarattığın bir kız sevdin.»(3)

Sanat da halk yönünden değerlendirilmektedir. Meselâ şairlik bir heves, bir duygu hafifliği değildir. Buna kabiliyet gerektir. Fakat yalnız kabiliyet yetmez. Sanatın halka hizmet etmesi gereklidir.»(4)

---

(1) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü s. 143.
(2) Aynı eser, s. 197.
(3) Aynı eser, s. 197.
(4) Aynı eser, s. 197.

Arkadaşlık, dostluk da bu temellere dayanmaktadır. Gerçek arkadaşlık, dostluk, savaş, memleket dâvaları, fikir birliği esasında olmalıdır. Bu hususta Recep Halit'e şöyle demektedir:

«...Benim hiçbir zaman kumar oynamak, içki içmek veya havadan sudan konuşmak için arkadaşım olmadı. Bu çeşit arkadaşları hiçbir zaman ciddiye almadım.»(1)

Gerçek yurtseverlik ve derin enternasyonalizm, **Onbinlerin Dönüşü** romanının önemli özelliklerinden biridir. Eserde, Türk halkına karşı derin bir sevgi esmektedir. Fakat bu sevginin şövenlikle hiçbir ilgisi yoktur. Buna karşılık romanda sömürgecilere, egemen baskıcı sınıflara karşı sonsuz bir nefret kükremektedir. Aynı zamanda bütün halklara, bütün insanlığa karşı sevgi ve dostluk beslenmektedir. Halkla efendileri, halk yığınlarıyle savaş kundakçıları arasında, kapitalist dünyasında yoksulluk, sefalet içinde yüzen emekçilerle tufeyli bir hayat süren hâkim çıkarcı sınıflar arasında prensipal fark yapılmaktadır. Hâkim sınıflarla, emekçi halk karıştırılmamaktadır. Hattâ Alman halkıyle Hitlerci nazilerin sorumluluğu arasında ayrıntı yapılmaktadır. Bütün halklar arasında dostluk, işbirliği, romanın temelli ilkelerinden biridir.

Onbinlerin Dönüşü Türkiye'de Adnan Menderes'in terör idaresinin hüküm sürdüğü bir zamanda yazılmış ve yayınlanmıştır. Yazarlar, anlayışları yüzünden sık sık hapishaneye atılıyordu. Sosyalist ve demokratik fikirler takip ediliyordu. Bundan ötürü olacak ki, yazar, romandaki olayları ve kişileri yer yer genellikle vermek zorunluğunda kalmıştır. Bunlar çok defa gerçek isimleriyle ve nitelikleriyle adlandırılmamıştır. Fakat bu, onların niteliklerinin anlaşılmasını güçleştirmemektedir.

Onbinlerin Dönüşü Türk edebiyatında, aydınlar arasında sosyalist hareketin canlandırılmasında yeni bir aşama teşkil etmektedir. Tevfik Fikret'in şiirindeki inkılâpçı

(1) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, s. 197 - 198.

demokratizmin ardıl olmıyan çizgilerini taşıyan lirik kahramanı bir yana bırakırsak, Türk nesrinde galiba sosyalist tipini ilk defa Hüseyin Rahmi **İşitilmedik Bir Vaka**'da vermiştir. Romanın kişilerinden yazar Nüzhet Ulvi ütopist sosyalistin çizgilerini taşımaktadır. Fakat inkılâpçı hareketten tamamen uzak, gözlemcidir.(1) Küçük burjuva demokratizmi sınırlarında kalmaktadır. Nâzım Hikmet'in manzum ve mensur eserlerinden sonra, Sabahattin Ali'nin **İçimizdeki Şeytan** romanında Bedri'nin şahsında, sosyalist tipi tasvir edilmiştir. Fakat eserdeki sosyalist, fikir bakımından bilimsel sosyalizmi tamamen benimsemekle beraber, sansür şartlarından ötürü, gerçek inkılâpçı faaliyetten uzak, hâlâ gözlemci vasıfları taşımaktadır.(2) **Onbinlerin Dönüşü**'nde İkinci Dünya Savaşı öncesinde antifaşist faaliyetle, savaş yılları ve savaş sonları yılları döneminde ise müphem bırakılan faaliyetle yetinilse de, örgütleşme süresince, kitlevîleşmekte olan sistemli bir sosyalist hareketi tasvir edilmektedir. Yeni nitelik taşıyan toplumcu hareketin temelinde romandaki olumlu kahramanlar, yeni tipte sosyalistler, toplumcu savaşçılardır. Bunlar işçi sınıfı ve emekçi köylülerin, halkın ideologlarıdırlar.

Onbinlerin Dönüşü'ndeki toplumcu, inkılâpçı, halkçı aydın tipleri, yazarın bizzat belirttiği gibi tamamen gerçek tiplerdir. Onlar kişiliklerinde, Türk toplumunda teşekkül etmiş ve sosyalist aksiyonu yürüten ilerici aydınların gerçek çizgilerini temsil etmektedirler.

Olumlu kahramanlardan Recep üniversiteliler ve aydın çevreler arasındaki inkılâpçı hareketin önderi durumundadır. O iyi bir hatip, güzel bir gazeteci, kabiliyetli bir bilim işçisi, hazırlıklı bir inkılâpçı, toplumcu faaliye-

---

(1) Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, İşitilmedik Bir Vaka romanı adlı yazımıza bakınız.

(2) Sabahattin Ali'nin, İçimizdeki Şeytan romanı adlı yazımıza bakınız, s. 64.

tin ideologu, cesur ve mert bir halk müdafiidir. Prensip sahibi bir savaşçı olan Recep, halkın menfaatlerini şahsî menfaatlerinin üstünde tutmakta, emekçilere derin bağlılık, düşmanlara ise nefret beslemektedir. Mücadelede azimli ve iradelidir. Sevgilisinin savaşta «Ölürsen» sorusunu şöyle cevaplandırmıştır:

«Çok büyük lâflar ettik. Bir büyük lâf daha edip bu bahsi kapayalım: Ölebilirim sevgilim!»(1)

Recep'in en önemli çizgilerinden biri halkına, memleketine hizmet etmektir. O bütün kabiliyet ve enerjisini buna hasretmektedir. Onun için en büyük mutluluk, halkla birliktedir.

O ateşli bir yurtseverdir. Halkına ve memleketine büyük bir sevgi beslemektedir. Halkı ve memleketiyle gururlanmaktadır. Fakat bunun burjuva milliyetçiliği ve şövenlikle bağlantısı şöyle dursun, onların tam tersidir. O her türlü ırkçılığın ve kan temizliği gibi budalaca faşist kurumların azılı düşmanıdır. Onun için Türk halkı, her millet gibi, memleketin somut tarihî gelişiminde toprak, ekonomik, kültürel ve dil birliği temelinde, meydana gelmiş toplumcu tarihsel bir varlıktır. Özgün Türk kültürü de, türlü kültürlerin irsiyet zemini üzerinde gelişmiş ve halkın somut tarihini aksettirmiştir. Recep, enternasyonalist bir yurtseverdir. O kendi halkını sevdiği kadar diğer halkları da sevmektedir. Tamamen bilimsel olan millet tarifinin görüşülmesi sahnesi çok önemlidir. Süleyman, Recep'in sorusuna şöyle cevap vermektedir:

«Aklımda kaldığına göre, en son, bizim Esas Teşkilâtçı, iktisadî birlik, kültürel birlik... gibi lâf etmiş galiba... Eh kültürümüzün mayası da çeşitli medeniyetlerin tesirini asimile etmiş Türk kültürüymüş E... iktisadî bağlarla da, birbirimize bağlıyız. Çok şükür güzel bir dilimiz, türkçemiz var. Tamam mı?» Recep, ayakta dinidik

(1) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, s. 148.

durdu. Başını tavana değdirecekmiş gibi kaldırdı, gözleri ateş saçarak tok bir sesle:

«Tamam...» dedi, «ben, bu çeşit Türklüğümle iftihar ediyorum. Gurur duyuyorum! Çok şükür Türk yaratıldım, diyorum. Fakat bu hislerime kapılarak dünya yüzünde yaşayan hiçbir milleti aşağılık görmüyorum. Alt tarafı, önce insan, sonra Türküz. Bir Fransız da önce insan, sonra Fransızdır. Bir Çingene de... Bir Afrikalı zenci de...»(1)

Sosyalistlerin toplumun sınıf yapısı üzerine bilimsel anlayışları vardır. Bunun için hâkim sınıfların memleket içinde emekçi aleyhtarlığı, yurt dışında saldırgan, istilacı politikaları ile halk arasında fark yapmaktadırlar. Nitekim Recep Hitlerci faşizme karşı, fakat Alman halkının kurtuluşu için ölmiye hazırdır. O sevgilisinin bir sorusunu şöyle cevaplandırmaktadır:

«Almanya'ya karşı harb edersek, kendimiz için bir, bir de Alman milletine bir hizmet için, Hitler zihniyetinden kurtulmasına küçük bir hizmetim olsun diye gireceğim.»(2)

Recep savaşların ortadan kalkacağı toplum özlemiyle yaşamaktadır.

«Dünya yüzünde milletler, iktisadî işlerini bir ayarlıyabilseler o zaman bir mahallede oturan komşular gibi, edebiyen birbirlerini öldürmeden yaşarlar, Mahallede de kavga, dedikodu olmaz mı olur. Ama aldırma, zamanla dedikodu edecek konu da bulamazlar. Dünya tarihi, insanların daima birbirlerine yaklaştıklarını gösteriyor...» (3)

Recep ve arkadaşları, burjuva milliyetçiliğine, ırkçılığa, Turancılığa ve faşizme amansız bir savaş yürütmektedirler. Üniversitelileri, onların zararlı ve gerici et-

(1) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, s. 69.
(2) Aynı eser, s. 148.
(3) Aynı eser, s. 69.

kilerinden korumaktadırlar. Çevrelerinde demokratik anlayışları yaymaktadırlar. Onlar, kuramla aksiyonu bir arada yürütmektedirler. Sözle fiil arasındaki uçurum kaldırılmıştır.

Recep şahsi münasebetlerini, aile ilişkilerini, arkadaşlık ve dostluklarını da prensipal bir temel üzerinde kurmaktadır. O, insanların özel kaderi ile halkın, memleketin, insanlığın kaderi arasındaki diyalektik birliği anlamış, mutluluğun ancak bu esas üzerinde olumluluğuna inanmıştır. İlişkilerini de bu ilkeye dayamaktadır.

Ali, Recebin en yakın yardımcısı ve arkadaşıdır. O genellikle, Recep ile aynı fikirleri ve aynı çizgileri taşımaktadır. Ondan biraz daha yumuşaktır. Aktör Selim, romanın en renkli tiplerinden biridir. O bir sanatkâr olduğu kadar politik bir savaşçıdır. Türk tiyatrosunun yenilikçi milli özellikleri üzerinde tasarılarla yaşamaktadır. Dünya tiyatrosunun buluşlarıyle meşgul olmaktadır. Aynı zamanda halkçı, inkılâpçı aydınların faaliyetine katılmaktadır. Süleyman, Recep'in ve Ali'nin idaresi altında, faal olarak aksiyona katılmaktadır. Sait, bir aralık faşistlerin etkisine kpılmış, fakat onların antimillî ve ırkçı budalalıklarıyle tahkir edilmesinden sonra inkılâpçı aydınlar arasına katılmıştır. Onların aralarında, bir de ilerici görüşlü boksör Kemal vardır. Bu onların fizik ve fikir pehlivanlarmdandır.

İnkılâpçı aydınlar sağlam ve prensipal politik, kuramsal ve örgüt temelleri üzerine kurulmuş, disiplinli bir sosyal grup teşkil etmektedirler. Onların üniversiteliler ve aydınlar arasında iyi bir nüfuzu vardır.

Onlar, dürüst ve akıllı davranışlarıyle, hattâ üniversite müderis kadrosu arasında bilhassa ağırbaşlı, demokratik anlayışlı dekan ve rektörün sempatisini kazanmışlardır. Nihayet Recep önce asistan ve sonra da doçent olmuştur, üniversitede.

Grupun işçi sınıfı ile münasebeti yoktur. Fakat inkılâpçı toplumcu aydınlar, Recep'in ve işçi karısı Mediha

araciyle, tütün işçileri ve amele mahalleleriyle de ilişki kurmaktadırlar. İşçiler onların faaliyetinden, bilhassa tevkif edilmelerinden haberdar olmuşlardır. Onları kendi insanları saymaktadırlar. Bununla ilerde aydınlarla işçiler arasındaki ilişkilerin sağlamlaşacağı olanağı ima edilmektedir. Zira onların ödevlerinden biri, bilimsel sosyalizm kuramını, sosyalist ideoloji ve sınıf bilincini halkın arasında yaymak, kuramla uygulama arasında birlik yaratmaktır.

Samim Kocagöz'ün **Onbinlerin Dönüşü** romanındaki halkçı toplumcu ve inkılâpçı sosyalist tipler, birçok bakımdan Türk edebiyatı için yeni bir özgün buluş ve kazançtır.

Romanın baş kişisi Halit'tir. O çelişkili bir tiptir. Bazı yönleriyle biraz da Sabahattin Ali'nin **İçimizdeki Şeytan** romanındaki Ömer'i hatırlatmaktadır.(1) Fakat ondan oldukça da ayrıdır.

Halit, hayat yolunda, ülkü yolunda buhran geçiren onbinlerin temsilcisidir. O küçük sınıflardayken, Anadolu bozkırlarında halk çocuklarının başlarını nurlandıracak bir köy öğretmeni olmak istemektedir. Sonra Mülkiye'ye devam edip kaymakam olarak memlekete hizmet etmeyi tasarlamıştır. Artık hukuka yazılınca da, yurt meseleleriyle uğraşacak halkçı bir politikacı olmayı arzulamaktadır. Fakat kabiliyeti ortaya çıkınca da, sanatiyle halka hizmet etmeyi düşünmüştür.(2) Üniversitelilik yıllarında ise toplumcu, halkçı, inkılâpçı, sosyalist aydınların fikirlerini paylaşmaktadır:

«İşte biz, böyle iki insanız Recep... Yolumuz bir. Fikirlerimiz bir. Dünya görüşümüz, kıymet verdiğimiz mefhumlar hep bir.»(3)

---

(1) Bk. «Sabahattin Ali'nin İçimizdeki Şeytan romanı» yazımıza, s. 62.

(2) Samim Kocagöz, Onbinlerin Dönüşü, s. 184 - 185.

(3) Aynı eser, s. 17.

Yani Halit, Recep gibi sosyalistir, inkılâpcıdır. Bu itibarla o, Sabahattin Ali'nin **İçimizdeki Şeytan** eserindeki Ömer'den pek çok ayrılmaktadır. Ömer, ilerici ve inkılâpçı ortamdan mahrumdur. Onun belirli dünya görüşü yoktur. O idealsizdir. Çıkar yollar bilmemektedir. Halit ise sosyalist görüşlü, ilerici bir insandır.

Fakat Halit'le Recep arasında bazı önemli farklar da vardır. Her şeyden evvel Recep, bir küçük memur aslındadır, terbiyesi, yetiştiği ortamı ve hayatını kazanması itibarıyle (ki, musahhihlik ödevini görmektedir) emekçidir. Sonra tamamen aydınlar katına girmiştir. Halit de fakirleşmiş bir memur aslındadır. Küçük yaşta öksüz kalmıştır. Zengin, tüccar amcasının yardımıyle Fransız misyoner okulunu bitirmiştir. Fikir itibariyle ilerici bir genç olarak, bilhassa Recep'in ortamında yetişmiştir. Hattâ zengin akrabalarını bırakarak, fakir üniversitelilerin yaşadığı bir meskene taşınmıştır. Orada yaşamaktadır. Ne de olsa onun aslı, zengin akrabalarıyle bağlantıları, ileride bazı olumsuzluklar ihtimali gizlemektedir.

Üniversite öğreniminin son sınıfında Halit ile Recep arasında ayrılık belirmektedir. Halit, sanatkârlığını gözönünde bulundurarak akıl ile gönül, mantıkla duygululuk arasında bocalamıya başlamıştır. Güçlü iradesine rağmen, kendisini fikirlerinden fazla duygularına bırakmaktadır. Fakat zamanla bu duygululuk kendini gidişata, tesadüflere bırakmak alışkanlığı yaratmaktadır. Nihayet onu prensipsizliğe, ideallerinden uzaklaştırmağa, burjuvalaşmağa kadar götürecektir. Meselâ o, zengin bir burjuva ailesinin, görgüsüz, ahlâksız ve şımarık kızı Nesrin'e aşık olmuştur. İlk zamanlarda onu kendi kalıbına sokabileceğine, toplumcu, inkılâpçı bir insan yapabileceğine inanmaktadır. Fakat burjuva terbiyesi gören kızda böyle imkânlar yoktur. Halit kıza tesir edeceği yerde, o kıza gitikçe yaklaşmakta, onunla evlenmekte ve onu tatmin etmek için zengin amcasının ticaretine katılmakta, onun ortağı ve kısa zamanda kapitalist spekülasyonlar yoluyla milyoner ol-

maktadır. Halit pişkin bir iş adamı olmuştur. Halkı, başka kapitalistlerle birlikte sömürmektedir. Demokratik halkların silâhla ölüm kalım savaşında bulunduğu Hitlerci Almanya ile ticaret yapmakta, gıda, giyim v.d. maddeleri ihraç etmektedir. Oradan getirdiği mallarla sayısız kâr yığmaktadır.

Halit çok zeki ve duygulu bir insandır. Çürümüş burjuva topluluğu onu çekmemekte, bilâkis nefretini uyandırmaktadır. Herşeyden önce aşkı, izdivacı ve ailesi iflâs etmektedir. Çünkü bunlar karşılıklı bir sevgi ve bağlılığa, arkadaşlığa dayanmamaktadır. Kısa bir zaman sonra Nesrin ona ihanet edecektir. Kendisinin de itiraf ettiği gibi karısı bir orospudur. Burjuva sosyetesinde bu tabii bir şeydir. Nesrin onu oğul sevgisinden de mahrum etmiştir. Birkaç defa çocuk düşürmüştür. Nihayet kısır kalmıştır. Heveslendiği, her karşıladığı erkekle düşüp kalkmaktadır. Halit, kapitalistler sosyetesinde kendine samimi dost ve arkadaş da bulamamaktadır. Zira bunların özel münasebetleri bile para hesaplarına dayanmaktadır. Burada insan kabiliyetine, insanlığına, namusuna göre değil, parasına, sermayesinin hacmine göre değerlendirilmektedir. Bunların tiksinen Halit hayatla bağlarını kesmiye başlamıştır. Bir aralık kendini öldürmek istemiştir. Fakat bunu yapmıya da artık kullanmıya kullanmıya kaybetmeye başladığı iradesi yetmemektedir. O «lüzumsuz bir adam» durumuna düşmüştür.

Uzun zaman olaylara ve kişilere mantıkla yanaşmıyan, davranışlarını aklıyla kontrol etmiyen, kendini gidişşata, tesadüflere ve bir anlık duygularına bırakan Halit'le Ömer arasında benzerlikler vardır.

Fakat Halit'in tanıdığı bir toplumcu, halkçı, inkılâpçı ortamı vardır. Gönülden kucakladığı idealleri vardır. Nihayet korkunç bir buhrandan sonra tekrar kaybettiği dost ve arkadaşlarının ortamına girecek, şahsiyetini ihya edecek ve bir zamanlar inandığı ideallere dönecektir. Ku-

tuluş çaresi, halkla birleşmektedir. Tekrar savaşçı, inkılâpçı olmazsa bile, namuslu bir vatandaş olacaktır.

Samim Kocagöz işte Halit'in serüveninde, ileri aydınların bir bölümü arasında, kapitalist toplumunda sık sık rastlanan halka hizmetten, ülkülerinden dönen onbinlerin buhranı problemini böyle olumlu bir biçimde çözümlemiştir. Bundan ötürü, Tahir Alangu gibi bazı Türk edebiyat tarihçilerinin eserde problem çözümü olmadığı suçlandırmaları(1) yersizdir.

Böylelikle, Halit'in canlı örneğiyle prensipsizliğin, idealsizliğin, mânasız, hedefsiz hayatın mutsuzluğu ve perişanlığı gösterilmiştir. Gerçek mutluluk, halkla, memleketle, insanlıkla, savaşla birlik esasında mümkündür

Eserde epizodik tipler olarak zamanın olayları dışında yaşıyan fakat sonra milletvekilliğe kadar çıkarak, burjuva politik hayatına katılan Nesip, halkını, tahkir edecek derece küçümsiyen amaçsız ve boş bir hayat yaşıyan, imkân buldukça ilerici gençlere saldırmak istiyen, fakat gücü yetmiyen, babasının yardımıyle diplomat olmak istiyen biçare Nejat, erkeklerden başka düşüncesi olmıyan Nesrin, bazı isimsiz faşist tipleri de canlandırılmıştır.

İşte Samim Kocagöz **Onbinlerin Dönüşü'**nde böyle çeşitli insan tipleri canlandırmıştır.

Samim Kocagöz'ün **Onbinlerin Dönüşü** romanının düzenli ve ahenkli bir kompozisyonu vardır. Toplumsal politik Türk romanını yeni estetik ve strüktür buluşlariyle zenginleştirmiştir. Genellikle Türk romanında özel kişiler süje hattı geniş olarak kullanılmaktadır. Yazar buna bir de toplumcu - inkılâpçı süje hatlarını eklemiştir. İki ilkeyi birlikte yürütmüştür. Eserin yapısında Halit - Nesrin serüvenine geniş yer ayrılmıştır. Hattâ romanın temelinde baştanbaşa yürütülen süje hattı budur. Fakat bu hat, halkçı, toplumcu, inkılâpçı aydınların örgütleşmesi ve

(1) Bk. Tahir Alangu, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, Antoloji: 2. s. 341.

savaşiyle organik bir şekilde kesişmekte, örgütleşmekte ve esere bir bütünlük vermektedir. Aynı zamanda Recep - Mediha, Ali - Semiha ikilikleriyle, onların da özel hayatına girilmiş, tipler daha geniş verilmiştir.

Eserin beş bölümü, çelişmelerin ve problemlerin geçirdikleri belli safhaları belirtmektedirler. Biz böyle düzenli bir bölümlemeyi Reşat Nuri'nin bazı romanlarında görmekteyiz. Eserin yapı bakımından fazlalık ve eksiklikleri yok gibidir.

Samim Kocagöz, Sabahattin Ali'nin **İçimizdeki Şeytan** romanında olduğu gibi, başlıca kahramanları: Halit ile Recep'i ileri, ön plâna almıştı. Böylece onların simaları birer tip olarak daha ayrıntılı yaratılmıştır. Bu, Tahir Alangu'nun zannettiği gibi,(1) bir kusur değil, bir meziyettir. Bunların yanıbaşında epizodik olarak öteki karakterlerde işlenmiştir. Fakat onların da önemi büyüktür.

Zannımca karakterlerin ciddi bir aksaklığı vardır. Yazar onları daha fazla birer tip olarak belirtmektedir. Belki de bundan ötürü geniş olarak monologlara, konuşmalara başvurulmuştur. Bunda fena bir şey yoktur. Fakat karakterlerin münferit çizgileri ve ayrıntıları zayıf belirtilmiştir. Bunun sonucunda bazı kahramanlar biraz silik kalmaktadır.

Yazar yer yer karakterlerin yaşayışları üzerinde de durmuştur. Fakat bunlardan bazılarının derinleştirilmesi gerekliliği sanki duyulmaktadır.

İstanbul ve civarının bazı manzaraları güzel ve kararınca kullanılmıştır.

Samim Kocagöz'ün güzel bir uslubu vardır. Belki de bu hususta, bilhassa şairanelik unsurunda Sait Faik geleneği devam ettirilmektedir. Romanın dili güzel ve edebi Türk dilidir.

---

(1) Tahir Alangu, Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, Antoloji: 2, s. 341 - 342.

YAŞAR KEMAL

İNCE MEMED

Yaşar Kemal(1) İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Türk romanını büyük temsilcilerinden biridir. «Varlık» dergisinin bir soruşturmasında en beğenilen yazar seçilmiştir (1956)(2). Yazarın **İnce Memed**'i, zamanımızın en ünlü romanlarından biri olmuştur. «Varlık» roman armağanını kazanmıştır (1956). Beş yılda beş baskı yapmıştır.

Türk romanının gelişiminde konusu, işlenişi ve estetiği yönünden yeni bir adım teşkil eden **İnce Memed** memleket dışında da büyük bir ilgi toplamıştır. UNESKO tarafından yabancı dillere çevrilmesi tavsiye edilmiştir. Eserde kısa bir zamanda 23 dile tercüme edilmiştir. Yurdumuzda hem Bulgarca, hem Türkçe olarak da yayınlanmıştır.(3)

İnce Memed öncelik «Cumhuriyet» gazetesinde tefrika edilmiş, sonra da kitap halinde yayınlanmıştır (1955).

Yaşar Kemal doğrudan doğruya hayattan edebiyata gelen bir istidattır. Anadolu'dan İstanbul'a 1945'te gelmiştir. Mehmet Zekeriya Sertel bir konuşmamızda:

«Yaşar Kemal yazılarını idarehaneye getirirdi, hep

---

(1) Yaşar Kemal (asıl adı Kemal Gökçeli'dir) 1922 de Seyhan ili Osmaniye ilçesi Hemite köyünde doğmuştur. Öğrenimine 9 yaşında Burhanlı'da başladı, Kadirli'de devam etti (1938). Okuduğu Adana Birinci Orta Okulu'nun son sınıfında öğrenimini bırakmıştır. Çeşitli iş ve mesleklerde bulunmuştur. 1951'den beri «Cumhuriyet» gazetesinde çalışmaktadır. Bulgaristan'ı da ziyaret etmiştir. **Teneke** ve **İnce Memed**'den başka **Ortadirek** (1960), **Yer demir, gök bakır** (1963) romanlarını yazmıştır. Ayrıca röportaj ve deneme kitapları da vardır.

(2) Behçet Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, VY. İst. 1964, 231.

(3) Yaşar Kemal, İnce Memed, NPY, Sofya, 1958, s. 348.

yırtıp atardık sepede. Fakat istidadı vardı. Muvaffak oldu.» dedi.

Yaşar Kemal 1951'de ikinci defa İstanbul'a gelmiş ve kendini kesin olarak edebiyata vermiştir. **Sarı Sıcak** adlı kitabında topladığı hikâyelerinde (1952) ve küçük hacimli «Teneke» romanında(1) (1955) gücünü denedikten sonra, **İnce Memed**'le kendini tanıtmıştır.

İnce Memed romanında şöyle bir açıklama vardır:

«1925 - 1933 arasında Toros dağlarında yüz elliden fazla eşkiya dolaşırdı. Hikâyesini ettiğimiz İnce Memed bunlardan biridir.»(2)

Olaylardan çeyrek yüzyıl sonra yazılması itibariyle **İnce Memed** az çok tarihsel bir roman niteliği taşımaktadır. Uzak veya yakın geçmişten alınıp canlandırılan olayların araştırılması şarttır. Bu da bize, yazarı bir sosyolog ve araştırıcı olarak sunmaktadır. Bu hususu bizzat kendisi de açıklamıştır. Ebedî mahiyet taşıyan meşhur röportajlarını nasıl yazdığı sorusunu o şöyle cevaplandırmıştır:

«— Uzun araştırmalardan sonra yazarım. Bölge, insanlar, bilmediğim bölge, bilmediğim insanlarsa orada uzun kalırım. Her şeyiyle, ağacı, kuşu, folkloru, dedikodusu, geçimi, ölümü kalımı ile çok yakından ilgilenirim. Şivelerini konuşmağa, onlar gibi olmağa çalışırım. En sonunda onlardan biri olurum. Ne onlar bana yabancı, ne ben onlara yabancı gözükürüm. Bir zaman sonra artık her yönüyle ben oralıyımdır. Böyle olunca da mesele tamamdır. Hiç not almam. Gerekliği yoktur notun. İyi röportajı iyi sanatçılar yapmışlardır. İyi sanatçı olmayıp da iyi röportaj yapmış kimseyi bilmiyorum. Röportaj edebi-

(1) «Teneke», Türkçe ve Bulgarca olarak Bulgaristan'da yayınlanmıştır.

(2) Yaşar Kemal, İnce Memed, NPY, Sofya, 1958, s. 1.

yatın bal gibi bir koludur. Gelişmekte olan bir kolu. Hem de en zor bir kolu.»(1)

Hiç şüphesiz, röportaj ile roman türü arasında büyük ayrılıklar vardır. Fakat yazarın röportaj üzerindeki çalışması bize onun roman üzerindeki çalışma tarzını aydınlatmaktadır. **İnce Memed** gerçekleri buna yakın sistemli bir çalışmanın ürünüdür.

Folklordan yapısı surette faydalanmak, Yaşar Kemal'in sanat özelliklerindendir. O, bu hususta zaman zaman açıklamalarda bulunmuştur. Bunlardan birinde:

«Halk Edebiyatı Derlemeleri yaptım. Çok çalıştım. Halk Edebiyatının Ağıtlar, Tekerlemeler kolu üstünde çalıştım. Ağıtların birinci cildi basılmıştı. İmkân olsaydı büyük bir külliyat olacaktı. Olmadı. Halk Edebiyatımızdan faydalandım. Çok şey öğrendim. Bu çağda halk kültürü bir sanatçı için yabana atılacaklardan değil...»(2) demiştir.

İnce Memed yazarın eserleri arasında, folklordan en fazla faydalandığı romandır. Âdeta eserin kimi kişileri, bilhassa İnce Memed destanlardan çıkarılmıştır. Roman yer yer folklor unsurlarıyle örgütlenmiştir. İnce Memed üstüne söylenen türkülerin havası yaşatılmıştır. Çukurova'nın tarihçesi, bir ihtiyar yörüğün ağzından efsaneleştirilmiştir. Böylece destan romanlaşmış, roman da destanlaşmıştır.

Fakat **İnce Memed** romanında canlandırılan gerçekler, bugünkü Türk köyünün gerçekleridir. Yazar bu gerçekleri görmüş, bu ortamda uzun yıllar yaşamıştır. «Irgat kâtipliği, Adana'da inşaat kontrolü memurluğu, öğretmen vekilliği, pamuk tarlalarında ırgatlık, bostan bekçiliği, çiftliklerde kâtiplik, pirinç tarlalarında su bekçiliği, ha-

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık L. Ş. İst., 1960, s. 123.

(2) Aynı eser, s. 123.

vagazı şirketinde memurluk, amelebaşılık, batozlarda ırgatlık, arzuhalcılık... yaptı.»(1) Sonra gazeteciliği sırasında, Anadolu'nun çeşitli bölgelerini dolaşmış, köylünün, halkın durumuyle tanışmıştır.

Savaş sonrası Türkiye'sinde köyde sosyal çelişkiler keskinleşmiştir. Topraksız ve az topraklı köylüler kendiliğinden, gelişigüzel ve örgütlenmeden, gittikçe genişliyen bir toprak mücadelesine kalkışmışlardır. Onlar köy ağalarının topraklarını basmakta, aralarında paylaşmakta, ağır vergileri ödememekte, jandarma ve polislerle mücadele etmektedirler. Yalnız 1949 yılının altı ayında, 22 vilâyette ağa topraklarında 323 toprak paylaşılmıştır. Yazar romanında bugünkü Türk köyü gerçeklerini de yansıtmıştır.

Yaşar Kemal olgun, gerçekli bir yazardır. O gerçeklerin kopyeciliğini yapan, olayların yüzey bir tasvirciliği ile yetinen sanatçılardan değildir.

«Gerçekçilik dünyayı aynen kopye etmek değildir, diyor. Tabiata da, insana da, hâdiselere de kendi gözümüzle bakmak ve kendimize yeni bir dünya görüşü kurmak. Çoğu kupkuru bir hâdiseyi olduğu gibi veriyor. Bazısı, «ben kahvede oturup konuşulanları aynen not ediyorum» diyor. Bir vak'a olur da, yazar inandıramaz. Başka bir yazar da olmıyan bir şeyi yaratır ve inandırır.»(2)

Yazar için sanat, bir terkip, hayatı özgün biçimde bir genelleme belli politik, sosyal, etik ve estetik açıdan yenibaştan canlandırmak işidir.

«—... San'atın bir terkip işi olduğuna inanıyorum. inanıyorum demek te fazla. San'at eseri başka türlü nasıl olur? Olursa da çok yakın kalır. En iyi terkipçi söyliyeceğini, ne söyliyeceğini bilirse, yani yüreği, kafası do-

(1) Behçet Necatigil, Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü, VY. İst., 1964, s. 231.

(2) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?, s. 122.

luysa, artık bir **san'at eridir.** Çokları hayattan yürüyorlar. Çokları da gerçekçiliği yanlış anlıyorlar. San'at hayat değildir. Öyle olsa sanatın ne gereği kalırdı? Bence hayatın birleşimidir. Yol üstünde gezdirilen ayna, şimdi o kadar değerde olmasa gerek. Zaten o ayna örneğini ortaya atan da bir zamanlar verilen anlamda söylememişti onu. Eserlerinden belli.»(1)

Yaşar Kemal sanat anlayışını, şive kullanışı üstüne verilen bir sorunun cevabında şöyle açıklamıştır:

«—...San'atçının yeni bir dünya kurmağa hakkı vardır. Yeni yeni şeyler söylemek zorundadır. Yani kendine göre bir dünya kurmağa... Ama bir sanatçı bir bölgenin, belirli bir yerin hayatını, yaşayışını çizmeğe kalkışıyorsa, bu yaşayıştan bir sonucu varıyor, eserini o bölgenin rengi, gerçeği üstüne kuruyorsa, düzmeciliğe kaçmıyorsa, benim bu insanlarım işte şuradadır, şöyledir. Ben dünyamı bu insanlarla kurdum, diyorsa... «Sen şu insanların dilini düzelt de, yazar efendi, onlar da senin gibi konuşsun» demeğe kimin ne hakkı var. Gerçekçilik dedikleri bir kandırmaca değil. Sırasında bir düştür bile ama, kandırmaca değil. Yurdun bazı bölgelerinden, kişilerini İstanbul'luca konuşturan bir takım yazarlar var, bir okuyun, nasıl bir düzmecilik içindedirler, görürsünüz. Gerçekçilik bir bütündür. Ama diyecekler ki, yazarın kendine göre bir dünya kurarken, insanları istediği gibi yaşatmağa hakkı yok mu? Var, hem de bal gibi... O zaman sanatçı, kişilerini bir bölgeye, bir yere bağlamasın. Soyut kalsın. Kimse ona birşey demez. Şive dedikleri yukarda söylediğim şartlar içinde gereklidir...»(2)

Kaldı ki, yazar bir yaratıcıdır, bir sanatçıdır. O gerçeklerden hareket ederek, yeni bir sanat dünyası kurmaktadır. Sanat eseri, yüzeyi deşerek toplumun gelişme yasalarını ve eğilimlerini, hayatın bileşik ve çelişik yürüyüşü-

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 120.

(2) Aynı eser, s. 121 - 122.

nü, ilerici ve gerici kuvvetlerini, okuyucuyu saracak, onda estetik duyguları uyandıracak biçimde yenibaştan yaratmakta, canlandırmaktadır. Yazar böyle toplumcu bir gerçekçiliğin yalnız kuramını yapmakla kalmamış, mükemmel örneklerini de vermiştir. **İnce Memed** bunların en güzelidir.

Bir yerde tarihsel nitelikte olan **İnce Memed** romanının olayları, belli bir zamanda, 1925 - 1933 döneminde Toros dağları ile Çukurova'da cereyan etmektedir. Bundan önce millî burjuva inkılâbı gören Ulusal Kurtuluş Savaşı, Sovyet halklarının kardeş yardımiyle zaferle sonuçlanmıştır. Sultanlık ve hilâfet kaldırılmış, Cumhuriyet ilân edilmiştir. Millî burjuvazinin çıkarlarını ifade eden Kemalist idare iktidara gelmiştir. Kemalist idare, ne kadar ardıl olmasa da, memleket içinde, iktidardan indirilen derebey sınıfına, dinsel ortaçağ gericiliğine, Genç Türkler komprador burjuvazisine karşı antifeodal, memleket dışında da Batı kapitalist devletlere karşı da antiemperyalist bir politika yürütmüştür. Bazı ilerici politik, sosyal, ideolojik ve kültürel ıslahatlar yapılmıştır. Memleketin ekonomik bağımsızlığı için tedbirler alınmıştır. Fakat işçi sınıfının ve emekçi köylülerin maddî durumu esaslı surette değişmemiş, kapitalist sömürüsü ve baskısı gittikçe artmıştır.

Türkiye, Cumhuriyet devrinde de geri bir tarım memleketi olarak kalmıştır. 1935 yılında halkın üretime iştirak eden bölümünün yüzde 81,8'i köy ekonomisinde çalışmaktadır. Bundan ötürü köy meselesi Türk toplumunun başlıca problemlerinden biridir.

Yirminci yılların başlangıcında Türk köylülüğü çok bileşik ve karşıtlı bir manzara arzetmektedir. Burada, patriarkal aşiret ilişkileriyle feodal ve kapitalist üretim tarzı yanyana yaşamaktadır. O zamanlar sosyal inkılâp şartlarının zemini inceliyen Dr. Şefik Hüsnü memleketin ekonomik durumunu şöyle özetlemiştir:

«İktisadi inkişaf noktai nazarından Türkiye hiçbir

vecihle vahdet göstermez. Değil yekdiğerinden pek uzak iki mahal, hattâ birbirine komşu iki köy, iki sancak bile ekseriya çok bariz farklarla yekdiğerinden ayrılırlar. Bir kurunu evveli köyünün birkaç saat ilersinde kurunu vasati şehrine ve keza bir kurunu vasati kasabasının birkaç gün berisinde son devrin buhar ve elektrik makinelerile ve uçuk benizli işçilerile yirminci asır şehrine tesadüf edilebilir. İstihsal Mısırın kumlu topraklarına bile hükmünü geçiremiyen sabanlarla yapıldığı gibi traktörlerin ezici homurtularına itaat gösteren yerler de var. Üzerinde henüz bedeviyat ve kabile hayatı geçirilen yerler bulunduğu gibi kapitalist tarz istihsalinin hükümran olduğu mahaller de nazarı dikkata çarpar.»(1)

Hükümet, Cumhuriyetin ilânından sonra 1923 - 1933 yılları içinde, köylüye toprak dağıtmak hususunda bazı kanunlar kabul etmiştir. Fakat bunlar, iri derebey ağalarına dokunmamıştır. İktidar, toprak meselesini temelinden halletmek yolundan yürümemiş, köy ağalarının ekonomik durumlarını olduğu gibi bırakmış, yalnız bunların ıslahı ve burjuvalaşması için gerekli şartlar yaratmıştır. Toprak meselesini inceliyen P. P. Moyiseef bu hususta şunu belirtmiştir:

«Türk hükümetinin tarımsal politikası hemen hemen 40 yıl süresince bir sıra safhalar geçirmiştir. Fakat bütün safhalarda o, emekçi köylülerin büyük çoğunluğunun ihtiyaç ve isteklerini gözönünde bulundurmıyarak, derebeylik ve köy ağalarının çıkarlarını korumuştur. Türk burjuvazisi, köyde sınıf eğemenliğini eskimiş üretim ilişkilerinin ıslahı yolundan gitmiştir. O, geri kalmış tarımı, köylüler için ıstıraplı bir biçimde, ağır ağır, yavaş yavaş ıslah ederek, kapitalist üretim tarzına uygun iri, çağdaş tarım haline sokmaktadır. Türk hükümetinin tarımsal politikasının özelliği şudur ki, köyde iri kapitalist işletmeci-

(1) Dr. Şefik Hüsnü, Türkiye ve İçtimaî İnkılâp (La Turqui et la revelution sociale,) 1920, s. 4.

liği, iri ağa mülkiyeti ile ortaçağ kalıntılarının korunması şartlarında yaratılmıştır.»

Bu da, cumhuriyet döneminde, köy münasebetlerini mürekkepleştirmiş ve gelişimlerini güçleştirmiştir. Yaşar Kemal'in **İnce Memed** romanında bu sürecin önemli yönleri canlandırılmıştır.

Romanda tarımsal meseleleri dolayısıyle patriarkal, aşiret ilişkilerin çöküşü ve aşiret kalıntılarının yaşayışı, kısmen örfleri yansıtılmıştır. Dağ yaylalarında hayvancılık yapan türlü aşiretler, Anadolunun zamanında sırf bataklık olan güney deniz kıyısı bölgesindeki Çukurova'ya iniyor ve orada kışlıyorlardı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında hükümet bunları yerleşik hayata geçmeye zorlamıştır. Onlardan asker alınmak istenmiştir. Hükümetin emirlerine itaat etmiyen aşiretler, Kozanoğlu beyinin yönetmenliği altında ayaklanmış, fakat isyan, ordu tarafından silâhla kana boğulmuştur. Aşiretlerin bazıları başka yerlere sürülmüş, çoğunluğu ise Çukurova düzüne zorla yerleştirilmiştir. Büyük güçlüklerden sonra yavaş yavaş yerleşik hayata geçmiş, tarımla meşgul olmuşlardır. Fakat cumhuriyet döneminde de aşiret kalıntıları Toros dağlarında ve yaylalarında hayvancılıkla devam etmiştir.(1)

İnce Memed romanında, geniş olarak tarımda derebey toprak ilişkileri ve bunların doğurduğu sosyal çelişkiler üzerinde durulmuştur. Derebey toprak mülkiyeti bugüne kadar Türk köy ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Memleketin birçok bölgelerinde, bilhassa Doğu ve Güney Anadolu'da kırk kadar köye sahip olan derebeyler vardır. Bunlar köyleri toprağı ile birlikte satıp alabilmektedir. Cumhuriyet döneminde tarımın hızla burjuvalaştığı bereketli Çukurova düzünün yakınındaki dağlık köylerde de derebey ilişkileri korunmuştur. Eserdeki «Dikenli düzü»nün köyleri, Abdi Ağa'nın mülküdür. Burada derebey ilişkileri, o zamana kadar olduğu gibi kalmıştır:

(1) Bk. Yaşar Kemal, İnce Memed, s. 235 vd.

«Dikenli düzüne beş kadar köy yerleşmiştir. Bu beş köyün, beşinin de insanları topraksızdır. Cümle toprak Abdi ağanındır. Dikenli düzü dünyanın dışında, kendine göre apayrı kanunları töresi olan bir dünyadır. Dikenli düzün insanları, köylerinden gayri bir yeri bilmezler hemen hemen. Düzlükten dışarı çıktıkları pek az olur. Dikenli düzünün köylerinden, insanlarından, insanlarının ne türlü yaşadıklarından da kimsenin haberi yoktur. Tahsildar bile iki üç yılda bir kere uğrar. O da köylülerle hiç görüşmez, ilgilenmez. Abdi Ağayı görür gider.»(1)

Fakat tarımda feodal ilişkiler, daha fazla Anadolu'nun Orta, Doğu ve Güney Doğu yöreleri için tipiktir. Çukurova'da köy ekonomisi burjuvalaşmıştır. Derebey köy mülkiyeti yerini genellikle iri kapitalist köy işletmesine bırakmaktadır. Az ve orta topraklı köylülerin mülkleri, türlü araçlarla iri toprak ağalarının elinde birikmektedir. Yazar bu süreci tasvir etmektedir.

«Zaten son yıllarda derebeylik kendiliğinden çökmektedir. Onların yerlerini bir takım yeni zenginler alır. Bu zenginlerin birçokları toprağa, mümkün olduğu kadar bol toprağa sahip olmak için savaşırlar. Bunu başarırlar da. Fukara halkın elinden tarlalarını almak için başvurmadıkları çare kalmaz. Kimisi kanun yoluyla kimisi rüşvetle, kimisi de zora başvurarak. Halkla yeni zenginler arasında bir boğuşmadır başlar. Zenginlerin toprakları gittikçe büyür...»(2) Bunlar toprakları ya arenda ile yahutta ırgatla, kapitalist usulü ile işletmektedirler. Halkı sömürerek baskı altında tutmaktadırlar.

İnce Memed romanında köylünün savaşı, köy ekonomisinin bu bileşik ve çelişik temeli üzerinde yansıtılmıştır. Yazar köyde sınıf kavgasının en keskin biçimlerinden biri olan eşkiyalığı ve bunun toprak dâvası sorunuyle örgülenmesini tasvir etmiştir.

---

(1) Yaşar Kemal, İnce Memed, s. 5 - 6.
(2) Aynı eser, s. 237.

Türk toplumunda ötedenberi var olan eşkiyalığm özünde, fonksiyon ve ödevlerinde, köyün Cumhuriyet dönemindeki sınıf yapısına göre önemli değişiklikler olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Anadolu'yu baştanbaşa saran eşkiya, asker kaçaklarıydı. Bunlar İtilâf devreleriyle müttefikler arasındaki emperyalist savaşa geçim zorluklarına ve sosyal adaletsizliğe karşı kendiliğinden bir isyandı. Eşkiyalık Millî Kuruluş Savaşı içinde antifeodal ve antiemperyalist bir yöneliş almıştır. Batı emperyalist devletleriyle Yunan istilâcılarına karşı, yurtsever ve inkılâpçı bir karakter kazanmıştır. Yeni şartlarda eşkiyacılık, köy meselesinin bir parçası olmuştur. Bununla beraber eşkiyacılıktan Türk köyünün çeşitli zümre ve katları faydalanmaktadırlar.

Romanın konusu, Millî burjuva inkılâbı ödevini gören antifeodal ve antiemperyalist savaşın halledemediği toprak reformuna, derebey toprak ağalığının kaldırılmasına, topraksız veya az topraklı köylülere toprak dağıtımına yönelen eşkiyalıktır. İnce Memed'in şahsında şahsi bir aşktan ötürü gelişigüzel başlıyan bir savaş derebey toprak ağasiyle, sonra da bölge idare makamlariyle mücadele halini almaktadır. Köylüler bilinçli bir nitelik kazanan eşkiyacılığın himayesinde, toprak ağalarının terketmek zorunda kaldıkları toprakları aralarında paylaşmaktadırlar. Daha doğrusu o zamana kadar 3/4 oranında arenda ile işledikleri topraklarda çalışmıya devam ederler ve mahsulü de kendileri toplarlar. Ağaya hiçbir şey vermezler. Bu da zamanı için eşkiyalığa ileri bir hareket niteliği vermektedir. Köylüde ağanın topraklarını paylaşmak, sömürüsünden kurtulmak, mevcut ilişkileri değiştirmek fikrini doğurmaktadır. Bu fikir, büyük burjuva ağalarına karşı da yönelmektedir. Fakat ilk bilinçlenme belirtilerine rağmen eşkiyacılık, kendiliğinden kabaran sistemsiz bir savaştır. O, yerli makamları angaje etmekle beraber, ekonomik alanda kalmaktadır. Bir bütün olarak, bir sistem olarak köy toprak ağası ilişkilerini ortadan kaldırmıyan, onlarla

bağdaşan toplum düzenine yönelmemiştir. Zira dışardan, sosyalist aydınlar tarafından köylü hareketine sokulacak olan bilinçli, sistemli bir kuramdan, ideolojiden mahrumdur. Bunun sonucunda bu anlamda bir eşkiyalık, burjuva demokratik bir ıslahat çabasını aşmamaktadır. Şahsi endividüel bir savaştır.(1)

İnce Memed'in burjuva demokratik niteliği taşıyan eşkiyalığı derebey toprak ağasını korkutmaktadır. O, yerli makamların kararsızlığı ve çaresizliğinden Ankara'ya şikâyet etmekte, orayı toprağın köylüler arasında kapılışından doğacak tepkilerden haberdar etmekte ve muntazam ordunun müdahelesiyle eşkiyalığın ortadan kaldırılmasını istemektedir. Fakat mahalli organlar onu telgraf ve şikâyetlerini başkente göndermemektedirler. Bunun sonucunda merkezî hükümet bütün olan bitenlerden habersizdir.

Bunu gözönünde bulunduran Sovyet edebiyatçısı şu sonuca varmaktadır:

«Yaşar Kemal eseriyle âdeta hükümeti köydeki durum hakkında uyarmak, dikkatini vuku bulan çirkin olaylara ve kanun ihlâllerine yer yer meydan verilen politikadan vazgeçme lüzumuna çekmek istemektedir. O, tarım ıslahatını değil de, bunun tahrif edilmesini ve yanlış uygulanmasını tenkit etmektedir.»

Devamla :

«Bunu sansürle açıklamak doğru olmaz. Yaşar Kemal memleketin köylü yaşamını yükseltmek yoluyla ilerleyeceğinin ve kalkınacağının mümkün olduğuna inanmıştır. Bu ise, onun fikrince, kabul edilen demokratik kanunlara tamamiyle riayet edildiği ve memleket gelişmiş

---

(1) Türk edebiyatında köylülerin iktidar ve burjuvanın ekonomik saldırısına karşı kendiliğinden, biliçsiz fakat kitlevî isyanı da yansıtılmıştır. Meselâ Sabahattin Ali'nin «Bir Orman Hikâyesi»nde olduğu gibi; Kuyucaklı Yusuf romanında ise, köylü ile işçi sınıfının çıkar ortaklığı bilinç unsurları vardır.

kapitalist memleketlerde burjuva demokrasisi anlamında anlaşılan ilerleme ve demokrasi yolundan yürüdüğü takdirde mümkündü.»

Hiç şüphesiz Türkiye'de derebey toprak ilişkileri kalıntılarının radikal bir tarzda burjuva demokratik nitelikte bir ıslahatla kaldırılması ilerici bir hareket olabilir, burjuva ilişkilerinin tamamen serbest gelişmesine yol açabilir ve ekonomide bir canlılık doğurabilir. Burjuva toplumunda toprak meselesinin bu tarz çözümü, meselenin köylü çıkarlarına uygun bir hallidir. Fakat ilerici güçler bununla yetinemez. Toprak meselesinin kökünden halli, genellikle toprak sömürüsünün kaldırılması, sosyalist bir toplumun kuruluşuna bağlıdır. Toprak meselesi, toplumun devrim yoluyle değiştirilmesine tabidir.

Kanaatimce, Yaşar Kemal'in **İnce Memed** romanında, burjuva demokratik ıslahatı aşamıyan nitelikteki eşkiyacılıkla yetinmesi gerçekten sansüre bağlıdır. Bundan başka Milli Kurtuluş Mücadelesinde Yeşil Ordu teşkilâtında bir derece bilinçleşen köylü savaşı dışında, köylü hareketi henüz sınıf bilincinden mahrum bulunuyordu. Yazar da bir realist olarak, bu özelliği göstermek istemiştir. Eserin baş kişisi İnce Memed ile yazar Yaşar Kemal'in oluşum, gelişim ve anlayışlarını birbirine karıştırmamak lâzımdır. Yazar romanında köy hareketinin yalnız bir safhasını tasvir etmiştir. Zira eserin sonunda İnce Memed, verilen affa rağmen atına binip her hangi yöne doğru çekip gitmiştir. Yazar, kahramanın bundan sonraki gelişimi üzerinde durmamıştır. Fakat hiç şüphesiz, İnce Memed hayatta yerini bulacaktır. Bu başka bir romanın konusu olabilir.

Yaşar Kemal **İnce Memed** romanında bir de soysuzlaşan, büyük burjuva toprak beylerinin elinde alet olan eşkiyacılığı tasvir etmiştir. Burjuva toprak ağaları da, dağlarda eşkiya çeteleri kurmakta, bunların yardımiyle emekçi köylüleri tehdit etmekte, direnişlerini kırmakta ve böylelikle topraklarını ellerinden daha kolay almaktadır-

lar. Halkçı, inkılâpçı eşkiya çetelerine bunlarla karşı koymaktadırlar. Gerici niteliği olan eşkiyacılığı devam ettirmektedirler. O zamanlar eşkiyalık meselesinde büyük burjuva toprak ağaları ile derebey toprak ağaları arasında anlayış farkları vardır. Birincileri, geçici bir zaman için, sınıf çıkarları uğrunda yatkın, soysuzlaşmış eşkiyacılığı desteklemektedirler. İkincileri, tam tersine, sınıf çıkarlarını tehlikeye koyan çeteciliğin derhal ortadan kaldırılmasını istemektedirler.

Romanda, daha fazla psikolojik nitelik taşıyan yine sosyal unsurlarla karışık bir intikam temelinde gelişen bir çetecilik de anlatılmıştır. Fakat böyle bir eşkiyalık çok çabuk soysuzlaşmaktadır.

Böylelikle yazar, eşkiyalığı Türk toplumunun belli bir döneminde, tarihsel keskinlikle bileşik ve zıt oluşum ve gelişimiyle canlandırmıştır.

Romanın başlığını veren roman kişisi İnce Memed, yazarın büyük bir başarısı ve Türk edebiyatının yeni bir kazancıdır. Türk edebiyatında onun kahramanı kadar sevimli, canlı, yaşıyan halk eşkiyası tipi yoktur.

İnce Memed'in şahsında, cumhuriyet döneminde, ağır sömürücü derebey ve büyük burjuva tarım şartlarında, topraksız veya az topraklı emekçi köylülerin kendiliğinden, yaşamın baskısiyle uyanışları ve direnişleri canlandırılmıştır. Onun kişiliğinde inkılâpçı köylülerin en güzel çizgileri toplanmıştır.

İnce Memed aslı ve üretimdeki durumu itibariyle topraksız köylüdür. O tabiatın ortasında zeki, iradeli, hürriyetsever ve çevik bir çocuk olarak yetişmiştir. Daha çocukluğundan beri derebey tarım ilişkilerinden nefret etmiş, dayanılmaz çalışma şartlarına karşı ayaklanmış ve Dursun'un anlattığı, «ağasız köyü» aramıya çıkmıştır. Şehirle teması onun görüşlerinde bir dönüm yapmıştır. O zamana kadar dünya onu için «Dikenli düzüdür» ve topluluğun düzeni Abdi Ağa'nın köylerindeki derebeyliktir. Şehir ona yeni ufuklar açmıştır. Dünyanın büyüklüğü ve

insanların gücü kendine inanç ve kuvvet vermiştir. Kendini ilk defa insan hissetmiştir. Şehir ona, düşlerinde gördüğü ağasız köyü andırmıştır. Dikenli düzündeki topluluk düzen ve münasebetlerinden başka türlü bir dünyanın varolduğunu anlamıştır:

«...Düşünüyordu artık. Dünya kafasında büyümüştü. Dünyanın genişliğini düşünüyordu. Değirmenoluk köyü bir nokta gibi kalmıştı gözünde. O kocaman Abdi Ağa, karınca gibi kalmıştı gözünde. Belki ilk olarak doğru dürüst düşünüyordu. Aşk ile şevk ile düşünüyordu. İlk olarak imkânların dışına çıkarak düşünüyordu. Kin duyuyordu artık. Kendi gözünde kendisi büyümüştü. Kendini de insandan saymıya başladı, yatakta bir taraftan bir tarafa dönerken söylendi... Abdi Ağa da insan, biz de...» (1).

Sevgilisi Hatçe'yi ve annesini alarak, kasabaya kaçmak doğmuştur kafasında. Fakat tesadüf buna imkân vermemiştir. Kendisini takip eden Abdi Ağa'yı vurmuş, onun yeğeni ve sevgilisinin nişanlısını öldürmek zorunda kalmıştır. Bu da onun eşkiyalara katılmasına sebep olmuştur. İnce Memed kişiliğinin oluşumundan yeni bir safhadır eşkiyalık. O savaşçı halk eşkiyacılığının en güzel gelenek ve göreneklerinin inkılâpçı bir devamcısıdır. Fakir halkı ağaların zulmünden ve onlara alet olan eşkiyaların soygunculuğundan koruyan Gizli Duran, Kürt Reşit, Göddelek gibi halk eşkiya başılarının türkü ve menkıbelerinin havasında gürbüzleşmiştir.(2) O, Toros dağlarında şanı destan gibi dolaşan Koca Ahmet'in hayranıdır. Koca Ahmet ise «bir dehşet olduğu kadar bir sevgiydi de. Koca Ahmet bu iki duyguyu yıllar yılı bu dağlarda yanyana götürebilmişti. Bunun ikisini bir arada götüremezse bir eşkiya dağlarda bir yıldan fazla yaşayamaz. Eşkiyayı kor-

(1) Yaşar Kemal, İnce Memed, s. 63.
(2) Aynı eser, s. 239.

kuyla sevgi yaşatır. Yalnız sevgi tek başına zayıftır. Yalnız korkuysa kindir.»(1) O aldığı parayı «Gezdiği bölgenin hastalarına ilâç, öküzsüzüne öküz, fukarasına unluk alırdı.»(2) İlk eşkiyalık öğütlerini, emekçi köylü, sabık eşkiya ve namuslu bir insan olan hâmisi Süleyman'dan almıştır. Onun eşkiyalık kaidesi şudur:

«Fakir fukaraya zulmetmiyeceksin. Haksızlara kötülere istediğini yap. Cesaretine hiç güvenmiyeceksin. Kafanı işleteceksin. Yoksa yaşayamazsın. Burası dağdır. Demir kafese benzer.»(3) Çetede tutumuyle ilgili öğütü de şudur:

«Hapishaneyle dağın birbirinden zerrece farkı yoktur. İki yerde de reisler var, geriye kalanlar reislerin kullarıdır. Hem de ne aşağılık kullar... Reisler insan gibi yaşarlar, ötekiler köpek gibi... Sen reis olacaksın. Ama ötekiler köpek gibi... Sen reis olacaksın. Ama ötekileri köle gibi kullanma. Senin yaşamanın sırrı bu olsun...»(4)

İnce Memed, onun dilediği örnekte bir eşkiya olmaktadır. Deli Durdu'nun yanında kalması bir iki aylık tecrübedir. Sonra pişmiş bir halk eşkiyası olacak ve Deli Durdu'dan ayrılacaktır.

Yüzyıllarca süregelen halk eşkiyacılığının havası ve inkılâpçı gelenekleri dışında, 18 yaşında dağa çıkan İnce Memed'in bu kadar genç yaşta ve kısa zamanda bir halk savaşçısı oluşumu imkânsızdır. Onun mükemmel karakterinin başlıca kaynaklarından biri budur.

İnce Memed yeni tarım şartlarında, halk eşkiyacılığının inkılâpçı geleneklerini geliştirmiştir. Topraksız köy proletaryasının ve az topraklı yarı köy proletaryasının derebey ve büyük toprak burjuva beylerine karşı savaşçısı olmuştur. Topraksız ve emekçi köylülerin toprak psiko-

(1) Yaşar Kemal, İnce Memed, s. 53.
(2) Aynı eser, s. 54.
(3) Aynı eser, 105.
(4) Aynı eser, s. 97

lojisini, toprak düşünü gerçek bir program durumuna koymuştur:

«Herkesin kazancı kendisinin olacak. Bekçisi de biz. Her kesin toprağı olacak.»(1)

«Ağasız köy! Herkesin kazandığı, herkesin olacak» (2)

«Varacağım Dikenli düzüne. Beş köyün yaşlılarını toplıyacağım başıma. Diyeceğim ki, Abdi Ağa yok artık. Elinizdeki öküzler sizindir. Ortakçılık, mortakçılık yok. Tarlalar da sizindir. Ekin, ekebileceğiniz kadar. Ben dağda oldukça, bu böyle gidecek. Vurulursam başınızın çaresine bakarsınız...»(3)

Nihayet planını uygulamaktadır, Abdi Ağa köyden kaçarak gizlenmektedir. Köylü de, tarlaları işlemekte ve çıkardıklarını kendi ambarlarına taşımaktadır.

Başka köylerde de ağalar ve beyler korku içindedirler ve köylünün tarlalarına el uzatmaktan çekinmektedirler.

İnce Memed ve arkadaşları köylünün hâmisi olmuşlardır.

Böylece onun eşkiyacılığı ve hayatı, derin bir anlam kazanmaktadır. O, artık ölmek değil, toprakla ilgili plânlarının uygulanması için yaşamak istemektedir.

İnce Memed kendine halkın sadakat, mertlik, cesaret, iyimserlik ve dostluk gibi en güzel çizgilerini toplamıştır. Aşkına ve sevgilisine bütün varlığı ile bağlıdır. Aşkı için hayatını ölüm tehlikesine koymaktadır. O zamana kadar hiçbir eşkiyanın yapmadığını yapmaktadır. Çukurova'ya ve şehre inerek Hatçe'yi ve Iraz hatunu, onları başka bir hapishaneye aktarmakta olan polislerin elinden alıp kaçırmıştır. Arkadaşlık ve dostluklarında samimidir.

---

(1) Yaşar Kemal, İnce Memed, s. 248.
(2) Aynı eser, s. 47.
(3) Aynı eser, s. 247.

Büyük bir insan kalbi taşımaktadır. Adildir. Düşmanlara karşı amansızdır.

Yazar onun kişiliğinde halk eşkiyacılığı romantiğini vermiştir.

Fakat İnce Memed'in demokratizmi sınırlıdır. Onun demokratizmi ardıl olmıyan bir inkılâpçı demokratizm niteliği taşımaktadır. Gerçekten o, müphem de olsa, ortak köy mülkiyetinden ve kulluğun kaldırılmasından bahsetmektedir. Fakat bu eşkiyalık ile mümkün müdür? O plânlarını Dikenli düzü gibi dar bir bölgecikte tatbik edebilmiştir. Bu da, eşkiyacılığının devam edeceği sürece bir dereceye kadar tutunmaktadır. O köy ağası Abdi'yi öldürdü. Fakat onun mirasçıları var. Onun yerini onlar alacaklardır. Almasalar bile, derebey ve büyük kapitalist toprak sistemi bütün memlekette mevcuttur. Bu toprak düzeni bir bütün olarak memleketin politik, ekonomik ve sosyal sistemine bağlıdır. Eşkiyalık, feodal toprak kalıntılarının kaldırılmasında, o da burjuva hükümetinin, yahut bazı partilerin ortak savaşında belli bir rol oynıyabilir. Fakat baskı ve sömürme sistemini ortadan kaldıramaz. Baskı ve sömürü sisteminin ortadan kaldırılması ise politik, ekonomik ve sosyal düzenin değiştirilmesiyle, yani sosyalizm ile mümkündür. İnce Memed'in anlayışları, gayriihtiyari bir nitelik taşımaktadır. Onun gayretleri, objektif sonuçları itibariyle burjuva demokratik ıslahatını ve ekonomik amaçları aşmamaktadır. O, henüz derebey ve büyük kapitalist ilişkileri yaşatan toplumsal politik sistemin değiştirilmesi, yeni bir toplum düzeni kurulması fikrinden, yani sosyalist bilinçten sosyalist ideolojiden yoksundur.

Herhalde yazar, İnce Memed'in bir kişi olarak ilk oluşum ve gelişim safhasını tasvir etmekle yetinmiştir. O pek gençtir. İlerde, şehir hayatına karışarak yolunu bulacaktır.

Eserde İnce Memed'in arkadaşı olan Cabbar da olumlu bir eşkiya tipidir. O, İnce Memed'in anlayışlarını

paylaşmaktadır. Recep Çavuş biraz çelişik bir eşkiya karakteridir. Fakat olumlu çizgiler onda da üstün gelmektedir. İnce Memed ile Cabbar'ı desteklemektedir. Bir de kızılbaş köy halkından âşık saz şairi tipinde bir eşkiya karakteri canlandırılmıştır.

Romanda olumsuz eşkiya ve eşkiya başıları vardır. Çok cesur bir eşkiya başı olan Deli Durdu biraz psikolojik plânda verilmiştir. Polise teslim edilmesi üzere köylüleri tarafından kurulan kapandan sonra, o herkese karşı düşman kesilmiştir. Bir katil ve soyguncu olmuştur. Eşkiyalığında da hiçbir sosyal yön kalmamıştır. Kalaycı ise, burjuva toprak beylerine âlet olan eşkiya başıdır. Alçak, namussuz bir tiptir. Kendini beylere satmış, halkı baskı altında tutmakta ve soymaktadır. Halkçı eşkiya ile çarpışmaktadır. Bazı eşkiyalar da onların gafletine kapılmaktadır. Horali, kendi arkadaşlarını pusuya sokmak istemiş, ama ölmüştür.

İnce Memed romanında bir de, azim ve irade sahibi, aynı zamanda cesur bir eşkiya kadın olan İrazca dikkati çekmektedir. İrazca, oğlu tarla yüzünden öldürülünce, düşmanlarının evini ateşe vermiş, baltayla intikamını almak istemiş, hapishaneye düşmüş. Hatçe'ye destek olmuş ve dağlarda, İnce Memed ile yanyana döğüşmüştür.

Topal Ali'de insani ihtiraslarla sosyal unsurlar örgülenmiştir. İzcilik ihtirası onu, köydeşini keşfetmek suçuna kadar götürmüştür. Fakat ağa ve beylere karşı düşmanlık duyguları beslemektedir. Namuslu bir insandır, İnce Memed'in en sadık bir yatağı ve dayanağı olmuştur.

Durmuş Ali, Süleyman, Ümmet gibi alelâde topraksız köylülerin de iç dünyası anlatılmıştır.

Abdi Ağa, Türk edebiyatında seyrek rastlanan, berebey toprak ağası tipidir. O, İnce Memed'in eşkiyalığına değin, Dikenli düzündeki beş köyün mutlak hakimidir. Köylerin bütün tarlaları onundur. Köydeki dükkânın da sahibidir. Sığırların, keçilerin, koyunların, öküzlerin çoğu

onundur.(1) Toprağı köylülere arenda ile işlettirmektedir. Mahsulün 3/4'ünü kendi almakta, yalnız 1/3 ini köylüye bırakmaktadır. Köylüleri kul gibi çalıştırmakta. İzni olmayınca ne kimse evlenebilir, ne köyden dışarı çıkabilir. Döve döve insan öldürmektedir. Köylü onu «beş köyün hükümeti», «padişahı» olarak vasıflandırmaktadır.(2) Arkasını şehirdeki hükümet makamlarına vermiş, istediğini yapmaktadır. Şantajla, yalancı şahitlikle Hatçe'yi hapse attırmış ve asılmasını istemektedir. İnce Memed'in annesi onun yüzünden ölmüştür. Aynı zamanda korkaktır. Eşkiyadan şehre kaçmış ,ötede beride gizlenmektedir. İnce Memed'le mertçe döğüşeceği yerde ateşe verilen evden bir kadın tarafından yorgan içinde sarılı kurtarılmıştır. Nihayet ölümünü İnce Memed'ten bulmuştur.

Ali Safa Bey, burjuvalaşmış büyük toprak beylerinin temsilcisidir. O yüksek hukuk okuluna devam etmiştir. Kasabada avukatlık yapmaktadır. Hilekâr, iki yüzlü ve kurnaz bir alçaktır. Türlü kanuni ve gayrikanuni araçlara başvurarak toprağını genişletmektedir. Dağda eşkiya tutmakta ve onların baskısı sayesinde köylünün direnişlerini kırmaktadır. Köyleri birbirine koymakta, sonunda köylülerin topraklarını ellerinden almaktadır. Yerli makamlarla işbirliği yapmakta, onları satın almaktadır. Hükümet merkezinden, bölgedeki kanunsuzlukların ve kızıştırdığı ağa çeteciliğinin gizlenmesini temin etmektedir. Onun çıkarları zaman zaman derebey toprak ağalariyle de çarpışmaktadır. O toprak ağalarının zararı hesabına çeteciliğin temelden kaldırılmasına karşıdır. Fakat az ve orta topraklı köylülerin topraklarını almak savaşında derebey köy ağasiyle de anlaşmaktadır.(3)

Ali Safa Bey, Türk köyünde, bilhassa Batı, Güney ve deniz kıyıları bölgelerinde kapitalizmin köy ilişkilerine

---

(1) Yaşal Kemal, İnce Memed, s. 62.
(2) Aynı eser, s. 62
(3) Aynı eser, s. 237

geniş ölçülerde girdiği hâkim büyük burjuva toprak beyleri zümresinin tipik temsilcisidir. Buradaki sosyal çelişme emekçi köylülerle iri kapitalist toprak ağaları arasındaki savaştır.

Böylece yazar romanında Türk köyünün çeşitli zümre ve katlarının karakterlerini canlandırmıştır.

Roman, genellikle İnce Memed - Abdi Ağa kavgası üstüne kurulmuştur. Fakat Ali Safa bey ile az ve orta topraklı köylüler çelişmesiyle eserin sınırları genişletilmiş, bütün köy ilişkileri değinlenmiştir. Bu temel üzerine Türk köyünün çeşitli zümre ve katlarının üretim ve dağıtımda durumu, yaşama şartları ve hayatı yansıtılmıştır.

Fakat romanda İnce Memed'in tipi, kompozisyon ve süjenin kuruluşunda başlıca rol oynamaktadır. Eser halkçı, inkılâpçı, demokrat köylü eşkiyası kişiliğinin oluşumu ve gelişiminin eseridir. Bunun için de, onun tipi ön plâna alınmıştır.

Romanda olaylar çok hareketlidir. Eser, okuyucuyu sonuna kadar gergin bir merak içinde tutmaktadır. Belki bunda yazarın senaryoculuğunun da payı vardır.

Romanda karakterler en belirli ve en keskin çizgileriyle tasvir edilmişlerdir. Bazı ayrıntılarla, meselâ İnce Memed'in gözlerinde parlıyan ışıklar, karakterlerindeki özellikleri çizilebilmiştir.

Tasvirler, röportajdaki gözlemler kadar gerçek ve tam verilmiştir.

Orhan Kemal'den sonra Yaşar Kemal, dialogu ustalıkla ve süje hattının gelişimine hız veren bir unsur olarak kullanmıştır.

Yazar uzun uzun tasvirlerden kaçınmaktadır. O psikolojik halleri ve insan yaşantılarını bir benzetme ve bir iki çizgi ile tasvir edivermektedir. Analojiyi sık sık kullanmaktadır. Meselâ Recep Çavuşun dağdaki akşam güneşinin gurubundan duyduğu zevk, yahut ta sabık eşkiya Koca Ahmed'in dağda gözlerini kapayıp yere uzandığın-

da, suyun çağıldayışında, onların ruh bezginliğini seriver-mektedir.

İnce Memed romanının kompozisyon ve anlatımında yazar Köroğlu destanından oldukça faydalanmıştır.

Yaşar Kemal'in romanında folklordan yararlandığı üslûp ve dilinde de görülmektedir.

MELİH CEVDET ANDAY

AYLAKLAR

Melih Cevdet(1) savaş içindeki ve savaş sonrası dönemin kabiliyetli, tanınmış şairlerindendir. Türk şiirinin gelişiminde bir aşama teşkil eden sacayağın üç şairinden biridir. Bunlardan Orhan Veli ölmüştür (1950). Oktay Rifat soyut şiirin yolunu tutmuştur. O ise toplumcu özlü şiiri devam ettirmiştir. Kendine özgü bir şiir yaratmıştır.

Aylaklar yazarın ilk romanıdır. Önce «Cumhuriyet» gazetesinde tefrika edilmiş. sonra da kitap halinde basılmıştır.(2) Eser üzerinde çeşitli. olumlu ve olumsuz düşünceler yürütülmüştür.(3) **Aylaklar**'ın konusu yeni değildir. Fakat yazar bu konunun yeni yönlerini yakalamış, yeni problemlere el koymuş ve bunları başka açılardan güçlü bir sanat yetkisiyle çözümlemiştir. Eser, yazarın roman alanında büyük bir başarısı ve Türk edebiyatının şüphe götürmez bir kazancıdır.

---

(1) Melih Cevdet Anday 1915'de İstanbul'da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Kadıköy'de yapmıştır (1921 - 1931). Ankara Gazi Lisesini bitirmiştir (1936). Bir süre Ankara Hukuk Fakültesine devam etmiştir. Belçika'ya sosyoloji öğrenimine gitmiştir (1938). Maddi güçlüklerden ötürü bir zaman sonra dönmüştür. Ankara'da Maarif Bakanlığının Yayın Müdürlüğünde çalışmıştır. İstanbul'da çeşitli gazete ve dergilerde sekreterlik ve yazarlık yapmıştır. İstanbul Belediye Konservatuvarının Tiyatro bölümünde okutmandır.

30. yılların ikinci yarısındanberi şiir alanında çalışmaktadır. Şiir kitapları: **Garip** (1941. O. Veli ve O. Rıfatla birlikte). **Rahatı kaçan ağaç** (1946), **Telgrafhane** (1952), **Yan yana** (1956). **Kolları Bağlı Odysseus** (1963). Diğer eserleri : **Doğu Batı** (1961) İngiliz Edebiyatından Denemeler, Gezi notları: Sovyet, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan (1965).

(2) Melih Cevdet, Aylaklar, Remzi Kitabevi. 1965.

(3) Tahir Alangu, 1965 de Roman ve Hikâyemiz, Varlık Yıllığı, 1966 Varlık Yayınevi, İstanbul, 1965, s. 53 - 55.

«Aylaklar» Bulgaristan'da bulgarca ve Türkçe(1) olarak yayınlanmıştır. Rusya'da da çıkmak üzeredir. Bu da eserin dış ülkelerde gördüğü dikkat ve önemin büyüklüğünü belirtmektedir.

Melih Cevdet, **Aylaklar** romanını yazdığı zaman, sanatçı kişiliği çoktan teşekkül etmiş bulunuyordu. O Türk edebiyatının ünlü yazarlarından biriydi. Zengin yaşam izlenimli, toplumcu bir sanatçıydı. Sanat anlayışlarını çeşitli münasebetlerle sunmuştu. O sanatçının ödevini şöyle tanımlamıştır:

«Sanatkâr, payına düşen belli bir işi güzel yapan demektir. Çağının gerisinde kalmış insana çağını öğretmek, saadetin yolunu, izini göstermek! İşte sanatın payına düşen iş. Hangi sanatkâr bize çağımızın gerçek saadetini gösteriyorsa en güzel işi o başarıyor demektir.(2)

Sanat anlayışlarını, sanat endişesini küçümsediği yolda yorumlamaların eksikliğini belirterek şu açıklamada bulunmuştur:

«Benim yazımdan çıkardığınız bu sonuçlar üzerinde anlaşmamız lâzım. Ben sanatçının sanat kaygılarını arka plâna atmasını savunmuyorum. Bu kayguları en başta tutmadıkça ne kadar iyi niyetli olursa olsun bir insan sanatçı olamaz. Bu, bence tartışma götürmez bir gerçektir. Ancak «sanat kayguları» sosyal kaygulardan ayrı olarak ele alınır, o biçimde uygulanmaya kalkışırsa bugün «biçimcilik» diye adlandırılan görüş karşımıza çıkar. Bence sosyal kaygular biçimi sınırlandırır. Sanatçı yine karşımıza biçimleriyle çıkar ama, artık o biçimlerin salt sanat kaygusundan geldiği düşünülemez.(3)

Elbette yazar romancılığında da, zamanının gerçek-

---

(1) Melih Cevdet Anday, Aylaklar, NPY, Soyfa 1966 s. 220.

(2) «Yaprak dergisi», sayı 17, 1 Ocak 1960.

(3) M. Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, İstanbul,, 1960, s. 27.

lerine, belirlediği sanat anlayışlarından hareket ederek yanaşmış ve bunları yansıtmıştır. Çağının önemli toplumsal problemlerine eğilmiştir.

Aylaklar'ın olayları başlıca Cumhuriyet döneminde cereyan etmektedir. Fakat roman, serüven ve gerilemeleriyle Meşrutiyet ve Abdülhamit zamanının da kapsamaktadır. Böylelikle Türk toplumunun 60 senelik bir süresini belirli bir açıdan içine almaktadır. Şükrü Paşanın asılzâde ailesi başta olmakla, dört kuşak devrimcileriyle, aydınlariyle ve alelâde insanlariyle temsil edilmiştir. Bu itibarla **Aylaklar,** Cumhuriyet devrinde geçmişin romanıdır.

Bu da esere kısaca tarihsel bir nitelik vermektedir.

Melih Cevdet Anday özgün edebiyatta tarihselliği nasıl anlamaktadır?

Yazar **Aylaklar** romanı üstüne bir konuşmamızda demiştir ki:

«Biz insanlık tarihini tarihlerden öğrenmeliyiz. Ya tarihçi zamanını doğru aksettirmemişse... Fakat eski zamanların bir sanat eseriyle, tarihsel kalıntılariyle karşılaşırsak, devrim ruhuna nüfuz etmiş oluruz, geniş bir tasavvur ediniriz. Arkeoloji bizi tarihsel yapıtlarla tanıştırır, geçmişi canlandırır. Tarihi tam olarak bedii edebiyattan öğrenebiliriz. Bedii edebiyat bizi geçmiş devirlerle tanıştırır. Bir bakımdan edebiyat, arkeoloji gibi önemli bir ödev görmektedir.

Edebiyatın konusu kuru gerçekler değil, insanın kendisidir.»

Melih Cevdet tarihsel nitelikteki edebiyatı, canlı insanlariyle, eski zümre ve sosyal katların kalıntılariyle tasvir eden bir sanat olarak kabul etmektedir. Bu da çok doğru ve yerinde bir fikirdir. Burada yazarın anlayışlarını yanlaş anlamamak gereklidir. O bununla tarihin, tarih biliminin önemini küçümsemek istememiş, yalnız edebiyatın geçmiş devirleri bütünlüğü, ruhu ve insanları ile yansıtmasını ifade etmiştir.

Yazarın **Aylaklar'**da yansıttığı asılzâde kalıntıları

Abdülhamit zamanını, Meşrutiyet devrinde de çürüyüş süreciyle birlikte yaşamışlardır. Hattâ 1908 burjuva devriminden sonra, Genç Türk burjuvazisiyle kaynaşmışlardır. Onların canlı temsilcileri Hüseyin Rahmi'nin **İşitilmedik Bir Vaka** gibi eserlerinde yaşamaktadırlar.(1) Onların kalıntıları Cumhuriyet devrine kadar uzanmıştır. Diğer dönemlerin, diğer sınıf ve sosyal katların da temsilcileriyle hâlâ hayatta karşılaşılmaktadır. Yazar bunların yaşayış ve davranışlarına tanık olmuş, onları tahlil ve tasvir etmiştir. Bunların arasında olumsuzları olduğu gibi, kısmen olumlu olanları da vardır.

Geçmiş devir ortam kalıntıları İstanbul'un bazı semtlerinde bugüne değin bulunmaktadır. Yazarın itirafına göre, Erenköyü'nde böyle eski zaman konakları vardır. Hattâ **Aylaklar'**da olduğu gibi Bostan caddesinde Ragıp Paşa konağı diye adlandırılan konak, Abdülhamid'in bir gün ziyaret edeceği emeliyle yapılmıştır. Leman Hanımefendi karakteri, yazarın büyük halalarından Behice Hanımefendi'nin bazı çizgilerini taşımaktadır. Davut Bey'in kişiliğinde, ünlü Türk ressamı Abidin Dino'nun dedesi olan Arif Dino'nun bazı düşleri canlandırılmıştır. Sözgelişi, o İsviçre'de bulunduğu zamanlarda devridaim makinesini keşfetmiş, bu vesileyle toplanan bilginlere sunulmuş ve... bir falso olduğu anlaşılmıştır. Bu münasebetle yazar böyle insanları «çocuk kalan büyükler» olarak nitelendirmişti. Dündar Bey'in prototipi ise, bundan dört beş sene önce **Doğmıyan Hürriyet** adlı kitabını yayınlayan Hasan Amca'dır.

Görüldüğü gibi yazar, romanın malzemesini Türk toplumundan ve belli sosyal katlardan almıştır. Fakat yüksek bir sanat anlayışına sahip olan Melih Cevdet faktolog değildir. Hayattan, gerçeklerden hareket ederek, bir özgün hayat anlayışını kurmuş, kişioğlunun iç dün-

(1) Bak, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın İşitilmedik Bir Vaka Romanı üzerine olan yazımıza.

yasının bazı yönlerine ışık tutmuş ve Türk toplumunun belli dönemlerinde belli sınıf ve katlarının yaşamını yansıtmıştır. Yazar: «Sanat kopyecilik değil, sanatçı da deliller toplıyan, kaydeden bir insan değildir» demiştir...

Aylaklar yalnız geçmişin değil, aynı zamanda zamanının romanıdır. Yazar geçmiş devirler sınıf ve katlarının yeni şartlardaki yeri, durumu ve davranışları, yeni kuşakların terbiyesi ve tutacakları yaşam yolları üzerinde de durmuştur. Böylece romanda geçmişle hal kaynaşmaktadır.

Melih Cevdet **Aylaklar** romanında bu kadarla yetinerek, genç kuşak kişilerinin gelecekteki hayat yollarını aydınlatmamıştır. Bu, bir seri niteliğini taşıyan romanının ilerdeki devamında yapılabilecektir. Yazarın henüz ufuklar açacak sonuçlar çıkarmaması esere bir derece özgün kronik niteliği vermektedir.

Dünya edebiyatında büyük gerçekçilerin gelenekleri devam ettiren Melih Cevdet, eserinde somut tarihsel olaylar üzerinde durmamıştır. O Abdülhamit, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin bazı genel süreçlerini ve özelliklerini, yaşıyan insanların tiplerinde, bileşik ve karşıtlı karakterlerin davranışlarında, münferit ve tipik kişilerin psikolojisinde canlandırmıştır. Yazar olaylara doğrudan doğruya karışmamaktadır. Roman kişileri, karakterlerinin evrensel ve sosyal yönlerine yatkın düşünmekte, duymakta ve yaşamaktadırlar. Çok renkli ayrıntılariyle varolan kişiler, hazır kalıplara ve şemalara sığmamaktadır. Onlar hayatta oldukları gibi çok taraflıdırlar. Bundan ötürü romanın problemlerini, konusu kişilerin dışında tespit etmede güçlüklerle karşılanmaktadır. Zira insanı, karakterleri ve tiplerin psikolojilerini yansıtmak, edebiyatın sanat olarak özelliğidir. Nitekim romanın problemlerini, karakter sisteminin dışında incelemek nısbî bir nitelik taşımaktadır.

Aylaklar romanında Şükrü Paşa'nın soyu geniş yer almaktadır. O Abdülhamit devrinde, sarayın himayesinde,

mevcut feodal düzenin temelinde asılzâde zümresine katılan ailelerdendir. Asılzâdelerin toplumda durumları, kibarlık ve itibarları kendilerinin kabiliyet, kişilik ve emeklerine değil, feodal hiyerarşi ve sultan mutlakiyetinin ihsanlarına bağlıdır. Daha Ziya Paşa'nın şiirlerinde beceriksizlikleri açığa vurulan asilzâdeler asalak bir hayat yaşamaktadır. Asillik taslamaktadırlar. Saraya ve sultana dalkavukluk yapmaktadırlar. Hayattan, halktan, memleket ve dünyada olup bitenlerden habersiz, herşeyi kadere bağlamaktadırlar. Bunlar yavaş yavaş kişiliklerini yitirmekte, sunileşmekte ve hayata karşı sağırlaşmaktadırlar.

1908 burjuva inkılâbı sultan mutlakiyetine son vermiştir. İttihatçıların rejiminde, bilhassa 1909 Mart karşı inkılâpçı hükümet devirmesi deneyinden sonra, padişaha ve saraya bağlı asılzâdeler gözden düşmüştür, hayat şartları değişmiştir. «Para toplumun yeni tanrısı olmuştur..» (1) Eski paşazâdeler yeni hayata uyamamış, aralarında bir çöküntü başlamış ve perişan bir hale gelmişlerdir. Kişisizlikleri, kabiliyetsizlikleri ve beceriksizlikleri birdenbire ortaya çıkmıştır. Fakat bunların bazıları, Abdülhamit zamanından kalan varlıkları ile eski yaşamlarına devam etmişlerdir. Şükrü Paşa soyu da bunlardandır. Meşrutiyetten sonra Kayseri'ye sürülmüştür. Fakat dönünce eski saltanatlı yaşayışını sürdürmüştür. «Yeni zamanları anlamak şöyle dursun, artık bütün bütün eski anılarma gömülerek, kör gibi yaşamağa başlamıştır.»(2) Nihayet sultan aşinalığı düşleriyle çıldırarak ölmüştür.

Şükrü Paşanın kızı Leman Hanım, kızları ve torunları Cumhuriyet devrinin son zamanlarına kadar yetişmişlerdir. Onlar, büyük dedelerinin 18 odalı eski köşklerinden birinde yeni yaşam şartlarına arkalarını çevirerek, eski tarz hayatlarını yaşamıya devam etmişlerdir. Eski paşazâdelik ve İstanbul kibarlığını sürdürmüşler, evlâtla-

(1) Melih Cevdet Anday, Aylaklar, s. 42.
(2) Aynı eser, s. 22.

rını bu ruhta terbiye etmişlerdir. Hep bu hevesle etraflarına eski ve yeni devirlerdeki sosyal katlardan insanlar toplamışlardır. Roman kişilerinden birinin dediği gibi:

«—Bugüne kadar Osmanlı hırsızlığı ile...» (1) geçinmişlerdir.

Abdülhamit devrinin, Cumhuriyet dönemindeki feodal kalıntılarının ortamında eski paşazâdelik düşünüşü, yaşantı ve davranışı, özentileri yaşamıya devam etmiştir. Onların ortaçağ bürokratik asılzâde zihniyeti, diğer bazı çevreleri de sarmıştır. Yazar bunların zihniyet, yaşantı ve davranışlarını Aylaklık, kendilerini de **aylaklar** diye adlandırmıştır. Zamanında çarlık Rusya'sında İ. A. Gonçarof'un eserlerinden Oblomof başlıklı romanı Rus toprak ağaları ataletinin ve genellikle zihin tembelliğinin sembolü olduğu gibi, Melih Cevdet'in de **Aylaklar'ı** Türk toplumunda, özellikle bürokratik asılzâde zihniyetinin ve genellikle aylaklığın cinsinin adı olacaktır. Zira Aylaklık tek kelimeyle ruh atalet ve tembelliğini belirtmektedir. Bunun türlü görünüşleri olabilir, fakat temeli aynı temeldir. Bundan dolayı ruh ataletinin herhangi bir belirtisini tanıtmak için «aylaklık» yahutta bu cins insanları vasıflandırmak için «aylak» demek yeterdir.

Melih Cevdet eserinde aylaklığın geniş bir tasvirini yapmıştır. O aylaklığı somut tarihsel sınıfı niteliği ile birlikte evrensel plânda da belirlemiştir. Aylaklığın başlıca çizgileri üzerinde durmuştur. Şükrü Paşa konağındaki kişilerden her biri, aylaklığın aynı temel üzerinde, bir türlüsünü temsil etmektedir. Bunlar çeşitli toplumsal zümre ve katların psikolojisini belirlemektedirler. Fakat aylaklık hepsine aittir. Roman kahramanlarından Muammer bunların aylaklık özelliklerini şöyle nitelendirmektedir:

«Bizim ev de hep aylâklarla doluydu. Gerçi Şükrü'nün iddiaları var, ama ne yapıyor? Bu iddiaları ile bir takım aylakların arasında vakit geçiriyor. Demek ki o da

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 135.

aylaklık ediyor. Anneannemin bir durumu sürdürmekten başka amacı yoktur. Davut Bey düşler ardında oyalanır. Dündar Bey dünü değerlendiriyor, ama bu değerlendirmesini bugün için kullanmıyor, belki de kullanmak istemiyor. Nesime'ye gelince, içimizde en canlı olan odur bence, basit şeyler bekliyor yaşamaktan ve başka türlü düşünmeye yanaşmıyor...»(1) Aylâ da, Mürşide de, kısaca Galip de aylaklardandırlar.

Romanda aylaklığın en tipik temsilcisi Şükrü Paşa soyudur. Yani aylaklık, zamanını yaşamış feodal aristokrasisinin düşünüş, duyuş ve davranış tarzıdır. Fakat o toplumun bütün sömürücü ve sınıf katlarına az çok özgüdür. Hattâ evrensel niteliğinde, toplumun başka sınıf ve katlarında da karşılanmaktadır. Aylaklığın görünüşleri politika, felsefe, hukuk, etik ve estetik alanlarda da karşılanmaktadır. Kişioğlunun bütün toplumsal ve geleneksel uygulamasını kaplıyabilmektedir.

Aylaklık geçmişe gömülmek, zamanını yaşamış asılzadelik ve kibarlığa tutkunlanmak, yeni zamanı anlamamak, değişen hayat şartlarına uymamak, nihayet doğru düşünüp te olaylara seyirci kalmak, aktif olarak hayata karışmamak, toplumdaki yerini almamak ve ödevini gerçekleştirmemektir. Bunlar da, sağlam düşünmemeğe, düşünüş, duyuş ve davranış kabiliyetlerini yitirmeye, zihin ve ruh tembelliğine bağlıdır. Bu da insan kişiliğini tüketmekte, hayatını mânasız, neşesiz ve mutsuz bir duruma sokmaktadır; insanoğlunun zekâsını öldürmekte, duygularının canlılığını söndürmekte ve hayatta perişanlığa düşürmektedir. Çürümüş «lüzumsuz insanlar» haline getirmektedir.

Romanda bunun çeşitli örnekleri verilmiştir. Roman kişilerinin her biri bunun bir görünüşü, bir yönüdür.

Eserde geçinim düşünmemezliği, hesapsız bir hayat tarzı ve yaşam şartlarına uymamazlık üzerinde geniş ola-

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 143.

rak durulmuştur. Bu gerek psiko - etik, gerekse toplumsal plânda tasvir edilmiştir. Aile geçiniminden toplum ve devlet uygulamasına kadar uygulanmıştır.

Melih Cevdet bir konuşmamızda bu hususta dedi ki: «Bizde, imkânlarına göre, plânlı, hesaplı bir yaşama zihniyeti yoktur. Buna karşılık Avrupa'da burjuvazi hesaplı hayat yaşamaktadır. Onlar evine eşya, mobilya alırlar. Fakat daha bunları aldıkları vakit ne kadar zaman kullanabileceklerini düşünürler, kaç sene sonra tazeleneceğinin hesabını yaparlar ve yenilenmeleri için, amortize edilişi için peşinen para biriktirmiye başlarlar.»

Bu hesapsızlık, bu tedbirsizlik birçok ailelerin güç bir duruma düşmelerine yardım etmektedir. Hele dedelerinden, babalarından kalan mülklere oturan mirasyediler geçimlerinin kaynakları ve yaşayışlarını hiç düşünmemektedirler. Tufeyli hayatı yaşayarak ellerine geçeni dağıtmaktadırlar.

Roman kişilerinden aylak Dündar Bey'in de ailesi böyle çökmüştür.

«— Benim de evim oldu oğlum, dedi. Evim değil, evlerim oldu. Ama hiç birinin nasıl döndüğünü bilememişimdir. Bu yüzden nasıl battığını da anlıyamadım tabii.» (1)

Davut Bey de varlığını böyle tüketmiştir. Düşlerinden başka bir şeyden haberi yoktur.

Bu tedariksizlik sebebinden, yeni burjuva yaşam şartlarında Şükrü Paşa'nın konağı da, yapılan borçlara karşı, hiç beklemedikleri bir gün ellerinden çıkmıştır. Gösterişli paşazâdelik taslaması ve asılzâde kibarlığı son bulmuştur.

Dündar Bey'e göre Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması, Genç Türkler burjuva hükümetinin politikası bilhassa Türk halkını Birinci Dünya Savaşma mânasızca sok-

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 153.

ması ve milli felâkete kadar sürüklemesi öngörüsüzlük ve hesapsızlığın bir sonucudur:

«— Osmanlı İmparatorluğu da böyle battı, dedi. Biz aylıklarımızın köylüden alınan vergi ile ödendiğini bilmezdik, devletin bir köşede bir parası var, ondan veriyor sanırdık. Birinci Dünya Savaşına neden girdiğimizi Talât Paşa bilmiyor, Cemal Paşa bilmiyor, Enver Paşa bilmiyor. Peki kim biliyor? Bilen yok?»(1)

Başka bir münasebetle de:

«Koskoca devletin nasıl battığını anlıyamadık be! Balık baştan kokar derler. Bizim millet, kokmakta olan başın kokusu burnuna geldikçe, kendini kurtarmaya başlar. En kötüsü de budur işte. Batan gemi ile birlikte batacağını hiç aklına getirmez. Mal toplamaya başlar, çalar, çırpar, yığar bir yana. Sonunda bakar ki, hiç biri kalmamış elinde. Onun için ne zaman mal hırsının ortalığı sardığını görsem bir korkudur alır içimi.»(2)

Roman kişisi meselesi psikolojik - ahlâk açısından ele alınmaktadır. Halkın tabakalaşması, feodal sınıfın çöküşü, asılzâdeliğin yıkılışı, Osmanlı İmparatorluğunun dağılması ve yeni burjuva şartlarında ailelerin fakirleşmesi seyrinin derin ekonomik - sosyal ve toplumsal - politik nedenleri vardır. Bunlar toplumun gelişmesine, toplumsal ekonomik düzene, sisteme bağlı meselelerdir. Anlatıma doğrudan doğruya karışmayan yazar, bunları ele almamıştır. Fakat bu da, eserin bütünü havasından anlaşılmaktadır. Toplumun gelişme süresince sosyo - ekonomik zemin üzerinde düşünüş, psikoloji ve davranışların da büyük önemi olmuştur tabii.

Şükrü Paşanın konağında tek bir kişi ilerisini düşünmüş, hesabını yapmış, biriktirdiği para ile bir apartman katı almıştır. Bu da dejenere bir tip olan Galip'tir. Köşk kaybedilince, aylaklar bu eve taşınmışlardır. Melih Cev-

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 138.
(2) Aynı eser, s. 153.

det konuşmamızda bu meseleye dokunduğumuz zaman şunu açıkladı:

«Galip te bunu peşin düşündüğünden, öngördüğünden değil, hasisliğinden yapmıştır.»

Gerçekten roman kişilerinden Şükrü de bunu belirlemiştir:

«...Biraz da burjuva hasisliğini yiyelim bakalım» (1)

Aylaklık bu defa, daha zorlu olsa da, burjuva ilişkileri temelinde bir zaman devam etmektedir. Zira burjuva münasebetleri de, sömürücülük toplum sistemi olması itibariyle, aylaklık, mirasyedicilik, hazıronculuk ve tembellik doğurmaktadır. Bunları beslemektedir.

Aylakların kendi kişilikleri yoktur. Anlayışları temelsiz, eğretidir. Davut Bey için politika bir modadır. Keşifler düşleri mânasız, boş bir hülyadır, gerçeklerden kaçmaktır. Leman Hanım için hayat bir asilzâdelik ve kibarlık hevesidir. Dündar Bey'in daha gerçekçi anlayışları vardır. Fakat o da geçmişi tenkit etmekte, anlayışlarıyle, seyircilikle yetinmektedir. Bütün aylaklar birer rol oynamaktadır hayatta. Hepsinin düşünüş, yaşantı ve davranışlarında korkunç bir samimiyetsizlik, ikiyüzlülük ve oyunculuk görülmektedir. Bu, insanın çürüyüşüdür.

Aylaklar ortamı yeni kuşakları da çürütmektedir. Eski devrin insanları gençleri eski ruhta terbiye etmekte, onlara asılzâdelik ve paşazâdelik tutumu aşılamakta, gençler hayata hazırlanmamaktadırlar. Çıldıran, alkolik, asılzâdelik delisi olan Mürşide bu terbiye ve ortamın bir çürük, hasta mahsulüdür: Muammer'in de taze kişiliğini bu ortam ve terbiye perişan etmiştir. Bu hususta Dündar Bey daha realisttir. Onunla Davut Bey arasındaki münakaşa iki pedagojik terbiye sistemi ortaya atmaktadır. Gençlerin terbiyesi münasebetiyle aralarında şöyle bir konuşma olmuştur:

---

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 135.

«Dündar Bey:

— Biz batmış bir devrin insanlarıyız, diyordu ona, bütün iş, çocuklarımızın başka türlü yetişmelerine çalışmak olmalı. Bu uğurda çalışabiliyor muyuz? Siz ona bakın.

— Ben çalıştım çalışacağım kadar, bunca emek verdim ona. Kendini nereden geldiğini bilsin de ona göre davransın.

Dündar Bey gülüyordu:

— O vakit yandı, diyordu. Bana kalırsa ona nerden geldiğini değil, nereye gideceğini sormalı. Yarın tek başına ortada kalıverirse.

— Şükrü Paşa'nın torunu ortada kalamaz. Bu konak durdukça Şükrü Paşa soyu da duracaktır anladınız mı?

— Öyle ise konak durur mu, durmaz mı, onu konuşalım. Ne dersiniz?»(1)

Muammer hayata hazırlıksızdır. Hukuk bitirmekle beraber iradesizdir, ne yapacağını bilmemektedir. İdeali yoktur. Kabiliyetine, zekâsına rağmen bir işe yaramamaktadır. Çaresizlik içindedir. Kişiliği yoktur. Canlı taze duygulardan mahrumdur. İçi kof bir insandır. Hattâ kendine hayat arkadaşı seçebilecek durumda bile değildir. Büyük annesi Leman Hanımefendi ile arkadaşı Şükrü tarafından evlendirilmektedir. Sarhoşun sarhoşudur.

Günün birinde Dündar Bey'in sezdiği gibi, Şükrü Paşa'nın köşkü müsadere edilmiştir. Asalak hayatın maddî temelleri kesin olarak ortadan kaldırılmıştır. Galip'in zamanında satın aldığı apartman ve bıraktığı gelir kaynakları, aylaklığı ayakta tutacak durumda değildir. Bu, Şükrü Paşa konağı aylaklarının sonu demektir. Romanın ikinci bölümünde bunlar birer birer çökmekte ve hayatı terketmektedirler.

Apartmanda Muammer, Aylâ, Şükrü, Nesibe ve Mürşide kalmışlardır. Hayatın zaruretleri karşısında Muammer ilk defa sorumluluk, ödev duygusu kazanmıştır.

---

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 50.

Bütün kişisizlik ve çaresizliğini anlamıştır. Aylaklığın mânasızlığını diğerlerinden önce idrak etmiştir. O aylaklar ortamından nefret etmektedir. Hal de onu çekmemektedir. Çünkü burjuva toplumunda samimiyetsizlik, ikiyüzlülük ve çıkarcılık devam etmektedir. Aşk bile, alım satım aracı olmuştur. O, aylaklığın başka bir yönünü anlamıştır: İdealsizlik. Sevmediği karısını düşünerek, kafasında şöyle fikirler dolaşmaktadır:

«Peki sevmediğim birine nasıl katlanıyorum? Bugünkünden daha iyi bir dünya düşünemiyorum da ondan. Bir yenisi, eninde sonunda, bugünküne benziyecek. Bunu bildikten sonra harekete geçmek niye? Bir romanda okumuştum, irade teorisi yapan bir düşünüş, bir tekerleğin orta yeri gibi sakin kalmaya alıştırıyordu kendisini. Hayat gümbür gümbür dönüyor, ama o orta yerde istifini bile bozmadan hareketsiz kalabiliyor.(1) Gerçekten büyük bir başarı. Yalnız o adamla benim aramda önemli bir ayırım var: O bunu çaba ile elde etmek istiyor, bense doğuştan öyleyim galiba. Doğuştan iradeliyim. Öyle mi? Yok, bu nunla kendimi kandıramam. Davranışlarımın içimden gelmesini beklememeliyim, çünki içim yok benim. Belki kimsenin yok. Herkes, yalan yanlış, daha iyi bir dünyanın ardına düşmüş, o dünya için, boşuna da olsa çırpınıyor; çalışıyor. Üst yanı aylaklıktır...»(2)

Muammer, kendini bulmak, güçlerini kazanmak, iradesini harekete geçirmek savaşına girişmektedir. O, samimiyetin, insanlar arasında temiz ilişkilerin, sağlam duyguların, mantığın hüküm süreceği bir dünya, bir toplumu özlemektedir. Bu maksatla, ekzistansiyalizm gibi, özellikle karşıtlı, genellikle de gerici bazı felsefî akımlarda çıkar yol aramaktadır. Tanınmış Fransız yazarlarından ekzistan-

(1) Melih Cevdet bu romanın İngiliz yazarı Charles Morgan'ın «Fountain» (Türkçe «Kaynak adı ile çevrilmiştir) romanı olduğunu bildirdi.

(2) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 142 - 143.

siyalist Jean Paul Sartre'm bazı düşüncelerinden hareket etmektedir.(1) Güçlerini seferber edebilmek için cinsel doygunluk kuramını uygulamaktadır. Gerçekte ise Nesime'nin, diğerine oranla samimiyeti, hayatiyeti kendisine bir derece kadar inanç kazandırmaktadır. İşte tutunmaktadır... İlk savunduğu dâvadan, gerçek insan duygusu hissetmektedir. Avukatlar ortamına girmektedir. Burjuva parti hayatına katılmaktadır. Fakat o burjuva ortamında da, samimiyetsizlik, ikiyüzlülük, çıkarcılık, rolcülük ile karşı karşıya gelmektedir. Burjuva avukatları, dâvacıları önünde bir türlü konuşmakta, kendi aralarında başka türlü konuşmaktadırlar. Onlar dâvacıları aldatmakta, onları sömürmektedirler. Burjuva particiliği bir demagojiden, halkı aldatmaktan ibarettir. Sınıf bilincinden ve bilimsel bir dünya görüşünden mahrum olan Muammer'in, toplumun sınıf yapısı üzerine fikirleri yoktur. O, olayları ve ortamların tutumlarını, belli sınıfların ve katların toplumda durumu, düşünüşü ve psikolojisiyle bağlandırmamaktadır. O, bunları, soyut ölçülerle yargılamaktadır. Onların politik, felsefî, hukukî, sosyal ahlâk anlayışlarını, tutum ve hareketlerini genellikle insanlara atfetmektedir. Karısından da haklı haksız şüphe etmiştir. Bunun sonucunda tekrar ümitsizliğe düşmüş, yalnız, kendi başına kalmıştır.

Muammer'in geçirdiği buhran, varlıklı sınıflara, sömürücü katlara mensup aydınların ve gençlerin bir bölümünün arasındaki ayılma, yollarını bulma çabasını yansıtmaktadır. Burjuva gençleri ve aydınlarının başka kısımları bağlı oldukları sömürücü güçlerin çöküşüne yatkın olarak, tam bir ahlâk düşkünlüğü bataklığına yuvarlanmaktadırlar. Kalamış'taki gençlerin eğlenceleri, yeni burju-

---

(1) Yazar, varoluşçuluk kuramının yalnız Muammer'in anlayışlarına tatbik edildiğini söyledi. Fakat eserin başka bazı yerlerinde de varoluşçuluğun bazı anlatım araçları kullanılmıştır. Sözgelişi bazı roman kişilerinin eşyalaşması fikirleri gibi.

va ortamında çöküşün ufak bir tasviridir. (1) Burada yeni kuşak bunalımcıları, ekzistansiyalistler, başkaldırmacılar gibi türlü Batı emperyalist gerici akımların taraftarları vardır. Her türlü ahlâk ilkeleri reddedilmektedir. Her türlü insan duyguları çiğnenmekte, aşk hayvanlaştırılmaktadır. Hattâ çocukların, ana babalarıyla yatabilecek kadar çirkin davranışların kuramı yapılmaktadır.

Muammer'in davranışlarını inceliyen eleştirmeci Tahir Alangu şöyle yazmıştır:

«Ne iş, ne sorumluluk bilinci, ne eylem ve parti, ne de cinsel başarı Muammer'i kurtaramamıştır. Muammerleri hiçbir davranış kurtaramıyacaktır anlaşılan. Bu romanın oldukça karışık ve düzensiz yapısından bir sonuç çıkarmak mümkün olmuyor.»(2)

Gerçekten **Aylaklar** romanının başkişisi henüz yolunu bulmamıştır. Romanda bu gösterilmemiştir. Fakat bu, Muammer'in belli bir ortamda geçirdiği bir gelişim safhasıdır. O çürümüş asılzâde aylakları ortamında olduğu gibi, sömürücü burjuva ortamında da kimliğini kurtaramamaktadır. Bu da tabiîdir. Yazardan fazlasını, roman kişilerinin karakterlerini zorlamasını istiyemeyiz. Fakat Muammer yolunu tamamlamıştır. O toplumda başka ortamlara düşecek, başka tip insanlarla karşılaşacak ve belki onların arasında, onların yardımiyle yolunu bulması, kişiliğini kurtarması mümkündür. Bu da halkla, emek insanları ile birleşmesiyle olabilecektir. Aksi takdirde o, sömürücü, çıkarcı burjuva ortamında boğulacak, ya burjuvalaşacak, yahutta tekrar, başka tipte bir «lüzumsuz adam» olacaktır. Başka çıkar yol yok, başka çözüm yoktur.

Böylece **Aylaklar** asılzâde ve burjuva aydınlarının düşünüş, psikoloji ve davranışlarının, tutacakları yollarının romanı halini almaktadır. Aylaklık konusu itibarıyle

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 76 vd.
(2) Tahir Alangu, 1965'de Roman ve Hikâyemiz, s. 55.

ise, toplumun diğer sınıf ve katlarını da kapsamaktadır.

Kaydettiğimiz gibi, **Aylaklar** romanının kişileri çok bileşik ve karşıtlıdırlar. Bunlar kendilerinde insan olarak, bireysel ve tarihsel, özel ve tipik, sosyal, ulusal ve beşerî çizgilerin toplamını, bütününü taşımaktadırlar. Aralarında bütüyle olumlu olanları yok gibidir. Fakat çoğu da olumlu çizgiler taşımaktadır. Yalnız olumlu çizgiler olumsuz çizgiler tarafından bastırılmakta, gölgede bırakılmaktadır. Bunların bazıları gelişme halindedir. Kimilerinde de olumlu renkler daha fazladır: Dündar Bey, Muammer, kısmen Şükrü.

Bundan ötürü roman kişilerinin değerlendirilmesi oldukça güçtür.

İkinci Abdülhamid'in eczacıbaşılarından Şükrü Paşa, bürokratik asılzâde zümresinin temsilcisidir. Birinci evlenişinde Beylerbeyi'nde bir yalıya, ikinci evlenişinde, Kalender'de bir köşke yerleşmiştir. Üçüncü evliliğinde sultan, Anadolu yakasında, Erenköy'de bir köşk yaptırmasına salık vermiştir.(1) Leman Hanım Şükrü Paşa'nın bitmez tükenmez varlığını şöyle açıklamıştır:

«Padişahtan aldı, vergi dedi aldı, hediye dedi aldı.»(2) Onun için bu asilliktir. Şükrü'nün deyimiyle:

«Şükrü Paşa'nın çaldığı paralarla...»(3)

Onun parası ve mülkleri, feodal düzeninde köylünün çalınan emeği ve sömürülmesiyle yapılmıştır. Dört kuşağın yemesi, satıp savurmasiyle güç halle tükenmiştir. Asillik dedikleri, halkın soyulması, kanının emilmesi demektir.

Şükrü Paşa'da, tarihte kanlı terör rejimi ve zulmü yüzünden kızıl sultan olarak adlandırılan İkinci Abdülhamit'e karşı büyük bir hayranlık vardır. Kendi çıkarlarından başka, sultana kul olmaktan başka bir düşüncesi yoktur. Geçmişe gömülmüş bir hodbindir.

---

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 18 - 19.
(2) Aynı eser, s. 86.
(3) Aynı eser, s. 86.

Şükrü Paşa'nın üçüncü karısından doğan kızı Leman Hanım eski zaman düşkünü, asılzâdelik ve kibarlık tutkunu, saltanatlı ve gösterişli yaşama meraklısıdır. Yeni şartlarda eski yaşamı yürütmek çabasında hasislik ve mal tutkusu çizgileri kazanmıştır. Konağın hayatını yürüten odur. Davranışlarında serbesttir. İstediğini yapmaktadır. Silik kişilikli ilk kocasını derhal defetmiştir. At koşturacak kadar bağımsızdır. Ortamında Şükrü gibi bir nihilisti dahi bulundurur. Dündar Beye tahammül eder. Eski devrimcinin sultanı yermesine karşılık İttihatçıların, Meşrutiyetçilerin de toplumsal uygulamasının sonuçsuzluğunu gösterebilecek kadar akıllıdır.

Leman Hanım dış görünüşü ve davranışiyle bazı yenilikler göstermekle beraber, değişen hayat tarzına uyamamıştır. Hesapsız bir hayat sürmekte, aylaklığı sürdürmektedir. Çocuklarına kötü bir terbiye vermekte, onları geçmişe bağlamaktadır. Yeni hayata hazırlamamaktadır.

Onun tedbirsizliği Şükrü Paşa'nın konağının sonu olmaktadır.

Mürşide'nin kişiliği, yeni nesle mensup olmakla beraber yine bu çevrede incelenmelidir. Çünkü o, Leman Hanımın istediği gibi eski, asil soylarına bağlılık ruhunda terbiye edilmiştir. Bundan sonra da vuku bulan bazı olaylar, serüvenler, kendini rakı kadehi elinde öteden beriye dolaşan bir hayalet, bir deli, bir budala haline getirmiştir.

Diğer kızları Pakize, Leman Hanımın ailesinde bambaşka bir kişidir. O, güçlü, savaşçı bir kadındır. Para için Galip Beyle zorla evlendirilmiştir. İsteğinin çiğnenmesinden ötürü eski bir şeyhle yaşamış, sonra da kocası gibi silik bir adamla yaşıyacağı yerde, ölmeyi tercih etmiştir.

Davut Bey çok renkli bir tiptir. «İrade heykeli» gibidir.(1) Leman hanım onu şöyle nitelendirmektedir: «Davut Bey'e bak, yüz bulsa benden, dünyaya delik açmağa

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 30.

kalkar.»(1) Aslı itibariyle, fakirleşmiş Osmanlı, bürokratik bir asılzâdedir.(2) Arnavutluk'ta valilik yapan dedesinin servetini savurmuştur. 1908 burjuva inkılâbı arifesinde devrimcilik yapmıştır. Avrupa'ya gitmiş, politik mücadelede bulunmuş, orada yıllarca kalmıştır.(3) Teşkilâtçılık kabiliyeti göstermiştir. Jön Türklerin öncülüğünde bulunmuştur. Bundan sonra onun davranışlarında derin bir değişiklik olmuştur. Millî burjuva inkılâpçı hareketinde, kendi çıkarları uğrunda koşan insanların bulunması onun ümitlerini kırmıştır. O «ihtilâlciler arasında çıkar ardında koşanların bulunduğunu görerek elindeki defterleri bir arkadaşına teslim etmiş ve kendisini, o günden bugüne değişerek gelen bir takım merakların eline bırakmıştır.»(4)

Kendisini atçılığa kaptırmış, Argo gemisinin yolunu bulup altın postunu bulmak, II. Sultan Mehmet için heykel yapmak gibi heveslere tutulmuştur. Bazı çizgileri de Don Kişotvari bir karakterdir.

Onun gözünde her şey somut tarihselliğini kaybetmekte, sanat, sanat için gibi bir şey olmaktadır. Bu da herşeyi bir süs, bir oyun, bir gösteriş durumuna sokmaktadır. Sevgisinde de öyledir.

Yer yer tutumunda aristokrasilik izleri sezilmektedir. Yalnız o herkesin bir iç aristokratizmine yükselmesi taraftarıdır.

Dündar Bey, eski devrin en olumlu tipidir. O, halkçı, toplumcu, eski bir inkılâpçıdır. Gençliğinde Namık Kemalleri, Tevfik Fikretleri okumakla yetişmiştir. Ama Nedim'in sevgi şiirlerine de yabancı kalmamıştır. Zekidir, sıcak kapli bir insandır.

İnkılâpçıdır. «Önce İttihatçılar ile çalışmış, sonra onların bir diktatörlük kurma ardında olduklarını anlıya-

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 82.
(2) Aynı eser, s. 11.
(3) Aynı eser, s. 12.
(4) Aynı eser, s. 23.

rak muhalefete geçmişti.»(1) İttihatçılar tarafından sürgün edilmiştir. Dönünce, idama bile mahkûm edilmiştir. İttihatçıların politikasına eleştirel durum almaktadır:

«Sen siyasetin işe yarar bir şey olmadığını söylüyorsun. Bense bizim gördüğümüz, tanıdığımız siyasetçilerin yaptıklarını zararlı buluyorum. Daha iyisi olabilirdi diyorum. Evet, İttihatçılar memleketi batırdılar ama...»(2)

İnkılâpçı ve realist bir politikacı olan Dündar Bey, arkadaşı Davut Bey'in düşlerinin mânasızlığını anlamaktadır:

«— Senden daha realistim ama, belki de senden daha ümitsizim çünkü böyle seninki gibi ideallerden iğreniyorum. Onlar bizim maskelerimizdir, biz o maskelerin altında çirkin çirkin sırıtıyoruz. Alınma bu sözümden. Senin kalbini bilirim, ne kadar temiz bir insan olduğuna inanırım, ama nasıl varılacağı belli olmıyan idealler göstermenin de bir kurnazlık, bir kaçamak olduğunu söylerim. Ben bir takım olayların içinde yuvarlandım, sürüldüm, idama hüküm giydim ve bütün bu yıllar içinde bir gün bile rahat yüzü görmedim. Başımdan geçenlere bakarak bir yana çekilmeyi düşünüyorum gene de... Bir takım kötülükler var, onların düzeltilmesi lâzımdır. Ben bugün yapabileceğim işlerle ilgileniyorum.»(3)

Leman Hanım onu çok doğru değerlendirmiştir:

«Dündar Beyi görüyor musun? Eski tabancasını bulsa, ihtilâl çıkaracak.»(4)

O, ateşli bir idealist olarak kalmıştır. Yeni devirde olan değişiklikleri pekâlâ anlamaktadır. Paşalık, asılzâdelik zamanı geçmiştir. Zaman bakkalların, kasapların, tüccarların çağıdır. «Para yürütüyor memleketi.»(5)

---

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 12.
(2) Aynı eser, s. 31 32.
(3) Aynı eser, s. 32.
(4) Aynı eser, s. 82.
(5) Aynı eser, s. 85.

Politik hayattan çekilmiştir. Fakat gençlere tarihten ibret dersleri vermektedir: «Dünü anlarlarsa bugünü daha iyi ederler diye düşünüyorum...»(1)

Gençlerin hayatın gerekleri özünde terbiye edilmesini istemektedir. Yeni devirde gençlerin idealsizliğini, hayvansal toplum anlayışlarını açığa vurmaktadır:

«Sosyal idealleri yok gençliğin, diyordu. Bütün iş orada. Çevrelerini, yurtlarını, kendi insanlarını düşünmüyorlar. Kendilerini onlardan bağımsız sayıyorlar. Oysa insanı sosyal hayvan diye...»(2)

Muammer'in onu kızdırmak için «Hayır insan hayvansal toplumdur» demesini şöyle cevaplandırmaktadır:

«— Bu konuşmalar hoşuma gidiyor, diyordu. Neden diyeceksin? Şu ülkenin elli altmış yıllık geçmişini iyi bilirim. Bugüne bakarken onu dünün yaratığını anlıyorum. Siz yüz yıllık bir çürümenin sonucusunuz. Bir ülke nasıl batar? Yalnız savaşlarda yenilmekle değil, elindeki toprakları başkalarına kaptırmakla da değil. Ruhça çökerek, yaşamaktan koparak batar. Enver Paşa birgün kaçıp gitti. Ne düşünüyordu o sırada biliyor musunuz? «Bu sefer yenildim. İnsanın hayatında yenmek de, yenilmek de vardır» diye düşünüyordu. O yenilgiden ne gibi ahlâk çöküntüleri çıkacağını hesaplıyacak kabiliyette değildi. Ama dünyada bunu hesaplıyacak kaç devlet adamı vardır dersiniz? Pek azdır. Çoğu futbol maçı gibi görür devlet işini. Sonra vatanları elden gider, medeniyetler çöker, Etiler, Lidyalılar, Frikyalılar nerde bugün.»(3)

O, her şeyi olacağına, ne büyük, ne de küçük işlere karışmak istemiyenlerin tutumuyla, XX. yüzyıl diktatörlüklerini açıklamaktadır.(4)

Nihayet o, ümitlerini gerçek halkçılara bağlamaktadır:

---

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 32.
(2) Aynı eser, s. 52.
(3) Aynı eser, s. 52.
(4) Aynı eser, s. 53.

«Türkiye, Türk halkını mutlu kılmayı düşünebilen insanların elinde kurulacaktır ancak.»(1)

Daha eski kuşaktan bir de Galip Bey vardır. Müteahhitlikle uğraşan birinin oğludur. Malî durumu iyi değildir. Leman Hanımın konağına iç güveysi girmiştir. Evliliği duygusuzdur. Güçlü Pakize ölünce de, konakta duygusu ile yaşamaktadır, fakat hasistir. Leman Hanımdan kopardığı parayı biriktirmiş, geleceğini düşünerek oğlu Muammer'e bir apartman almıştır. Zayıf bir karakterdir.

Muammer gelişim halinde bir tiptir. Kitabın birinci bölümünde ortamından habersizdir. Aslı itibariyle Şükrü Paşa soyu ile Galip Bey'in soyundandır. Eski zihniyette terbiye görmüştür. Hiç bir işe yaramaz. Felsefesi, her şi olacağına bırakmaktır. İnsan güçsüzdür, olup bitenleri değiştiremez. Gerçekler üzerinde düşünmez, bir şey görmek istemez. Kafasını işletmez. Ruh ve zihin tembelidir.(2) Bu itibarla o bir çok noktalarda Sabahattin Ali'nin **İçimizdeki Şeytan** romanındaki Ömer'le birleşmektedir.

Şükrü Paşa köşkünün tahliye edilmesi ve yeni apartmana taşınmalariyle Muammer'in hayatında yeni bir safha başlamıştır. O aylaklığın, temelsiz bir rahatlığın, seyirciliğin, o zamana kadar yaşadığı ortamın çirkinliğini anlamıştır. Olumlu bir insan olmak, kaybettiği kişiliğini kazanmak, güçlerini kullanmak istemektedir. Kurtuluşu, varoluşçuluk kuramına göre eyleme atılış ve kahramanlıkta aramaktadır.(3) Muammer'in denediği varoluşçuluk aklı, mantığı, aktifliği tanıyan biçimindendir. Değişen dünya ile değişmek istemektedir.(4) Daha güzel bir dünya özlemiyle yaşamaktadır. Fakat böyle bir dünyaya, özgürlüğe nasıl ulaşacağını bilmemektedir.

---

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 53.
(2) Aynı eser, s. 13.
(3) Aynı eser, s. 157.
(4) Aynı eser, s. 166.

«Daha güzel bir dünya nasıl oiur? Bunun üstüne hiç bir düşüncem yok...»(1)

Fakat artık Muammer her şeyi, kişiliğini bulmak, güçlerini uyandırmak, insanlar arasında içtenlik açısından değerlendirmektedir. Hayatındaki olaylar artık başka bir renk ve kıymet almaktadır. Ortamında samimiyetsizlik, yapmacılık, yalancılık, çıkarcılık ruhu keşfetmektedir. Aşk, aile ilişkilerine yeni bir açıdan ışık tutmaktadır. Aylâ ile aralarında içten bir aşk yoktur. O büyük annesi Leman Hanım ve Şükrü tarafından evlendirilmiştir. Kızı ona, Şükrü Paşa soyunun asılzâdeliği çekmiştir. Karşılıklı sevgi temeline dayanmıyan bu izdivaç bir alım satım meselesidir. Hattâ aşk ta yetersizdir. Birbirlerine samimi olmak, birbirlerinin kişiliklerini saymak ve güvenmek gereklidir. O, böyle içtenlik ve benliği Nesime'de bulmaktadır. Fakat onun da, münasebetlerinde bir evlenmek menfaati vardır. Kıskançlık da bu açıdan ele alınmaktadır. Zira gerçek kıskançlık, gerçek sevginin olduğu yerde vardır.

Bu açıdan onu çalışmağa başladığı burjuva avukatları ortamı ve burjuva parti hayatı da tatmin etmez. Çünkü orada da, sözlerle fiil, içle dış arasında bir bütünlük yoktur.

Bunlar genellikle onun insanlardan ümidini kesmesine sebep olmuştur. Karısı Aylâ'nın Şükrü ile gezmesinden şüphelenmektedir. Fakat o artık kızabilmekte, iradesini kullanabilmektedir. Hattâ Şükrü'ye kurşun çekmiş, fakat vuramamıştır. Bundan sonra da onları apartmanından kovmuştur.

Muammer'in başka bir dünya tasavvurları çok genel ve soyuttur. O şuna inanmaktadır:

«Bir gün elbet bu koşullar değişecektir. İnsanlar birbirlerini sevecek, hayata, doğaya daha içten bağlanacaklar. Ben bir süprüntüyüm, atılmam lâzım bir yana. Suçlu kim? Onu da bilmiyorum. Ailemi suçlamaktan da bir

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 159.

kazancım olmaz, bununla kendimi aldatmıya kalkmıyacağım.»(1)

«Yalancılıktan inanıyor, yalancılıktan seviyor gibi yapmam ben. Herkesin böyle olduğunu iddia etmek için elimde yeter bilgi ve belge yok. Yalnızca kendimi biliyorum, o kadar. Çalışma hayatı da kurtaramadı beni.» (2)

Muammer aylaklardan kurtulmuştur. Fakat gerçek özgürlüğe erememiştir. Tekrar ümitsizliğe düşmesi ve bir buhran geçirmesinin başlıca nedenleri, tasavvurlarının ve yeni bir dünya anlayışının soyut oluşudur. Varoluşçuluk insanlara toplumun ve kişinin karşılıklı ilişkilerini doğru bir aydınlıkta verememektedir. Tam tersine, meselelerin doğru çözülmesine engel olmaktadır.

Muammer kişilik ve özgürlük meselelerini salt psiko - etik plânda incelemektedir. Okuduğu edebiyattan insanoğlunun en temelli gücünün «Bıkmadan aramak... Bulamayacağımızı bilsek de aramak»(3) olduğuna kapılmıştır. İnsanoğlunun durmadan aramak gücü, değiştirmek düşüncesiyle tanımlanmaktadır: «Birinci kadın, ikinci kadın, üçüncü kadın... Birinci dünya, ikinci dünya, üçüncü dünya...»(4)

Anlaşıldığı gibi Muammer, özgürlük meselesini, toplumun ve kişinin gelişimi meselelerini, toplumun somut tarihsel gelişimine, toplum düzenine, sosyo -politik ve sosyo - ekonomik sisteme bağlamamaktadır. Bundan ötürü bocalamaktadır. İkinci bir buhran geçirmektedir.

Şükrü, fakir asıllı bir aydındır. Şükrü Paşa konağının aylakları arasına katılmıştır. Sanatkâr hevesleri vardır. Aylaklığı tufeyliliği reddetmektedir. Burjuva toplumunu tenkit etmektedir. Bunalımcılığı kabul etmemektedir.

---

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 214 - 215.
(2) Aynı eser, s. 214.
(3) Aynı eser, s. 165.
(4) Aynı eser, s. 165.

Gerçek anlamcılığı aramamaktadır. Fakat onun anlayışlarında yapıcı taraf yoktur. Roman kahramanlarından biri onu haklı olarak anarşistlikle itham etmektedir. O bilimsel bir dünya görüşünden henüz çok uzaktır.

Aylânın başlangıçta Anadolu'ya gitmek, halka hizmet etmek plânları vardır. Fakat o, asilzâdelik ve kibarlık hayranlığına kapılarak sevmediği bir gençle evlenmiştir. Sonra aylakların arasında onlar gibi olmıya başlamıştır.

Nesime, aylakların arasında, doğasına en sadık kalmış, oldukça samimi bir insandır. Fakat hayatta maddî bir dayanağı yoktur. Okumakla güvenliğini kazanmak istemektedir.

Aylaklar'daki aktör Naci, biraz Dostoyevski'nin başaramıyan, fakat sanat ateşiyle yanan sanatçılarını hatırlatmaktadır. Özgün bir roman kişisidir. Eserde birkaç defa Muhsin ismi geçmektedir. Bu herhalde Muhsin Ertuğrul olacaktır.

Melih Cevdet bu romanıyle Türk edebiyatına önemli tipleri kazandırmıştır.

Güçlü bir eser olan **Aylaklar,** bir bütün meydana getiren iki ayrı bölümden ibarettir. Birinde olaylar, Şükrü Paşa konağında cereyan etmiş, eski zihniyetin direnişi ve tasfiyesi, eski devir asılzâdelik kalıntılarının son çöküntü tasvir edilmiştir. Aynı zamanda roman kişileri toplu olarak tanıtılmıştır. Diğerinde olaylar Galip'in satınaldığı apartman katına aktarılmıştır. Kişilerin bir kısmı daha birinci bölümde sahneden çekilmiştir. Kimisi de ikinci bölümde, ölümlerinden önce geri plâna alınmıştır. Eski tarz hayat ve düşünüşün çözülüşünden sonra yeni ufuklar, yeni idealler, yeni bir hayat tarzı arıyan Muammer ileri çıkmıştır. Olaylar, onun gözüyle, yaşantı ve düşünüşüyle verilmiştir. Bunun sonucunda, ikinci bölüm not defteri biçimini almıştır. Burada artık hareket vardır. Aile, çalışma gibi önemli safhalarda Muammer'in karakteri denenmiştir.

Aylaklar serüven romanı değil, karakter romanıdır. Nitekim eserin merkezinde kişiler vardır. Bunlar büyük bir ustalıkla işlenmiştir. Psikolojileri düşünceleriyle olduğu kadar, ayrıntıları ve dış ifadeleriyle de tasvir edilmişlerdir. Karakterlerin belli özellikleri ele alınmış ve kuvvetle belirtilerek kısa, fakat özgün ve dolgun serüvenlerle desteklenmişlerdir. Sosyal, milli ve beşeri çizgiler bir kül halinde kaynaşmıştır. Yazarın en büyük başarılarından biri, kişileri birer tip olduğu kadar, özgün birer fert olarak da belirlemesidir. Bundan önce Türk edebiyatında çeşitli dönemlerinde tiplerin fikir, felsefe, psikolojik yönleri tahlil ve tasvir edilmiştir. Söz gelişi Sabahattin Ali roman kişilerinin fikir ve psikolojik yönü üzerinde, S. Kocagöz toplumsal politik yanları üzerinde durmuşlardır. Bu da onların yazarlık özelliğine, romanlarında işledikleri problemlere uygundur. Melih Cevdet bunlara fert çizgilerini, bireysel özgünlüklerini daha fazla katmıştır. Bu da kişilere renk, çeşitlilik kazandırmaktadır. Belki de bundan dolayı yazarın roman kişileri, âdeta hayattan alınıp ta, oldukları gibi canlı, olumlu ve olumsuz özellikleriyle esere sokulmuş izlenimini bırakmaktadır. Bu da bir derece yazarın tiyatro sanatiyle uğraşmasına bağlı olsa gerek. Onun roman kişileri sahne eserlerinin kişilerini andırmaktadır. Bir bakımdan Melih Cevdet, Türk romanını tiyatro gelenekleriyle kaynaştırmıştır. Tabii roman türünün yasalarını bozmadan.

Melih Cevdet romanında ekzistansiyalizm edebî akımının bazı ifade araçlarını da kullanmıştır. Bu daha fazla eserin ikinci bölümünde,. kahramanının anlayışlarına yatkın bir biçimde yapılmıştır. O, eski devir zihniyet ve yaşama tarzını, varoluşçuluk kuramlarını deneyen Muammer'in gözüyle eşyalaşma, ruhsuzlaşma, silikleşme açısından vermiştir. Şükrü Paşa konağı, eski düşünüş ve yaşamın, Galip'in apartmanı da burjuva zihniyet ve hayatının sembolü halini almışlardır. Bilhassa Muammer'in günlük yazması, aldığı tabanca ve tabancayı kullanmak

denemeleri, varoluşçuluk edebiyatının ifade araçlarında yer almaktadır. Bunlarla, Muammer'in benliğini araması, doğal varlığını bulması, kişiliğini ve güçlerini yaratması çabası arasında bir ortaklık vardır. Bu bir analojidir. Şu satırlar bunu açık olarak göstermektedir:

Tabanca «Tembelliğimin, işe yaramazlığımın, pasifliğimin, korkaklığının tanığı o.»(1)

«Onu kullanmam (yani tabancayı - İ. T.) kendimi kullanmam demektir. Çünkü ben bugüne kadar bir eşya gibi bir kenarda kalmışım, kendimi işe yarar kılmamışım. Oysa işe yaramıyan bir tabanca... Tabanca değildir o. Ben de insan değilim. Bir hayal içinde yaşadım bugüne kadar. Herkes gibi, yani bizim evdekiler gibi. Bir hayal içinde...»(2)

Aylaklar romanı temiz bir dille yazılmıştır.

(1) Melih Cevdet, Aylaklar, s. 158.
(2) Aynı eser, s. 158.

FAKİR BAYKURT

YILANLARIN ÖCÜ

ve

IRAZCANIN DİRLİĞİ

Fakir Baykurt'un(1) **Yılanların Öcü** (1958) ile **Irazcanın Dirliği** (1961) romanları çıkar çıkmaz Türk toplumunda keskin ve karşıt tepkiler uyandırmıştır. Demokrat Parti rejimi zamanında yazar, «Cumhuriyet» gazetesinde yazdığı röportajları ve **Yılanların Öcü**'nden ötürü, Maarif Bakanlığında masa başı işine getirilmiş, sonra da Bakanlık emrine alınmıştır.(2) Birinci romanı mahkemeye verilmiştir. Bu münasebetle yazar şu açıklamada bulunmuştur:

---

(1) Fakir Baykurt 1929'da Burdur'un Yeşilova ilçesinin Akçaköy'ünde doğmuştur. Asıl ismi Tahir Veli'dir. Altı kardeşten, ikincisidir. Dokuz yaşında iken babasını kaybetmiştir (1938). Bundan dolayı, devam ettiği Akçaköy okulunun üçüncü sınıfını bırakmak zorunda kalmıştır. Bir süre, Sarayköy Durhaniyesinde dayısının yanında kalmış, dokumacılıkta çalışmış, dağlarda kereste çekmiş, kanal açan mühendislere temiz su taşımıştır. Üç yıl sonra köyüne dönerek, ilkokulu tamamlamıştır. Gönen Köy Enstitüsünü bitirmiştir (1944 - 1948). Ortaokul Türkçe öğretmeni olmuştur. Askerliğini, Konya Assubay Ortaokulunda Türkçe öğretmeni olarak yapmıştır. Maarif Bakanlığına alınmış (1960). 27 Mayıs Devriminden sonra, Ankara İlköğretim müfettişi olmuştur.

Fakir Baykurt'un «Çilli» (1955), «Efendilik Savaşı» (1959), «Karın Ağrısı» (1961), «Cüce Muhammet» (1964), «Kerem ile Aslı» (1964) adlı hikâye kitapları yayınlanmıştır. Dört romanı vardır: «Yılanların Öcü» (önce tefrika edilmiş. 1959 da kitap düzeninde çıkmıştır,) «Irazcanın Dirliği» (1961) «Onuncu Köy» (1962) «Amerikan Sargısı» (1967.) «Efkâr Tepesi» (1960), makale ve röportaj kitabıdır. Ayrıca çocuk hikâyeleri kitapları da yayınlamıştır.

(2) Bk. Efkâr Tepesi, NPY, Sofya, 1965, s. 144 - 148.

«— «Yılanların Öcü» müstehcen yayım suçu ile mahkemeye verildi. Kahramanlardan birinin anlattığı bir fıkrayı ele alarak bu suçlamayı yaptılar.

Anlatımda fıkralar, atasözleri, deyimler, maksadı biraz daha kuvvetlendirmek için kullanır ve daha çok bunların şekline değil temsil ettiği fikre bakılır, ona göre hüküm verilir. Şekilce müstehcen gibi görünen bir fıkra, temsil ettiği fikir bakımından müstehcen değilse, suçlama yanlış olur. Kaldı ki, dünyanın her tarafında sanat eseri bir bütün olarak düşünülür. İçinden bir parça çıkararak suçlama yapılmaz. Eğer böyle yapılırsa, hiçbir kitap kolay kolay yakasını kurtaramaz. Hattâ kutsal kitaplar bile... Ama bence bu hiç önemli değil. Zaten takipsizlik kararını da çoktan aldım.»(1)

27 Mayıs 1960'tan sonra filme çekilen eserin (1962) uzun zaman oynatılması yasak edilmiştir. Gericiler, yazara ve eserlerine durmadan saldırmışlardır.

Fakat kamu oyu yazarın ilk eserinin acemilik izlerine rağmen bunları çok iyi karşılamıştır. Tanınmış tenkitçi realist Türk yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu şöyle demiştir:

«Fakir Baykurt'un **Yılanların Öcü** adlı romanı bize köy hayatının ilk tam levhasını çizmiş olmak bakımından değerli görünmüştür. Bunda, aynı zamanda, yazarın memleket meselelerini heyecanla ifade edişi, yaşayan kişi yaratmakta kudreti de eserine edebî kıymet vermektedir.»

Demokrat deneme yazarlarından Sabahattin Eyüboğlu eseri şöyle değerlendirmiştir:

«Yılanların Öcü, köy gerçeğini derine giden bir görüş, yaşayan akı karası dengeli insanlarla ne gürbüz, diri, renkli bir dille veriyor. Fakir Baykurt acemiliklerini hoş gördürecek kadar cömert ve yüklü bir roman dünyası getiriyor.»

---

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, İst. 1960. s. 44.

Savaş sonrası döneminin Türk roman ve hikâyesinin Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Haldun Taner gibi temsilcileri Fakir Baykurt'u müdafaa etmiş, kendisine destek olmuş ve eserlerine büyük değer vermişlerdir.

Yılanların Öcü, haklı olarak, 1957/1958 yılı Yunus Nadi armağanını kazanmıştır.

Fakir Baykurt'un eserleri yurt dışında,(1) bilhassa Bulgaristan'da günü gününe tanıtılmış, sonra da Türkçe (2) ve Bulgarca olarak yayınlanmış ve üzerinde araştırmalar yapılmıştır.

Fakir Baykurt'un **Yılanların Öcü** romanı ilkönce «Cumhuriyet» gazetesinde tefrika edilmiş (1958) ve sonra da kitap olarak çıkmıştır (1959). Yazar, eserine yazdığı bir otobiyografisinde şu açıklamada bulunmuştur:

«Köy öğretmenliği günlerinde yazmağa başladığım bir seçmeyi 1955'te Yeşiltepe yayınları arasında «Çilli» adiyle bastırdım. «Çilli» basılmış ilk kitabımdır. **Yılanların Öcü** ikincisidir. Basılmamış iki romanım, bir şiir, bir hikâye kitabım vardır. Şimdi, **Onuncu Köy** diye bir romana çalışmakta ve hikâyeler yazmaktayım...»(3)

1959'da yapılan bir mülâkatta da şöyle demiştir:

---

(1) Yılanların Öcü (1964) ve Onuncu Köy (1967) Rusça yayınlanmıştır.

(2) Fakir Baykurt, Yılanların Öcü, NPY, Sofya, 1961, s. 208. Irazcanın Dirliği NPY, Sofya, 1964, s. 206; Onuncu Köy NPY, Sofya, 1963, s. 294; Efkâr Tepesi NPY, Sofya, 1965, s. 148.

Sofya Üniversitesi Batı Filolojileri Fakültesi «Orientalistika» kürsüsünde, yazarın yaratıcılığında köy problemi üzerine yönetmenliğimde bir diploma tezi müdafaa edilmiştir.

1966 yılında Sofya Üniversitesi Batı Filolojileri Fakültesinde Fakir Baykurt'un yaratıcılığı, Şarkiyat talebelerinin bilimsel konferansının konusu olmuştur. Bir raporda 8-10 bilimsel bildiri okunmuştur.

(3) Fakir Baykurt, Yılanların Öcü, Fakir Baykurt Hakkında Biyografik Notlar, s. 3.

«— **Onuncu Köy** adındaki romanımı bitirmek üzereyim. Dergilerde çıkmış ve çıkmamış hikâyelerimden bir seçmeyi yakından kitap haline getireceğim. Ayrıca yirmi kadar makale ile uzunca bir gezi yazısını da bastıracağım. Adı **Efkâr Tepesi** olacak.»(1)

Fakir Baykurt nesir alanına hikâyeci olarak girmiştir. Hikâyecilik kabiliyetini bir süre denedikten ve hikâyecilik türünün iç ve dış unsurlarını benimsedikten sonra romancılığa geçmiştir. Yazarın birinci romanı **Yılanların Öcü**'nden hemen sonra daha 1959'dan önce, henüz yayınlanmamış iki romanı vardır. Bunlardan biri, hiç şüphesiz, **Irazcanın Dirliği**'dir. Roman 1960'da Ankara'da tamamlanmıştır. Bundan sonra da, **Onuncu Köy** romanı üstünde çalışmıştır. Bu eserlerin aynı zamanda yahutta kısa arayla yazılmasının, yazarın o zamanki toplumsal ve estetik anlayışlarının bütününü açıklamak bakımından büyük önemi vardır.

Fakir Baykurt, pek çok Türk yazarlarından farklı olarak, aslı itibariyle, az topraklı, fakir köylü ailesine mensuptur. İtiraf ettiğine göre, «Ailemin geçimi çiftçilik üzerinedir. Elli dönüm ya çıkar, ya çıkmaz - iki tarlamız vardır.»(2)

Fakir Baykurt'un çocukluğu ve gençliği, Anadolu köylüleri arasında geçmiştir. Gönen Köy Enstitüsünü bitirdikten sonra da, Burdur'un Yeşilova ilçesi köylerinde öğretmenlik yapmıştır. Okuduğu veya öğretmenlik yaptığı Gönen, Ankara, Sivas, Hafik, Konya, Şavşat bölgelerinde köylünün yaşayışını, hayat tarzını ve geleneklerini yakından görmüştür. İşte halkın yaşamından edindiği zengin izlenimler, eserlerinin özünü teşkil etmektedir. Yazarın yaratıcılığında köy konusunun geniş yer almasını bununla

---

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 44.

(2) Fakir Baykurt Hakkında Biyografik Notlar, s. 3.

açıklıyabiliriz. Köy - şehir romanı tasnifi üzerinde duran yazar itiraf etmektedir:

«—...Köy şehir diye bir ayırma yapmak romanda hem doğru değil, hem gerekli değil. Roman diye bir şey vardır. Bunun da konusu insandır, insanın çevresidir. Her yazar, yaşadıklarını, bildiklerini, bunlar üzerine tasarladıklarını yazmak ister. Ben köyde yaşarım, köyü bilirim. Bunun için konusu köy insanları olan romanlar yazıyorum. Şehri bilen yazarlar da şehri yazıyorlar. Doğru olan da budur. Köy konulu romanlar yazmak, birtakım yazarlara göre bir heves şeklinde anlaşılıyor. Bu hevese kapılan şehirli yazarlar, hiç de gerçek olmıyan sahte eserler veriyorlar. Bunlar bildiklerini yazsalar emeklerini ziyan etmemiş olurlar. Çünkü şehirlerde de insan vardır, hayat vardır. Şehrin de gerçekleri, meseleleri vardır.»(1)

Fakir Baykurt Türk köylüsünün ağır hayat ve problemlerini eserlerinde bilinçle işlemektedir. Köy probleminin büyük önemi anlıyan yazar, köyün acı gerçeklerini yansıtan gerçekçilere saldıranlara şöyle cevap vermektedir:

«— Varsın karşılamasınlar. Onlar iyi karşılamıyor diye bu iş duracak değil. Her milletin edebiyatında gerçekçi yazarlar yetişmiştir. Bizim gerçekçi yazarlarımız da kendi gerçeklerimizi vereceklerdir. Gerçekçi edebiyat, hayatla ilgisini koparmıyan edebiyattır. Köy yazarlarına saldırmak yanlıştır. Asıl uğraşılacak olan, gerçekleri değiştirmektir. Türk köyü, bugün, hâlâ her türlü lâfın dışında, perişandır. Birçok köylerimizde insanların yemesi yeme, yatması yatma değildir. İnsan onuru ile bağdaşmıyacak bir yaşayışları vardır. Gören göz, duyan kulak ve öteki insanlardan biraz daha hassas olan sanatçı, bunlara acaba nasıl sırtını dönebilir? İşi gücü bırakıp aylak insanlar üstüne bir takım edebiyat numaraları yapmak istiyenler yol-

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 42.

larına devam etsinler... Biz de çalışan 40 bin Türk köyünün acısını, çilesini sesimizin yettiği kadar duyurmaya çalışalım. Bu, bizim için hem haktır, hem görevdir.(1)

Fakir Baykurt **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği'**nde işte Türk köylüsünün acılarını, sızılarını, Türk toplumunun çıplak gerçeklerini haykırmıştır. Gericilerin saldırılarına uğrıyan yazarın eserlerindeki Türk köyü manzarasının Türkiye gerçeklerine uygun olduğunu, hattâ Türk köyünün bugünkü durumunun daha da perişan olduğunu bizzat, 27 Mayıs 1960'tan sonra Cumhurreisi olan Cemal Gürsel itiraf etmiştir. Çünkü yazar, Anadolu'nun, nispeten daha gelişmiş bir bölgesini ele almıştır. Başka bölgelerde, sözgelişi Doğu ve Orta Anadolu'da durum daha da ağırdır. Türkiye'nin birlik göstermiyen çeşitli bölgelerini ve bunların edebiyatta yansıtmasını gözönünde bulunduran Türk Yazarı Samim Kocagöz yazmıştır:

«— Memlekette standart bir hayat seviyesi yoktur. Batı Anadolu'nun, Orta Anadolu'nun, Güney'in, Doğu'nun şartları birbirinden farklıdır. Orhan Kemal Güney Anadolu'yu, ben Batı Anadolu'yu, Mahmut Makal röportaj şeklinde Orta Anadolu'yu vermiştir. Bu şekilde memleketimiz yamalı bir bohça şeklinde ancak parça parça verilebilmiştir...»(2)

Samim Kocagöz, Fikret Otyam ile bir tartışmada bunu daha açık bir tarzda aydınlatmıştır:

«Eskiden beri, okuyucularımdan aldığım mektuplarda, arkadaşlarımın dilinde hep şu soru var: Sen mi, Orhan Kemal mi, yoksa Mahmut Makal mı doğru söylüyorsunuz?... Yazılarımızda ortaya koyduğunuz köylü tipleri birbirine hiç benzemiyor! Hani demek isteniyor ki, hanginiz uyduruyor?... Bu soruyu soranlar arasında öyleleri

---

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 42 - 43.

(2) Aynı eser, s. 125.

var ki, şaşarsınız. Sayın Yaşar Nabi, 11 Mart 1950 tarihli mektubunda beni köyü tanımamakla, şehirli bir yazar olmakla suçlandırdı. Şehirli bir yazar olmak suçsa... Fakat benim yarı ömrüm kasabada ve köyde geçer. Ege bölgesini tanıyanlar, benim, meselelerimi ortaya koyduğum, tiplerini, ahvallerini çizdiğim hemşerilerimi yadırgamıyorlar. Mahmut Makal'ın köylerinde radyo, şeytan işidir. Benim köylerimde radyo köy kahvesinde hattâ bazı evlerde tabii bir ihtiyaçtır. Benim köylerimde her gün kahvelerde gazete okunur. Siz, bu misali gözönünde tutarak varın kıyas eyleyin... Memlekette standart bir hayat seviyesi yoktur dediğim zaman bu noktayı kastetmiştim Memleketin dört bir bucağını işleyen yazar arkadaşların eserlerini yamalı bohçaya bundan benzettim...»(1)

Fakir Baykurt'un **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'nde olaylar, Türkiye'nin, diğer bölgelere oranla daha gelişmiş olan, Batı Anadolu'ya yakın bulunan Güney bölgelerinde geçmektedir. Böyle olmakla beraber, orada da köylü ağır bir hayat yaşamakta, sosyal karşıtlıklar artmakta ve temel üzerinde sınıf kavgası kızışmaktadır.

İdeolojik - estetik anlayışları gelişim halinde olan Fakir Baykurt **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'nde meseleleri halkçılık açısından aydınlatmaktadır. Onun halkçılığı, inkılâpçı demokratizme çok yakındır. Bu açık olarak, **Onuncu Köy**'de görülmektedir. O, topraksız, az topraklı, orta topraklı, emek köylülerinin, halkın çıkarlarını müdafaa eden bir yazardır. O köylüyü topraklandıracak köklü bir toprak reformu taraftarıdır. Emekçilerin, toprak ağa ve beyleri tarafından sömürülmesine karşıdır. Dinsel gericilikle ve her türlü irtica ile savaşmaktadır. Halkı demagoji, yalanla aldatan burjuva partilerini ifşa etmektedir.

Yalnız yazar uzun bir süre, yeni tipte bir aydınlık-

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 129.

çılığa, köy enstitücülüğüne tutkun kalmıştır. Köyün ıslahının, toplumun değiştirilmesinin öğretim, okul yoluyle mümkün olacağına inanmıştır. Hiç şüphesiz öğretimin. okulun, Türk köylüsünün, Türk halkının uyandırılması, eğitimi ve bilinç kazanmasında çok büyük önemi vardır. Bilhassa, 1940 ile 1956 yıllarında uygulanan köy ensitücülüğü, köy gençlerinin bir kısmına öğretim temin etmiş, onlara bilgiyle beraber köy ekonomisinin kalkınmasına hizmet edecek, ekonomik alışkanlıklar kazandırmış, bir biçim politeknik okul vazifesini görmüştür. Bu zamanı için ilerici bir hamledir.(1) Fakat bu anlayış bazı ortamlarda, bilhassa enstitü mezunları arasında, Türk köyünün yalnız köy ensitücülüğü ile modernleştirilebilineceği, varlıklı bir yaşama varılabilineceği ütopisini doğurmuştur. Köy enstitücülüğünün kurucularından Tonguç şöyle yazmıştır:

«Köy enstitüleri asfalt yolları ve yeni yapıları ile modern köyler olarak kurulmuştur.» «Toprakla insan, vatandaşla iş, servetle vatandaş arasındaki münasebetleri» ahenkli bir biçimde kullanabileceğini ümit etmektedir.

Köy Enstitüsü mezunu olan yazar Fakir Baykurt, anlayışlarında Tonguç'un anlayışlarından daha ileri gitmiştir. O, köy enstitücülüğünü, toprak reformu gibi, başka toplumsal ekonomik ve politik değişmelerle bağlandırmaktadır. Zira meselenin bu yöne, ilerici Türk basınında geniş olarak tartışılmaktadır.(2) Fakat Fakir Baykurt'un **Yılanların Öcü** ve **Irazcanın Dirliği'**nde olduğu gibi, diğer eserlerinde de, Köy enstitücülüğünün rolünün arttırıldığı görülmektedir. O bu alandaki toplu görüşlerini şöyle ileri sürmüştür:

---

(1) Bu konuda şimdilik en güzel bilimsel araştırma. Fay Kirby'nin eseridir: «Türkiye'de köy enstitüleri», Colombia Üniversitesinde yapılmış doktora tezi, İmece Yayınları, Ankara, 1962.

(2) Bk. Dr. Turhan Tokgöz, Tek Başına Köy Enstitüsü Yetmez, Yön, 17 Nisan 1963, s. 7.

«— Türk köyünün kalkınması, yani Türkiye'nin kalkınması, köklü bir toprak reformu, dinin devlet işlerinden ve gündelik politikadan ayrılması, bir de ilk öğretimin başarılması ile mümkündür. İlk öğretimden sonra köy çocuklarını orta ve yüksek öğretim kaynaklarına kavuşturmak da bizim temel dâvalarımızdan biridir. Bunlar yapılmadıkça sanatta, siyasette ve idarede hasretini çektiğimiz canlanma gerçekleşmez. İki kere iki dört...»(1)

Fakir Baykurt'un anlayışları, en derin, en halkçı nitelikte bir platformdur. Bu program, kapitalist Türkiye'de, ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel alanda demokrat güçlerin tek cephe halinde birleşmeleri için yürürlüğünü muhafaza etmektedir. Fakat bir platform, ilerici hareketin bir safhasını teşkil etmektedir. Bunun uygulanması sonucunda, burjuva demokratik inkılâbının ödevleri yerine getirebilecektir. Emek insanlarını kapitalist sömürüsünden ve her türlü baskıdan yalnız sosyalizm kurtarabilir. Sömürücü ekonomik, toplumsal ve politik sistemin değiştirilmesi, yeni bir toplum düzenini kurulmasiyle mümkündür.

Böyle olmakla beraber, Fakir Baykurt'un **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği** eserlerinde gerçeklere ışık tuttuğu bölümler, zamanı için çok ilericidir, çok olumludur. Eleştirel gerekçiliğin eriştiği en yüksek safhalardandır. Bu itibarla, Türk edebiyatında eleştirel gerçekçiliğin gelişiminde büyük hizmetleri olmuştur.

Fakir Baykurt, köy problemlerini ve gerçeklerini canlandıran ilerici Türk yazarlarının olumlu geleneklerini, yeni toplumsal ve ideolojik bir temel üzerinde devam ettirmiştir. O köy konusunda yazılmış eserler üzerinde durarak demiştir:

«— Niğde valisi Ebubekir Hâzım'ın «Küçük Paşa» sını ilk ciddî çalışma olarak görüyorum. Türk köyünün

---

(1) **Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız, Ne Diyorlar**, s. 43.

gerçeğini akı karasile ilk olarak Ebubekir Hâzım yazmıştır. «Küçük Paşa», dili düzeltilse bugün hem ilgi ile okunur, hem de edebiyatımıza faydalı olur, şehirli ve köylü yazarlarımıza gidilecek doğru yolu gösterir. «Yaban» üzerinde de durmak gerek. Biz «Yaban»ı okuyarak yetiştik. «Yaban»dan geliyoruz. Bu roman, kurtuluş kavgamızın köy çevresinde geçen iyi bir destandır. Ayrıca Sabahattin Ali'nin hikâyeleri, **Kuyucaklı Yusuf**'a, Orhan Kemal'in **Bereketli Topraklar**... «Yaşar Kemal'in **Bebek** hikâyesi, **İnce Memed'i,** Samim Kocagöz'ün **Bir Şehrin İki Kapısı** önemli saydığım eserlerdir. Mahmut Makal'ın **Bizim Köy**'ü de bir roman olmadığı halde yukardakiler kadar değerlidir.»(1)

Fakir Baykurt yalnız köy konuları işleyen yazarlarla yetinmemiş, genellikle Türk edebiyatının olduğu gibi, dünya edebiyatının da kazançlarından yapıcı biçimde faydalanmıştır. Yazar beğendiği yerli ve yabancı sanatkârlar hakkında demiştir:

«Yukarda birkaçını söyledim. Bunlardan başka bizden Evliya Çelebi'yi, Halikarnas Balıkçısı'nı, Sait Faik'i, yabancılardan da Gogol'ü, Caldwell'i, Gorki'yi, Cervantes'i, Homer'i, Dostoyevski'yi severek okurum.»(2)

Devamla şairlerden de:

«Bugünkülerden Oktaf Rıfat ve Başaran'ı»... saymıştır.(3)

Fakir Baykurt'un **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği** romanları Türk toplumunun en yeni zamanlarına hasredilmiştir. Olaylar Demokrat Parti idaresi yıllarında geçmiştir. Bu eserler, gerilemelerle, CHP zamanına kadar uzansa da, özellikle, 1950 - 1957 dönemini kapsamaktadır.

---

(1) Mustafa Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 42.

(2) Aynı eser, s. 44.

(3) Aynı eser, s. 44.

Yılanların Öcü ile **Irazcanın Dirliği**'nde, Demokrat Parti zamanındaki toprak ilişkileri yansıtılmaktadır. İkinci Dünya Harbinden sonraki dönemde Türk köyünde sosyal tabakalaşma ve sınıf ayrılaşması süreci derinleşmiştir. Bunun sonucunda toprak reformu meselesi temelli meselelerden biri olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, 27 yıllık iktidarı zamanında, esaslı bir toprak reformu yapmamıştır. Ancak 1945'de artan sosyal karşıtlıkların baskısiyle, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu kabul edilmiştir. Bazı vakıf topraklarının, köy veya şehir makamlarının, devletin olup ta istifade edilmiyen arazinin taksim edilmesi belirtilmiştir. 500 hektardan, bazı hallerde de 200 hektardan yukarı olan toprakların satılması, 17. maddeye göre de, feodal köy işletmelerinin, yarıcılıkla yahut ta başka derebey biçimlerinde kullanılan toprakların topraksız ve az topraklı köylülere verilmesi de tasarlanmıştır. Bunun amacı, kapitalist ilişkilerin gelişimine imkânlar açmaktı. Fakat bu toprak reformu kanunu da, köylülerin lehine değildi. Çünkü topraklar, köylüye para ile, satılmak yoluyla verilecekti. Onlar, ağır borçlar yükü altına düşeceklerdi, borçlanacaklardı. Bundan, köydeki burjuva faydalanacaktı. Böyle olmakla beraber, böyle bir kanun, feodal artıklarının tasfiyesinde olumlu bir rol oynıyabilirdi. Köylüyü hiç olmazsa yarıcılıktan kurtarabilirdi, durumunu nisbeten hafifletebilirdi.

Fakat CHP hükûmeti, Çiftçiyi Topraklandırma Kanununu, feodal artıklarına karşı azimle yürütememiştir. Bazı toprak, verimsiz ve işlenilmez devlet toprakları, satış yoluyla dağıtılmıştır. Topraksız ve az topraklı köylünün büyük çoğunluğunu topraksız kalmıya devam etmiştir. Kısmen tatbik edilen toprak kanunu, köy burjuvazisinin hesabına yaramıştır. Emekçi köylüler borca girmişlerdir.

1950'de iktidara gelen Demokrat Parti gerici bir köy politikası gütmüştür. O, şehirde, meydana gelmekte olan büyük, tekelci, sanayi, finans ve tüccar burjuvazisinin çıkarlarını müdafaa ettiği gibi, köyde de toprak ağalarının

menfaatlerini korumuştur. Büyük köy toprak burjuvazisi ile olduğu gibi, eski devir toprak işletmeleri artıkları olan gerici feodal köy ağalariyle birlik kurmuştur. Bundan ötürü. derebey toprak ağalarını korkuya düşüren, Toprak Kanununun 17. maddesi yürürlükten kaldırılmış, bunların toprakları teminat altına alınmıştır. Aynı zamanda, köyde kendine bir sosyal dayanak yaratmak istiyen Demokrat Parti büyük köy burjuva köylüklerinin çıkarlarına uygun tedbirler almıştır. Bunlara kredi verilmiş, köy mahsullerinin fiyatları yükseltilmiş v.d... Hükûmet, topraklarını satmak istiyen derebey toprak ağalarına uygun şartlar yaratmış, devlet bankalarından toprak satın almak maksadiyle 20 yıl taksitle köylüye kredi verilmiştir. Bundan pek tabii, varlıklı köy burjuvazisi faydalanmış, yer yer, köyü gönüllü terkeden feodal köy ağalarının topraklarını satın almışlar, ekonomik güçlerini arttırmışlar, burjuva köy işletmeciliğini genişletmişlerdir. Feodal yarıcılığı, derebey sömürüsü ve baskısının yerini büyük burjuva toprak sömürüsü ve baskısı almıştır. Çağdaş Türkiye'de toprak ilişkilerini inceliyen P. P. Moiseyef, Demokrat Parti'nin, büyük kapitalist köy burjuvazisine karşı politikası münasebetiyle, şunu belirtmiştir:

Köyde sınıf güçleri uyumunun değiştirilip bir derece iktidar cephesinin egemenliğinin sınıf temeli genişletilerek. büyük köylülüğün meydana gelmesi önemli sosyo-ekonomik sonuçlar doğurmaktadır: Türk burjuvazisi, köyün uç zümrelerinde, köylülerin arasında politikasını yürütmek ve onları ideolojik nüfuzu altında bulundurmak maksadiyle devamlı bir sosyal dayanak kazanmak istemiştir.

İşte Fakir Baykurt **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'nde Türk köyünde, Demokrat Parti idaresi zamanındaki bu çok önemli toplumsal ekonomik, politik ve ideolojik süreci tasvir etmiştir. Romanlarında olaylar bu temel, bu fon üzerinde yürütülmektedir.

Burdur ilindeki 80 evlik Karataş köyü, **Yılanların**

Öcü romanındaki olayların başladığından 7 yıl önce, Necip Ağa'nındır. O zamana kadar o bir derebey toprak ağası olarak yaşamıştır. Köyün sahip olduğu topraklarını, derebey usulü yarıcılıkla işletmektedir. Köylünün çıkardığı mahsulün yarısını ağa almaktadır. Hükûmetin temin ettiği kolaylıklardan faydalanan Necip Ağa çiftliğini ortakçılarına 500.000 liraya satmıştır. O parasını bankadan almış, köylüler de bankaya belli bir süre borçlanmışlardır. Köylüler, yüksek faizli bu borcu ödemek için varını yoğunu satmışlardır. Böylelikle, köyde toprak meselesi, topraksız ve az topraklı köylülerin menfaatine uygun bir biçimde, parasız dağıtılmamış, derebey ağasının çıkarlarına yatkın bir şekilde, parayla satılmak yoluyle çözülmek istenmiştir. Fakat köylü, derebey sömürüsünden kurtulduğundan da memnundur. Roman kişilerinden Kara Bayram bu münasebetle şöyle demektedir:

«Yarıcılıktan kurtulduğumuz yeter ulan! Ya gene bu üç evleği eksek, kaldırdığımızın yarısını ağaya versek? Yılda yirmi dönüm nadas, yirmi dönüm ekin, ondan kalanın da yarısını ağa bölse daha mı iyiydi?»(1)

Köyde derebey toprak ağalığının, feodal çiftlikçiliğinin satın almak yoluyle kaldırılması, köylüler arasında sosyal tabakalaşmasını ve sınıf kavgasını kaldırmak şöyle dursun, tam tersine, yeni toplumsal temel üzerinde derinleştirmiştir. Derebey toprak ağasının yerini büyük topraklı köylü Muhtarı almıştır. O çiftlikçinin evini 10.000 liraya almıştır.(2) Köyün en verimli, en güzel topraklarını elinde bulundurmaktadır. Yalnız 70 dönüm arpa ekili tarlaları vardır.(3) Köylüleri zorla, bedava tarlalarında çalıştırmaktadır. Diğer köylüler de, ekonomik güçlerine göre, çiftlikçiden tarla alabilmişlerdir. Kara Bayram, 3.000 liraya ancak 3 evlek sulanır toprak, 40 dönüm kötü

(1) Fakir Baykurt, Yılanların Öcü, s. 18.
(2) Aynı eser, s. 39.
(3) Fakir Baykurt, Irazcanın Dirliği, s. 64.

toprak alabilmiştir.(1) Borcunu yedi yılda bankaya ancak ödeyebilmiştir. **Yılanların Öcü** romanının «Arzuhal» başlıklı XIX. bölümünde, köyün sosyal tabakalaşması açık olarak belirlenmiştir. Irazca, köyü ziyaret edecek kaymakama şöyle tanıtmaktadır:

«Bak anam, sana gözel gözel açayım. Köy sırrı emme, sen bizim sırdaşımız ol. Sır arkadaşımız ol. Seksin evli Karataş'ın üç evi eyidir. Her üçüne de kadı gelse karşılanır, ağırlanır. Yağı tuzu, eti südü bulunur bunların... Yedi evi de şöyle böyle. Bunlar da eyi sayılır... Bu yedinin altında bir elli ev var ki, bir babucu dört kişi ortak geyer. Ölmüyecek kadar kaldırırlar, ölmüyecek kadar yerler. Biz onlardanız. Irazca dedin mi, Kara Bayram dedin mi, biziz, onlardanız. Bizim altımızda da yirmi kadar bir ocak tüter ki, gör ne ocak, ne ocak!... Ocak demeğe dil varmaz. Ocak demek caiz değildir. Ocaklarının nasıl tüttüğünü bilen bilir! Açlıktan nefesleri kokar emme nasıl kokar? Gine bilen bilir!... Şimdi tosunum, bunu dememden sebep, bizi anlasınlar... Tepedeki üç haneden birini körüp Karatav'ın hepisi böyle sanmasınlar. İnsan dediğin türlü türlüdür. Hani, yer damar damar, insan millet millet derler, köylü de boy boy. Türlüsü var...»(2)

Anlaşıldığı gibi, topraksız ve az topraklı köylülerin yalnız bir bölümü biraz toprak edinmiştir. Diğer bölümü yine topraksız kalmıştır. Çiftliğin büyük kısmı, köyün zenginlerinin eline geçmiştir. Topraksız ve az topraklı, hattâ orta topraklı köylülerle yeni türemiş büyük toprak köylüleri arasında kavga bütün sertliliği ile devam etmektedir. **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'nin de konusunu bu teşkil etmektedir. Birinci romanın başlığı da bununla bağlıdır. Bunun üzerine duran Sovyet eleştirmecisi L. N. Starostof kaydetmektedir:

«Bayram karısına ailelerinin bir efsanesini anlat-

(1) Fakir Baykurt, Yılanların Öcü, s. 18.
(2) Aynı eser, s. 138.

maktadır. Bayram'ın cinsi ötedenberi yılanlarla kavga etmektedir. Zaman zaman soylarından biri yılan öldürmektedir, bundan ötürü bu mahlûklar mutlak sülâlelerinden birinden öç almaktadırlar. (Romanın sonunda yılanlar Bayramın teyzesini sokarlar.) Buradan da romanın başlığı. Fakat bunun tabiî sembolik bir anlamı vardır. Gerçek yılanlar, Bayram'ın ve ailesinin hayatını perişen eden insanlardır.»

Gerçekten Türk kamu oyunda **Yılanların Öcü** bir cins ismi halini almıştır. Yaşar Kemal bir yazısını şöyle adlandırmıştır: «Yılanların öfkesi, yılanların öcü, yılanların hışmı ve özgürlük üstüne.»(1) Suphi Rıza Dorukan: «Yılanların öcünden korkanlar» başlıklı bir yazı yazmıştır.(2) Yılanlar, Türk toplumunda, para babalarının, sanayii kodamanlarının, toprak ağa ve beylerinin, tek sözle, sömürücüler ve zalimlerin sembolü olmuştur.

Gerçekten köyde büyük köylüler Demokrat Parti'nin desteği olmuşlardır. Bunlar, bu gerici burjuva partisinin demagojik, aldatıcı, yalandırıcı politikasını yürütmüşler, baş kaldırmak istiyen emek insanlarını ezmişler, seçimlerde maşalık ödevini görmüşlerdir. Belediye yerlerini satıp harman savurmaktadırlar. Parti kavgalarını kendi çıkarlarına kullanmaktadırlar. Parti yöneticilerini, bazı namuslu devlet memurlarına karşı da kışkırtmakta, bunları vazifelerinden azlettirmekte yahut ta başka yerlere değiştirtmektedirler. Devlet cihazı, Demokrat Parti ile taraftarları köy ağalarına bağımlı kılınmıştır. Burjuva yasallığı dahi çiğnenmiştir. Haksızlar haklı, haklılar haksız çıkarılmaktadır. Devlet makamları rüşvetle, altınla yahut ta seçimlerde çoğunluk kazandırmak vaatleriyle satın alınmaktadır. **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'nde, Demokrat Parti zamanındaki bütün politik, toplumsal ve ahlâkî çöküş, bütün çıplaklığı ile gösterilmiştir.

---

(1) Cumhuriyet gazetesi, 31/1/1962.
(2) Kudret, 7/IV/1962.

Fakir Baykurt ayrıca, halkçı aydınlarla, halktan kopmuş burjuva aydınlarının psikoloji ve davranışlarını, halka karşı olumlu veya olumsuz tutumlarını göstermiştir.

Fakir Baykurt'un **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği** yalnız Türk köyünü canlandırmakla kalmamış, içersine şehri de almıştır. Böylelikle, onun eserleri, Türk toplumunu bir bütün olarak yansıtmıştır.

Fakir Baykurt'un **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'ndeki kişileri üç grupa ayırabilir: I. Alelâde köylüler; 2. İdare memurları ve 3. Aydınlar. Bunlar da olumlu ve olumsuz olmak üzere, aralarında iki cepheye bölünmektedirler. Aralarında alttan yahut ta açıktan açığa bir kavga, bir savaş vardır. Bu savaşta yazar onların psikoloji, yaşantı ve davranışlarını daha iyi belirlemiştir.

Fakir Baykurt **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'nde anlatıma karışmamaktadır. Roman kişileri, kendi düşünce ve hareketleriyle tanımlanmaktadır. Onlar, mensup oldukları toplum kat ve ortamların çizgilerini taşımaktadırlar. Zira karakter, belli bir ortamın mahsulüdür. Bir yazısında eğitim rolü üzerinde duran yazar, karakterle ortam ilişkilerini şöyle açıklamaktadır:

«Eğitbilim kitaplarında, bize eze eze ezberletilen bir nokta vardı: İnsan biraz da çevresinin ürünüdür. Yalan değil! Öğrencilerimiz sağa sola bakarak gerekli tavırı çabucak alıyorlar...»(1)

Yazarın karakterlerdeki millî ve sınıfî özellikler arasındaki karşılıklı münasebetler hakkında, kendine özgün bir tasavvuru vardır. Başka bir yazısında o, yoksul ve varlıklı, emekçi ve sömürücü, kul ve efendi, dost ve düşmanı olmak üzere, köylüyü, şöyle tasvir etmektedir:

«Kocamış anamızla, bitli danamızla, yıkık evimizle, sel ağzındaki tarlamızla, kardeşlerimizin arkalı düşmanlariyle biz de bir bütünüz.»(2)

---

(1) Fakir Baykurt, Efkâr Tepesi, Remzi Kitabevi, İst, 1960, s. 36.

(2) Aynı eser, s. 12.

Fakat yazar **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'nde ideolojik - estetik anlayışlarını, roman kişilerinin seviyesinden vermiştir. Hattâ bazı tipler, bilinçle basitleştirilmiştir. Bundan ötürü yer yer naturalizme varılmış, yer yer primitivizm unsurlarına meydan verilmiştir. Halbuki basit insanların da zengin ve çeşitli bir iç dünyası, zengin bir yaşantı ve düşünce âlemi vardır. Bunlar her zaman gösterilmemiştir. Yazarın **Yılanların Öcü**'ndeki benzeri aksaklıkları gözönünde bulunduran Sovyet yazarı Lev Nikulin, aynı eserin Rusçasına yazdığı önsözde şöyle demektedir:

«Titiz bir okuyucunun açısından Fakir Baykurt'un romanı bir derece iptidaî görülebilinir; eserde, yazarın kaçınabileceği bir naturalizm de vardır.»

Bundan sonra da, romanın, şüphe götürmez üstünlüklerini belirtmektedir:

«Romanın başlıca değeri şundan ibarettir ki, o okuyucuya, Türk köyü, Türk köylüsü hakkında doğru bir tasavvur vermektedir. Romanın diğer olumlu bir tarafı da, karakterlerin, köylülerin ve bilhassa köylü kadınların simalarının tasviridir.»

Yazarın gerçeklerle yetinmesi, gerçeklere her zaman zamanımızın ideolojik - estetik gereklerinden yanaşmaması, kaymakamda olduğu gibi, bazı karakterlerin zedelenmesine sebep olmakta, tipiklik bozulmaktadır. Bu biraz da, Fakir Baykurt'un, öğretimciliğin rolünü büyütmesiyle bağlıdır.

Kaydettiğimiz aksaklıklar, yazarın **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'ndeki karakter sisteminin önemini reddetmemektedir. Tam tersine o, Türk edebiyatını, yeni roman kişileri ile zenginleştirmiştir.

Yılanların Öcü ile **Irazcanın Dirliği**'nin en önemli, en canlı, en diri roman kişisi Irazca'dır. Bu karaktere yüksek değer verilmektedir. Tanınmış Türk romancısı Orhan Kemal onun hakkında şöyle yazmıştır:

«**Yılanların Öcü**'nü çok sevdim. Türk köyü ve köy-

lüsünün halini «Arzıhal» etmekle kalmıyor, Türk köyü ve köylüsüne yön de gösteriyor. Irazca anayı unutamıyacağım.»

Büyük Türk hikâyeci ve dramaturgu Haldun Taner de aynı eser dolayısiyle şöyle demiştir:

«**Yılanların Öcü** sade Yunus Nadi yarışmasında değil, köy gerçeği konusunda yazılmış romanlar arasında hatırı sayılır bir yer alacak değerde. Türk insanını ve köy gerçeğini yalın, sağlam bir dille ve iyi bir teknikle belirten umutlandırıcı bir eser. Irazca tipini şimdiden edebiyatımıza mal edilmiş sayabiliriz.»

Irazca Türk köyünde yoksul köylü katlarının tipik temsilcisidir. Necip Ağa'nın çiftliğinin satılmasından önce, o topraksız bir köylü kadındır. Bundan sonra, boğazlarına kadar borça girerek, biraz toprak satın almışlardır. Yine de az topraklı köylüler arasındadır. Satın aldıkları toprağın yalnız üç evleği sulanır verimlidir. Irazca'nın kaymakama «Arzuhal»ında belirlediği gibi, «bir babucu dört kişi» giyen, «ölmiyecek kadar» kaldıran, «ölmiyecek kadar» yiyen 50 evdendirler. Bunlar zengin köylüler, bilhassa Muhtar tarafından sömürülmekte, Muhtarın tarlalarında bedava çalıştırılmakta, soyulmakta ve baskı altında bulundurulmaktadır. Fakat diğerlerinden farklı olarak, Irazca isyankârdır. İnsanlık haysiyetini korumaktadır. O, köy ağalarının sömürücülüğüne ve baskısına boyun eğmemektedir. Bundan ötürü de, Muhtar ve yamakları tarafından ailesi takip edilmektedir. Evlerinin önündeki belediye meydanının bir kısmı Haceli'ye satılmıştır. Köyü ziyaret edecek kaymakama ziyafet vermek maksadiyle kuzuları çalınmaktadır, Kara Bayram dövülmektedir v.d... Böylelikle topraksız ve az topraklı köylüler korkutulmıya çalışılmaktadır. Irazca, kendinde, yoksul köylülerin köy ağalarına karşıki kin, nefret ve isyanını toplamıştır. O onlara karşı sonsuz bir düşmanlık beslemektedir. O cesur ve azimkârdır. Köy ağalariyle savaşta, onların evlerini ateşe vermiye, ölünceye kadar mü-

cadeleye hazırdır. O kararlarında sabittir. Erkek çizgileri taşıyan bir karaterdir.

Irazca, doğduğu yerine, köyüne sonsuz bir sevgi ve bağlılık beslemektedir. Köy ağaları ve yamaklarının baskısı altında oğlu Kara Bayram'ın bütün ailesiyle kasabaya göç etmesine rağmen, köyde yalnız başına kalmış, düşmanlarına karşı mücadeleye devam etmiştir.

Irazca, topraksız ve az topraklı emekçi Türk köylüsünün psikolojisini yaşantı ve davranışını temsil etmektedir. Fakat o okuma yazma bilmiyen alelâde bir köylüdür. Köy ağalarına karşı gayriihtiyarı mücadele etmektedir. O, bunlara karşı gerçek savaş yolları ve çarelerini bilmemekte ve bilemezdi de. Kaymakamın müdahalesi, bir aralık, Muhtar'ın kanunsuz hareketlerinin önünün alınması onda mevcut burjuva devlet cihazına karşı tatlı ümitler doğurmaktadır. O devletin, köylüyü savunduğu gafletine kapılmıştır. Fakat kaymakamın değiştirilmesinden sonra, birbirini takip eden felâketler onun gözünü açmıştır. Kapitalist devlet cihazının, köy ağalarının hizmetinde olduğunu anlamıştır. Bundan böyle, hattâ devlete vergi ödemekten de vazgeçmiştir.

Aynı zamanda Irazca iyi bir annedir. O, torunu Mustafa'nın faciasını anlıyacak derecede büyük bir kalp taşımaktadır. Gelinini içten sevmekte ve ona bir anne kaygısı göstermektedir. Oğlunun dayanağı ve sağlam bir müşaviridir.

Yılanların Öcü ile, **Irazcanın Dirliği** romanlarında olayları yürüten asıl Irazca'dır. Bundan ötürüdür ki, eserin ikinci cildinin başlığı «onun adını, onun dirliğini taşımaktadır.

Kara Bayram, annesi Irazca'dan oldukça ayrılmaktadır. O Türk köylüsünün emekseverliğini, çalışkanlığını temsil etmektedir. O toprağa içtenlikle bağlıdır. İyi bir insandır. O da köy ağalarına karşı düşmanlık beslemektedir. Onlarla mücadele etmektedir. Fakat biraz saftır. Hattâ onlarla bir süre anlaşmak yoluna sapmaktadır. Fa-

kat köy ağası, Muhtar'ın ve Haceli'nin yaptıkları kanunsuzluklara karşı koymak zorunda kalmaktadır. Onlarla savaşta az kalsın kurban gidecektir. Kara Bayram, köy ağalariyle yaptığı savaşta mağlûp olmuştur. Çünkü, o da, köy ağalariyle gerçek mücadele yolları ve araçlarını bilmemekte, sınıf bilincinden mahrumdur. İster Irazca'nın, ister Kara Bayram'ın mücadelesi, gayriihtiyarî, ferdî, teşkilâtsız bir mücadeledir. Bundan ötürü, onların mağlûbiyeti tabiî bir şeydir. Nihayet o teslim olmak, şehre göçetmek zorunda kalmıştır. Burada hastabakıcı olarak hastanede çalışmıya başlamıştır.

Hatçe, çalışkan, kocasına sadık ve oğullarına bağlı bir köylü kadınıdır. Yazar onu büyük bir sevgiyle canlandırmıştır. O Irazca'nın ve kocasının direnmelerine destek olmaktadır. O gayriihtiyarî olarak köy ağaları sistemine karşı isyan etmektedir. Hatçe'nin üç evlâdı vardır. Hamile kalmıştır. Bir çocuğu olacağına sevinen kocası Kara Bayram'a şöyle itiraz etmektedir:

«Olsunlar... Kırk beş dönüm kır tarlayle Aydın'ın beylerine pamuk çapacısı olsunlar!..»(1)

Kara Bayram'ın oğlu Ahmet romanda özel bir görev görmektedir. Yazar onun şahsında, başından iğrenç bir felâket geçen bir köylü çocuğunun psikolojisini tasvir etmiştir. O, canlı, akıllı, civa gibi bir oğlandır. Irzına saldırıldıktan sonra, onun kişiliğinde büyük bir değişiklik olmuştur. O manen öldürülmüştür. Âdeta budalalaşmıştır. Çocuk benliğini ancak şehirde bulmuştur. Yazarın Kara Bayram'ı şehre göndermekle maksadı, hiç şüphesiz, Mustafa'yı okutturmak, kendini ilerde halkın hizmetine verecek, mavi gözlü kaymakam misali bir aydın yetiştirmektir. Eğer Irazca, her türlü şartlarda köy ağalarına karşı amansız bir savaşı ifade ediyorsa, Kara Bayram ile oğlu Mustafa, yazarın eğildiği bir maarifçilik, bir öğretimciliği

(1) Fakir Baykurt, Yılanların Öcü, s. 21.

deyinlemektedir. Bunlar, Fakir Baykurt'un, **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği** romanlarının iki yanıdır.

Romanda, Şakir, Sultanca, yorgun Mustafa gibi başka emek köylüleri de anlatılmıştır.

Muhtar, Türk köyündeki büyük toprak köylüsü köy burjuvazisi katının tipik temsilcisidir. Bu zümre, Demokrat Parti idaresi zamanında kuvvetlenmiş ve gürbüzleşmiştir. Bunların ekonomik gücü kat kat artmıştır. Büyük köy burjuvazisi, devlet istikrazlariyle bir sosyal zümre olarak kabarmıştır. Menderes Hükûmetinin Birleşik Amerika'dan ithal ettiği traktörlerle tarlalarını işlemiye başlamış, az topraklı ve orta topraklı köylülerin tarlalarını ellerinden almış, topraksız köy proletaryasına dahil köylüler, yerlerinden kovulmuştur. Bunlar şehir yollarını tutmak zorunda kalmışlardır. Bunların ekonomik gücüne bir de politik kuvvet eklenmiştir. Bunlar köyde Demokrat Parti'nin dayanağı olmuşlardır. Buna karşılık halkı bir taraftan sömürmiye devam etmiş, diğer taraftan da halka zulüm etmişlerdir. Köy ağaları burjuva yasallığını dahi çiğnemişlerdir. Devlet makamlarına hakim olmuşlar, devlet makamları araciyle suçlarını örtbas etmişlerdir.

Muhtar bir halk sömürücüsü, bir köy zalimi kesilmişti. Köylüleri tarlalarında ırgat gibi çalıştırmaktadır. Köy ağalarına başkaldırmak istiyenleri baskıyle, kötekle ezmektedir. Kara Bayram güpegündüz, kanunlara riayet etmesi gereken Muhtarın bizzat iştirakiyle öldürülürcesine dövülmüştür. Kuzusunun çalınması ve kaymakama ziyafet için kesilmesini teşkilâtlandırmaktadır. Kanunsuz olarak belediye yerlerini satmaktadır. O parayla karakol başısını satın almaktadır. Demokrat Parti ilçe başkanlarının araciyle oğlunu mahkeme ve hapishaneden kurtarmaktadır. Hattâ, emekçi köylülerin menfaatlerini koruyan, burjuva kanunlarının yürürlüğüne riayet edilmesine direnen kaymakamın başka yere değiştirilmesinde payı vardır.

Köyde Demokrat Parti'nin demagojisini, seçimlerde

maşalığını yapmakta, halkı kötekle, tehditle, yalanla aldatmakta, korkutmaktadır. Aynı zamanda demokrasi ve hürriyet nutukları atmaktadır. Onun ilkesi, kurtla kuzuyu bir arada yaşatmaktır.

Haceli, orta halli bir köylüdür. Hattâ varlıklı köylükatında yer almaktadır. Necip Ağa'nın çiftliğinden 6000 liralık yer almıştır. Köy kurulunun ikinci üyesidir. Altınları vardır. Muhtar'ın yakın adamıdır. Köy meydanından arsa satın almıştır. Kara Bayram'ın evi önünde yeni ev kurmak niyetindedir. Bundan ötürü araları açılmıştır. Bir ölüm-kalım kavgasına girişmişlerdir. Kaymakam evin yapılmasının önüne geçince bu, bir öç alma duygusu halini almaktadır. Bu kavga, bu öç alma, Muhtar'ın Cemal ile Deli Haceli'nin küçük kardeşi Boz Ömer'i de sarmıştır. Bunlar, ailelerinin üstün durumuna dayanarak, aylak gezmekte, köylünün bahçelerine saldırmakta, dokuz yaşındaki oğlan Ahmed'in ırzına geçmişlerdir. Kara Bayram'ı öldüresiye dövmüşlerdir. Tam bir ahlâk çöküşü içindedirler. Muhtar'ın yardımiyle, kanunlara aykırı olarak, hapishaneden çıktıktan sonra, küstahlıkları bir kat daha artmıştır. Onların, ahlâkı, mensup oldukları büyük köylü burjuvazisinin ahlâkıdır.

Hacelinin karısı Fatma trajik bir tiptir. O sevmediği, bilâkis nefret ettiği bir ailenin arasında yaşamak zorundadır. O duygularında kuvvetli ve içtendir. Kara Bayram'ı sevmektedir. O razı olsa onunla ölüme kadar gitmeye, kölesi, kulu olmaya hazırdır. Fakat Haceli'nin evinde çürümektedir.

Devlet memurları arasında, mavi gözlü kaymakam dikkati çekmektedir. Olumlu kaymakam tipi, Türk romanına ötedenberi girmiştir. Daha **Reşat Nuri'nin yaratıcılığında** karşılaşmaktayız. Sonra Sabahattin Ali'nin **Kuyucaklı Yusuf** romanında, olumlu olumsuz çizgiler taşıyan Salâhattin Bey vardır. İkinci Dünya Savaşından sonra da, olumlu kaymakam tipi Yaşar Kemal'in **Teneke** romanında yaşamaktadır. Nihayet olumlu kaymakamı, Fakir

Baykurt'un röportajlarında **Efkâr Tepesi**'nde ve **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'nde görmekteyiz. Kaymakam, mevkii itibariyle burjuva devletinin ve kapitalist sınıfının bir temsilcisidir. Mevcut sınıflı topluma hizmet etmektedir. Bunların sınıf niteliğinde bazı farklar olabilir. Meselâ Sabahattin Ali'nin **Kuyucaklı Yusuf** romanındaki Salâhattin Bey, 1908 burjuva inkılâbına kadarki feodal devlet cihazına hizmet etmektedir. Fakat kişisel hayat ve ahlâk anlayışlarında namuslu bir adamdır. Acizliği onu, «lüzumsuz» bir adam durumuna koymuştur. 1908 burjuva inkılâbından sonra, kaymakam ittihatçıların hizmetine girmiştir. Bunun da temsilcisini Sabahattin Ali'nin **Kuyucaklı Yusuf** romanındaki yeni kaymakamın şahsında görmekteyiz. Millî Kurtuluş İnkılâbından sonra kurulan Cumhuriyet düzeni devrinde kaymakamlar genellikle kapitalist devlet cihazının tipik temsilcisidir. Bunlar kapitalist sınıfının hizmetine girmişlerdir. Bunların arasında hâkim kapitalist sınıfının iradesini temsil eden, burjuva yasallığına riayet edebilir veya doğrudan doğruya mevcut burjuva yasallığını da çiğneyebilmektedir. Bu sonuncu tip devlet memurları, bilhassa Demokrat Parti idaresi döneminde tipiktir. Bunlar şahsî hayatlarında, karakterlerinde «namuslu» veya «namussuz» olabilirler. Bunların mizacı veya karakteri bir türlü veya başka türlü olabilir. Fakat onlar, vazifeleri icabı, hâkim sınıfa hizmet etmektedirler. Aksi halde, hâkim sınıf bunları ödevlerinden uzaklaştıracak, mevkiilerinden atacaktır.

Bunların dışında müstesnalar olabilir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşından sonra Türk aydınları arasında demokratik fikirler bir hayli yayılmıştır. Demokratik anlayışlı kaymakamlar da bulunabilmektedir. Fakat onlar da, faaliyetini, hâkim burjuvazi sınıfın iradesi ve kapitalist kanunların sınırları içersinde, yürütebilmektedirler. Esas itibarla, sınıflı kapitalist toplumuna hizmet etmek mecburiyetindedirler. Aksi takdirde bunlar mevkiilerinde kalamazlar. Hâkim sınıf buna tahammül edemez. Bundan do-

layı, Fakir Baykurt'un **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği** romanındaki kaymakam tipik olmıyan bir roman kişisi olarak tenkit edilmektedir. Lev Nikulin kaymakam karakterinin üzerinde durarak şöyle yazmaktadır:

«Bayram, ilçe şefi, liberal anlayışlı kaymakamın yardımiyle Haceli'nin uygun olmıyan bir yerde ev kaldırmasına engel olmıya muvaffak olmuştur. Elbette, iktidar temsilcisinin buna arka çıkması şüphe uyandırmaktadır; belki de böyle vaka'nın olması mümkündür; fakat herkese aşikârdır ki, bu Türk realitesinde böyle bir olay tipik değildir.»

L. N. Starostof da kaymakam tipinin karakteristik olmadığını belirtmiştir.

Fakat kaymakam araciyle yazar demokrat devlet memurlarını temsil etmiştir. Diğer taraftan okuyucuyu, köy ağaları ile gerici partililerin ekonomik ve politik gücünü göstermiş, liberal devlet memurlarının âcizliğini belirtmiştir.

Devlet cihazının diğer temsilcileri, bu arada savcı, yargıç v.d., itirazsız Demokrat Parti'nin emirlerine başeğmektedirler.

Yılanların Öcü ile **Irazcanın Dirliği**'nde hekim Ahmet gibi demokrat anlayışlı aydınlar da tasvir edilmiştir. Şakir Efendi de dürüst anlayışlı bir aydındır.

Romanda, jandarma karakolu onbaşısı, kanunları çiğneyen, köylüyü ezen menfur bir tip olarak verilmiştir. O paraya karşı Kara Bayram'ı sıkıştırmakta, onu aldatarak, dâvadan vazgeçtiğine dair protokol imzalatmaktadır. Böylelikle, Muhtar ile Haceli'nin çocukları hapishaneden çıkarılmışlardır. Mağrurdur. Rüsvetçidir. Yalancıdır. O, Sabahattin Ali'nin **Kuyucaklı Yusuf** romanındaki karakol onbaşısını andırmaktadır.

Romanda, mânâsız, boş, tembel bir hayat yaşıyan burjuva memur ve aydınlarının toplu bir tasviri yapılmıştır. Bunlar halktan tamamen kopmuşlardır. Yalnız kendilerine mahsus kulüpleri vardır. Buraya aza olmıyanlar

girememektedir. Onlar zamanlarını, geç vakitlere kadar kumar oynamakla geçirmektedirler. Hattâ, ilçede, kulüpleri, kasaba halkının devam ettiği kahvehaneden bir hasır bölmeyle ayrılmışlardır. Bu âdeta, halkla memurların arasındaki uçurumu ifade etmektedir.

Böylelikle romanda geniş bir roman kişileri galerisi canlandırılmıştır.

Yılanların Öcü ile **Irazcanın Dirliği,** konu, kişi ve yapı itibariyle, iki kitaplık bir roman teşkil etmektedir. Olaylar genellikle Karataş köyünde geçmektedir. Fakat süjenin yürütülmesinde olaylar ilçe, sonra il merkezi Burdur'a aktarılmaktadır. Böylelikle roman, köyü olduğu gibi, şehri de içine almaktadır. Türk toplumunun daha geniş bir tasvirini temin etmektedir.

Yılanların Öcü ile **Irazcanın Dirliği,** başlıklarla belirlenmiş, toplu ve kısa bölümlere ayrılmıştır. Birinci romanın birinci bölümü belirleme ödevini görmektedir. Süje düğümlenmesi, Haceli'nin Köy Kurulundan kanunsuz ev yeri almasını anlatan «Ev Yeri» adlı ikinci bölümde başlamaktadır. Bundan sonra, iki romanın süje hattı ve çelişmesi, Kara Bayram ailesi ile Muhtar Haceli aileleri kavgaları biçiminde devam etmektedir. Bu kavga insan haysiyeti, öç alma gibi, daha fazla evrensel psikolojik plânda tasvir edilmiştir. Bundan ötürü bazı eleştirmeciler romanın düğümlenmesinin temelinde bulunan çelişme vesilesini tipik bulmaktadırlar. Sözgelişi L. N. Starostof şöyle yazmaktadır:

«Elbette romanda her cihet şartsız kayıtsız kabul edilememektedir. Biz uygunsuz düğümlenmeyi, daha doğrusu, yazarın romanın girişinde buna verdiği önemi eserin bir kusuru olduğunu kabul etmek meylindeyiz. Basiretli, kâbiliyetli bir yazar, içten bir gerçekçi olan Baykurt, herhalde bunu demek istememektedir; fakat öyle çıkmaktadır ki, eğer bu ev kurma olayı olmasaydı, Bayram'ın hayatında herşey sırasınca olacaktı...»

Sovyet eleştirmecisinin fikirlerine yakın düşünceleri bazı Türk yazarları da ileri sürmüşlerdir.

Biz romanın düğümlenmesinin bu biçimde yorumlanmasını doğru bulmamaktayız. Kaydettiğimiz gibi, ister eserin düğümlenmesi, ister çelişmesinin yürütülmesi, kişilerinin hazırlık seviyesine uygun olarak, daha fazla psikolojik plânda çözümlenmiştir. Elbette bu başka plânda da yapılabilinmektedir. Fakat sınıflılığı, tipikliliği dar bir tarzda anlamamak gereklidir. Zira sınıflılık, insan hayatının bütün alanlarını, ekonomik, politik, ideolojik ve nihayet örf alanlarını da kaplamaktadır. Bunun ifadesini millî, sınıfî ve beşerî özelliklerde de görebiliriz. Meselâ **Yılanların Öcü** ile **Irazcanın Dirliği**'nde, Kara Bayram ile Muhtar-Haceli kavgası bir öç alma rengine girmiştir. Fakat ister düğümlenmedeki ev kuruculuğu teşebbüsünde, ister Ahmet'in ırzına saldırılmada, ister öç alma biçimine giren kavgada, Türk toplumunda, Türk köyündeki sınıf ilişkileri aksetmektedir. Muhtar-Haceli'nin ekonomik gücü, büyük burjuva köy ağalığındadır, politik gücü, Demokrat Parti iktidarındadır. Bunların ahlâk düşkünlüğü, sınıflarının toplumdaki durumuyla bağlıdır, sınıflarının çöküşünün ifadesidir. Romanın düğümlenmesinde olduğu gibi, vesileler türlü olabilir, fakat bunlar nesnelerin her zaman niteliğinin damgasını taşımaktadır. Ancak böyle geniş bir anlayış, edebiyatı şemacılıktan kurtarabilir. Sanatta çeşitlilik, renklilik kazandırabilir. Zira L. N. Starostof da, Fakir Baykurt'un eserinin bütününün, romandaki çelişmenin temelini sınıf ilişkilerinin teşkil ettiği izlenimini bıraktığını kabul etmektedir.

Fakir Baykurt'un olaylara böyle geniş bir açıdan yanaşması, hayatın bütün münferit görünüşlerinde tipik nitelikleri keşfetmesi ve bunları kuvvetle canlandırması, sanatının üstün özelliklerinden biridir.

Böylelikle süje hattı, ev yeri satılışı ile başlıyarak, bina temellerinin kazılması-doldurulması, Haceli'nin kerpiçlerinin yıkılması, Kara Bayram'ın kuzusunun çalınma-

sı, Hatçe'nin dövülmesi, Ahmed'in ırzına saldırı, Kara Bayramın öldürüsüye döğülmesi gibi safhalardan geçmekte, bunlarda iki cephenin, az topraklı köylülerle büyük köy burjuvazisinin canlı temsilcilerinin psikoloji, düşünce ve davranışları, beşerî ve sınıfî, millî ve özel çizgileriyle belirlenmektedir.

Eserde sağlamlık, bütünlük vardır. Romanların dili, Anadolu ağızlarının özelliklerini taşımaktadır.

RIZA MOLLOF

FAKİR BAYKURT

ONUNCU KÖY

I. Romanın süjesi

Romanda olaylar Damalı köyünde başlar. Köyün öğretmeni bütün mektep çağı çocuklarını toplayıp okutmak ister. Köyün Duranâ isminde ağası kızını 3—4 yaş daha küçük yazdırtmıştır ve üç senedir mektebe yollamaz. Öğretmen yetkisini kullanır. Muhtar vasıtasiyle kızı mektebe istettirir. Duranâ kızını nişanlamak plânı kurmasına rağmen mektebe göndermek zorunluluğunda kalır. Hattâ mektebe bile giderek yüz boyamak için öğretmene ve eğitmene rüşvet bile götürür. Ama öğretmeni ardından kahpeçe vurma plânı da hazırlar.

«Dur sen! der. Ben onu deryanın ortasında bir tahta parçasına muhtaç etmezsem, bana da Duranâ demesinler.»

Söylediğini da yapar. İlkten Pire kızı'nı kullanmak ister. Onun vasıtasiyle öğretmene bir provokasyon hazırlamak ister. Dikiş tutmayınca başka çareye baş vurur.

Bir gece düğünden dönen öğretmeni başka köylerden getirttiği üç yabancıya dövdürtür. Öğretmen düştüğü yerde kalır. Kıştır. Onu ancak ertesi gün arayarak donmuş ve yaralanmış bulurlar. Bütün köylüler kaygulanır. Öğretmeni günlerden sonra ayağa kaldırabilirler. Yanına «geçmiş ola» ya gelenler arasına, Duranâ da katılmak ister. Suçun onda olduğunu bilen kadınlar Duranâ'yı iyice bir döverler, elini ayağını bağlayıp atın üstüne atarlar ve «kendi ayağiyle gelene bukadar yetişir,» deyip geri çevirirler. Muhtar ilçeye varıp jandarmaya haber verir, Duranâ'nın köylü ile arası açıktır. Onların topraklarını zaptet-

miştir. Ayrıca ağa köy merasından da izinsiz toprak sürmüş ve ekmiştir. Muhtar köylülere bu toprağı tekrar sürdürür.

Duranâ bu işi bırakmaz. İlçeye varıp şikâyet eder. Tarla meselesinde öğretmenin de parmağı var diyerek, suçunu örtbas etmek için ilçe parti başkanı Yunus Bey vasıtasiyle öğretmeni Damalı'dan attırmaya muvaffak olur.

Öğretmen suçlu olmadığını ispat etmek ve tekrar Damalı'ya dönmek ister. Hasta haliyle ilçeye varır. Orhan Bey adında eğitim memurunun, kaymakamın ve savcının yanma çıkar. Fakat hiç birinden destek bulamaz. Hepsi onu azarlar, üzerine çullanırlar. Orhan Bey ona şöyle der:

«Bir defa sen bizim gönderdiğimiz genelgelerin ruhuna anlamamışsın. Onlar il'den geliyor. İl'e de tâbiî Ankara'dan. Onların bugünkü Türkiye realitesiyle hiçbir irtibatı yok. Onlar hayâl, onlar edebiyat! Dağdaki çobanı, köydeki kezbanı... lâf onlar. Okutamazsm, arkadaş. Okutmak istersen başın belâya gider... Baktın ki Durâna kızını okuldan kaçırmış. Senin zamanında mı kaçırmış. Yoo! Öyleyse bırak yakasını! Üzerine ait olmıyan belâya ne karışıyorsun? Seninki düpedüz, sarı arının ocağına çöp dürtmek.»

Kaymakam:

«Demokratik yaşayışta partiler önemli roller alırlar.. Onun için, eğer sizin bu olaya Yunus Bey, karışmışsa, karışması kanunsuz değildir. Yunus Bey, resmen partinin ilçe başkanıdır. Resmî makamlar arasında vatandaşların birtakım hakları zayioldüğu takdire, kanun dahili bir teşekkülün mümessili olarak niçin karışmasını?»

Dövüldüğü için Duranâ'dan şikâyetçi olan öğretmen savcıya şöyle der:

«Kaymakam, Millî Eğitim memuru, parti başkanı, hepsi beni bıraktılar. Güçlüklerin ortasında yapayalnız kaldım. Kimse üstüme kol kanat germiyor, kimse güç kuv-

vet vermiyor. Üstelik bir takım kanun garantilerinden de mahrum bırakılıyorum.»

Savcı:

«Mahalli jandarmadan aldığım malûmata nazaran ortada soruşturmanın devamını gerektirir bir durum yoktur...»

Öğretmeni Alibey köyüne devretmek isterler.

Kasabada Veli Usta adında bir demirci vardır. Handa yatan öğretmenin başına gelenleri öğrenince yanına gider ve hiç tanımadığı bu halk oğlunu evine alır. Ona bakar. Doktora götürür, tedavi eder. Öğretmen Alibey köyüne naklini durduramıyacağını anlar. Veli Ustanın yanında kalır, demircilik öğrenir. Bir kaç ay sonra da Ortaköy'e gider, orada demirci olur. Ortaköy Damalı'ya yakındır. Yolağzında epey işlek bir yerde bulunur. Fakat bu köye bir uyuşukluk çökmüştür. Davarları bakımsız, kadınları görümsüz kalmıştır. Zamanında Kara Bey adında bir zengin, köylülerin başı sıkıldıkça tarlalarına el koymuştur. Böylece köylüler senelerdir tarlalarını Kara Beyden, ondan sonra da oğullarından ortağa ekip işlemektedirler.

Demirci bu köye gelince köyün çehresi birden değişir. İnsanlarda bir çalışma arzusu uyanır. Herkes harıl harıl işe koyulur. Kadınlar da «insan kılığına» girerler.

Demirci her fırsattan istifade ederek halkın gözünü açmaya çalışır. Her akşam bir aileye onu konuk ederler. Onun etrafına erkek, karı, kızan toplanır. Konuşurlar, dertleşirler. Köylü tekvücuttur. Damalı'da Duranâ'nın, Ortaköy'de Kara Beyin oğullarının gaspettiği toprakları sürerler, aralarında paylaşırlar. Bu işin ardında Demircinin parmağı görülür. Mesele yine Yunus Bey'e dayanır. Onu jandarma karakoluna çağırırlar.

Jandarma komutanı kendisine:

«Sen bu Ortaköyden gideceksin hemşerim. Ortaköy'den ve Erle ovasından, anladın mı? Buralarda görünmeyeceksin. Senin buralarda durman sakıncalı. Kanun yoluy-

la bir adamı bir yerden kaldırıp bir yere atamazlar ama, kumandanlık bunu böyle uygun görüyor, anladın mı? Yunus Bey küplere biniyor...»

«Burda kalırsan Yunus Beyin adamları seni kaybederler, sonra namını nişanını bulamayız, anladın mı? En iyisi git buralardan. Ben sana güzellikle söylüyorum. Yunus Bey bir eşkiyadır, anladın mı? Elinden her bokluk gelir. Yunus Beyde mertlik diye bir şey yoktur..»

Demirci usta Ortaköy'ü terketmek mecburiyetinde kalır.

Usta Tokaköy'den kocası krom ocağında toprak altında kalmış dul bir gelini gizlice kaçırarak onunla birlikte dağaşırı Yaşarköy'e geçer.

Bu köy öğretmenin onuncu köyüdür.

Yaşarköylülerin birer gözleri oyulmuş, yüzleri yırılmıştır. Anlattıklarına göre bunu yılda bir defa birtakım kuşlar gelip yapmaktadırlar. İmamları Feyzi Efendi bu kuşlar Allah kuşu der.

Ustaya bu köyde Delâ, derler. O, köylülere bunun yalan olduğunu söyler. Ve onları kurtaracağını vadeder. Kendisi ne yaparsa, onların da onu yapmalarını söyler. Kuşlar başlarına konar. Delâ tutup kuşun kafasını koparır. Köylüler de onun yaptığını yaparlar. Yaşarköylüler o gün yorulup düşene kadar eğlenirler.

Eser bu sahne ile sona erer.

Roman üç kısımdan ibarettir. Onun esaslı bir süje hattı yoktur. Olaylar ayrı ayrıdır. Bunların birbirine ilişkilendiren yalnızca öğretmendir. Bu kahraman, arada bir, bir bağlantı kurar, fakat her köyün yerli özelliği vardır ve roman bu şekliyle ayrı ayrı üç bölümün bir dış ilişkisinden ibarettir.

Bu haliyle her bir kısmında ayrı bir süje hattı mevcuttur.

Damalı'da geçen olay öğretmenle Duranâ arasında bir çekişmeyi açıklar. Aslında bunun ardında köylülerle

Duranâ arasında bir karşıtlık durur, ve böylelikle iki süje hattı birbirine bağlanır.

Ortaköy bölümünde de bir esas çatışma yoktur. Bir süje düğümü de görülmez. Çatışma birden köylülerle, kendilerinden hayli uzak duran Beyler arasında vuku bulur. Fakat bu çatışma ancak olayın en yüksek bir noktasıdır ve Usta bunun dışındadır. Çatışmada Ustanın rolü Yunus Beyin vasıtasiyle köyden uzaklaştırılmasında aranır. Bununla yazar ilk bölümle bir bağlantı kurmak istemiştir, fakat bu an gayet zayıf kalmıştır.

Yaşarköy'de de sosyal bir çekişme görülmez. Burada çekişme din ile ani bir surette ışıklanan kafalar esasında kurulmuştur. Ve önceki bölümlerden tamamen ayrıdır. Kitapta bir ayrı hikâye denilecek kadar müstakil olan Usta-Gülşen olayı bir ayrı süje anı teşkil eder. Gülşen'i görmeye gidildiği zaman çizilen örf sahneleri, ustanın onunla ilk defa görüşmesi, onu kaçırması, Onuncu Köy'de en realistçe çizilen manzaralardandır.

II. Romanın idesi

Onuncu Köy sosyal bir romandır. Yazar bu eserinde Anadolu'nun uyanışını kaleme alır. Romanın esas idesi bu uyanıştır.

F. Baykurt bu eserinde uzak Anadolu köylerinin uyuşukluğunu, gerilik, istismar, inanış, adaletsizlik ve zorbalık içinde didişmelerini, yeni uyanan bir şuuru, hak, adalet ve daha iyi bir hayat için kavgaları tasvir eder.

Anadolu köylüsü ilkel bir hayat yaşar. Koyun gibidir. Doğrulup düşünmeyi, hakkını aramayı, gülmeyi unutmuştur. Diller, kafalar itaatla susmaktan pas tutmuş gibidir. Düşünenler, konuşanlar, ağalar, hocalardır. Şehirdeki hâkim sınıf da tepelerindedir.

Bu garip halkı uyandıracak, karanlığa ışık tutacak bir Promete, Damalı muhtarın sözleriyle «bir acar horoz» lâzımdır. «Yani bize bir acar horoz lâzım gelir, Hoca,»

der ona muhtar. «Ağrı dağına çıkıp da Türkiye'ye yüzünü çevirip, halkı bu uyuşukluk ve uykudan uyandıracak bir horoz. Hani yovmek kıyamette borazanbaşı İsrafil sur çalgısını üfürecek de bütün ölüler dirilecek ya, onun gibi, bu baba horoz da bir ötmeli ki, dağdaki, taştaki, köydeki, kasabadaki sıçrayıp kalkmalı. Yani ki, kendine gelmeli. Gün Ağrı dağından sıyrılıp çıktığı zaman, karımızı, gızımızı, gencimizi, gocamızı, yani ki hepimiz elde kazma kürek, koltuklarımızdan ter fışkırmış, yüzümüz toz toprağa bulanmış, Türkiye'yi güle yeşile boğmak, dünya bahçelerinin güzel bir köşesi yapmak için... çalışır bulmalı... Öyle bir horoz... Yani ötmeli.» Yazar bu aydınlıkçıya, bir kurtarıcı, Mehdi gözüyle bakar. Ve böyle bir kişiyi öğretmenin şahsında canlandırır.

Yazar bu uyanışın birkaç yönden olduğunu görür.

Bu sahada her şeyden önce maarif lüzumludur. İkinci olarak da tekvücut gibi hareket etmek lâzımdır. Ancak bu suretle istismardan kurtuluş olur. Nitekim, baş kahraman gittiği her yerde de bu tekvücut gibi hareket edişi görür, bunun yaratılmasını sağlar. Bunun için zemin hazırdır. Köyde sosyal karşıtlıklar ikiye ayrılmıştır. Damalı'da bu kül altıdır, ama birden köylü ile Duranâ arasında parlayıverir. Yeniyi arzulayan kafalar da vardır burada. Muhtar, Pehlivan gibi. Yazar köyde uyanan yeni bir bilinci yakalamıştır. Ve bunu sosyal bir problem haline getirir, geliştirir. Köylü uyanır, toprak için kavgaya girişir. Gaspedilen toprağını geri alır. Aynı şey Yaşarköy'de de olur. Bu harekette öğretmen kaybeder. Köy dışı edilir ama, halk artık uyanmıştır. Hakkını aramayı ve kazanmayı öğrenmiştir. Kendi kuvvetini tartmıştır. Bilginin de kıymetini anlamıştır. Maarife kucak açar. Üçüncü köyde — yani Yaşarköy'de bu uyanış başka bir görünüştedir.

Yazar burada sembolik olarak bir kavga canlandırır. Köylüleri kuşlar gelip gagalar. Sonra uçup giderler. Bu kuşlar sömürücü mümessilleridir. Din, kafaları uyuş-

turarak gerçeği köylülerden uzak tutmaktadır. Tepesinde duranları tanrının gönderdiği kuşlar gibi gösterir. Dini istismara bir kader gibi boyun eğmeyi, zahmet çekmeyi aşılar. Ve köylü buna boyun eğer. İmam Feyzi Efendi köylünün bu boyun eğmesine rağmen, her cuma onları «yoldan çıktınız, başınıza taş yağacak. Kuşlar yetmiyor size, yılanlar, çıyanlar yağacak, çarpılacaksınız» diye korkutur, başlarını yumruklar.

Fakat bütün uyuşukluğa rağmen, uyanış için burada da zemin vardır. Protesto içeride gizli yatar.

Delâ araya girip bu protestoyu kurcalayıverince ruhlar uyanır derin gafletten.

Yaşarköyünün muhtarı öne geçerek:

«Beni eyi dinleyin. Bakın bizim Feyzi Efendinin ilmi derin. Kafası işlek. Ünü de büyük... Bakın şimdiye kadar hep onu dinlediniz, bakın yüzleriniz hep kalbur gözesine döndü. Dahi gözleriniz gitti... Gülünecek insanlar olduk. Dahi yüreklerimizde yağ kalmayıp eridi. Yılanlar sağ gözle sol göz arasındaki yol kadar ileri gitmedik. Dahi kötüledik, geri bastık. Dahi elimize hiçbir şey geçmedi. Bildik bileli eğilmedeyiz. Dahi biz ezildikçe, kuşlar daha kalabalık geliyor. Yaşarköy milletinin eti tatlı. Başlarınıza konup eski zaman şöleni yapıyorlar. Dahi sesimiz çıkmaz. Kuşlar dadandı... Gelin bu sefer Delâ kardaşımızın sözüne gıymat verelim. Bakalım bir deneyelim. Bir aşık atalım. Belki cuk gelir. Belki daha eyi olur. Dahi isterse kötü olsun, dahi batalım, her halde bugünkünden daha kötü olmayız...»

Öğretmen onlara bu fanatizm ağı içindeki kuşlardan kurtulma yolunu gösterir, kendi ellerine, kendi kuvvetlerine inanmayı öğretir.

III. Kahramanlar

Onuncu köy romanının kahramanları iki gruba, olumlu-olumsuz kahramanlar olarak, ayrılmıştır. Baş kahraman öğretmendir. Onun yanısıra başka bir baş kahraman da toplumdur.

Öğretmenle Duranâ hariç, diğer bütün kahramanlar epizodiktir. Fakat sosyal tabiatlariyle pek açık çizilmişlerdir. Ama Pire kızı, Gülşen, Veli Usta gibi endividüel karakterleriyle verilen tipler de vardır.

Öğretmen: Bütün olaylar onun etrafında olup biter. Üç köyde de başka başka adlandırılmıştır. Damalı'da öğretmen, Ortaköy'de Usta, Yaşarköy'de Delâ (Deli ağa).

Asıl mesleği öğretmenliktir. Fakat vazifesinin yalnız öğrencileri okutmaktan ibaret olmadığını bilir... Gittiği yerde halkı etrafına toplar, köyün uyanmasına, ilerlemesine yardım eder.

Onun felsefesi, hayatî anlayışının programı Yaşarköyde, kuşlar gelmezden önce söylediği sözlerinde en açık olarak görülür.

«Bugün bizim büyük bir sınav günümüz. Bunu başarırsak, kendimize güvenimiz artacak. Neyi muradedersek başarır hale geleceğiz. En ağır belâyı başımızdan savmanın yolunu bellemiş olacağız. Anlıyacağız ki, kuvvet ne yerdeki ağada, ne gökteki kuşlardadır. Kuvvet bizdedir. Kuvveti birleşen yürekli halktadır. Şu anda göstereceğimiz cesaretle, yüzlerce yıllık korku duvarlarını yıkacağız. Hele bunu bir atlatalım. Neler neler yapacağız. Neler neler... Kafalarımızı ve kalblerimizi ısıtmak için okullar. Gönüllerimizin pasını silmek için şenlikler... Güzel evler kuracağız ki, aydınlık ve geniş! Akmıyan damlar, kokmuyan sokaklar! Bolluğu da kuraklığı gibi bizim olan tarlalarımızda terliye terliye çalıştıktan sonra, yeşil yapraklı ağaçların gölgesine uzanıp dinleneceğiz. Ekinlerimizi seller alıp götürmiyecek. Dereleri çevirmek, topraklarımızın temmuzunu yeşertmek elimizde olacak. Bire üç vermiyen topraklarda boyumuzla birlik ekinleri büyüdüğünü göreceğiz. Kaldırdığımız kendimizin olacak. Alın terimizin ortakçısı çekilecek aradan. Karının kızın, çocuğun, çenginin yüzü gülecek... Hep bunlar size bağlı. İsterseniz olacak, istemezseniz olmıyacak. Ben olacağına adım Delâ gibi inanıyorum, kardeşler...»

Merttir. Kahpeçe dövülüp Damalı'dan atılınca öğretmenlikten vazgeçer. Hiç tereddüt etmeden demirci olur. İlçede doktor İsmet, progresif bir kişi olmasına, hattâ Yunus Beye «Get yahu, sen kimsin ki?» diye diretmesine rağmen, öğretmeni anlıyamaz. «Amacınızdan uzaklaşmaz olmaz mısınız?» deyişine «öğretmen olarak yapacağımı, demirci olarak yaparım» der. Doktorun tekrar: «Öğretmenlikteki kadar faydalı olabilir misiniz» sorusuna «Belki daha fazla» diye cevap verir.

Sevdiği bir kitap vardır: Promete. Halka, Promete efsanesini anlatır. Maksadı halkı uykudan uyandırmak, aydınlatmaktır. Vatanını mamur bir dünya köşesine çevirmektir. Halk Promete'yi Kafkaslarda yüzyıllar boyunca zincirli, bağrını kartal oyar görmek istemez. Bunun için Damalı muhtarı Promete efsanesini kendince işler. Promete'nin bir oğlu vardır. Büyüyünce anasının terbiye ettiği gibi Zeusu öldürür. Varıp Kafkaslarda zincirlere vurulmuş babasını kurtarır. Hep birlikte memleketlerine dönerler. Halk onları karşılar. Kırk gün, kırk gece bayram yapılır.

Öğretmenin — Ustanın — Delânın da akıbeti böyle olmalıdır. O, Promete gibi yüzyıllarca zincirli, adalet bekliyen ilâhların kurbanı mitolojik bir tip değildir.

Öğretmen, son senelerde Anadolu'da büyük eğitim görevini gören ve geri kalan köylerde sosyalist görüşleri halk arasında yayınlayan, insanları daha güzel yaşamaya öğreten yeni tip halkçı öğretmenlerdendir. Onun sınıf düşmanlarından alınacak intikâmı vardır. «Bir kere de yendiğimi, yumruğumu, hasmın bağrına vura vura hıncımı ala ala yendiğimi göreyim, bunu istiyorum,» der. Sonra da «Gençlerin bolluk türkülerini, şenlik türkülerini dinliyeceğim. İşini başarmış bir insanın son günlerini burada yaşıyacağım» der, geleceğe sarsılmaz inancını belirtir. Bunu zaten sık sık belirtir. Onun daha başaracak işleri vardır. Kendisini büyük bir dâvaya vermiş, o bu dâvanın yolcusudur ve yılmadan bu yolca yürür.

Yaşarköy'e gelirken kendisine «Haydi aslanım Demirci dayan! Yeni türküler yarat. Kurtar güzel günleri kırk haramilerin elinden. Dokuz köyün dokuzunda doksan belâ. Silâha sarılıyorlar. Tuzak kuruyorlar. Fakat sönmez, dayanan başarır.» der. Halk, hayatındaki köknel değişikliklere öğretmenin sebep olduğunu anlıyarak onun etrafını sarar; ona bir önder gözüyle bakar. Ululaın Memed ona «yerin çok, pek çok yüksek» der. Fakir Baykurt öğretmende çağdaş Türkiye'de progresif rol oynıyan köy öğretmenlerinin, halkçı aydınların en olumlu özelliklerini toplar. Onun vasıtasiyle köyde sosyalist görüşlerin yayılmasını belirtir.

Halk: Romanın diğer olumlu kahramanıdır. Ona eserde önemli bir yer ayrılmıştır. Yazar köy toplumunu her yerde tek vücut gösterir. İstismarcı ve gerici kuvvetlere karşı o bir kuvvettir. Fakat hareketsiz bir durumdadır. Sosyal ayrılık köyde hâkim çevrelerle köy tabakası arasında uçurumu çoktan açmıştır, ama yönetimsizdir köylü kısmı. Potansiyel kuvvetleri uyandıracak şahsiyeti beklemektedir. Nitekim öğretmenin gelmesiyle de gizli, örtülü kalan kuvvetler uyanır.

Yazar bunu iki sahne ile, yani köylere öğretmenin gelmesinden önceki ve sonraki, köy ve toplum sahneleri halinde gösterir.

Örneğin, Ortaköy öğretmeni köye gelmezden önce «çamur içindedir sokaklar. Borçlu gibi başlarını eğmiş evler. Kiminin önünde kiminin ardında gübreler... Ademin bıraktığı yerde kalmış zavallılar. Yüzlerinde bir böklük, bir hamlık...»

Yaşarköy'ün manzarası da böyledir. «Köy yok gibi bir şey olmuştu. Tavuklar gıdaklamıyor, köpekler havlamıyordu. Çocuklar gülüp oynamıyor, kadınlar kavga etmiyor, kaleden kaleye şahin uçmuyorlardı. Köy içinde insana bazan, diken batar gibi batan, acı veren bir sessizlik vardı. Sokaklarda bir mezarlık dönüşü hali. Erkek-

ler tepelerden yuvarlanmış kaya parçaları gibi çökmüş, habire eşiniyorlardı.»

Öğretmen geldikten sonra gizli kuvvetler birden uyanır. Öğretmenin etrafını sararlar. Köyün geleneksel manzarası değişir.

Ortaköy'ün manzarası:

«Ortaköylüler çift koşmuşlar, nadas ediyorlardı. Sabahları tavla birlikte kalkıyorlar, öküzleri çıkarıp, çift kayışlarını kollarına alıp yürüyorlardı.»

Çolak Osman kendi kendine diyordu ki: «Bu yıl bize bir gayret geldi maşallah. Böcü gibi çalışıyoruz. Bize toprak dayanmıyacak, nerelere gidelim.»

Giderler, Erikdibin'deki Beylerin gaspettiği tarlaları sürerler. Beyler küplere biner. Ellerinde tapu olmadığı için köylüye birşey edemezler.

Damalı'da da köylüler Nohut deresini ekerler.

Komşu Tokaköy'de de Bey tarlaları sürülür.

Yaşarköy'de, köylüler kuşları yokettikten sonra kalay dökerler:

«Halkalar gittikçe açılıyor, düzlükten çıkıp köye varıyor, dereye iniyor, karşıya geçiyordu. Sokaklardan tavukları koşuyor, danalar, develer, kırlardan inekler, eşekler, sıpalar koşup geliyorlardı. Gelenler halkaya karışıp dönüyorlardı.»

Yazar antitez halinde bir karanlık gerçeği veriyor. Ve uyanışla aydın bir manzara çiziyor. İlk manzara reeldir. İkinci manzara reelden fazla ütopiktir. Olması gereken şeyleri gösterir.

Yazar, insandaki azmi bu iki birbirine zıt gerçek arasında yakalamıştır. Toplumun gizli kuvvetini meydana çıkarır. Halkın yalnız boyun eğen bir yaratık olmadığını gösterir, ona kuvvetlerini çözmiye yardım eder. Kendi kuvvetine güvenmesini öğretir. Ve halkın gerçeğe, geleceğe inançla bakarak çözülen iktidarını açıklar.

Topal Pehlivan: Romanda halk dürüstlüğünü temsil eder. Halktan yanadır. Bir zaman muhtarken cahilliği ile

köydeşlerine tarla temin etmek için köy ormanını yakmıştır. Fakat toprakları önce Duranâ zapteder, sonra da yamaca gelen toprak, tutunacak kök olmadığı için dereye akıp gider. Ormanla birlikte içindeki hayvanlar da yanmıştır. Bunun için vicdan azabı çeker.

Topal Pehlivan öğretmeni en iyi anlıyan ve köyün ilerlemesi için onun plânlarını gerçekleştirmeye çalışanlardan biridr. Öğretmeni arkalar. Onun Durupınar suyunu uzun saylar'a çıkarma fikrini gönülden selâmlar. Köylüleri bu işe koşmak için: «Tek bacağımla mahalleleri bir bir dolaşırım ben.» der. O da kendine yerli bir Diyogen'dir. Felsefesi çok basittir, pratiktir.

«Meyveli ağacı mı seversin, meyvesiz ağacı mı? Sütlü keçiyi mi seversin, sütsüz keçiyi mi? Sulu tarlayı mı seversin, susuz tarlayı mı?» diye köylüyü çalışmaya teşvik eder.

Pehlivan okur yazar değildir. Buna rağmen okul öğretmensiz kalınca, her sabah eğitmenden erken gidip çocukların başında durur. Bu arada okuma yazma öğrenir. Şayet gelecek seneye Damalı'ya öğretmen vermezlerse, birincileri parasız okutacaktır.

Muhtarlar: Bunlar, her köyde köylüden yanadır. Ağaya, Beye dayatırlar. Damalı'nın muhtarı köylünün menfaatini korur, Duranâ'ya ayak direr.

Ortaköy'ün muhtarı da köylüden yanadır. Köylülerle birlikte Beylerin tarlalarını paylaşır, sürer.

Yaşarköy'ün muhtarı da Delâya ilk uyan kimsedir ve İmama meydan okuyarak köylüyü yeni yola çağırır.

Veli Usta: Toprak yetersizliği yüzünden proleterleşerek kasabada bir demirci işliği açmıştır. Can adamdır. Öğretmene yalnızlığında el uzatır. Yazar burada köylü, aydın ve amelenin tek bir cephede birleştiğini imâ eder.

Veli Usta tam mânâsiyle bir işçidir. Özgür işçi psikolojisine sahiptir. Bir şeyin önünde boyun eğmez. Yunus Beye meydan okur, nasıl kişi olduğunu doğrudan yüzüne haykırır.

Dayanışma duygusuyla öğretmene el uzatır, onu yanına alır, san'at öğretir, Yaşarköy'e götürüp yerleştirir.

Sosyal görüşlerini bir plâtform halinde şöyle açıklar: «Bana yetki verseler, şerefsizim, ben bu Türkiye'yi on ayda adam ederim! Ulan vatandaşlar, ulan arkadaşlar, kalkın işlerinizin başına, çabuk işlerinize sahap olun. Tutun elele, yıkın bu evleri, yapın yenilerini! Kaldırın bu köyleri sel ağızlarından! Parçaları birleştirin! Dünyaya dana gelip öküz gitmeyin! Karıları, gızları evlere kapayıp mapus etmeyin! Ağzı bozuk imamların sözünü tutmayın. Ayıoğlu ayılık edip ormanları yakmayın. Bu sözümü de tutun! Tutmayanın anasını avradını peşinen... Bizim adamımıza bu dille konuşacaksın...» der.

Kadınlar: Romanda kadınlar çoktur. Hepsi olumludur. F. Baykurt, Türk kadınının olumlu yönlerini görmüş, toplumsal hayatta onların rolünü belirtmiştir. Onuncu köy romanında köylü kadınların hepsi müsbet insanlardır. Sıra, yol bilen, erkekten kaçmıyan, eşine yoldaş olan kimseler.

Osman Hafızın karısı Meryem «serçe gibi vicir vicir» bir kadındır. Altıparmak ona bakarak «Bir viraneyi ev eder bu» diye düşünür.

Dilleri pek tatlıdır. Kılcı karısı öğretmeni görünce «Vay anam, vay gözlerine kurban olduğum, koçum... Hoş geldin, safalar getirdin, gözümüzün, göynümüzün üstüne geldin...»

Bakkal Ahmed'in karısı Züra zeki, uyanıktır. Ululaın Memed «Ne Züra bacıdır bunu! Buna Züra ağa derler, usta!» diye onu öğretmene tanıtır. Sonra kendi içinden «Avrat dediğin böyle olacak! Bir adamın karısı o adamın yarısı... dahi yarıdan fazlası», diye düşünür.

Duranâ'nın, iki karısı bile yoldan dışarı değildir. İhtiyar diye anıldığı birinci kısır karısı temkinli, uysal, kocasına, etrafındakilere güçenikliğini içine saklıyabilen bir kadındır. Ali de Duranâ'yı aramaya gittiğinde, kuran okumakta olduğunu öğrenince, «Allahı kandıracak, he mi?»

demesi üzere ihtiyar «Ne bileyim? Belki de kendini kandıracaktır,» der.

Öğretmenin karısı Gülşen, küçücük, körpecik bir gelindir. Anasına, babasına itaat etmesini bilir. Fakat anasının öğretmenle evlenmesine razı olmadığını görünce tereddüt etmeden, bohçası koltuğunda öğretmene varmasını da becerir.

Romanda en cana yakın kadınlar, Pire kızı ile Naciye'dir. Zaten öğretmen de onları birbirine benzetir. Pire kızı Damalı'dandır. Naciye Ortaköy'lü.

Pire kızı çok fakirdir, ama gayet çalışkan, gayretli, mert ve özgür düşüncelidir. Hayatın zorlukları karşısında irkilmez. İçlidir. Zengin bir iç dünyası vardır. Öğretmene bakıp «Ah benim yaşım, senin yaşında olacaktı. Vallaha boşanır gelirdim! Alır mıydın beni? Ah benim kaderim yağim'iş, kaderim», der. Öğretmenin mert bir insan olduğunu anlar. Duranâ'nın ona oyun yapacağını görerek yanına koşar. Tedbirli davranmasını söyler, insancasına, kardeşçe bir sevgiyle ağlıyarak. Öğretmen dövüldükten sonra da yanından ayrılmaz, yardım eder.

İhtiyaç icabı buraya iş ardından koşması ve erkeklere karşı serbest davranması yüzünden olacak ki, onu hafif meşrep bir kadın gibi göstermek isterler. Fakat Duranâ öğretmene Pire kızıyle tuzak kurmak oyununa yanaşmaz.

«O işi ben yapamam. Öte mahallede Zinet gızın var, o yapar bu işi», der yürür, çıkar, gider.

Naciye de hür tabiatlı bir kadındır. Yerinde söz etmesini bilir. Kocası ona «Avukat» der. «Hökümet nikâhına kayıtlı karılar hep böyle şimdi», diye öğretmenle gevezelik eden kocasına bakarak öğretmene «Siz onun deli deli söylenmesine kulagasmayın. Hökümet nikâhı da neymiş? İtaat, gönülden gelirse, itaat olur», der.

Duranâ: Anadolu'da büyük toprak sahibi sınıfına mensuptur. Damalı'mn ağasıdır. Köylülerin topraklarını, köyün merasını hemen hemen zaptetmiştir. Ama yine de

«geç kalmışız. Ah ben sıkı tutsam, kızboğanın yamaçlarını da çeviririrdim emme, gevşek davrandım.» diye esef eder. Açgözlüdür. Sofudur. Kuran okur, namaz kılar. Ama yalanı yemini savurmaktan çekinmez. Geri kafalıdır. Kızını okula göndermek istemez. Seciyesizdir. Köylülerle arası açıktır. Onu kimse sevmez. Şirrettir, kahpedir, sinsidir, ikiyüzlüdür. Öğretmeni pusu kurup dövdürür. Onun, köyden atılmasına sebep olur. Arkası zorludur. Kasabada idare çevrelerine güvenir. Onlardan arka görür. Burjuva idare çevreleri onu destekler. Küstahça köylüye meydan okur. «Ben atlıyım, onlar yaya. Nasıl başedecekler benimle.» der. Malına, rüşvete güvenir «Yiyen ağız kapanır, Osmanlının yemesi meşşur» der. Öğretmeni rüşvetle kazanamayınca «Baş başa bağlı, başda padişaha» diyerek, kasabaya gider. Partiye(1) girerek Yunus Beyin köyde sağ kolu olur. Onun vsıtasiyle öğretmeni köyden kovar.

Yunus Bey: İlçede iktidarda olan partinin(2) zamanındaki mümessilidir. Onun başkanıdır. Cahildir. «Karnını yarsan cim çıkmaz. Elifi görse mertek sanır.» Görünüşte halim selimdir. Güleçtir. Ama gerçekte kaphedir, şiddetlidir. Bütün memurları, jandarmayı, idare çevrelerini kendi emrine bağlamıştır. Onları parmağında oynatır. Zira hepsini korkutmuştur. Arkası yukarıya dayanır. Sinsidir. İsmet Beye «Ben burada efkârı umumiyeyi temsil ediyorum» demesi üzre adı «Efkârı umumiye» kalmıştır.

Orhan Bey: Öğretmenin tam karşıtıdır. Endişesiz, idealsiz, sakin bir taşra hayatı süren pasif aydın tabakasının tipik mümessilidir. Öğretmenin «beni asıl üzen, aydınların vurdum duymazlığı» dediği kimselerdendir. O, karısından, kaymakamdan, partiden, fırıncıdan, veresiyeci bakkaldan, kazıkçı tüccardan pek hoşnuttur. Öğretmenin didinmeleri onun için «romantik lâflardır». Ona göre okumuş adam olgun olur. Olgun adam da büyüklerin sözüne uyar, o kadar. Geri kafalıdır. Öğretmen onu «tarih kitaplarından

---

(1) — (2) Menderes'in Demokrat Partisi kastedilir.

kaçıp gelmiş bir ortaçağ heykeli gibi masanın başında lök lök oturuyor», görür.

IV. Romanın bazı özellikleri

Baykurt realisttir. Geleneksel hayat sahnelerini bütün yakalanmış çizgileriyle canlandırır. Fakat metodunda başka bazı özellikler de göze çarpar. Karşıtlığı, antitezi bir araç olarak kullanır. Öğretmen gelinceye kadar köylerde herşey karanlıktır, onun gelmesiyle birden değişir. Bu antitezi yazar yeni idelerin köye girmesini belirtmek için kullanır. Fakat bu değişim pek çabuk olur. Bu hususta yazar idealizasyon yapar. Bunu kahramanların, karakterizesinde de görürüz. Halk mümessilleri romanda idealize edilmiştir. Yeni fikirleri çabuk benimserler, yeni fikirlerle yaşarlar. Olumsuz kahramanlar ise çoğunlukla yalnız bir yönden, menfi çizgileriyle verilmiştir.

Köylerdeki değişiklikler duygulaştırılır, insanlar romantik bir açıyle idealleştirilir. Yazar, romanda Anadolu köylerinde ve kasabalarında filizlenen sosyalizm görüşlerini canlandırmak için antitez yapar. Halk mümessillerini olumlu yönden romantik bir sıcaklıkla vermek için idealleştirir. Sosyal kavgalar sınıflı yönden açıklanır. Burada yazar realisttir. Çekişmeler derin sosyal tarafiyle tasvir edilmiştir. Romantik bir esinti anlatımı vardır. Olumlu kahramanların konuşmaları sıcaktır, candandır.

Fakir Baykurt çok büyük söz ustasıdır. Her kahramanın mensup olduğu sınıfa ve mevkiye göre bir dili, konuşması vardır.

Roman, ölçülü ve yerinde kullanılan atasözleri ve deyimlerle örülü bir söz çelengidir.

FAHRİ ERDİNÇ

ALİNİN BİRİ

I. Romanın süjesi

Alinin Biri romanında hikâye edilen olay Anadolu'da cereyan eder.

Romanın baş kahramanı Ali, 1919 — 1923 İstiklâl Savaşı yıllarında babasının çetesine katılmış, Yeşil Ordu saflarına girerek Anadolu'yu işgâl eden Yunanlara karşı savaşmıştır. Yeşil Ordunun yok edilişinden sonra Millî Kurtuluş Ordusu saflarında kurtuluşa kadar gönüllü olarak düşmana karşı mücadele etmiştir. Fakat bu arada ağır yaralanmış ve hastaneye düşmüştür. Köyüne savaş bittikten iki yıl sonra döner. Babası Nalbant Efeyi ele veren köy ağası, Ali'nin İstiklâl Savaşı esnasında eşkiyalık yap-

---

★ Alinin biri romanının yazarı Fahri Erdinç 1917'de Akhisar'da doğdu. 1936'da köy öğretmen okulunu bitirdi. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde öğretmenlik yaptı 1938'de Ankara konservatuvarının tiyatro şubesine girdi. Fakat parasızlık yüzünden tahsilini tamamlıyamadı. Ve tekrar öğretmenlik mesleğine döndü. Zaman zaman işsiz kaldı, inşaatlarda çalıştı. 1946'de Ankara radyosunun tiyatro grubunda aktör olarak işe başladı. 1949'da Bulgaristan'a iltica etti.

F. Erdinç sanat hayatına 1933'de atıldı. Önce şiirler yazdı, sonra kendisini hikâyeciliğe verdi.

1946'da «Şen olasın Halep şehri» adlı bir şiir kitabı basıldı. 1948'de de ayrı bir kitap halinde 9 hikâyesi basıldı.

F. Erdinç'in yaratıcılığı, Bulgaristan'a iltica ettikten sonra daha verimli olmuştur. O zamandan beri yayınlanan eserleri şunlardır:

«Kapitalist Türkiye çocuklar» (Oçerek) 1951. «Göç» (piyes) 1952. «Akrepler» (hikâyeler) 1952. «Asi» (hikâyeler) 1955. «İşte böyle» (şiirler) 1956. «Alinin biri» (roman) 1958. «Acı lokma» (roman) 1959. «Memleketimi anlatıyorum» (hikâyeler) 1960. «Diriler mezarlığı» (hikâyeler) 1964. «Kore nire» (roman) 1966.

tığına dair bir iftira uydurarak onun hapse atılmasına sebep olur. Ali böylece hapse düşer ve orada 15 yıl yattıktan sonra çıkar. Roman onun bu hapisten çıktığı andan başlar.

Ali yaya köyün yolunu tutar ve birkaç gün yürür. Yarı yolda Çiftlik köyünde babasiyle birlikte çetecilik yapan Bekir Efenin evine uğrar, ihtiyarla görüşür.

Köyüne girmezden önce, köy kenarındaki değirmene uğrar, kendisini değirmenciye tanıtır. Burada değirmenci ve öğretmen Arif Beyden oğlu Yaşar'ın köy ağasının yeğeni Fadime ile seviştiğini öğrenir. Oradan evine gider.

Ali'nin köye dönmesi, ağadan başka herkesi sevindirir. Rahim ağa bunu duyunca küplere biner. Ve zaten manda güreşinden de kızgın olduğu için, Gagılıyı kamçılar.

Köylülerin bir toprak derdi vardır. Yozalan dedikleri büyük bir araziyi ağa zaptetmiştir. Bu yer köylülerindir. Yozalan'da onlara komşu olan Daylım köylülerin de hissesi vardır. İki köy, ağadan davacıdır. Fakat ağanın arkası kuvvetli olduğu için hiç bir netice çıkmaz.

Ali'nin gelmesi, ağaya karşı olan kavgayı fitillendirir. Toprak kavgasında birleşen her iki köy ağaya üç defa dayatır.

İlk defasında köylüler sessizce Yozalan'daki tarlalarını sürmeye çıkarlar. Jandarmalar gelir, köylüleri kuşatır. Toprak kanunu çıkacak diyerekten avutulurlar. Köylüler Yozalan'ı sürmekten vazgeçerek, evlerine dönerler. İkinci defasında toprak kavgası kitlevi bir nümayiş halini alır.

Anadolu'nun birkaç bölgelerinden köylüler, Ankara'ya bir yürüyüş tertibederler. Bu kafileye her iki köyden de katılırlar. Fakat yürüyüş neticesiz kalır. Kafile dağıtılır birçoğu hepse atılır. Ancak af çıktıktan sonra evlerine dönerler.

Nihayet üçüncüsünde toprak kavgası kanlı bir çarpışma haline alır.

Her iki köy de birleşerek Yozalan'a çıkar ve tarlalar sürülmeye başlanır. Artık bıçak kemiğe dayanmış. Sabır tükenmiştir. Köylüler her şeyi gözönüne almış, hattâ savaşa hazırlanmışlardır. Kur'ana el basıp yemin etmişlerdir. Ölüm vardır, geri dönmek yoktur.

«Toprak kanunu» burada okunur. Toprakların tapusu bu sırada iki tanedir. Birisi Rahim ağanın koynunda, diğeri Bıdık Ahmed'in tüfeğinin ucundadır.

Ali önce bu savaşa karşıdır. Fakat artık iş işten geçmiştir. Ve köylülere katılarak isyana önderlik eder.

Ağa âsilere karşı çobanlarını sürer. Çarpışma başlar. Köylüler ağanın konağını kuşatırlar, çiftliği yağma edip ateşe verirler. Kasabadan jandarmalar gelir. Çember içinde kalan yedi kişi silâhsızdır ve jandarmalara teslim olurlar. Diğerleri savaştan çekilmekten başka çare olmadığını anlıyarak dağı boylarlar. Ali 18 arkadaşiyle dağda çete kurar. Bekir Efenin söylediği yere varıp babasının savaş yıllarından kalan silâhlarını bulup silâhlanırlar.

Bir kaç gün sonra çeteye Ali'nin oğlu Yaşar da katılır. Kore'ye gitmek üzere iken, anasının acı bir mektubundan sonra kaçmak fikrine kapılır ve yolda giderken vapurdan denize atlar. Babasının yanına gelir ve bu küçük savaş ordusuna katılır.

Romanın esas süje hattı bundan ibaretti. Onun ikinci bir süje hattı Yaşar'la Fadime'nin aşkıdır. İki genç kumru gibi sevişmektedirler. Ama ağa Fadime'yi oğlu Kör Emin'le evlendirmek niyetindedir. Kız istemez. Kör Emin, Fadime'yi lekelemek için namusuna saldırmak ister. Çobanlar gelip kızı kurtarırlar. Bu olaydan istifade etmek isteyen köy ağası bir pusu kurarak Fadime'yi öğretmenin odasına zorla gönderir. Maksadı hem kızı fahişe çıkarmak, hem de öğretmenden kurtulmaktır. Fakat bu çirkin oyun Ali ve arkadaşları tarafından önlenir. Ağa, maksadına erişemeyince Fadime'nin bakireliğini şüphe al-

tında bırakmayı düşünür ve düşündüğünü gerçekleştirmek için onu muayene ettirmek ister. Fadime sevgilisi Yaşar'ın olmuştur. Bütün yapılan bu çirkin ve kahpe oyunlardan bezmiştir artık. Nefretle canına kıyar. Böylelikle temiz bir aşk trajik bir şekilde sonuçlanır.

F. Erdinç Yaşar'la Fadime arasındaki aşkı olabildiğine sevgiyle ısıtmış, iffet ve masumlukla bürümüştür. Fakat bu aşk sosyal karşıtlıklar arasında kavrulur. Neticede, o temiz, masum ve körpe Fadime acı bir gerçeğin kurbanı olur.

Bu facia Yaşar'ı sarsar ve gerçeğe açık gözle bakmaya sevkeder.

II. Romanın idesi

F. Erdinç **Alinin Biri** eserinin konusunu 1947 - 1951 seneleri arasında Anadolu'da vuku bulan köylü ayaklanmalarından almıştır.

Bu senelerde Anadolu'da kapitalizmin köylüler üzerinde gitgide artan baskısı neticesinde, toprak yetersizliği sosyal bir felâket halini alarak köylü tabakalarını harekete geçirmiştir. Köylüler arasında toprak kavgasına yol açmış, Anadolu'da birçok düzensiz ayaklanmalara sebep olmuştu.

Parça parça dağılan ve köy ağalarının eline geçen topraklar, köylü tabakalarını sefalete sürüklemekte, onları proleterleştirmektedir.

Yazar bütün bu olayları tarihî, sosyal politik yönleriyle tetkik ederek, romanın esas idesine sindirmiştir.

Romandaki olaylar iki Orta Anadolu köyünde vukubulur. Ama aslında yazar bu çerçeve içinde 1947 - 1951 senelerinde Anadolu'daki bütün ayaklanmaların sentezini yapar. Bu ayaklanmalarda baş gösteren eğilimleri açıklar. Bu olaylara sinen özelliklerin tipik taraflarını belirtir.

Alinin Biri romanının esas idesi işte bu ayaklanmalardan alınmış, Marksist bir görüşle aydınlatılmış ve so-

mut olaylar ve kahramanlar vasıtasiyle canlandırılmıştır.

F. Erdinç toprak kavgasının parlamalar şeklinde meydana getirdiği facialara göz yummaz. Böyle kavgaların feci hal aldığını bilir. Nitekim bunu romanında da belirtir. Fakat o bu kavgada senelerce ezilen köylülerle uyanan sınıf bilinci parlamalarını da araştırmış ve canlandırmıştır.

«Gayrı yeter» diyen köylü artık baş eğmek istemez ve birden silkinerek silâha sarılır.

Sosyalist realizm metoduyla kaleme sarılan yazar, bunun yanısıra bu kendiliğinden gelme toprak edinme kavgasında, istismarcı kuvvetlere karşı köylülerde yeni bilinç kıvılcımlarının parlamalarına da değinir. Köylülerde bu kavgada işçi sınıfı ile birleşme anlayışının uyanışını gerçeğe sinen bir eğilim olarak belirtir.. İsyan bastırılır. Kavganın sonu trajiktir. Kurbanlar verilmiştir. Ama kavgada eninde sonunda başarı kazanılacağı inancı sönmez. Âsilerin dağa çıkması bunun bir sembolüdür. Kurtuluş ümidi buna bağlanır.

Yazar bununla çeteciliğin idealizasyonunu yapmış diyemeyiz. F. Erdinç bu sonuçla, Türk köylüsünün Birinci Dünya Savaşı'ndan beri yürüttüğü kurtuluş kavgalarının bağlantılarına değinir. Bu kavgaya sosyal bir karakter verir. Yeşil Ordu hareketiyle bu köylü ayaklanmaları arasında bir bağlantı kurar. Son köylü ayaklanmalarının yeni sosyal bir karakter almak üzre daha yüksek bir merhaleye çıkmakta olduğunu belirtir.

III. Romanın kahramanları

Romanın kahramanları sosyal ve endividüel çizgilerle dolgundur. Onlar birer tip olarak ve aynı zamanda şahsi kaderleriyle canlandırılmıştır.

Yazar, bu kahramanların sosyal tabiat ve psikolojilerini yakalamış ve onları incelikleriyle anlıyarak tasvir eder.

Eserdeki kahramanları iki gruba ayırabiliriz: Olumlu ve olumsuz. Tabii bu ayırma nisbidir. Fakat onlarda sosyo-psikolojik dolgunluklariyle böyle bir vasıf belirtilebilir.

Rahim ağa olumsuz tip grubunun başındadır. Şahsında Türkiye köy realitesinin en karakteristik özelliklerini toplar.

Milli mücadeleye ihanet etmiş olan bu şahıs, fırsattan istifade etmiş, kapitalizm şartlarında zenginlemiştir. Köye hâkim olmuştur. Köylülerin topraklarına el koymuş, onları kendi iradesine bağlamıştır. Kahpedir. Köyde bütün oyunları düzenliyen odur. Her olayı kendi marifetine göre tertip eder. Her fırsattan istifade ederek zenginleşmeye bakar. Tahsildarın köye gelmesi ağa için bir fırsattır. Köylünün hayvanına, eşyasına el koyar. Hiçbir ahlâk kuralı tanımaz. Kaypaktır. Siyasi oyunlardan istifade etmesini bilir. Menfaati için partiden partiye geçer. Burjuva partilerinin başkanları, kaymakam, tahsildar, jandarma ve hoca onun desteğidir. İnsafsızdır. Köyde çelişkilerin keskinleşmesinde zalim kesilir ve neticede canavarlığının kurbanı da olur. Alevlendirdiği kavganın ateşleri içinde mahvolur.

Romanda olumsuz tipler arasında ondan başka daha bir sıra şahıs canlandırılmıştır. İnce İmam bunlardan birisidir. Rahim ağanın sağ koludur. Her oyunda parmağı vardır. Seciyesizdir. Dini her an ağanın menfaatine uydurur ve siyasi gayelere göre hareket eder. Ağanın namussuzluklarını din vasıtasiyle örtbas eder, onun köyde apolojisini yapar.

Romanda kendilerini satan menfaatperest siyasi liderler, omurgasız bir mahlûku andıran aydın Turhan Bey, ahlâktan nasipsiz Kör Emin ve benzerleri hayasızlıkları, hıyanetleri ve siyasi cambazlıklariyle toplumun olumsuz sosyal kutbunu tamamlarlar.

Yazar, siyasi ve ahlâk bakımından çürümüş olan bu gürûha, halk tabakalarının mümessillerini karşı çıkarır.

Bu kahramanlar, halkın ruhunu, dramatik bahtını, direnişini, manevi güzelliğini ve zenginliğini açıklarlar. Bıdık Ahmed, Ali, Acar, Elif, Gagılı, Kürt Memo, öğretmen Arif tipleri en iyi çizilenlerdendirler.

Bıdık Ahmet romanın en ilginç karakteridir. Baş kahraman değildir, fakat önde gelenlerdendir.

O, şahsında Türk köylüsünün hayat kuvvetini yaşatır. Halkın haksızlıklarla uzlaşmazlığını, hâkim sınıfa karşı volkanik nefretini bir mihrak gibi kendisinde toplar. Onda barut hakkı gibi büyük bir potansiyel kuvvet yoğunlaştırılmıştır. Pervasız, kararlarında ve hareketlerinde atak ve cesur bir karakteri vardır. Her hareketin başındadır. Ağaya her an meydan okur. Manda döğüşlerinde ağaya karşı koyan odur. Silâhı her an kavrayıp kavgaya atılmaya hazırdır. Her üç köy hareketinin önüne geçen yine odur. Hiçbirşeyden yılmaz. Korku nedir bilmez. Karakteri, mahrumiyetlerden ibaret olan hayatında kimseden iyilik göreceğine inanmadığı için tahripkâr bir faktör halini almıştır. Proleterleşmiye yüz tutmuş bir karakteriyle ve isyankâr tabiatiyle o kendiliğinden gelme köylü mücadelerinin rehberi seviyesine kadar yükselir. Neticede Bıdık da kendi yaktığı ateşin alevleri içinde ölür. Ama ölümün eşiğindeyken bile yine atak, taşkın, sabırsız, zaptedilmez karakteriyle kalır. Ve intikam özlemiyle yanar.

Romanın baş kahramanı Ali, başka bir tiptir. İstiklâl Savaşı arifesinde idam edilmiş bir isyancının oğlu, Milli Kurtuluş hareketine katılmış, hapiste yatmış olan Ali, hayat tecrübesine sahip, soğukkanlı, temkinli bir şahsiyettir.

Köylüler Ali'nin şahsında önder, manevi destek görürler. Onun köye dönmesi ağa ile köylü arasındaki kavganın kuvvetlenmesine, halk kuvvetlerinin birleşmesine, bir cephe halini almasına sebep olur.

Ali hapiste gerçeği tartmayı, dostu düşmandan ayırdetmeyi öğrenmiş, siyasi, sosyal anlayışı değişmiş, olayları tahlil etmeyi ve ahvale göre hareket etmeyi öğrenmiştir.

«Koca kitap» ona toplumun sınıflı kuruluşu hakkında yeni bir dünya görüşü sağlamıştır. Bu yüzden ağa ile, hâkim sınıfla çarpışmanın tabii bir şey olduğunu anlamıştır. Kafası her an işler, olayların analizini yapar ve köylülere bunların iç yüzünü açıklar. Ağanın oyunlarını önceren görerek açığa vurur, onlara siyasi olayları anlatır. İlerici görüş sahibi olan Ali, bu yüzden, hayat şartlarını kendiliğinden doğurduğu protesto ile, hemen her şeyi ataklıkla değiştirmek istiyen köydeşlerine sabır telkin etmeyi, hareketlerinde temkinli olmayı becerir. Onlara bu kavgayı kendi başlarına becerebilecek kadar kuvvetli olmadıklarını anlatmaya çalışır.

Ali'nin Ağaya karşı nefreti büyüktür. Onun bu nefretinde öznel elemanlar yok değildir. Zira Ağa yüzünden hapse düşmüştür. Yazar bu yönü ayrıca romanda başka bir süje hattı olarak belirtir. Birçok karşıtlıkları Ağa ile Ali münasebetleri etrafında düğümler. Fakat romanda bu hat, sosyal kavgalar içindedir. Nitekim Ali'nin şahsi kavgası da sosyal bir kavga halini alır, şahsi nefreti, sınıfî bir nefret gibi açıklanır. Bu yönü F. Erdinç ustalıkla gösterebilmiştir.

Diğer taraftan Ali, ailesine de sadık bir kişidir. Dikkatli ve şefkatlidir. Arkadaş canlısıdır. Her fedakârlığa hazırdır. Onun yumuşadığı da olur.

Hapisten dönerken Elif'ini, Elif'i ile görüştüğü an da gençliğini hatılar, ceylân bakışını söyleyiverir. Fakat bu anlar kısadır. F. Erdinç, Ali'nin karakterini isabetle yakalamış ve onun hassas yönüne meydan vermemiştir. Ali oğlunu sevmesine rağmen, ilk defa oğlunu gördüğü an bile bir kavga adamı barışmazlığı ile yumuşak değildir. Çetin tabiatı burada üstün gelir ve oğlundan hesap ister. Gerçek, senelerce hapis, güçlükler, kavga onu taş gibi çetin yapmıştır. Ve o, romanda sonuna kadar bu tabiatiyle yer alır.

Bu karakteri ile Ali'den olayların devinimcisi olması beklenebilir. Fakat olaylar onun etkisi dışında cereyan

eder. Toprak hasreti, sefalet Ali'den daha kuvvetli faktörler olarak kendilerini gösterirler ve cereyan ederler. Bu akımı durdurmak Ali'nin elinde değildir. Fakat iş kanla hesaplaşmaya dayandığı zaman bir kenarda kalmaz ve en nazik bir anda kavgaya katılır ve idaresini eline alır. Dağa çıkarken verilen kurbanlardan ötürü yüreği sızlar. Fakat pişman değildir, üzerine aldığı sorumluluğu bilir ve yarına bir inançla bağlıdır.

F. Erdinç, Ali'nin bu psikolojik durumunu, görüşlerini, onun çete ile Akir dağı eteklerinde konaklandığı bir anda cereyan eden iç monolog şeklinde belirtir. Ali kavgayı hatırlar. Gözü önüne Bıdık gelir, canlanır.

«Barut gibiydin birader» der içinden, «yanında çakmak çalmaya bile gelmezdi... ateş alırdın hemen. İşte eni sonu, kendi yaktığın ateşte yandın. Ahmedim. Beni de sürükledin hem. İster istemez. Az kurban vermedik. Yazık... Demiştim sana... hem kaç defa... Söyliye söyliye tüy bitti dilimde. Yalnızız, dedim. Sırası değil, dedim. Bir çetelik iş mi bu?... Yalnız köylü kısmının harcı değil bu iş. Elimizden bir tutan olmadıkça, düzde gideriz ama, yokuşta kalırız. Bu kavga ağayı öldürüp de dağa çıkmakla bitecek olsaydı, şimdiye kadar çoktan... Artık ne desem nafile, Bıdık. Ölüleri hayırla yadetmeli. Sen, kardeşim, ben de hepimiz de karıncayız. Yel kuvvetli esiyor. Biz de tutunduğumuz dalla beraber yuvarlanıyoruz. Kavga asıl şimdi başlıyor... Ne dedin? Sürelim Yozalanı! Süreceğiz Ahmedim. İlk işimiz o olacak zaten. İlkyaza bir tuğyan ekin patlıyacak ki Yozalanda, şöyle Eğridir gölü gibi talazlanacak, hani içinden eşek üstünde geçsen fesinin ibiği görünmiyecek... Ne çare, sen görmiyeceksin, o günleri. Elif görmiyecek...»

Ali'nin karısı Elif işine sadık bir köylü kadınıdır. Elif ömrünü 15 yıl hapiste çürüttüğü kocasına bağlayıp da, onu sabırla beklediği kadar, kavgada da Ali'nin mert bir arkadaşıdır. F. Erdinç, Türk köylü kadının en olumlu özelliklerini Elif'in şahsında toplamış. Türk edebiya-

tında harikulâde bir tip canlandırmıştır. Mütevekkil, sessiz, sabırlı ve alabildiğine şefkatli bir ana olan Elif, kavga gününde kocasiyle omuz omuza ateşe girer. Biricik oğlu Yaşar'ın Kore'ye gideceğini öğrendiği zaman, ana şefkatini hıçkırıkla bastırarak, oğluna sert bir mektup yazacak kadar da çetin bir karaktere sahiptir. Acar, fakir Anadolu köylüsünün sâfiyetini, sabrını, insaniyetini ve duru aklını kendisinden toplıyan bir şahsiyetti. Istıraplar içinde kıvrandığı en müşkül anlarda bile kendine hâkim olmayı, düşüncelerini ve iç yaşantılarını gizlemeyi bilir. Yüreği kan ağladığı zaman işi kasten şakaya döktüğü, güldüğü ve güldürdüğü olur. Fakat gözü pektir. Her tehlikeye göğüs germeye hazırdır. Nitekim isyan gününde ikilemez: Ölüme gittiğini bildiği halde bunu tabii bulur. Kavgada düşmeyi hesaba katarak, toprak hasretiyle karısına: «... beni yüzükoyun çevir, yeter. Gözlerim toprağa baksın» der.

Kürt Memo içine kapalıdır. Emir kuludur. Ağaya bağlıdır, ama içi yanıktır. Evinden uzaklaştırılmış, sürgün edilmiştir. Ailesi bir yana, kendisi bir yana. İçini kimseye açmaz, ama köylülerden yanadır. Nitekim isyan başlayınca da «kurban» diyerek silâhlanmış olarak köylülerin safına dizilir, kavgaya katılır. Ağadan, gerçekten intikâmını kendine alır.

Öğretmen Arif, Türkiye'de köylü toplumunu aydınlatan ilerici öğretmen grubunun temsilcisidir. İlerici görüşleriyle ağaya, imama dayatır. Köylünün tarafını tutar. Hattâ ağaya meydana okuyacak kadar mertlik gösterir. Sefil hayatında menfaatleri köylülerle bir gelen Arif son demine kadar onlardan yanadır. Dürüsttür. Merttir. Fakat ağanın kuvveti ve kahpeliğiyle ezilir. Ve ancak Ali'nin yardımiyle köyden başına bir kaza gelmeden uzaklaştırılır.

Gagılı romanın diğer ilginç bir kişisidir.

F. Erdinç kapitalist âleminin safrası olan kimsesiz, avare çocukları iyi tanıyor. Humanist görüşleriyle onların

iç dünyasına nüfuz etmeyi beceren bir sanatkâr olarak, hikâyelerinde defalarca bu yavruları konu edinir. Nitekim Gagılının şahsında da bu tip çocukların pırıl pırıl insanî vasıflarını, potansiyel kuvvetini, yiğitliği ve iradesini bir araya toplıyarak meydana çıkarır. Köy yoksulluğunun mütemadiyen emzirdiği karakteriyle, bütün o sıcak tavır ve hareketleriyle Gagılı bir Türk Gavroş'u tipidir. Ve sosyal şartlara uygun milli çizgileriyle Türk edebiyatında V. Hügonun Gavroş'u gibi ölümsüz kahraman olarak yer almaktadır.

Romanda halk cephesinde yer alan daha başka tipler de vardır. Daima susan, gözlerini yumulu tutan, düşüncelerini her zaman içine gömen Yumuk Mehmet bunlardan birisidir. Ama kavga günü gözleri birden açılıverir, içini açığa vurur, kavgaya katılır. Deli Yunus aynı tiptendir.

İsyan onları birden canlandırmış, potansiyel kuvvetlerin meydana çıkmasına yol açmıştır.

Çete Bekir onlardan farklıdır. Eski çetecilik psikolojisine sahiptir. Merttir. Asildir. Şahsında yazar eski bir inkılâpçının kavga adamının metanetini milli özelliğiyle heykelleştirir.

F. Erdinç kahramanlarının karakter ve psikolojilerine nüfuz ederek, halkın yaşadığı hayatın gerçeğe uygun bir tablosunu çizer.

Yazarın sempatisi her zaman halktan yanadır. Bu yüzden gerçeğe sadık kalarak olumlu kahramanlarını bir sıcaklıkla tasvir eder.

IV. Romanın bazı özellikleri

F. Erdinç **Alinin biri** romaniyle 50. yıllarda Türk edebiyatında sosyalist realizmin üstün bir sanat metodu olarak galebe çalmasına hizmet eden bir yazardır.

Alinin biri sosyal-törel karakterli bir eserdir. Fakat yazarın konuya tarihî bir açıdan yanaşması neticesinde

roman sosyal töre ve tarihîlik birbirine örgütlenmiş bir biçim halini almıştır.

Romanın kompozisyonunda epik bir genişlik vardır. Anlatımda da gerçek bir dinamizm hâkimdir.

Eserin süjesi ustalıkla ve dinamik bir tarzda açıklanır. Yazar tutukluk vermeden olayları birbirine örgüler. Olaylar, kahramanların serencamı gayet ekonomik bir şekilde canlandırılır. Adeta bir filmde olduğu gibi birbirini takibederler. Köylülerin isyan günü Yozalan'a akışı, Yumuk Mehmed'in, Memo'nun, kadınların, Gagalı'nın savaş meydanına gelmeleri, Çolak Süleyman'ın karısının toprağı öpmesi, Deli Yunus'u ölüm karşısında, «imansız ölürüm» diye derede yıkanması v.d. tasvirleriyle kahramanların karakter ve psikolojilerini kısa ve özlü bir surette açıkladığı kadar, mücadele esnasındaki kitlevi psikolojiyi de dinamik bir tarzda canlandırır.

Romanda köy geleneklerine de ayrıca yer verilmiştir.

Manda döğüşü, mektep manzaraları, köy odalarında görüşmeler, Ali'nin Çete'nin evinde konaklığı, Yaşar'ın Fadime ile karşılaşması v.d. sahneleri süjenin birer bağlantısı olduğu kadar, gelenekten yakalanmış ve canlandırılmış levhalardır. Gelenekleri psikolojik bir anla örgülenmiş olarak bilhassa Ali'nin hapisten dönüşünden sonra eşi Elif'le karşılaştığı zaman ustalıkla verilmiş görüyoruz.

«Avluya girerken hiç yoktan bir iki öksürdü. Eşeğin ipini bırakıp ilerledi. Elif nine önüne mıhlanmış. Ne ileri ne geri. Öksürüğü duyunca gözlerini bürüyüveren ağdan seçmez oldu geleni. Gözleri yumuldu. Yaşlar iki dizi. İşte yaklaştı gelen. Koku onun erkek kokusu. Nefes onun nefesi.

— Geldim, dedi Ali.

Elif:

— Şükür Tanrıya, dedi.

— Nasılsın?

— Eh seni gördüm, iyi oldum.

Omuzuna doğru gelen iri eli daha yarı yolda tuttu. Şöyle iki eliyle, iki yanından «kelâmı kadim» tutarcasına... Eğildi. Döğme yazılı yerinden öptü kocasının elini. Musaf öpercesine sonra alnına götürdü. Sonra üçledi. Sonra ağlaması gibi yumuşacık bir sesle:

— Bana malûm oldu sanki, diye başladı. Kaç gündür ocak yakarım, ateş dikili dikiliverir. Bu sabah iki kere ters döndü nalınım. Kime söylediysem yolda adamın var dediler...»

Sıkılganlık, köylünün eve girerken öksürüğü, kadının erkeğinin elini öpmesi, inanışlar... Tek sözle bunların hepsi geleneğin dilidir.

F. Erdinç romanında psikolojik tahlillere yer ayırmaz. Dinamik bir tarzda anlatmasından dolayı bu araça baş vurmaz. Psikolojik anı, yaşantıları, dahili monolog şeklinde verir.

Örneğin yazar, askerlerin merasimle uğurlanışını, kahramanların yaşantı ve düşüncelerini şöyle açıklar. Herkes kendi kendisiyledir.

«Ağa düşünüyordu:

— Şu Ali'ye bu sefer ne külâh giydirmeli ki?...

Yaşar düşünüyordu:

— Fadime sözünde durur mu ki?...

Yumuk düşünüyordu:

— Şu toprak kanununun aslı çıkar mı ki?

Çolak Süleyman düşünüyordu:

— Vergiyi ödemezsek inek sahiden elden gider mi ki?...»

Yazar psikolojik monologu bazan diyalog halinde yapar.

Bunu aynı merasimde ağa ile Ali arasında içten konuşmalarda görürüz. Düşünceler karşı karşıya getirilerek içerden yakalanmışlardır.

«Ağa Yaşara baktı. Onda Aliyi gördü. Artık dayanamadı. Yan tarafta ve kalabalığın gerisinde kalan Ali ile zihnen konuşmaya başladı.

— İşte, dedi ona içinden, askere giden senin oğlun olsa bile, göreneği çiğnemedin, geldin.

Ötede Ali de ağayı gözünün önüne almış, yüreğinde ne varsa aynen söylüyordu.

— Fıravu-un! Aldın şu fukara Elifin üç karış toprağını... Beni yolladın kilit altına... Sonra da oğlumuza göz diktin, değil mi?...

Ağa:

— Sen lâyık değilsin buna ama, adamlık bende kalsın.

—

Ali:

— Şimdi kaleyi içerden zorluyorsun. Fadime yemlik... Ama her şeyin farkındayım.

Ağa:

— Sen bunları bilmezsin. Bilsen de şukadarcık hoşnutluk göstermezsin. Nankör! İyi ki Yaşar sana çekmemiş. Mazlum, namuslu oğlan...

Ali:

— Yağma yok. Silâhımı alamıyacaksın elimden...

Ağa:

— Geberip gidersin, kuyruğun hâlâ dimdik.

Ali:

— Er geç hesaplaşacağız.»

F. Erdinç dil ustalarındandır. Onun akıcı ve güzel bir anlatışı vardır. Halk ifadelerinden de sık sık yararlanır.

Ali ile Elif birbirlerine bakarlar, geçmişi hatırlıyarak, özünce birbirlerini vasıflandırırlar. Elif kocasının gözünden «şahin baktığını» söyler, Ali ise karısına «seninkilerden de ceylân bakardı» der. Böylece yazar, halk diliyle Ali'nin mertliğini, Elif'in de cazibesini belirtmiş olur.

Rahim ağanın Gazi'nin fırkasından Demokratlar tarafına geçmesi dolayısiyle yazar, onu Ali'nin ağzından halk ifadesiyle «imam feneri zındığı» diye vasıflandırır.

F. Erdinç halk ifadeleriyle özlü sözler kullanır. Halk

görüşüyle halk felsefesi yapar. Gülnaz nine Yağcı Recep'le konuşurken, sefil geçen hayatını hatırlıyarak, çocuğun akıllı olmasının yemekten ileri gelmediğini özünce söyler:

«Çocuk kısmı toprak da yese, karnında cevher varsa, yine açılır zihni» der.

MAHMUT MAKAL

HAYAL VE GERÇEK

Hayal ve gerçek kitabı M. Makal'ın bundan önce yayınlanan **Bizim köy** kitabının bir devamıdır.(1)

Her iki kitapta da «köyden notlar» tarzında yazarın gözlemleri verilmektedir.

M. Makal bu ikinci kitabına **Hayal ve gerçek** adını vermiş. Bunun yayınevi sahibi tarafından yapılmış olması ihtimali de ileri sürülebilir. Ama verilen bu ad hiç te kitabın içeriğine uymuyor. Ona «Acı gerçek» demek daha doğru olurdu. Zira bu kitapta her şey acıdır, sızılıdır ve hayal denen bir şeyden iz bile yoktur.

Hayal ve Gerçek 42 ufak bahisten meydana gelmiştir. Bahislerin her birisi ayrı bir gözleme dayanır.

Kitabın bir süje hattı, bir esas konusu yoktur. Fakat kitapta yine bir bütünlük vardır, diyebiliriz. Çünkü kitabın genel bir yönelişi vardır: Anadolu köyünün gerçeği. Daha doğrusu Orta Anadolu köylerinin durumu. Ama bu gerçek hemen hemen bütün Anadolu köylerinin de bir manzarasıdır. Bunu Türk yazarları, gazetecileri de itiraf etmektedirler.

Türk edebiyatında Anadolu yüzyıllarca unutulmuştur. Türk yazarları yüzyıllarca Anadolu gerçeğine yüz çevirdiler. Anadolu'nun hayatı, çırpınışları, dertleri, kavgaları, ümitleri ancak aşk şiirinde dile geldi. Ama XX. yüzyılın hemen başlarına kadar önemi küçümsenen bu şiir, ancak sözlü olarak gelenekte yaşadı ve Anadolulu kendi-

---

(1) Mahmut Makal 1933'de Niğde ilçesinin Demirci köyünde doğdu. Köy Enstitüsü'nde okuduktan sonra öğretmenlik yaptı. Bir süre maarif müfettişliği, sonra da gazetecilik yaptı.

Kitapları: «Bizim köy» (1950), «Hayal ve gerçek» (1952), «Memleketin Sahipleri» (1954), «Kuru Sevda» (1957), «17 Nisan» (1959), «Köye gidenler» (1959), «Yer altında bir Anadolu» 1968), «Bu ne biçim ülke» (1969), «Zulüm Makinası» (1969).

sini bu şiirde, bir de halk hikâyelerinde ve Karagözle Orta oyununda gördü.

Anadolu konu olarak Türk edebiyatına tamamen girmemiştir, denilemez. Çünkü Anadolu Türk edebiyatına daha XIX. yüzyılda konu olmaya başlamıştır. Örneğin İzzet Molla Anadolu'yu eserlerine konu edinen kalemlerin öne sürdükleri kişidir. İzzet Molladan, yani XIX. yüzyılın başlarından ancak elli yıl sonra bu konu yeniden belirir: N. Nâzım'ın **Kara Bibik** adlı romaniyle, A. Hazım'ın **Küçük Paşa'**sı gibi. Onların ardından R. Halit Anadolu hayatına bir eğilim gösterir. Bundan sonra Anadolu unutulur. Daha doğrusu idilik bir tarzda kaleme alınır. XX. yüzyılın başından 30. senelere kadar bilhassa şiirlerde romantik bir tarzda terennüm edilir. Anadolu'da ancak pastoral bir köy hayatı, idilik ve temiz bir aşk aranır ve bunlar idealleştirilir. Zaman zaman gerçeğe realistçe bakan yazarlar, şairler Anadolu'yu olduğu gibi göstermeye çalışmışlardır. Ama bu sahneler henüz azdır. Şüküfe Nihal, F. Nafiz, Sabri Ertem, Sabahattin Ali bu gerçekçi akımın en belirgin kişileridir.

Ama Anadolu Türk edebiyatına asıl İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra girer.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu uyandığını gösterir. Oradan birçok yazar, şair yetişir. Buranın toplumsal hayatını tanıyan bu san'at adamları, gerçeği olduğu gibi tasvir etmeye başlarlar. Ve birden Türk edebiyatında bilinmiyen bir Anadolu canlanıverir. Sızılariyle, sefaletiyle, cehaletiyle, yarıfeodalizmiyle, kavgalariyle, taassubuyle, iptidailiğiyle.

K. Tahir, Y. Kemal, O. Kemal, F. Baykurt, M. Makal v.d. gibi sanat adamları işte bu gerçeği olduğu gibi verirler ve Türk edebiyatını kısa bir süre içinde toplumsal problemlerle sıkı sıkıya bağlarlar.

M. Makal bu akımda, Anadolu'yu bize bütün çıplaklığiyle gösteren ilk şahsiyetlerindendir.

M. Makal'ın eserleri yüksek bir sanat seviyesindedir,

denilemez. Onun çağdaş Türk edebiyatına hizmeti başkadır.

O bütün çağdaş Türk yazarlarından önce Anadolu'yu olduğu gibi dünyaya tanıttı. Türkiye'de kaleme alınmıyan başka bir âlemin mevcut olduğunu gösterdi. Birdenbire bir perde kaldırıldı ve Anadolu bütün sosyal, politik, kültürel, psikolojik meseleleriyle meydana çıktı.

Bu hususta M. Makal Türk edebiyatına büyük vicdanı ve vatandaş cesaretiyle sesini duyuran bir yazar gibi girdi.

Onun kalemi gerici kuvvetleri derhal harekete getirdi. M. Makal'ı komünizm propagandasiyle suçlandırarak işten çıkardılar, hapse attılar. Fakat halkın baskısiyle serbest bırakmak zorunda kaldılar. Bu, 1950'de olmuştu. O zamandan bu yana M. Makal demokratik, halkçı görüşleriyle kaleme sarılarak, Anadolu'dan başka başka sahneler verdi, köylünün acıklı halini bütün çıplaklığiyle anlattı durdu. İnsan, M. Makal'ın gerek **Bizim köy,** gerekse **Hayal ve Gerçek** adlı kitaplarını okurken düşünceye dalıyor.

XX. yüzyılın ikinci yarısında bukadar sefalet, bukadar acizlik, bukadar gerilik olur mu, diye düşünüyor. Bu eserlerinde M. Makal ancak bu yönlerini görmüş hayatın. Çünkü kendisi bu şartlar içinde yetişmiş. Orta Anadolu köylüsünün dertleriyle yanmış ve kavrulmuş, onlar gibi yarı aç yarı tok bir gençlik geçirmiştir.

İnsan başka âlemle karşılaşmayınca, durumunu anlıyamaz, bunu gerektiği gibi tartamaz.

M. Makal bu kitaplarını yazdığı zaman ancak 16 - 17 yaşındaydı. Köyünden başka tanıdığı yer Niğde idi. Belki ayrım yapmayı önce orada öğrendi, bunu ona kitaplar öğretti. Görüşünün ufku ne de olsa, o kadar geniş değildi. Çağımızın gelişmesinden, başarılarından daha pek fazla haberdar değildi, ama yine de çağının nimetlerinden, haklarından uzak bir zavallı ömür sürdüğünü anladı ve açık gözlerle etrafına bakındı. Bakındıkça da durumunu

daha iyi anladı. Bunun bütün Anadolu köylüsünün bir faciası olduğunu görünce, aynen onu dünyaya da anlattı.

Hayal ve Gerçek kitabı işte bu gördüğü, kendisinin içinde çırpındığı, bocaladığı hayattan sahnelerdir.

Bu kitabı okurken insan uzak bir geçmişe dönüyor. Çağımızın medeniyetine o kadar uzak ki, onun tasvir ettiği dünya ve insanlar.

Hayal ve Gerçek hatıra tarzında kaleme alınmıştır. Bir nevi hatıra edebiyatıdır. Kitabın her başlığı ayrı bir konucuktur. Fakat bunları birkaç noktada toplayabiliriz.

1. Aile meselesi :

Çeşitli bölgelerin çeşitli göreneği, geleneği vardır. Nişanı, nikâhı, törenleri, adetleri birbirlerinden biraz farklıdır. Zira ayrı ayrı bölgelerin dahili tarihleri vardır. Bu bölgelerin toplumları menşece aralarında biraz farklı olabilir. Belki başka halklarla tarih boyunca kültürel karşılaşmaları da olmuştur ki, her bir bölge böylelikle başka unsurlarla zenginleşmiştir.

Böylece M. Makal'ın kitabında etnografik bakımından Orta Anadolu'ya has ilginç kayıtlar var. Çeşitli karma unsurlar göze çarpıyor.

Örneğin, yazarın Evlenme bahsinde. Kızların 13 yaşına erdikten sonra evlenmelerinden söz açar.

Uygar bir dünyada bu olamaz. Ama geçmişte, patriarkal göçebe hayat şartlarında, evlenmeler bu yollarda olmuştur. Bunlar gelenek olarak Anadolu'da günümüze kadar da yaşamışlardır. Aynı bölümde yazar, evlenecek olan gençlerin, nikâhtan, düğünden önce birleşmelerinden bahseder. Bunu «Nişan» bahsinde de ayrıca belirtir. Burada nişanlıların gizlice evlilik hayatı yaşadıklarından söz edilir.

Bunu yazar tabii bir hal gibi söylüyor. Kız biraz şekerle aldatılarak dama çekilir, diyor. Sık sık olan bir şey gibi. Hem de yakınlarının yardımiyle yapılan bir iş gibi.

Burada yıllarca süre gelen birtakım geleneklerin izleri görülür. Geçmişte izdivaç kitlevi olmuştu. Hattâ kan birliği güdülerek erkekler ayrı, kadınlar ayrı yaşamışlar ve ancak birleşecekleri zaman birbirlerine bir geceliğine misafir gitmişlerdir. Bu adetlerin izleri çeşitli Afrika, Avustralya, Endonezya halklarında şimdi de vardır.

Başka etnografik materyal ise Anadolu'nun başka bölgelerinde, daha ileri gidildiğini gösterir. Burada evlenmeden önce kız tarafı erkeği evine alır. Erkek bir akşam kızla beraber kalır. Kız, ertesi sabah isterse onu koca edinir, istemezse edinmez, kovar. Bunlar hep eski matriarkal devrinin izleridir.

Kadının durmadan koca değiştirmesi de bunun başka bir tezahürüdür. Bunu ayrı evlenme bahsinde görüyoruz.

Gerdek gecesinde erkeğin erkekliğini gözetlemek gibi haller de hep o eskinin kalıntılarıdır. Buna bir dinî damga da vurulmuştur.

Kız satmak M. Makal'a göre olağan bir şeydir.

Bu âdet çok eskidir. İlkel cemiyette başka illerden, kabilelerden kız aşırmak doğal bir hal imiş. Patriarkal aile, monogam (tek kadınlı) aile böyle kurulmuştur. Göçebelikten yerleşik hayata geçince kız aşırmak âdeti, kız satın almak şekli alır. Bu âdet patriarkal aile şartlarında yüzyıllarca yaşamıştır. Ve bir ticaret şekli almıştır. Bunu M. Makal'da ayrıca görüyoruz. Fakat onda, bir de kendi karısını satmak gibi çirkin hallerin varlığını da buluyoruz. Bu hal artık patriarkal aile hukukunu da ayak altına almak, demektir ve ancak çok geri bir ortamda kendisini gösterebilir. Alış-veriş bahsi bunu açıkça gösteriyor.

M. Makal, Anadolu'da dinî göreneğin de hüküm sürdüğünü gösterir. Birkaç karı almak orada olağan bir haldir. Bunu eski kafalılar bir aile geleneği olarak beyan etmektedirler, eski dinsel bir görüşle bu âdeti yaşatmaya devam etmektedirler.

II. Köy :

M. Makal'ın anlattığı köy oldukça geri kalmıştır. Köy halkı sefil bir hayat yaşamaktadır. Köylüler yırtık pırtık elbiseler içinde ömür sürmektedirler. Yama, Hayal ve gerçek, Çarık bahisleri insanların sefil hayatından, alınmış sahnelerle doludur.

Yazar, köylünün giydiği elbise ve çamaşırlarını yattığı döşeğin, örtündüğü yorgan, kullandığı kilim, çuval ve her şeyin yama yama üstüne olduğunu söyler. Babadan dededen kalan şey, renk renk yama üstüne yama edilerek kullanılır. Sonra da başka eşyalara yamalık olurlar. Fakat köyde yamalık da bulunmaz. Yamalığı çöplük yerlerden veya kasabadan tedarik eder köylüler. M. Makal bizzat köy içinde pantolonunu yamamak için bir parça bulamadığını, ve ancak bir kadın çıkıp, o da başka renkte bir yama ile pantolonunu yamadığını söyler... Bundan sonra pantolon renkli bir hal alarak giyilemez olur. Köylüler için bu tabiidir, ama ne de olsa M. Makal bir öğretmendir.

Pantolonu yamayan kadın buna şaşar kalır.

«Yavrum, der, akınnan garanın anası ayrı mı? Ne var da giymeyon...»

Sefalet ve çaresizlik, onlarda sefalete alışkanlık psikolojisi yaratmıştır. Elinde olanla yetinmek, bundan daha fazlasını arzulamamak bu psikolojinin bir ifadesidir. Bu psikolojiyi hayatını temin edememek, hayatını temin etmek çarelerinin bulunamaması yaşatır. Bir dilenci, yol ağzına düşen kimsesiz, bakımsız bir insan nasıl kaderine boyun eğmek zorunluğunda kalmışsa, işte köylüler de böyle bir haldedir. Türkiye'deki şartlar bu psikolojiyi yaratmış, ve köylü tabakaları arasında yaşatmaktadır.

Köy pislik içindedir. Köylünün yediği tek şey yufkadır. Yağ yüzü gören parmakla gösterilebilir. Köylü odun, kömür görmemiştir. Yaktığı tezektir. Evler is duman içindedir. Bu evlerin «ev» denecek halleri yoktur.

Sağlık durumu da böyle... Köyden her gün iki tabut çıkmaktadır. Köylünün doktor filân gördüğü yok. Cehalet kafalara adamakıllı oturmuştur. Analar ebe kadınların yardımiyle doğururlar. Doğurabilen doğurur. Doğuramıyan ölüp gider ve sabahı köylü kadınları toplanıp ölene ağıt okurlar.

Köyün doktoru 80 yaşındaki İsmet'tir. Dudak kıpırdatıp hasta yere el sürer. «Şifalı» eli vardır, ama ölüm yine her kapıyı çalar. Akşam yattıktan sonra «acaba bugün sıra kimlere» diye düşünür. «Ölüm tırpanına» alışmıştır köylü. Ümidi bir güneştedir. Yaz gelmesini bekler. Kışı atlatabilen hasta «dünya cenneti» dediği duvar dibine büzülür, güneşten şifa bekler.

Dişi sızlayanın vay haline! Dişi, kerpetenle bağıra bağıra çekilir. Yahut da dişine bir ip bağlanarak bir kızgın demir yüzüne yaklaştırılır. Ateş yüzüne yaklaşınca, dişi bağlı olan yerinden sıçrar, diş ipin ucunda kalır. Ama daha kötüsü de vardır. Bazı «dişçiler» hastanın dişine kerpeteni takarak avluda onu böğürte böğürte dolaştırır. Ancak ondan sonra dişi çekip çıkarır. Yani bir çeşit «uyuşturma» usulü kullanılır.

M. Makal'a bir arkadaşı misafir gelir ve gerçeği görünce «Taş devri burada duruyor, burada yaşanmaz», der, alıp başını savulup gider.

Ama Orta Anadolu köylüsü bu şartlar içinde yaşamak zorunluğundadır. Zira çaresizdir, bakımsızdır. Devlet ona bir yardımda bulunamaz. O derece bunalmıştır ki, herşeye boyun eğmek zorundadır.

Siyasetçiler köye seçimden seçime gelirler. Köylüler seçim denen şeye karşı pasif ve ilgisizdirler. Gelenin gidenin kötü olduğunu anlamışlardır ve seçim sandığının yanına bile uğramazlar. İşlerine bakarlar. Oy verme haklarını istedikleri gibi kullanabilecekleri şartiyle seçim sandıkları başında duranlara bağışlarlar. Zira bu oyunun ona birşey getirmiyeceğini çoktan anlamıştır.

Köylüyü korkutan bir şey varsa, o da tahsildarla

köy kâtibidir. Onlar yıldırmıştır köylü kısmını. Onların kötülüğünden çeşitli dalaveralarından ürkmüşlerdir.

Köy muhtarı bile korkmuştur köy kâtibinden. Zira nicesine don giydirmiştir o.

Bir de dükkâncıdan aman demiştir, M. Makal'ın köydeşleri. İki üç misli pahalı satar. İki üç misli fazla yazar veresiye sattığı malı.

III. Dünya görüşü :

Köylülerin dünya görüşü çağımızın uygarlığından yüzyıllarca geridir. Onların görüşleri dinsel ve din öncesi putperest hurafelerle örgülüdür.

Böceklerin insanvari ruha malik olduklarına inanır M. Makal'ın köydeşleri. Bite dokunmaz, Allah'ın yarattığı bilir onu. Karıncaya evine bereket getirir sayarak dokunmaz. Evlerin her köşesinde böcekler vardır. Onlara da kesinlikle dokunmaz. «Allahın zaarasını Allahın evine taşıyan» mahlûk bilir onları. Onları öldürenin evinden bereketin gittiğine inanmıştır. Örümceğe de el sürülmez. Hazreti Ali'yi o kurtarmış düşmanın elinden sayarlar. Neticede evler bit, karınca, börek, harman yeri, örümcek ağına dönmüştür. Yaratıkların Tanrı mümessili olduğu inancı çok eskidir. Ama bunlar dinsel görüş içinde başka inançlara yol açmıştır. İnsan kısmı sefaletinde bir de bunlara bel bağlamıştır. Fakirliğini ve ev bereketini onlara karşı davranışına göre açıklamıştır. Fakirliğini sosyal sebeplerde değil, mahlûklara karşı hareketiyle izah etmiştir. Yani bir mahlûku öldürürse kısmeti kaçacaktır, öldürmezse, Allah mahlûkuna zarar getirmiyecektir ve kısmeti kaçmıyacaktır. Zavallı ve biçare insan, ancak zavallı, biçare durumunu anlamadığı halde böyle pasif kalabilir. Dinsel düşünce de bu anlayışları kabartmış durmuştur, günümüze kadar Anadolu'da yaşatmıştır, sefalet içinde, cehalet içinde boğulan insanlar arasında.

Kültürden, gelişmeden uzak kalan köylüler kabuğu

içine büzülmüş, herşeyi kendince dede usulü ile izah etmiye çalışırlar. Herşeyin kadere bağlı olduğuna inanarak, onların nekadar yaşayacağına, fakir veya zengin mi olacağına dair, kitap açtırırlar, binlerce yıl önceki gibi yıldızına baktırırlar. Hayatta yol aramak yok, hayatta hayat kazanmak, çabalamak, savaşmak, hak aramak yok. Kitap ne derse o olur. Boyun eğmek köylünün hali. Hocalar köylerde vıgır vıgır bunu telkin eder. Bu hal tepede duranların işine yarıyor tabii. Zavallı halk nekadar fazla inanışlara, taassuba kapılırsa, geleceğini hocaların dediğine uydurursa, onlar tepede o kadar daha fazla duracaklardır. Afyon yutan nasıl cennet arıyorsa, koca kara kaplı kitaplar da öyle bir dünya yaratıyor Anadolu köylülerin kafasında. Hapı yutan da hocada arıyor medeti.

Üfürükcülük, tütsü yaptırmak, muskaya baş vurmak bunun neticesidir.

Üfürükcülük, tütsüye inançlar, yıldızlara inanmak kadar eskidir. Bu inanç binlerce sene önce doğmuştur. Çaresizliğinde insan, binlerce sene önce onlardan yardım beklemiştir. Binlerce sene sonra yine inanıyor işte Anadolu'lu.

Cinlere, perilere inanç da öyle doğmuştur yine binlerce sene önce. Ve Anadolu'da cinci hocalar onları şimdi de kovalar durur, dualariyle, muskalariyle.

Ama bu din öncesi itikatlar dinî bir şekil almıştır. Hocalar bunlara dinsel bir hava getirmiştir. Devlet de bunlara göz yumar durur.

Bu dinselleşen eski ve asılsız inançlar yanı sıra tamamiyle islâmî inançlar da vardır Anadolu'da.

Hz. Muhammed'in sakalından bir tele tapar durur halk. Bin seneden fazla korunabilir mi kıl? Korunamaz. Soytarının biri uydurmuş işte bunu zamanında. İstemezmisiniz M. Makal'ın köyüne yakın bir köye başka birisi bir kıl daha bulup getirir. Köylü kısmı harıl harıl koşar bunu görmiye, bu kıla sadakatını göstermeye, ondan belki de medet aramaya.

Başkaları ise elindeki 5 - 8 dönüm yeri satıp hacca gider. Kendisi de sefil kalır. Bundan sonra çocukları da, inanca göre Hacca gidecek olanların alnına yazılıymış hacca gitmek. Günü gelince de Allah ona: «Hadi kulum, hacca gitmelisin», dermiş. Buna karşı gidilir mi hiç? İnsanın alnına yazmış bir defa Allah.

Düşünceyi saran, dinsel bir görgü haline gelen bu Tanrısal görüşle köylülerin gözü hep çöpte. Yeniliğe dayatıyor. Yenilik deyince de mekteptir. Orada «gâvurca» okutulur. Bu yüzden mektebe karşı, orada okutulan bilgilere karşı. Hep Kur'an dersi ister köylüler. Çocuklarını hocaya gönderirler, Kur'an okumayı ve namaz kılmayı öğrenmeye. Hocalar da zaten bunu telkin etmektedir. Telkin etmek şöyle dursun. Bunu talebetmekte, hattâ köylüleri, cehennemle korkutmaktadırlar.

Çaresizdir köylü kısmı. Zaten ümidini öbür dünyaya bağlamıştır, çocuklarına da öbür dünyadan iyi bir «hayat» sağlamak ümidiyle bu oltaya tutulur. Ve onları hocaya gönderir. Böyle görmüştür, böyle sürdürür. Böylece insanlar sefalet üzerine eğilmemiş, ahrete bel bağlamışlardır.

Ama bütün sefalete, cehalete, iptidailiğe, taassuba rağmen yenilik de yavaş yavaş köye girmektedir.

M. Makal bu yeniliğin köylülerin gaz lambası almasında, soba kullanmaya başlamasında, radyo edinmesinde görür.

Bugün için bunlar gayet yalın şeylerdir. Ve bunların her evde bulunması doğaldır. Anadolu için, fakat bunlar yeni şeylerdir.

Köylünün sosyal problemler üzerine düşündüğünü, M. Makal'ın kitabında henüz görmüyoruz. Sosyal bilinç henüz uyanmış değildir köydeşlerinde yazarın. Köylüde böyle bir bilinç yoktur denilemez. Elbette ki vardır. 17-18 yaşındaki M. Makal belki bunları zamanında göremedi, anlıyamadı. Oysa çağdaş Türk nesri bu problemlerin dilidir. M. Makal kitabında ancak uyanan bazı kıvılcımları

görmüş öğretmen gözüyle ve acı bir gerçeği aydınlatmış bize. Daha sonraki kitaplarında o artık sosyal meseleleri de görecektir ve bunları belirtecektir. «Köye gidenler» kitabında olduğu gibi.

70

Bulgar profesörlerinden ve yazarlarından İBRAHİM TATARLI ve RIZA MOLLOF ünlü Türk romancılarının eserlerini incelemiş ve Marksist açıdan eleştirmişlerdir.

Geçtiğimiz yıl Bulgaristan'da yayınlanan bu kitapta, **«İşitilmedik Bir Vaka»** (Hüseyin Rahmi Gürpınar), **«Çalıkuşu», «Yeşil Gece»** (Reşat Nuri Güntekin), **«Kuyucaklı Yusuf», «İçimizdeki Şeytan»** (Sabahattin Ali), **«Bereketli Topraklar Üzerinde», «Gurbet Kuşları»** (Orhan Kemal), **«Onbinlerin Dönüşü»** (Samim Kocagöz), **«İnce Memed»** (Yaşar Kemal), **«Aylaklar»** (Melih Cevdet Anday), **«Yılanların Öcü», «Irazcanın Dirliği»** (Fakir Baykurt) romanları üzerine İBRAHİM TATARLI'nın ve **«Onuncu Köy»** (Fakir Baykurt), **«Alinin Biri»** (Fahri Erdinç) romanları ile **«Hayal ve Gerçek»** (Mahmut Makal) eseri üzerine RIZA MOLLOF'un yazıları yer almıştır.

HABORA
kitabevi

KAPAK DÜZENİ: DERMAN ÖVER

10 Lira